Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

Gujrati
2005

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી

અમૃત વાર્તા

VOL.-9 JANUARY, 2005 NO. 1

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHIREE ANANDAMAYEE SANGHA

Branch Ashrams

1. AGARPARA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Kamarhati Calcutta-700058 (Tel : 25531208)
2. AGARTALA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Palace Compound P.O. Agartala- 799001. West Tripura (Tel : 0381-2208618)
3. ALMORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Patal Devi. P.O. Almora-263602, (Tel : 05962-233120)
4. ALMORA	:	ShreeShree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Dhaul-China. Almora-263881, (Tel : 05962-262013)
5. BHIMPURA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhimpura. P.O. Chandod, Baroda- 391105, (Tel : 02663-233208+ 233782)
6. BHOPAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Bairagarh. Bhopal-462030, M.P. (Tel : 0755-2641227)
7. DEHRADUN	:	ShreeShree Ma Anandamayee Ashram, Kishenpur.P.O. Rajpur, Dehradun-248009 (Phone : 0135-2734271)
8. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalyanvan,176,Rajpur Road,P.O.Rajpur, Dehradun-248009, (Phone : 0135-2734471)
9. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. JAMSHEDPUR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005
11. KANKHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kankhal.Hardwar-249408, (Tel : 01334-246575)
12. KEDARNATH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok. P.O. Kedarnath, Chamoli-246445,
13. NAIMISHARANYA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir.P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૯ જાન્યુઆરી, ૨૦૦૫ સં - ૧

પ્રધાન સંપાદક : પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી

મૅનેજીંગ સંપાદક :
શ્રી પાનૂ બ્રહ્મચારી

સંપાદક :
ઉત્તરા ચિનુભાઈ

પરામર્શ સમિતિ :
બ્ર. વસુમતી મહેતા, જ્યોતિબહેન થાનકી
નિરંજન મહેતા, કાર્તિકેય ભટ્ટ

વાર્ષિક લવાજમ :

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે: ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

મેનેજીંગ સંપાદક,
"મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા" (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧
વારાણસીનો સર્વ પત્રવ્યવહાર હિન્દી ભાષામાં કરવો.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ,
૨૩, શ્યામ-વિહાર, થલતેજ-શીલજ રોડ, થલતેજ,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૫૪.

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી, સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિંટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમચ્છા વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ भवतापप्रणाशिन्यै आनन्दघनमूर्तये ।
ज्ञानभक्तिप्रदायिन्यै मातस्तुभ्यं नमो नमः ॥

૦૧. માતૃવાણી ૧

૦૨. શ્રીશ્રીમાનું સ્વરૂપ ગુણાતીત છે .... સ્વ. ગોપીનાથ કવિરાજ ૩

૦૩. સ્તોત્ર .... રામવિલાસ શુક્લ ૬

૦૪. નૈમિષારણ્યમાં .... સ્વ. ડૉ. ગૌરીનાથ શાસ્ત્રી ૮

૦૫. દૈવ અને પુરુષાર્થને અધીન કર્મસિદ્ધિ
ગ્રંથનું અધ્યયન .... સ્વ. પ્રો.એ.જી.ભટ્ટ ૧૧

૦૬. સ્મૃતિરૂપેણ સંસ્થિતા-૧. .... બકુલેશ ભટ્ટ ૧૪

૦૭. દ્વાદશ સંયમ-મહાવ્રત .... એક વ્રતી ૨૦

૦૮. ઋષિતર્પણ-૨ .... ૨૫

૦૯. મહાત્મા શ્રી મધુસૂદન સરસ્વતી .... ટી. ક્રિષ્નાજી ૩૦

૧૦ સંસ્કૃત-સ્તોત્રપાઠની પદ્ધતિ .... લક્ષ્મી ૩૫

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથાવ્યથા"

- મા આનન્દમયી

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સર્વ ભક્તોને

"મા આનન્દમયી સેવા સમિતિ (MASS, Inc.) USA"

તરફથી સપ્રેમ

જય મા.

આ સમિતિ (MASS, Inc.) અમેરિકામાં પેન્સીલવેનીયા રાજ્યમાં સ્થાયી થઈ રજીસ્ટર થઈ છે. પૂ. શ્રી શ્રી માના ભક્તોનાં ધાર્મિક કાર્ય, સત્સંગ તથા જનસેવાનું ધ્યેય ધરાવતી આ સંસ્થાએ અમેરિકાની સરકાર તરફથી (Tax - Exemption) કર મુક્તિ મેળવી છે. સંસ્થાનો નંબર છે : 23 - 29675 જે IRS Code 501 (C) (3) ને સુસંગત રહેશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં વસતા માતૃભક્ત જનોને વિનંતિ કે "મા આનન્દમયી અમૃતવાર્તા" ત્રિમાસિકનું લવાજમ સમિતિને (MASS, Inc.) મોકલવું. ચાર ભાષાઓમાં (અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી અને બંગાળી)માં પ્રસિદ્ધ થતી આ દિવ્ય-માતૃ સત્સંગપૂર્ણ પત્રિકાનો લવાજમ દર : વાર્ષિક બાર ડોલર ($12) લેખે જે ભાષામાં રસ હોય તે માટે મોકલવા વિનંતિ છે.

વધુ માહિતિ માટે સંપર્ક સાધો :

Mahadev R. Patel
Secretary, Ma Anandamayee Seva Samiti (MASS) Inc.
212, Moore Road, Wallingford, PA. 19086 - 6843
Tel. : 610 - 876 - 6862. Mobile : 484-410-4844
Email : matriseva@yahoo.com

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

Ma standing in the Varanasi ashram compound in early fifties.
Printed in the first issue of the Sangha journal "Ananda Varta" in January, 1952.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃવાણી

સામાન્ય સ્થિતિમાં અવલંબન સાથે પ્રાણની ગતિ છે—આ છે સાધનક્ષેત્ર, તથા જગતના ક્ષેત્રમાં દેહનો અર્થ છે—દો દો. ભોગ પ્રાપ્તિ છે. પોતાને લઈને (રહેવાથી) જ ભોગ છે. બીજી એક વાત છે—અભિમાન ન હોય તો ભોગ થઈ ન શકે. મારું ઘર, મારી પત્ની, મારો પુત્ર, મારો શત્રુ, મારો મિત્ર—અહમ્‌ના અવલંબનથી જ પ્રાણની ગતિ છે. સાધકની સ્થિતિમાં પ્રાપ્તિ એ જ અવલંબન છે. ચાલતી વખતે પથનો ખ્યાલ નથી રહેતો. એક વાર જો એ લક્ષ્યમાં પહોંચી જઈ શકે તો એ પથનું વિવરણ આપી શકે. તે સમયે એક જ પ્રકાશમાં બધાં પ્રકાશિત થઈ ઊઠે છે. હકીકતમાં એક જ વસ્તુ છે ને, પથ કહો, લક્ષ્ય કહો—પોતાના સિવાય ભિન્ન તો કોઈ નથી.

•

જ્યાં બુદ્ધત્વ છે ત્યાં નિર્વાણમાં રહીને પણ કરુણા કરી શકાય; જેમ કે આગમાંથી ગમે તેટલો તાપ કેમ ન લો, એની દાહિકાશક્તિ ઓછી નથી થતી. ભગવાન, જેમને તમે પૂર્ણ માનો છો, ત્યાં કંઈ જ ઘટતું નથી. સ્વયમ્ પોતાને જ અધીન—સ્વાધીન.

•

માને (માટે) છોડવાનો કે પકડવાનો કોઈ પ્રશ્ન નથી. માના છોડવામાં જ પકડવાનું છે, પકડવામાં જ છોડવાનું છે. સર્વક્ષણ મા ભાવ તથા અભાવમાં છે, રહે છે, રહેશે પણ ખરી.

•

બધી ક્રિયાઓમાં તદ્‌બુદ્ધિ રાખવાની છે. યંત્ર-યંત્રી 'તેઓ' જ છે. યંત્રરૂપમાં જેમ ચલાવે છે—ચાલવાનું છે.

•

ફળની બાજુ ન તાકો. 'એમને' સાથે રાખીને ચાલ્યા કરો. બધાં ફળ સર્વદા દુષ્ટ નથી હોતાં. સમય આવતાં સ્વરૂપનો પ્રકાશ થાય છે. અમૃતનું સંતાન, લક્ષ્યમાં પડ્યા રહેવાનું અમૃતત્વની પ્રાપ્તિ માટે.

•

ભગવાનની પ્રાપ્તિ માટે જેમણે યાત્રા કરી છે, તેઓ પોતાને પ્રાપ્ત ન કરે તથા ભગવાનને જાણવાની ઉન્મુખતા વિના રહી ન શકે. ઘરમાં આગ લાગી જાય તો જેમ દરવાજો ખોલીને બહાર જવાનું થાય, તેમ વિવેક-વૈરાગ્ય જાગૃતિ આવે તો કોઈ દિશાનો પ્રશ્ન નથી ઊભો થતો.

•

આ શરીર આશ્રમ નથી બનાવતું. જ્યાં શ્રમ નથી, તે જ આશ્રમ છે. વિશ્વાતીત વિશ્વવ્યાપક

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એક જ આશ્રમ છે. ત્યાં સરોવર પણ છે, સમુદ્ર પણ છે. દેશ-વિદેશનો પણ કોઈ પ્રશ્ન નથી. જે કહો તે જ છે.

●

આ શરીરનો આત્મા સહુનો આત્મા છે. કોઈને પણ છોડીને મા નથી રહી શકતી.

●

સર્વ રૂપોમાં ભગવાન છે : પોતાના પ્રાણો તથા મનથી સ્થિર રહેવાનો પ્રયાસ છે. એક વાત સહુને કહેવાની છે : ભગવાનના રાજ્યમાં હિંદુ સનાતન ધર્મમાં કોઈનો કંઈ વિરોધ ક્લેશને જન્મ આપે એવું કહેવાનું નિષિદ્ધ છે. સર્વ રૂપોમાં એકમાત્ર ભગવાન જ છે ને. કોઈના વિરોધનો અર્થ છે—ભગવાન સાથે વિરોધ છે. આપણે બધાં જ એક જ આત્મા છીએ. આ જ સર્વનું ગ્રહણીય છે. શાંત તથા મિત્રતાપૂર્ણ વાતાવરણ ટકાવી રાખવાનું છે.

●

નવવર્ષમાં સાધકનો નવપ્રકાશનો પ્રયાસ થવાનો છે.

●

સર્વ રૂપમાં, અરૂપમાં ગુરુ-ઈષ્ટ જ છે.

●

સર્વદા સર્વ સ્થાનમાં, અસ્થાનમાં તત્સ્વરૂપ પ્રત્યે લક્ષ્ય રાખવાનું છે. દિન વ્યતીત થઈ રહ્યા છે. નિશ્ચિંત થઈને ભગવાન પ્રત્યે જલ્દીમાં જલ્દી મન પરોવવાનું છે.

●

બીજ આપીને બીજનો નાશ કરવામાં આવે છે, અર્થાત્ બીજમંત્રનો જપ નિરંતર કરવાથી કર્મનાં બીજ નાશ પામે છે, પછી ફરીથી સૃષ્ટિ નથી થતી.

●

એકમાત્ર ભગવાન સત્ય છે. ઉપાસના, સાધના, ભાગ્ય બધા વિષયોમાં એમના પર નિર્ભર રહેવું જોઈએ. મંગલમય જે કરે તે જ મંગલ છે.

●

જેવું કર્મ, તેવું ફળ. પાછું ભગવત્-ચિંતનથી ભય દૂર થઈ જાય છે. સત્સંગમાં હોય કે એકાંતમાં હોય, ગમે તે રીતે હોય, પોકારવું જ પડશે, નહીં તો આવરણમાંથી છૂટવાનું નથી. ભગવાન સાથે કંઈ ક્યારેય બનાવટ થાય ? દગો કરવાથી તમે પોતે જ દગો ખાશો.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીશ્રીમાનું સ્વરૂપ ગુણાતીત છે.

સ્વ. મહામહોપાધ્યાય પંડિત ગોપીનાથ કવિરાજજીનો ગુરુપ્રિયા દીદીને એક પત્ર જેમાં શ્રીશ્રીમાના સ્વરૂપ વિષે સ્પષ્ટીકરણ :

“માનું શરીર સામાન્ય મનુષ્યો કરતાં ભિન્ન છે એમાં કંઈ સંદેહ નથી. સામાન્ય માનવ, દેવતાવર્ગ સુદ્ધાં, ગુણોને અધીન હોય છે. કર્મને આશ્રય બનાવીને એ શરીરોનો વિકાસ થાય છે. પ્રારબ્ધ-કર્મોના ફલભોગને લીધે માનવો ભોગાયતન શરીર ગ્રહણ કરે છે. શરીર ગ્રહણ કર્યા પછી એમને કૃતકર્મોનો ફલભોગ ભોગવવો પડે છે. એમાં વળી, દેહાત્મબોધ અને કર્તૃત્વાભિમાન નષ્ટ ન થયાં હોવાથી એ લોકોને એ દેહાશ્રયમાં અનેક અભિનવ કાર્યોનું સંપાદન પણ કરવું પડે છે.

વળી એવા દેવતાઓ કે સિદ્ધ પુરુષાદિ કે જેઓ જગતના કલ્યાણસાધન માટે કરુણાવશ થઈને મર્ત્યલોકમાં અવતીર્ણ થાય છે, તથા નરદેહ ધારણ કરે છે, દુઃખ-કિલષ્ટ જીવોનાં દુઃખ જોઈને વ્યથિત થાય છે, તેઓ સ્વેચ્છાથી નરદેહ ધારણ કરે છે અને એના દ્વારા જ નરલોકની સેવા કરે છે. એમનું એકમાત્ર લક્ષ્ય હોય છે—જીવને દુઃખરાજ્યમાંથી બહાર કાઢીને આનંદભાવમાં લઈ આવવો તે.

કહેવાની જરૂર નથી કે એ બધા મહાપુરુષો શુદ્ધ ભાવમય હોવા છતાં એકાંતિક રૂપે સર્વભાવોથી અતીત નથી હોતા. સામાન્ય માનવમાં ત્રણ ગુણો સમાધિક રૂપે કાર્ય કરતા હોય છે, પરંતુ મહાપુરુષોમાં વિશુદ્ધ સત્ત્વગુણ એકલો જ કાર્ય કરે છે.

માનું શરીર ગુણોથી પર છે. હું માનું છું કે એક બાજુ જોઈએ તો એમનામાં એક્કે ગુણ કાર્ય નથી કરતો, અને બીજી બાજુ જીવની ભાવનાને અનરૂપ કે પ્રકૃતિ અનુસાર કોઈ પણ ગુણ એમનામાં હંમેશ કાર્ય કરતો રહે છે.

શ્રીમા એક્કે ભાવમાં આબદ્ધ નથી. આ કારણે જ માને જે રૂપે મેળવવાની કેં જોવાની ઇચ્છા જેને થાય તે વ્યક્તિ તે જ રૂપે મેળવે છે અને જુએ છે. મા કોઈ જ ભાવને અધીન ન હોવા છતાં બધા જ ભાવોમાં દૃષ્ટિગોચર થઈ શકે છે. એમનો પોતાનો કોઈ નિજી ભાવ નથી, તેથી ભાવુકોના ભાવોમાં જ એમનો ભાવ છે.

મા જો ભાવાતીત છે તો એમ કહેવું પડે કે તેઓ કોઈ જ ભાવમાં પ્રતિષ્ઠિત નથી, બલ્કે બધા જ ભાવોમાં સમરૂપે પ્રતિષ્ઠિત રહીને તેઓ અપ્રતિષ્ઠિત અને નિરાલંબ બ્રહ્મભાવમાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

નિત્યસ્વરૂપે સદા વિરાજમાન્ છે.

સાત્ત્વિક સત્તા અને ગુણાતીત સત્તામાં પાર્થક્ય છે.

ગુણાતીત વ્યક્તિના સંસ્પર્શથી મનુષ્ય આપમેળે પુષ્ટિલાભ કરે છે. પોતાના ભાવનો પરિહાર કરીને ભાવાંતર ગ્રહણ નથી કરી શકતો.

નિર્ગુણ ચૈતન્ય સત્તાના પ્રભાવથી પ્રત્યેક આધારની બીજગત વિશિષ્ટતા અભિવ્યક્ત થાય છે. જે આધારમાં જે નથી તેની અભિવ્યક્તિ નથી થઈ શકતી, જેમ કે સૂર્યનાં કિરણો ઓરડામાં પ્રવેશીને વસ્તુઓને પ્રકાશિત કરે છે પરંતુ કોઈ નવીન વિશિષ્ટ વસ્તુની સૃષ્ટિ નથી કરતાં.

સાત્ત્વિક સત્તાના પ્રભાવથી બધું મલિન અભિભૂત થાય છે અને સાત્ત્વિક ભાવનો આવિર્ભાવ થાય છે—મલિન ભાવ પૂર્ણ રૂપે નષ્ટ નથી થતો. જ્યારે ઉક્ત પ્રભાવશાળી સાત્ત્વિક સત્તા નિષ્ક્રિય થઈ જાય તે પછી જ પેલા બધા મલિન ભાવો પુનઃ પ્રબળ થવાનો અવસર પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સત્ત્વગુણના પ્રભાવથી મનનો માત્ર સામયિક તિરોભાવ થાય છે, પરંતુ નિર્ગુણ સત્તાના પ્રભાવથી મલિન ભાવ ક્રમે ક્રમે ઉત્તેજિત થઈને વર્દ્ધિત થતો રહે છે. સંસ્કારગત મલિનતા ઈત્યાદિ વૃત્તિરૂપે પ્રગટ થતી રહે છે, અને ધીમે ધીમે નિવૃત્ત થતી થતી ચરમ ક્ષણોમાં એવી સ્થિતિમાં આવે છે કે ત્યારે મલિનતાના સંસ્કારો પણ નથી રહેતા. એટલા માટે જ એવી નિર્મલતા ચિરસ્થાયી હોય છે. પછીથી જ્યારે સદ્ગુણોમાં પણ નિષ્ક્રિયતા આવે છે ત્યારે ગુણમુક્ત વિશુદ્ધ ચૈતન્યનો આવિર્ભાવ થાય છે. એના પ્રભાવથી જ જીવ મુક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે.

સાત્ત્વિક મહાપુરુષોના સત્ત્વગુણના પ્રભાવથી સત્ત્વ-વૃદ્ધિ થાય છે, પણ સાક્ષાત્ રૂપે ચૈતન્યલાભ નથી થતો,

પરંતુ ગુણાતીત પુરુષના પ્રભાવથી સંસ્કારો નીકળી જાય છે અને ક્રમશઃ જીવ મુક્તિ પર આરૂઢ થાય છે.''

(શ્રીગોપીનાથ કવિરાજનું આ કથન જણાવે છે કે માના સાન્નિધ્યનો લાભ અતુલનીય છે. માની અહૈતુકી કૃપા દ્વારા સર્વ આશ્રિતજનો અનાયાસે જ મુક્તિપથ પર અગ્રસર થવાનું શરૂ કરે છે, અને મા જેને ''અમૃતના યાત્રી'' કહે છે, તેમને માટેની પથમાં સહાયક વ્યવસ્થા પણ મા જ કરી દે છે. જે યાત્રી અનન્યભાવે એ માર્ગને વળગી રહેશે તે અમૃતત્વરૂપી પૂર્ણબ્રહ્મ આનન્દમયી મા પાસે પહોંચશે જ.)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સાદર શ્રદ્ધાંજલિ

તા. ૨૭ ઑક્ટોબર ૨૦૦૪, બુધવારે પરમ પૂજ્ય મહંત શ્રી નારાયણદાસજી મહારાજ (મહંત શ્રી શ્રીસંતરામ મંદિર) બ્રહ્મલીન થયા છે. તેઓશ્રીને ૧૯૬૭માં પૂ. શ્રી જાનકીદાસજી મહારાજે ચાદર ઓઢાડીને દીક્ષા આપી, અને ત્યારથી મહંત તરીકે તેઓ શ્રીસંતરામ મંદિરમાં બિરાજમાન થયા.

ગુરુની ગાદીની ગરિમા જાળવી રાખી, નિરૂપેલી જનસેવા સાથે સંત-જ્યોતને ઝળહળતી રાખવાની જવાબદારી પૂ. શ્રી નારાયણદાસજી મહારાજ ઉપર આવી. સમાજના અનેક વર્ગો તેમ જ સંત-સમાજની શ્રી સંતરામ મંદિર દ્વારા સેવા થાય છે.

ભગવદ્‌સ્વરૂપા શ્રી શ્રી આનન્દમયીમાની ઉપસ્થિતિમાં ૧૯૭૮માં નડિયાદના શ્રી સંતરામ મંદિરમાં સંયમ-સપ્તાહ-મહાવ્રતનું આયોજન થયું અને દેશના તેમ જ પરદેશના શ્રી શ્રી માના ભક્તોને સંપૂર્ણ સગવડો પૂરી પાડીને સફળતાપૂર્વક વ્યવસ્થા કરી. ૧૯૯૬માં શ્રી શ્રી માની જન્મશતાબ્દી સમયે પણ સંયમ-સપ્તાહનું આયોજન કર્યું અને અત્યંત સુંદર રીતે પાર પાડ્યું. શ્રી શ્રી માના વિવિધ આશ્રમો અને ખાસ કરીને ભીમપુરા આશ્રમ પ્રત્યે ખૂબ જ પ્રેમપૂર્વક ધ્યાન આપીને જાળવણી રાખી હતી. ''શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ''ના તેઓશ્રી દ્વારા સંપાદિત કરાયેલા પ્રત્યેક કાર્યમાં શ્રીશ્રીમા પ્રત્યેનો એમનો અનન્ય પ્રેમ દૃષ્ટિગોચર થતો રહ્યો છે.

''શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ''ના ભક્તો બ્રહ્મલીન મહાત્માને અત્યંત આદરપૂર્વક તથા પ્રેમપૂર્વક પ્રણામ પાઠવી શ્રદ્ધાંજલિ સમર્પિત કરે છે.

※ શ્રી સંતરામ મંદિરની ગાદી ઉપર વરાયેલા સંત શ્રી રામદાસજી મહારાજને સાદર પ્રણામ પાઠવી શ્રી સંતરામ મહારાજ અને શ્રી શ્રી માને પ્રાર્થે છે કે પ્રસ્થાપિત મૂલ્યો, ઉમદા સેવા-પ્રણાલી અને જનસામાન્યના હિતની પ્રવૃત્તિઓ આગળ ને આગળ વધતી રહે.

※ પૂજ્યશ્રીની સ્મૃતિમાં ભીમપુરા આશ્રમમાં તા. ૧૧-૧૧-૨૦૦૪ના રોજ ગીતાપાઠ, સાધુસેવા તેમ જ દરિદ્રનારાયણસેવા દ્વારા શ્રદ્ધાંજલિ અર્પણ કરવામાં આવી હતી.

- પદ્મકાંત ત્રિવેદી, અધ્યક્ષ, ભીમપુરા આશ્રમ કમિટી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

मातरं शरणदां शिरसा नमामि

महामहोपाध्यायः रामविलास शुक्लः
(शङ्कराचार्यनगरम्, ऋषिकेशम्)

: १ :

आनन्ददायिनि सदा सुखदे वरेण्ये
नित्येऽनघे विमलशान्तगुणे पवित्रे।
अस्मिञ्-जगत्यखिल-पूजितपादपद्मे
मातस्त्वदीयपदपङ्कजमानतोऽस्मि॥

: २ :

शुल्काम्बरे! सकल-शास्त्र-निधान-रूपे
विद्वद्वरेण्य-वरणीय-गुणेऽब्जनेत्रे।
भक्तार्तिहारिणि सदा जगतां शरण्ये
मातस्त्वदीयपदपङ्कजमानतोऽस्मि॥

: ३ :

ये त्वां भजन्ति ननु ते सुखमाप्नुवन्ति
ये त्वां स्मरन्ति न हि ते विपदं व्रजन्ति।
ये त्वां नमन्ति विजयं ननु ते भजन्ति
मातस्त्वदीयपदपङ्कजमानतोऽस्मि॥

: ४ :

शान्तामनन्तसुखदां तपनीयशोभां
वन्द्यां समस्तजगतां धृतदिव्यदेहाम्।
आद्यां वरां परमकारुणिकां पराम्बां
त्वां मातरं शरणदां शिरसा नमामि॥

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

: ५ :

तीर्थानि तीर्थयति या चरणारविन्दैः
भक्तान् पवित्रयति या वदनारविन्दैः।
कामान् प्रपूरयति या च करारविन्दैः
तां मातरं सुवरदां प्रणमामि नित्यम्॥

: ६ :

एतां धराममितपापभरार्तियुक्तां
उद्धर्तुमत्र नियतं विधृतावताराम्।
देवत्रयीपरमशक्तिसुशोभमानां
त्वां मातरं शरणदां सततं नमामि॥

: ७ :

नित्यप्रसन्नवदनां सरलस्वभावां
अत्यद्भुतप्रवरशक्तियुतां गुणाढ्याम्।
आनन्दवारिधिममेयनिधिं गुणानां
वन्देऽरविन्दचरणां जगतां पराम्बाम्॥

: ८ :

भक्तान्तरात्मनि सदैव विराजमानां
सिद्धासनेन सततं परिशोभमानाम्।
आनन्ददाममृतपुष्करमेघमालां
त्वां मातरं शरणदां शरणं व्रजामि॥

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

નૈમિષારણ્યમાં

-સ્વ. ડૉ. ગૌરીનાથ શાસ્ત્રી

(કાશી સંસ્કૃત વિશ્વવિદ્યાલયના ભૂતપૂર્વ કુલપતિ)

હોળી પહેલાં માએ કહ્યું, ''જો હરિબાબાને ત્યાંથી આગ્રહ સાથે આ શરીરને લઈ જાય તો જુદી વાત છે, નહીં તો બાબા, આ શરીર હોળી વખતે ઘણા દિવસ નૈમિષારણ્યમાં જ રહેશે.''

પુણેથી દિલ્હી ગયો. દિલ્હીથી કાશી જવું છે. મન તો ત્યારે પણ નિર્ણય ન લઈ શક્યું કે નૈમિષારણ્ય જશે કે નહીં. પ્લેનના ગોટાળાને લીધે દિલ્હીથી કાશી જવાનું શક્ય ન બન્યું. દિલ્હીથી લખનૌ આવી ગયો. ટેલિફોનથી કાશી સમાચાર આપ્યા, 'જો ગાડી બરોબર હોય તો લખનૌ મોકલી આપો. થોડાક દિવસ મારે અજ્ઞાતવાસમાં રહેવું છે. હોળી પછી લખનૌમાં એક મીટિંગ છે, તે સમયસર પતાવીને કાશી પહોંચીશ.'' સવાર થતાં જ જોયું કે કાશીથી ગાડી આવી ગઈ છે. ડ્રાઈવરે પૂછ્યું, ''ક્યાં જશો ?'' મેં કહ્યું, ''નૈમિષારણ્ય બાજુ ચાલો. જો બહુ ભીડ હશે તો ત્યાંથી ભાગીને સીતારામદાસજીના 'લવ-કુશ આશ્રમે' જતો રહીશ.''

ગાડીમાં જતાં વચ્ચે 'દધીચિ આશ્રમ' આવે છે. ત્યાં અસંભવ ભીડ હતી. લાખો ઉપર જનતા એકઠી થઈ છે ! મન અપ્રસન્ન થઈ ગયું. આટલી ભીડમાં રહેવાનું શક્ય નહોતું. પ્રતિ વર્ષે એક દિવસ ભારતના વિભિન્ન પ્રાંતોમાંથી ઘણા બધા સંન્યાસીઓ આજે પણ મહર્ષિ દધીચિના સ્મૃતિ-તર્પણના ઉદ્દેશ્યથી અહીં ભેગા થાય છે: આવા મહાન આત્માને સાધુ-સંતો ભૂલ્યા નથી, ભૂલશે પણ નહીં.

ગમે તેમ કરીને ભીડ વચ્ચેથી ગાડી ચાલી. આગળ ગયો તો ભીડ પણ આછી થતી ગઈ. મનમાં આશા બંધાતી ગઈ કે માને એકાંતમાં મળવાનો લાભ મળશે. માએ કહેલું પણ ખરું - આ વખતે હોળીમાં ઉત્સવ બંધ છે - હરિબાબાના મહાપ્રયાણે આશ્રમ-જીવનને ક્ષુબ્ધ કરી દીધું છે.

થોડીક વારમાં પુરાણ-મંદિરના દ્વાર આગળ જઈને ગાડી થંભી ગઈ. બહારથી જણાયું કે આશ્રમમાં કોઈ નથી. ગાડીમાંથી ઊતરી ગયો ને સમજી ગયો—પંખી ઊડી ગયું છે.

અમારા જે પ્રિય છોકરાનું ભવિષ્ય અત્યંત ઉજ્જવળ હતું અને હું ઓળખતો હતો, તે જ બ્રહ્મચારી ત્યાં દરવાજો ખોલવા આવ્યો અને એણે કહ્યું, ''મા બે દિવસ પહેલાં વૃંદાવન ગયાં છે.'' વળી તરત પૂછ્યું, ''તમે ગાડીમાં આવ્યા છો કે ? તો પછી તમને શેની ચિંતા ? જવું હોય તો તમે અત્યારે જ વૃંદાવનને રસ્તે રવાના થઈ શકો છો.''

સાચી વાત છે. ગાડીમાં જ આવ્યો છું. સાથે ડ્રાઈવર છે, પાકિટમાં પૈસા પણ છે. કોઈ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જાતની મુશ્કેલી નથી થોડાક જ કલાકમાં વૃંદાવન પહોંચવા માટેની. તેમ છતાં મેં કહ્યું, ''માએ મને નૈમિષારણ્ય આવવાનો આદેશ આપેલો - 'अवसर मिलने पर तुम नैमिषारण्य में चले आओ' હું નૈમિષારણ્યમાં જ રહીશ.''

આ સાંભળ્યા પછી બ્રહ્મચારીજી વિશેષ પ્રસન્ન થયા, સાથે એમ પણ કહ્યું કે પોતે હવે મૌનમાં રહેશે તેથી મને અગવડ પડશે. મેં કહ્યું, ''મૌન રહેવાનું તો મારા સ્વભાવ બહાર છે, છતાં હું મૌન રહેવાનો પ્રયત્ન કરીશ, અને હું એ ધ્યાન રાખીશ અને પ્રયાસ કરીશ કે જેથી બ્રહ્મચારીજીના વ્રતમાં કોઈ જાતનું વિઘ્ન ન આવે. હું પણ સપ્તાહનું ભાગવત-પારાયણ કરીશ.''

એક વાર મેં નૈમિષારણ્યમાં ભાગવત-પારાયણ કર્યું હતું, તે વખતે શ્રોતા મા પોતે હતાં. મેં કહેલું, ''મા, જો વચન આપતા હો કે પારાયણ વખતે સર્વદા મારી સમક્ષ ઉપસ્થિત રહેશો, તમારા આ ભૌતિક શરીરમાં, તો જ હું પારાયણ કરીશ, નહીં તો નહીં. મારા પારાયણનો સંકલ્પ મા, તમારા ભૌતિક શરીરનું સન્નિધાન, અન્ય કોઈ વસ્તુ નહીં.'' માની સમ્મતિ મળેલી, અત્યારે એનું વિવરણ નથી આપવું.

આ વખતનું પારાયણ—એની વિશેષતા એ છે કે મા એમના ભૌતિક શરીરમાં વૃંદાવનમાં છે, નૈમિષારણ્યમાં નહીં. સવારે ગોમતીમાં સ્નાન કર્યા પછી પારાયણનો આરંભ થતો હતો. પારાયણ પછી ફરીથી ગોમતીમાં સ્નાન, પછી થોડું દૂધ પીને બાકીનો સમય, મા નીચેના જે ઓરડામાં બેસતાં, ત્યાં પાટ ઉપર બેસી રહેવાનું કે સૂઈ રહેવાનું. ઓરડામાં માનાં ચાર નાનાં ચિત્રો છે.

સાત દિવસ પછી બ્રહ્મચારીજીએ જણાવ્યું કે બીજે દિવસે સવારે તેઓ સીતાપુર જવાના છે, પાછા ફરતાં સાંજ પડી જશે. આશ્રમના માળીએ પણ તે દિવસે રજા પાડી, એટલે એ દિવસે હવે હું તદન એકલો થઈ ગયો. મને થયું—બ્રહ્મચારીજી જતા રહ્યા, હવે હું કેવી રીતે સમય પસાર કરું ? કેટલા દિવસથી ફક્ત દૂધ પીને રહ્યો, માને પણ કંઈ વિશેષ ભોગ નથી ધર્યો. આજે કંઈ રાંધું અને માને ભોગ નિવેદન કરું. જેવી ઈચ્છા, તેવું જ કાર્ય. અક્કેક કરીને ઘણી વાનગીઓ બનાવી. ત્યાર પછી માના ઓરડામાં જગ્યા કરીને ભોગની સામગ્રી ગોઠવી. ભોગનું નિવેદન જે રીતે થવું જોઈએ તે રીતે કર્યું, પછી મેં કહ્યું :

''તું તો મારી સામે ભોજન નથી કરવાની. મને જે કંઈ મળ્યું તે તને નિવેદન કર્યું. હવે આને ગ્રહણ કરવું કે ન કરવું તે તારી ઈચ્છા પર છે. સારું. મંદિરમાં જે રીતે દેવતાને ભોગ નિવેદન કરાય છે, હવે હું એ જ પ્રથા અનુસાર બારણું બંધ કરીને બહાર જઉં છું. ઈચ્છા થાય મા, તો લેજે, નહીં તો જે ગમે તે કરજે.''

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આટલું કહીને, બહાર આવીને મેં બારણાનો આગળો બંધ કરી દીધો, અને બહારના આંગણામાં આવીને ત્યાં પણ બહારથી બારણાનો આગળો બંધ કરી દીધો.

મનમાં વિચાર આવ્યો કે એક વાર પુરાણ મંદિરમાં જઈને પ્રણામ કરી આવું. દોડતો ગયો. ગર્ભમંદિરની પ્રદક્ષિણા સમાપ્ત કરીને જ્યારે પગથિયાં ઊતરતો હતો, ત્યારે એકાએક મારા મોંમાંથી શબ્દો નીકળ્યા—હું તો ઠાકુર રામકૃષ્ણ પરમહંસદેવ છું ને કે કહું ''આ લો, ખાઈ લો, ન ખાધું ? તું ખાવાની નથી ? નહીં ખાય તો જો, આ જીવન હું રાખીશ નહીં.'' એમ કહેતા કહેતા ઠાકુરને સમાધિ લાગી ગઈ હતી.

મને એવો ઘમંડ નથી કે મેં નિવેદન કરેલું અન્ન મા જરૂર ગ્રહણ કરશે, પરંતુ જે શબ્દોનું ઉચ્ચારણ મેં કર્યું, મેં પોતે સાંભળ્યું પણ મારાં કાનોથી, તે કોણે મારી પાસે કહેવડાવ્યું ? શા માટે કહેવડાવ્યું ? મને ખબર નથી. સમજીયે નથી શકતો.

પાછો ફરીને આવ્યો ને જોયું તો બહારના આંગણાનું બારણું સાવ ખુલ્લું છે. મનમાં શંકા થઈ—આગળો તો હું બંધ કરીને જ ગયેલો, નહોતો કર્યો ? ચોક્કસ કરેલો. ના, બહારનું બારણું બંધ કરતી વખતે કદાચ આગળો ન માર્યો હોય ? પણ બારણું આવી રીતે કોણે ખોલ્યું હોય ? પવન પણ નથી. વાયુમંડળ સ્તબ્ધ છે ! ઝાડનાં પાંદડાંયે નથી હાલતાં.

ત્યાં જ પગમાં વેરાયેલો ભાત ચોંટ્યો. અંદરના બારણા પાસે આવીને જોયું તો અડધું બારણું ખુલ્લું હતું. એ બારણામાં આગળો માર્યો હતો એમાં કંઈ જ સંદેહ નથી. ફક્ત આગળો જ નહીં, પણ બંધ કરતી વખતે મનોમન ઘણી બધી વાતો પણ કરેલી.

આ મનની કલ્પના નથી, તલમાત્રનો ભ્રમ નથી—આ પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે.

તે પછી જાણે કોઈ મને ચેતન રાજ્યની બહાર લઈ ગયું.

ઘણા કલાકો પછી જ્યારે બ્રહ્મચારીજી પાછા આવ્યા ત્યારે એમણે મને સંજ્ઞાહીન અવસ્થામાં જોયો.

બહુ દિવસો બાદ કાશીમાં માની સામે આ પ્રસંગની વાતો થઈ. વાતની ચર્ચા મેં નહોતી કરી. લોકોને મોઢેથી એ ઘટના પ્રસરી ગઈ હતી.

માએ માત્ર આટલું કહ્યું, ''मैं जानती हूं.''

'કોઈના દોષ ન જુઓ. એનાથી નેત્રો અને મન મલિન થાય છે.'

- શ્રી શ્રી મા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

દૈવ અને પુરુષાર્થને અધીન કર્મસિદ્ધિ

- સ્વ. પ્રો. એ.જી. ભટ્ટ

दैवे पुरुषकारे च कर्मसिद्धिर्व्यवस्थिता।
तत्र दैवमभिव्यक्तं पौरुषं पौर्वदेहिकम्॥
केचिद्दैवात्स्वभावाद्वा कालात्पुरुषकारतः।
संयोगे केचिदिच्छन्ति फलं कुशलबुद्धयः॥

- याज्ञवल्क्यस्मृतिः। १-१३-३४९, ३५०।

ભાવાર્થ : દૈવ અને પુરુષાર્થ-એ બન્નેને અધીન કર્મસિદ્ધિ છે. પૂર્વજન્મમાં કરેલા (આ જન્મમાં ફલસ્વરૂપે) અભિવ્યક્ત થતા પુરુષાર્થને દૈવ કહેવામાં આવે છે. કેટલાક વિદ્વાનો દૈવથી, કેટલાક સ્વભાવથી, કેટલાક કાળથી અને કેટલાક પુરુષાર્થથી (ઇષ્ટ અથવા અનિષ્ટ) ફલની સિદ્ધિ થાય છે એમ માને છે, જ્યારે કેટલાક નિપુણબુદ્ધિ પુરુષો દૈવ વગેરેના સમુચ્ચયથી ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, એમ સ્વીકારે છે.

નોંધ : 'યાજ્ઞવલ્ક્યસ્મૃતિ'ના આચારાધ્યાયમાં રાજધર્મપ્રકરણમાં આવતા ઉપર કહેલા શ્લોકોમાં દૈવ અને પુરુષાર્થ સંબંધી નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે. દૈવ બલવાન કે પુરુષાર્થ બલવાન—એ વાદ ઘણા પ્રાચીન સમયથી ચાલ્યા કરે છે. કેટલાક દૈવથી સારા અથવા નરસા ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે એમ માને છે, કેટલાક તે સ્વભાવથી જ થાય છે, કારણની અપેક્ષા રખાતી નથી એમ માને છે, કેટલાક કાળને તેનું કારણ કલ્પે છે અને કેટલાક વિદ્વાનો દૈવ વગેરેના સંયોગને શુભાશુભ પરિણામના કારણ તરીકે સ્વીકારે છે. ગ્રંથકાર તેમનો નિર્ણય દર્શાવે છે કે, "यथाह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत्। एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिद्ध्यति॥" 'જેમ એક ચક્રથી રથની ગતિ થતી નથી તેમ પુરુષાર્થ વિના દૈવ સિદ્ધ થતું નથી.' આમ યાજ્ઞવલ્ક્ય દૈવ અને પુરુષાર્થ બન્નેના સંયોગથી કાર્યની સિદ્ધિ થાય છે એવો મત દર્શાવે છે.

કર્મ અને પુનર્જન્મનો સિદ્ધાંત પ્રાચીન ભારતીય સંસ્કૃતિના માન્ય સિદ્ધાંતોમાંનો એક છે. કરેલું કર્મ નિષ્ફળ થતું નથી, તેનું શુભ અથવા અશુભ ફળ અવશ્ય ભોગવવું પડે છે, એવો અટળ સિદ્ધાંત છે. પોકારીને શાસ્ત્રમાં કહેવામાં આવ્યું છે કે, "अवश्यमिह भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम्। नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि॥" 'કરેલું શુભ અથવા અશુભ કર્મ અવશ્ય ભોગવવું પડે છે. કોટિશત કલ્પ વીતી જાય છતાં પણ ભોગવ્યા વિના કર્મ ક્ષીણ થતું નથી. આથી સમજાય છે કે, આ જન્મમાં પ્રાપ્ત થનારાં સુખ કે દુઃખ, સંપત્તિ કે વિપત્તિ પૂર્વે કરેલાં પ્રારબ્ધ-કર્મને અધીન

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છે એ નિશ્ચિત છે. આમ હોવા છતાં નિરુદ્યમી થઈ બેસી રહેવું એવો નિર્ણય તેમાંથી લેવો એ કર્મના નિયમની સાચી સમજણ નથી. સુખ-દુઃખ, સિદ્ધિ-અસિદ્ધિ વગેરેની પ્રાપ્તિ દૈવને અધીન છે તેમ સમજીને મનુષ્યે ઉદ્યોગ કરતાં, સત્કર્મ કરતાં અટકવાનું નથી. સૂક્ષ્મતાથી જોતાં પૂર્વ જન્મોમાં કરેલો પુરુષાર્થ જ દૈવરૂપે ફળે છે. આથી તો શાસ્ત્રોમાં સત્કર્મ કરવાનું, ઉદ્યમ કરવાનું વિધાન કર્યું છે અને 'चरन्वै मधु विन्दति' જે ફરે છે, ઉદ્યમ કરે છે તે મધની પ્રાપ્તિ કરે છે' અને ગીતામાં 'कर्मण्येवाधिकारस्ते' 'કર્મમાં જ તારો અધિકાર છે' એવું વિધાન કરવામાં આવ્યું છે. જો પુરુષાર્થ નિરર્થક હોય તો આયુર્વેદ વેગેર શાસ્ત્રો તેમ જ ધર્માચરણનો ઉપદેશ આપનારાં શાસ્ત્રોનું કોઈ પ્રયોજન રહે નહીં. જેમ સુવૃષ્ટિ થવારૂપી દૈવની અનુકૂળતા અને બીજ વાવવા રૂપી પુરુષાર્થ પર સરસ અનાજનો પાક આધાર રાખે છે, તેમ દૈવ અને પુરુષાર્થ બન્ને પર કર્મની સિદ્ધિ આધાર રાખે છે, એવો શ્લોકોમાંથી ફલિત થતો આશય મનનીય છે.

ગ્રંથનું અધ્યયન

अज्ञेभ्यो ग्रन्थिनः श्रेष्ठा ग्रन्थिभ्यो धारिणो वराः।
धारिभ्यो ज्ञानिनः श्रेष्ठा ज्ञानिभ्यो व्यवसायिनः॥

– मनुस्मृति। १२-१०३।

अज्ञेभ्य इति। उभयोः प्रशस्यस्ते सत्यनतरातिशयविवक्षायां श्रेष्ठ इतीष्ठनो विधानादीषदध्ययना अज्ञास्तेभ्य समग्रग्रन्थाध्येतारः श्रेष्ठाः। तेभ्योऽधीतग्रन्थधारणसमर्थाः श्रेष्ठाः। तेन ग्रन्थिनः पठितविस्मृतग्रन्था बोद्धव्याः। धारिभ्योऽधीतग्रन्थार्थज्ञाः प्रकृष्टास्तेभ्योऽनुष्ठातारः।

–कुल्लूकभट्टः।

ભાવાર્થ : ગ્રંથનું અલ્પ અધ્યયન કરનારા કરતાં તેનું સમગ્ર અધ્યયન કરનારા શ્રેષ્ઠ છે, સંપૂર્ણ ગ્રંથનું અધ્યયન કરનારા કરતાં તેને સ્મરણમાં રાખનારા વધારે ઉત્તમ છે, ગ્રંથને સ્મરણમાં રાખનારાઓ કરતાં તેના અર્થને જાણનારા વધારે ચઢિયાતા છે અને તેમના કરતાં પણ ગ્રંથમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વર્તનારા શ્રેષ્ઠ છે.

નોંધઃ શાસ્ત્રના અધ્યયનને અનુલક્ષીને ઉત્તરોત્તર ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિકાનો ધ્યાનપાત્ર ઉલ્લેખ આ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્લોકમાં મનુએ કર્યો છે. ધર્મશાસ્ત્ર વગેરેના અભ્યાસકોને તેમમાંથી અત્યંત ઉપયોગી માર્ગદર્શન મળે તેમ છે. ઉત્તમ ગ્રંથના અભ્યાસથી મનુષ્ય-જીવન સમૃદ્ધ થવાનો, વિકાસ પામવાનો તથા ઉચ્ચતર થવાનો સંભવ છે, પણ તે અભ્યાસ થોડો અથવા અપૂર્ણ થાય, ગ્રંથના અમુક જ અંશનો થાય તો તેથી જોઈએ તેવો લાભ થતો નથી. પરંતુ તેવા અભ્યાસથી 'A little knowledge is a dangerous thing'—'અલ્પ જ્ઞાન એ ભયંકર વસ્તુ છે'—એ કવિશ્રી પોપના કથન પ્રમાણે હાનિ થવાનો પણ સંભવ છે. આથી ગ્રંથનું સંપૂર્ણ પઠન જરૂરી છે એમ સૂચન કર્યું છે. તે પછી દર્શાવ્યું છે કે, સમગ્ર ગ્રંથનું અધ્યયન કરનારા કરતાં તેને સ્મરણમાં રાખનારા ચઢિયાતા છે. આ કથન ગ્રંથનું પઠન કરી તેને ભૂલી જનારાને ઉદ્દેશીને છે. શાસ્ત્રનું ગ્રહણ (Comprehension) થયા પછી તેનું ધારણ થવું (Retention in memory) સ્મરણમાં રહેવું આવશ્યક છે, એમ શ્લોકમાંથી સમજાય છે. ગ્રંથને ધારણ કરનારા કરતાં તેનો અર્થ સમજનારા વધારે ઉત્તમ છે, એવું વિધાન કરી ગ્રંથના તાત્પર્યને, રહસ્યને આત્મસાત્ કરનારની પ્રશસ્તિ કરી છે. ગ્રંથને ધારણ કરે પણ તેના મર્મને, સ્વારસ્યને ન પામે ત્યાં સુધી જ્ઞાન અધૂરું રહે છે. છેવટે દર્શાવ્યું છે કે, ગ્રંથનું-શાસ્ત્રનું તાત્પર્ય સમજનારા કરતાં તેમાં કહ્યા પ્રમાણે અનુસરનારા શ્રેષ્ઠ છે. ગ્રંથના સિદ્ધાંતોને પરિપૂર્ણ સમજી તેને જે જીવનમાં ઉતારે છે, અમલમાં મૂકે છે તે સર્વશ્રેષ્ઠ છે, એમ દર્શાવ્યું છે. 'યઃ ક્રિયાવાન્ સઃ પણ્ડિતઃ।' 'જે ક્રિયાવાન છે તે પંડિત છે,' 'જ્ઞાનં ભારઃ ક્રિયાં વિના।' 'ક્રિયા વિનાનું જ્ઞાન ભારરૂપ છે.'—એ ઉક્તિઓમાં ઉપર દર્શાવેલા વિચારને જ સમર્થન મળે છે.

સૌજન્ય : 'અભ્યાસ'

●

"તેઓ દયાળુ કૃપાળુ. જ્યારે જે (કંઈ) કરે બધું જ મંગળ માટે, પણ સામયિક કષ્ટદાયક ચોક્કસ જ હોય."

- શ્રી શ્રી મા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સ્મૃતિરૂપેણ સંસ્થિતા-૧

- બકુલેશ ભટ્ટ

'તમારે કંઈક આપવું પડશે.'

હું અને મારા મિત્ર શ્રી તરુણ ઘઈ (ચંદીગઢ) નવેમ્બર, ૨૦૦૦માં સયંમસપ્તાહમાં ભાગ લેવા હરદ્વાર ગયા. યોગાનુયોગ એવો થયો કે એ સમયગાળામાં જ 'ગાયત્રી-પરિવારવાળા'એ કોઈ વિરાટ યજ્ઞનું આયોજન કર્યું હતું, અને તે એટલા બધા મોટા પાયા પર હતું કે તેમાં ભારતના ખૂણે ખૂણેથી ભાગ લેવા માટે ભક્તજનો બસો ભરી-ભરીને હરદ્વારમાં ઠલવાતા હતા. સાંભળ્યા પ્રમાણે બધો મળીને દોઢેક કરોડનો મહેરામણ ઉમટ્યો હતો. હરદ્વારમાં રોજના લાખો માણસો આવતા હતા ને જતા હતા. અધૂરામાં પૂરું તે જ વખતે ગંગાસ્નાનનો દિવસ આવતો હતો, જેથી આજુબાજુના ગ્રામવાસીઓનો પ્રવાહ પણ ચાલુ હતો. પરિસ્થિતિની નાજુકતાને લક્ષ્યમાં રાખીને કેન્દ્ર સરકારે ખાસ 'રાયટ પ્રોટેક્શન ફોર્સ'ને દિલ્હીથી મોકલ્યા હતા. પાંચ-છ હજાર સી.આર.પી.એફ.ના માણસો પણ સ્થાનિક પોલિસને સહકાર આપવા હાજર હતા.

કોઈ કામવશાત્ મારા મિત્રને સયંમસપ્તાહની પૂર્ણાહુતિના બે દિવસ પહેલાં મુંબઈ જવાનું થયું. તેમ જ મારે પણ વળતાનું રીઝર્વેશન કરાવવાનું હતું. આથી આવી મુશ્કેલ પરિસ્થિતિમાં વિચાર્યું કે સ્ટેશને જઈને એક વાર પ્રયત્ન કરી જોવો. રોજનો વ્યવસાય હોવા છતાં ટ્રાવેલ એજન્ટો પણ કાંઈ કરવાને અશક્ત હતા. આવા સંજોગોમાં શું કરવું ? મેં મારા મિત્રને કહ્યું, ''જો આપણે માના સપ્તાહમાં માના દરબારમાં આવ્યા છીએ, તો તને નથી લાગતું કે આપણા રીઝર્વેશનની વ્યવસ્થા મા જ કરશે ?''

''તારી વાત તો સાચી પણ....'' મારો મિત્ર બબડ્યો, એના મનમાં મથામણ હતી તે દેખાઈ આવતું હતું. ''આપણે એક કામ કરીએ. મારે દિલ્હી ફોન કરવાનો છે તે કર્યા પછી વિચારીએ કે શું થઈ શકે.''

અમે ફોન કરવા એક એસ.ટી.ડી. બુથ ઉપર ગયા. ત્યાં એક ભાઈ ફોન ઉપર વાત કરતા હતા. વાત કોઈ રીઝર્વેશન કેન્સલ કરવાની હતી. એવું લાગ્યું કે તેમની વાત હરદ્વાર સ્ટેશનના કોઈ ઑફિસર સાથે થઈ રહી હતી. વાતને અંતે તેઓ બોલ્યા, ''અચ્છા ! તો જયમાઁ.''

અમારા કાન ચમક્યા ! વાત કરનાર કોઈ માના ભક્ત જ લાગ્યા. અમે એમને બધી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પરિસ્થિતિની વાત કરીને વિનંતિ કરી કે હરદ્વારના રહીશ હોવાને લીધે જો તેઓ અમને કાંઈક મદદરૂપ થઈ શકે તો સારું.

તેઓ થોડા વિચારમાં પડી ગયા. પછી કહે, ''જાણે પરિસ્થિતિ વિકટ તો છે જ. લાખો માણસોમાં તમારો ક્યાં ગજ વાગે ? હું જેની સાથે વાત કરતો હતો તે શ્રી મિશ્રા મારા મિત્ર છે અને રીઝર્વેશનના ઈનચાર્જ છે, વળી માના ભક્ત છે. જો તમે માના ભક્ત તરીકે વિનંતિ કરો તો કદાચ તમારું કામ થાય. આમ તો હું તમારી સાથે આવત પણ ઉતાવળમાં છું, છતાં તમે તેમને મારું નામ જરૂર આપજો.''

મરતા ક્યા ના કરતા ? આમેય કોઈ શક્યતા તો હતી જ નહીં. અમારા પ્રયત્નોનાં પરિણામો જોઈ લીધા, હવે માના નામનો પ્રયત્ન જ કરવાનો હતો. અમે પહોંચ્યા સ્ટેશને. ત્યાં જે દૃશ્ય જોયું તે જોઈને અમારી રહીસહી હિંમત પણ ડગમગવા માંડી. માણસોની ભીડ એટલી હતી કે ચાલવાની જગ્યા નહોતી. ગમે તેમ કરી, ધક્કા ખાતા ખાતા અમે રીઝર્વેશન ઓફિસની અંદરના ભાગોમાં ગયા. મોટો બધો રૂમ, તેની એક તરફ બધી રીઝર્વેશનની બારીઓ, લાંબી લાંબી કતારો, પાંચ-છ કલાર્ક પાંચ-છ કૉમ્પ્યુટરો ઉપર વ્યસ્ત, વચ્ચે વિશાળ ટેબલ ઉપર સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ શ્રી મિશ્રા બેઠેલા, ટેબલ ઉપર એક બાજુ ત્રણ-ચાર ટેલિફોનો, સામે એક કૉમ્પ્યુટર, ટેલિફોન પર સતત વાતો ચાલુ, વચ્ચે વચ્ચે સ્ટાફને જરૂરી સૂચના આપતા જાય.

અમે સંકોચવશ ઊભા. અમારી ઓળખાણ આપી. પેલા ભાઈનો સંદર્ભ પણ આપ્યો. બધું સાંભળી તેમણે બે-ત્રણ કૉમ્પ્યુટર ઑપરેટરોને કાંઈક સૂચના આપી. પોતે ઉભા થઈને બે-ત્રણ કૉમ્પ્યુટરોમાં ચાર્ટ જોઈ આવ્યા. પછી અમારી સામે જોઈને કહે,

''આપકા કામ તો હો જાયેગા, લેકિન આપકો કુછ દેના પડેગા.'' તમારે કંઈક આપવું પડશે. અમે સમજી ગયા કે તેઓ પૈસાની આશા રાખતા હશે. અમે કહ્યું ''આપ જેમ કહો તેમ.''

થોડી જ વારમાં અમારી રીઝર્વેશન સાથેની ટિકિટો અમારા હાથમાં હતી'. હવે અમારે એમની ફી ચૂકવવાની હતી. અમે કહ્યું ''તમારી ફી ?''

''હા, તમે એક મિનિટ ઊભા રહો.'' તેમણે કહ્યું, તેઓ પોતાનું કામ પતાવીને દસ મિનિટ માટે ફ્રી થઈને એક એકાંત ખૂણામાં અમારી સાથે ટેબલ ઉપર બેઠા અને બોલ્યા,

''મારું કેટલું સદ્‌ભાગ્ય છે કે મને તમારા જેવા માના ભક્તોની સેવા કરવાનો મોકો મળ્યો. તમારે ફી તરીકે મા સાથેના મારા અનુભવો સાંભળવાના છે !''

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમે તો આંચકો ખાઈ ગયા! આ ભાઈ પૈસા ખાશે એવું અમારું અનુમાન કેટલું ખોટું હતું ! અમે હવે શરમ અનુભવવા માંડ્યા. પછી તો અલ્પ સમય હોવાથી તેમણે તેમનો એક જ અનુભવ કહ્યો, જે હવે 'તુમ આઓગે, જરૂર આઓગે' શીર્ષક નીચે આપું છું. હરદ્વાર સ્ટેશનની બહાર આવતાં અમે વિચારતા હતા કે કેવી છે માની અકળ લીલા ! એક કલાક પહેલાના અશક્ય કામને માએ અદ્‌ભુત રીતે અમારે માટે શક્ય બનાવી દીધું હતું !

●

'તુમ આઓગે, જરૂર આઓગે.'

- શ્રી નાગેન્દ્રદત્ત મિશ્રા, દહેરાદુન

આજે તો હું રીટાયર્ડ થઈ ગયો છું, પણ ટાયર્ડ હજી નથી. મારા જીવનમાં એ જ પ્રફુલ્લતા, ચેતના અને તરવરાટ છે, જેનો સ્રોત છે મા. મારી ઘણી નાની ઉમ્મરે માના પરિચયમાં આવેલો. તે વાતનેય વર્ષો વીતી ગયા પણ એમણે પ્રદાન કરેલ પ્રેમ-ભક્તિનો પ્રવાહ આજ દિન સુધી અકબંધ છે, અસ્ખલિત ચાલુ જ છે.

તે વખતે મારી ઉંમર હશે સત્તર-અઢાર વર્ષની, અમે લોકો દહેરાદુનમાં રહેતા હતા. નાનપણથી જ સાધુ-મહાત્માનાં દર્શનનું આકર્ષણ. એક વાર સાંભળ્યું, મા દહેરાદુન આવ્યાં છે. મા આનન્દમયીનું નામ તો સાંભળેલું પણ દર્શનનો લાભ મળ્યો નહોતો. દિલમાં ઘણી ઉત્સુકતા. કંઈક કૌતુક પણ હશે. થયું, લાવ, મા વિશે આટલું સાંભળ્યું છે તો તેમનાં દર્શન તો કરું. આમ વિચારી હું એમના કિશનપુરના આશ્રમે પહોંચ્યો દર્શન કરવા.

પહોંચીને જોઉં છું તો ત્યાં આગળ કંઈ કેટલાય માણસો ભેગા થયા છે. સમાજના દરેક વર્ગના માણસો, રાજા મહારાજાઓ, સરકારી, અર્ધસરકારી અધિકારીઓ, રાજનેતાઓ અને ભદ્ર પુરુષોની ભીડ, બધાની કતાર. તે બધાની સાથે હું પણ બેઠો. સમય વીતતો ગયો, વીતતો ગયો. માણસો ઓછા થતા ગયા. સવારે નીકળ્યો ત્યારે આટલી ભીડનો અંદાજ નહીં, તેથી સવારે માત્ર ચા પીને જ નીકળેલો. જ્યારે અંહી તો બપોર થવા આવી. પેટમાં કુરકુરિયાં બોલે, પણ મનને સમજાવું કે બસ, હમણાં વારો આવશે.

અને મારો વારો આવ્યો. હું હજી તો ઉભો થાઉં તે પહેલાં ક્યાંકના મહારાજા ક્યાંકથી ધસી આવ્યા, ને સીધા માના ઓરડામાં ઘુસી ગયા ! ગુરુપ્રિયા દેવી બહાર આવી મને કહે, ''અબ કલ આના.'' આ સાંભળીને મારા રોમ-રોમમાં ક્રોધાગ્નિ ફરી વળ્યો. ગુસ્સાથી મારું સમગ્ર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શરીર ધ્રુજવા માંડ્યું. હું એકદમ માના રૂમમાં ઘૂસ્યો, ને સીધો માની સામે જઈને ઊભો રહ્યો. મા એક પાટ ઉપર બેઠાં હતાં, ને સામે એક શેતરંજી ઉપર પેલા મહારાજા બેઠા હતા.

''આ તમારી રીતે છે ? તમે બધાંને આમ જ દર્શન આપો છો કે ? હું ત્યાં ત્રણ કલાકથી બેઠો છું, તમારી રાહે, ભૂખ્યો તરસ્યો, ને તમે હમણાં જ આવેલા આ સાહેબને પહેલા બોલાવી લીધા, કેમ ?'

બધા સ્તંભિત ! ચકિત ! સ્તબ્ધ બનીને બધા મારી સામે જોઈ રહ્યા ! મારું બોલવાનું હજી ચાલુ જ હતું, ''કહેવું પડશે કે તમે તો મોટા માણસોનાં જ મા છો. એમની જ દરકાર છે તમને. અમારા જેવાની તમને શું પડી છે ? જાવ, આજે ભલે હું આવ્યો તમારી પાસે પણ હવે પછી કદી તમારી પાસે આવીશ નહીં.''

હું બોલતો જાંઉ ને મા હસતાં જાય. એમાંયે મારા છેલ્લા વાક્યે તો માએ ખડખડાટ હસવા માંડ્યું ! મને કહે :

''બાબા, બાબા, બાબા, જા રહે હો ? જાના હૈ તો જાઓ, પર સુનો, તુમ આઓગે, જરૂર આઓગે અપની માઁ કે પાસ, યાદ રખના.''

આગળનું સાંભળે કોણ ? બારણું પછાડી, પગ પછાડતો હું ત્યાંથી બહાર નીકળી ગયો.

વાતને થોડા મહિના વીતી ગયા. એક દિવસ મારો એક મિત્ર મારી પાસે આવ્યો. ''હરદ્વાર મારી સાથે આવે છે ? ત્યાં કનખલમાં દક્ષમંદિર પાસે થોડું કામ છે. સાંજે પાછા આવી જઈશું. તું આવે તો મને સંગાથ રહેશે.''

ફરવાનું નામ આવ્યું એટલે હું તૈયાર થઈ ગયો. અમે બન્ને સવારની બસમાં હરદ્વાર જવા નીકળ્યા. દક્ષમંદિર પહોંચી ત્યાં જરૂરી કામ પતાવ્યું. પછી વિચાર કર્યો કે આવ્યા છીએ તો થોડીવાર ગંગા કિનારે બેસી આરામ કરીએ, પછી હરદ્વાર જઈ, જમી કારવીને પરત દહેરાદૂન જઈશું. આમ અમે બન્ને નદી કિનારે ઘાટના પગથિયે બેઠા.

બપોરનો સમય થવા આવ્યો હતો, ઘાટ ઉપર હું અને મારો મિત્ર બે જ જણા હતા. ચારે તરફ શાંતિ હતી. સામે ગંગાજીનાં પાણી ખળખળ વહી રહ્યાં હતાં. અમે તેમાં પગ બોળીને બેઠા હતા. થોડીવાર થઈ હશે, ત્યાં ઘાટ ઉપર એક સંન્યાસી આવ્યા. આવીને તે આમતેમ જોવા લાગ્યા. જાણે કોઈને શોધતા ન હોય ? અને પછી પાછા ચાલ્યા ગયા.

થોડીવારે તે જ સંન્યાસી પાછા આવ્યા. ફરી ઘાટ ઉપર આમતેમ જોવા માંડ્યા. થોડી વાર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઊભા પણ રહ્યા અને પાછા ચાલ્યા ગયા.

જ્યારે ત્રીજી વખત એ જ સંન્યાસી પાછા ઘાટ ઉપર આવી મૂંઝાતા મૂંઝાતા ઉભા, ત્યારે મારા મિત્રથી ના રહેવાયું.

"તમે શું શોધો છો ? કોઈ માણસની રાહ જુઓ છો ?"

પેલા સંન્યાસી થોડા મૂંઝાયા. પછી કહે "હા, હું એક નાગેન્દ્રદત્ત નામના ભાઈને શોધું છું, પણ અંહી તો તે સજ્જન આવ્યા નથી."

"ઓહો, તમે નાગેન્દ્રદત્તને શોધો છો તેમ કહો ને ? તે સજ્જન બીજું કોઈ નહીં પણ આ છોકરો, મારો મિત્ર. એનું નામ જ નાગેન્દ્રદત્ત છે. પણ તમને એનું શું કામ પડ્યું ?"

"કામ મારે નહીં માને છે. હું બાજુના 'મા આનન્દમયી આશ્રમ'માંથી આવું છું. અમે લોકો મા પાસે બેઠા હતા, ત્યાં એકાએક મા કહે, ત્યાં ગંગા ઘાટે નાગેન્દ્રદત્ત બેઠેલ છે, તેને બોલાવી લાવો.' હું સમજ્યો નાગેન્દ્રદત્ત કોઈ મોટી ઉંમરના સજ્જન હશે તેથી અંહી બે વાર આવીને જોઈ ગયો, પણ મને ક્યાંથી કલ્પના પણ આવે કે માને **તમારું** કામ હશે ?'

અમે તો આશ્ચર્યચકિત્ ! માને ક્યાંથી ખબર પડી કે દક્ષમંદિરની સામે, ગંગાને તીરે, ઘાટના પગથિયે, છ-સાત મહિના પહેલાં તેમની સાથે ઝગડી ગયેલો છોકરો બેઠો છે ! ને તેનું નામ નાગેન્દ્ર દત્ત છે !

અમે બન્ને તે સંન્યાસી સાથે આશ્રમમાં ગયા. મા ત્યાં બેઠાં હતાં. મને જોઈ કાંઈ હસે, કાંઈ હસે ! તેમણે તો બધા આશ્રમવાસીઓને ભેગા કર્યા. બધાને બંગાળીમાં કહે :

"અનેક દિન પોરે આમાર છેલે એશેછે,

ઓ આમાર પ્રતિ અપ્રસન્ન છિલોન !"

'ઘણા દિવસો પછી મારો દીકરો આજે આવ્યો છે. તે મારાથી રીસાઈને ચાલ્યો ગયો હતો.' પછી બધા સામે જોઈ કહે, "જાઓ જાઓ, બન્ને માટે પ્રસાદ લાવો. દીકરા ભૂખ્યા છે."

ભોજન આવ્યું. ભોજન પીરસાતું જાય, ને મા આગ્રહ કરતાં જાય ! સાક્ષાત્ અન્નપૂર્ણા દેવી, જગદ્ધાધાત્રી માનું રૂપ લઈ આ ઉદ્ધત દીકરાને જમાડવા બેઠાં !

મા જમાડતાં જાય ને હસતાં જાય !

તે દિવસે એવો જમ્યો, એવો જમ્યો કે તેની તૃપ્તિ આજેય અવિસ્મરણીય છે ! માએ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આજીવન તૃપ્ત કરી દીધો.

મા, તમારી લીલા અકળ છે ! તે દિવસે તમે મને દર્શન આપ્યાં હોત તો આવું સૌભાગ્ય ક્યાંથી મળત ?

આ પ્રસંગ સંભળાવ્યાના ત્રણેક મહિના બાદ શ્રી નાગેન્દ્રદત્ત રીટાયર્ડ થઈને દહેરાદૂનમાં સ્થાયી નિવાસ કરી રહ્યા છે.

●

"સેવાબુદ્ધિથી જો સંસાર કરાય તો સંસાર બંધનનું કારણ નથી બનતો. લક્ષ્ય 'એમનું' જ રહે. પણ એવી સેવાબુદ્ધિમાં લિપ્ત રહેવા માટે, જેમ તમે લોકો દિવસમાં એક વાર ઘડિયાળને ચાવી આપો છો, તે જ રીતે સવાર-સાંજ એક વાર ચાવી આપવાનો પ્રયત્ન કરજો. અર્થાત્ થોડાક સમય માટે (પણ) સ્થિર ભાવે બેસીને 'એમનું' ધ્યાન, જપ કરજો."

- શ્રી શ્રી મા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

દ્વાદશ સંયમ-મહાવ્રત

- એક વ્રતી

૧૦, નવેમ્બર, ૧૯૬૧, સંયમ-સપ્તાહનો બીજો દિવસ :

રાત્રે ૮.૪૫ થી ૯.૦૦ સુધીના મૌનની સમાપ્તિ બાદ માતૃ-સત્સંગનો આરંભ થયો.

ડૉ. પન્નાલાલ - મા, કોઈ અનુભવ કેમ નથી થતો ?

મા : ‘‘સાધક, સિદ્ધ, યોગી, મહાયોગી બધા જ મનુષ્યની અંદર છે. અપ્રાકૃત જે કૃષ્ણલીલા છે તે પણ પોતાની જ અંદર છે. મનુષ્યે સ્વયં જ પડદો પાડ્યો છે અને સ્વયં જ એને ખસેડવા માગે છે. જે સ્વભાવમાં છે તેની જ ઈચ્છા. સાધન એટલે સ્વધન. મહાવીર (હનુમાન)ની વાત સાંભળી છે, એ કહેતા હતા, ‘‘હું અને રામચંદ્ર એક, આત્મસ્વરૂપ, અહીંયાં એ પૂર્ણ અને હું અંશ, પાછા તેઓ પ્રભુ અને હું નિત્યદાસ.’’ પૂર્ણ અને અંશરૂપ બધું તેઓ જ છે. અગ્નિ અને એની ચિનગારી એક જ તો છે. પોતાનામાં જ બધું. એટલા માટે જ પોતાનું આવરણ સ્વયં જ ખસેડવા ઈચ્છે છે. પોતાને મેળવવું એટલે ભગવાનને મેળવવા. ભગવાનને મેળવવા એટલે પોતાને મેળવવું. પોતાના સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ માટે આ કઠોરતા. પ્રથમ દિવસે ગંગાજળ. એ નાડી શુદ્ધ કરે છે. એ ચિત્ત-નિર્મલકારી પણ છે. ભગવાનની કૃપાથી ભગવાનને મેળવવાની ઈચ્છા થાય છે. ભગવત્પ્રાપ્તિની ઈચ્છા જ શુભ છે, એનાથી વિપરીત અશુદ્ધ. વિવેકી (મનુષ્ય)નું બન્ને ઈચ્છાઓમાંથી શુભ ઈચ્છાને ગ્રહણ કરવી તે જ કર્તવ્ય છે. અશુભ ઈચ્છા અસત્ય, એનાથી મનસ્તાપ-દુઃખ, વિષય-ભોગ અર્થાત્ Slow poison, કામના-વાસના લઈને ચાલ્યા જવું અર્થાત્ return ticket ફળ—ફરી જન્મ, ફરી મૃત્યુ.

‘‘જે પોતાને નિરાશ્રય બોધ કરે તે અબળા છે—એ સ્ત્રી કે પુરુષ ગમે તે હોય. પરમ પુરુષત્વ તમારી અંદર છે, જ્યાં સુધી એનું જાગરણ ન થાય ત્યાં સુધી તમે અબળા. જાગરણ થાય તો પુરુષ. એટલા માટે કહેવાય છે—યત્ર જીવ તત્ર શિવ, યત્ર નારી તત્ર ગૌરી. દેહ એટલે ‘દેઓ દેઓ’ (આપો આપો). આ દેહ-બુદ્ધિને ખસેડવા માટે પરમ પિતા, પરમ માતાનું સ્મરણ લેવું, ઈષ્ટનો આશ્રય લેવો. ઈષ્ટ એટલે જે અનિષ્ટ ન કરે, કલ્યાણ કરે. એમને રામ, કૃષ્ણ, શિવ, શક્તિ, પિતા, માતા ગમે તે કહો—એમનો જ પ્રકાશ છે. યોગ એટલે જ એ પ્રકાશને અનુકૂળ ચેષ્ટા. માટે જ સાધના, ક્રિયા, કઠોરતા, સંયમ—જેને પામીને તમે નિરપેક્ષ ભાવથી સુખી થઈ શકો. પરમ પુરુષત્વને માટે જ તો આ કાર્ય. તમે વિદ્યા માટે, ધન માટે કેટલો પરિશ્રમ કરો છો. તમે યોગી, સાધક, સંયમી. તમારા જ પ્રકાશ (પ્રગટ થવા) માટે આ સંયમવ્રત. પરમ પુરુષત્વનું કેવળ સંયમિત જીવન દ્વારા પ્રકાશિત થવું સંભવ છે. ત્રાણની ઈચ્છા છે એટલા માટે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જ પૂછો છો, 'અનુભવ કેમ નથી થતો ?' આ જ તો શુભ ઈચ્છા છે, અનુભવનો રસ્તો. પિતાજી, દિલ્લીમાં રહેવાથી આ પ્રશ્ન ન થાત. આ પ્રશ્ન સ્થાન-માહાત્મ્યને લીધે હૃદયમાં ઊભો થયો છે.''

માના ઊઠવાનો સમય થઈ ગયો. સર્વ ભક્તો પોતપોતાના આસન પરથી માને પ્રણામ કરે છે. ઘણાના મનમાં થયું કે સાચે જ, જો ઘરમાં હોત તો આવી અમૂલ્ય અમૃતમયી વાણી ન સાંભળી શકત. ત્રાણ પામવાની ઈચ્છા, અનુભવની ઈચ્છા એમનામાં ન જાગત. ચારે બાજુ નીરવ, સ્તબ્ધ. મા થોડી વધારે વાર બેસી રહ્યાં, પછી ધીમે ધીમે આસન પરથી ઊભાં થયાં.

૧૧, નવેમ્બર, તૃતીય દિવસ :

રાત્રિના મૌન પછી માએ શ્રી ૧૦૮ કૃષ્ણાનંદ અવધૂતજીના અનુરોધથી થોડી વાર ''હે ગોવિંદ, હે ગોપાલ'' કીર્તન કર્યું. કીર્તનને અંતે નામ-માહાત્મ્યની વાત ચાલી.

મા : સાડા ચાર કોટિ જપ થાય તો જન્મજન્માંતરનાં પાપો શિથિલ થશે જ. મહાત્માઓ અને શાસ્ત્રો બધાં જ આ વાત કહે છે. સોળ નામ બત્રીસ અક્ષરનો મહામંત્ર. (હરેકૃષ્ણ વાળો મંત્ર) આ નામ પણ માળાથી હિસાબ કરીને સાડા ચાર કોટિ જપ કરવામાં આવે છે. નામ અને મંત્ર સ્વયં ભગવાન. નામ અને મંત્ર અક્ષય અને ચિન્મય. નામ નામી અભિન્ન. મનનું ત્રાણ જેનાથી થાય છે, એટલા માટે જ મંત્ર. સ્વયંપ્રકાશને માટે ગુરુ જેને જે મંત્ર આપે. ભગવાનનું નામ અને મંત્ર એટલે સ્વયં ભગવાન—જ્ઞાનસ્વરૂપ, આત્મસ્વરૂપ, મહાન, વિભુ, હરિ. 'हरिरेव जगत् जगदेव हरि:' તમે લોકો કહો છો ને ? હરિ અને જગત ભિન્ન નથી. નામ કરવું, જપ કરવા, ધ્યાન કરવું, હૃદયથી ભગવાનને બોલાવવા જીવમાત્રનું આ જ કર્તવ્ય છે. ઋષિઓને મંત્રો પ્રત્યક્ષ હતા. તમે પણ તો એમનાં જ સંતાનો છો. તમારું કર્તવ્ય છે આત્મસ્થિતિ, બ્રહ્મસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવી. એ લક્ષ્યને અનુકૂળ ક્રિયા ગ્રહણ કરવી. મનના ત્રાણ માટે મંત્રાદિ જપની ક્રિયા. આ શરીરને એક વખત ખ્યાલ થયેલો કે ૨૪ કલાકમાં અંતતઃ ૧૫ મિનિટ બધાં જ ભગવાનનું નામ લે—આ ૧૫ મિનિટવાળો ખ્યાલ પહેલવહેલો ક્યારે આવ્યો, જાણો છો ? બહુ દિવસ પહેલાંની વાત છે. આ શરીર ત્યારે દેહરાદૂનમાં હતું. કમલા મા (પંડિત નેહરુનાં પત્ની) ત્યારે ઘણી વાર આ શરીર પાસે આવતી. આ નાની છોકરી ઉપર કમલામાનો કેવો ઊંડો સ્નેહ હતો તેનું વધારે શું કહું ? અવસર મળતાં જ કમલા મા આ શરીરને લઈને ભ્રમણ કરવા બહાર નીકળતી. આ શરીરનો કમલા મા અત્યંત આદર-યત્ન કરતી. તેવામાં એણે એક દિવસ એક યજ્ઞનો પ્રસ્તાવ કર્યો. રાજપુરના અંબિકા-મંદિરમાં એ યજ્ઞ થયો. કાશીનારાયણ તંખાની પત્ની લક્ષ્મી તે વખતે ત્યાં હાજર હતી—તે આ બધું જાણે છે. તમારા આશ્રમની છોકરીઓ જેમ શુચિ-શુદ્ધ પટવસ્ત્ર પહેરીને નિષ્ઠા સાથે અનુષ્ઠાન આદિ કરે છે, કમલા માએ પણ એવી જ રીતે સીવેલું વસ્ત્ર પહેર્યા વગર દિવ્ય વસ્ત્રથી વિભૂષિત થઈને અતિનિષ્ઠા સાથે, સુંદર આયોજન કરીને,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઊંડી શ્રદ્ધા સાથે યજ્ઞ અનુષ્ઠાન આદિ સંપન્ન કર્યાં. એ યજ્ઞાદિમાં ઘણા લોકોના જપ આદિની આહુતિ આપવામાં આવી હતી. એક લાખ જપની એક આહુતિ અપાતી. તમારા કાશી આશ્રમમાં આજકાલ જેમ પ્રતિલાખ જપ પર એક આહુતિ યજ્ઞેશ્વરને સમર્પિત કરાય છે, તે જ રીતે. ઘણા દિવસો સુધી જપની આહુતિ આપીને એ યજ્ઞાગ્નિની રક્ષા કરવામાં આવી હતી. કમલા માના યજ્ઞ પછી આ શરીર રાજપુરથી દેહરાદૂન આવ્યું. દેહરાદૂન આવીને એક ખ્યાલ આવ્યો. તે વખતે હરિજન આંદોલન હતું. ખ્યાલ આવ્યો કે કોઈ પણ જાતિ કે સંપ્રદાયનું કોઈ કેમ ન હોય—એક આત્મા, એક ભગવાન, જન-જનાર્દનરૂપે તેઓ જ તો છે. ૨૪ કલાકમાં ૧ કલાકના ૪ ભાગોનો ૧ ભાગ—૧૫ મિનિટનો સમય ભગવાનને અર્પણ કરી દેવો—મનુષ્યમાત્ર જ આ પ્રકારની ચેષ્ટા કરે તો કેવું ? બિંદુમાં જેમ સિંધુ, સિંધુમાં જેમ બિંદુ—ભગવાનને અર્પિત આ થોડોક સમય જો કોઈના (સદ્)ભાગ્યે ૨૪ કલાકની અખંડ ધારામાં પરિવર્તિત થઈ જાય. એટલા માટે જ તમને લોકોને આ વાત કહેવામાં આવી. આવે વખતે શુચિ-અશુચિનો કંઈ પ્રશ્ન જ નથી. એ વખતે મૌન રહેવું. વાક્સંયમ કરીને ભગવાનની સ્મૃતિ મનમાં રાખવી. જંગલનાં પશુ-પક્ષી પણ સમયસર જ બોલી ઊઠે છે. મનુષ્યમાત્રનું જ આ પ્રકારની ચેષ્ટા કરવાનું કર્તવ્ય છે. તમે જેવું વગાડ્યું તેવું સાંભળ્યું, તમારું જ વાજું, તમે જ વગાડો છો, તમે જ તમારી વાત સાંભળો છો. ઘણાએ આ જાતનો સમય લીધો છે, અને નિષ્ઠા સહિત પાલન પણ કરી રહ્યા છે, એટલે સુધી કે કેટલાકે તો સ્મશાને ગયા છતાં એનો ભંગ નથી કર્યો. ભગવાનનું નામ અને મંત્ર નિત્ય-શુદ્ધ, પવિત્ર. મહાપ્રભુના (ચૈતન્યદેવના) નામ-માહાત્મ્યના વર્ણનમાં એ સાંભળ્યું છે ને ? તો પછી ૧૫ મિનિટ બરાબર એક જ સમયે મૌન રાખીને નામ, જપ, ધ્યાન આદિ કરવું.

પ્રશ્ન : કોઈ વાર જો ભૂલથી નક્કી સમયે નામ ને ધ્યાન વગેરે ન થાય તો તે માટે કંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત છે ખરું ?

મા : તે માટે કંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી. ગાડી ઊપડી ગયા પછી ફરી પકડી ન શકાય. અજ્ઞાન કે અસમર્થ હો તો ભગવાન એને પૂરું કરી દેશે. ૨૪ કલાકમાંથી આટલોક સમય ભગવાનને સમર્પણ કરવો. ૨૪ કલાક તો તમારા કામમાં વ્યતીત થાય છે જ, એમાંથી એક કલાકના ૪ ભાગમાંથી એક ભાગ ભગવાનને અર્પણ કરવો સદા. શુદ્ધિ, અશુદ્ધિ, ખાઈને, ખાધા વગર,—કોઈ પ્રકારનું બંધન નહીં, કેવળ સમય પૂરતું બંધન. મંત્ર અને નામથી જીવ અને જિહ્વા બન્ને જ પવિત્ર થાય છે. ગમે ત્યાં મંત્રનું નામ કરવાથી એ અપવિત્ર ન થઈ શકે કારણકે તેઓ નિત્ય પવિત્ર છે. જો ક્યાંય જવા-આવવાનું થાય તો તે સમયે વાક્સંયમ કરીને મનોમન એમનું સ્મરણ, જપ, નામ જે કંઈ પણ થાય (તે) અંદરોઅંદર રાખીને હાથથી સેવા કે બીજું જે કામ હોય, કરવું. આ વિશેષ સ્થિતિ માટે છે, નહીં તો એ સમયે સ્થિર આસને ધ્યાન. સમયનું બંધન જ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અહીં મુખ્ય છે. તેથી જ સમય જતો રહે તો એનું કંઈ પ્રાયશ્ચિત્ત નથી. તેમ છતાં પછી જો અધિક જપ-ધ્યાન કરો તો એનું ફળ અવશ્ય પામશો. આ અખંડ સૂત્ર જાણી જોઈને ન તૂટે એનું વિશેપ લક્ષ્ય રાખજો. ઈચ્છાપૂર્વક એને ખંડિત ન થવા દેતા. જો કોઈનું ભ્રમવશ સમયનું સૂત્ર છિન્ન થઈ જાય તો ફરીથી નવેસર એનો આરંભ કરજો. સમય તો તમને અધીન છે. જે સમય અનુકૂળ રહે, તેને શરૂઆતથી જ ચૂંટી લેવાનો હોય છે. સદાયને માટે એટલો સમય ભગવાનને અર્પણ કર્યો છે ને ? પરંતુ એવું વિશેષ લક્ષ્ય રાખવું જરૂરી છે કે નિત્ય-સૂત્ર અખંડ ભાવે રક્ષિત રહે. આવી ચેષ્ટા જ સર્વદા કરવી જોઈએ. ભગવાન સ્વયં અખંડ, પૂર્ણ. ભગવાનના ચરણોમાં આ સામાન્ય સમર્પણ-ક્રિયા અખંડ રાખવી તે જ કર્તવ્ય છે. પૂર્ણના પ્રકાશની આશા રાખવી વૃથા છે. અભ્યાસ દ્વારા મનુષ્ય બધું જ પ્રાપ્ત કરી લે છે. ભગવાન માટે જે કરવામાં આવે તે જ યોગાભ્યાસ છે. જે, જે કંઈ કરશે, તે એવું જ ફળ પામશે. મહાયોગી, મહાસાધક સ્વભાવતઃ તમારામાં જ છે. એટલા માટે જ ક્રિયાને પ્રકાશ થવાની ચેષ્ટા—જેટલી તમારી શક્તિ તેટલું તમારું કરવું. જ્યાં સુધી એનો બરોબર પ્રકાશ ન થાય ત્યાં સુધી અભ્યાસની ચેષ્ટા અને સંયમિત જીવન પસાર કરવું."

એ દિવસે બીજા પણ ઘણા પ્રશ્નો થયા—જેના ઉત્તરમાં માએ ગુરુશક્તિ, મંત્રશક્તિ, પ્રણવ ઈત્યાદિ વિષે કહ્યું. છેલ્લે મા બોલ્યાં :

"નિર્ગ્રન્થિ થવા માટે જ તો સાધના. સાધન કરતાં કરતાં ગ્રન્થિભેદ થાય. ગુરુશક્તિ, મંત્રશક્તિ, પ્રણવ દ્વારા જ આ શક્ય છે. ભાગવત કાર્ય માટે જે તાપ સહેવામાં આવે છે તે જ તપસ્યા છે, કોને માટે ? પોતાને માટે."

રાતે મોડું થઈ ગયું હતું. "અચ્છા, ઊઠું ?" કહીને મા આસન પરથી ઊભાં થયાં.

૧૨, નવેમ્બર, ચતુર્થ દિવસ :

શ્રી ૧૦૮ સ્વામી નારાયણાનંદ તીર્થ મહારાજે મૌન પછી માને પ્રશ્ન પૂછ્યો :

"મા, બહુ લોકો એવું કહે છે કે ધ્યાન વખતે બેસવામાં કષ્ટ પડે છે. પગ દુઃખે છે. મન શરીર તરફ જતું રહે છે. તે વખતે માત્ર એવું થાય છે કે ક્યારે ધ્યાનની સમાપ્તિનો સંકેત સાંભળીએ ?"

મા : પ્રથમ અવસ્થામાં આ પ્રશ્ન બધાં માટે ઊભો થાય છે. શરૂ-શરૂમાં ધ્યાનમાં બેસતાં કષ્ટ થાય છે. નાના બાળકનું શરૂ-શરૂમાં ભણવામાં મન નથી લાગતું, કેટલી ચોપડીઓ નષ્ટ કરે છે, કેટલી ચોપડીઓ ફાડી નાખે છે, પુસ્તકનું મૂલ્ય જ નથી જાણતું, પછીથી ધીમે ધીમે અભ્યાસ કરતાં કરતાં લખવા-વાંચવામાં આનંદ પામે છે. અર્થકરી વિદ્યાને માટે લોકો આશા રાખીને ઉદ્યમ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શરૂ કરે છે. પછીથી વિદ્યાનું મૂલ્ય સમજી શકે છે. પરિશ્રમ કરતાં કરતાં અભ્યાસ થાય છે. પછી પરીક્ષા પાસ કરવા માટે કેટલા યત્નથી ભણે છે, ત્યારે બી.એ., એમ.એ. પાસ કરે છે; અને એક હોય છે બ્રહ્મવિદ્યા. શરૂ-શરૂમાં મન સ્થિર નથી થતું. જપ-ધ્યાનમાં કંઈ આનંદ નથી મળતો. મન શરીર બાજુ જતું રહે છે, બાળકનું પાઠ્ય-પુસ્તક નષ્ટ કરવાની જેમ. ધ્યાન-જપ અભ્યાસ દ્વારા જ આયત્ત કરવાં પડશે. અભ્યાસથી જ મન સ્થિર થાય છે. જેવો આહાર કરવામાં આવે, એવું જ મન તૈયાર થાય. 'જૈસા ખાય અન્ન, વૈસા બને મન.' અન્ન સાથે મનનો ખૂબ ઘનિષ્ઠ સંબંધ છે. ઉપવાસ, ગંગાજળ, શુદ્ધ આહાર—આ બધું જે અત્યારે છે, બધું જ સાધન-ભજનની અનુકૂળતા સૃષ્ટ કરવા માટે છે. ૨૪ કલાકમાં માત્ર બે કલાક મનને સ્થિર કરીને રાખો. સિનેમા, નાટક જોવા માટે લોકો કેટલી બધી વાર સુધી મનને સ્થિર કરીને બેસે છે. ક્ષણિક આનંદમાં મનને સ્થિર કરવાનો અભ્યાસ થઈ ગયો છે. પૅરેલિસિસની માફક મનને વિવશ કરીને ભોગ તરફ લઈ જાય છે. ભોગ એ જ તો દુર્ભોગ છે—ભગવાનને દૂર માનીને જે તમારી ક્રિયા થાય છે, જે બોધ વડે ભગવાન દૂર રહે છે, તે જ દુર્બુદ્ધિ, પછી દુર્ભોગ, દુર્ગતિ, જન્મ અને મૃત્યુ—ભગવાન દૂર છે માટે જ દુઃખ અને કષ્ટ. એકમાત્ર ભગવાન જ છે. તેઓ જ બધું જ છે—આવા ચિંતનથી જ દુઃખનું અવસાન. ભોગ સાથે યોગ થયો છે તેથી જ આ દુઃખ. માટે જ જપ-ધ્યાનમાં મન નથી બેસતું. એકધાર્યું બેસી રહેવાથી કષ્ટ થાય છે. આસનનું શાંત થવું જરૂરી છે. યોગી અને સાધકરૂપે જ્યાં સુધી તમે પોતાનામાં સ્વયં પ્રગટ નહીં થાઓ, ત્યાં સુધી આ કષ્ટ. બેસવામાં કષ્ટ જણાય તો ધીમે ધીમે પગ બદલીને બેસવું.....

(આ ઉત્તર હજી લાંબો છે, પરંતુ આગળનું લખાણ ઉપલબ્ધ ન હોવાથી અહીં આપી શકાય તેમ નથી.)

❁

'પોતાનું જીવન પોતે જ ગઢવું પડશે, યાદ રાખજો.'

- શ્રી શ્રી મા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઋષિતર્પણ - ૨

યાજ્ઞવલ્ક્યનો સર્વબ્રહ્મવાદ

—લે. સ્વ. યશોધર મહેતા

બુદ્ધના સમય પહેલાં અને વેદકાળના અંતે, એવા એક સંધિકાળમાં ભારતમાં એક સમર્થ દ્રષ્ટા પાક્યા. તેમનું નામ હતું યાજ્ઞવલ્ક્ય, અને તેઓએ શુક્લ યજુર્વેદની માધ્યંદિની શાખાની સ્થાપના કરી. તેમના મામાનું નામ વૈશંપાયન હતું. વૈશંપાયન હતા પ્રાચીન યજુર્વેદના એટલે કે કૃષ્ણ યજુર્વેદના સમર્થ ઋષિ અને તેમણે પોતાના ભાણેજ યાજ્ઞવલ્ક્યને એ પ્રાચીન વેદ ભણાવ્યો હતો. પરંતુ મામા તથા ભાણેજ વચ્ચે કાંઈક મતભેદ પડ્યો એટલે યાજ્ઞવલ્ક્યે તેમનું ગુરુપદ છોડી દીધું અને પોતાની સ્વતંત્ર પ્રતિભાથી વેદના નવા અર્થો કરીને શુક્લ યજુર્વેદની સ્થાપના કરી.

યાજ્ઞવલ્ક્યને બે પત્નીઓ હતી. એક એમનો વ્યવહાર સંભાળતી અને બીજી એમને પરમાર્થ માર્ગમાં સાથ આપતી. વ્યવહાર સંભાળતી હતી તેનું નામ કાત્યાયની હતું અને પરમાર્થ સંભાળતી હતી તેનું નામ મૈત્રેયી હતું. આ હકીકત આપણને બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્‌માંથી જાણવા મળે છે.

ઋષિને પોતાની બંને પત્નીઓ સરખી પ્રિય હતી. પોતે ચતુર હતા. એટલે જે સમયે જે પત્ની હાજર હોય તે સમયે તેને 'તું મને અત્યંત પ્રિય છે,' એવું કદાચ કહેતા હતા. બૃહદારણ્યક, વ્યવહારનો નહિ, પણ પરમાર્થનો એટલે કે જ્ઞાનનો ગ્રંથ છે, એટલે સ્વાભાવિક રીતે જ મૈત્રેયી હાજર હોય અને તેથી યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિ તેને કહે કે, 'તું મને અત્યંત પ્રિય છે.'

કાત્યાયનીને ઋષિના બ્રહ્મજ્ઞાન સાથે બહુ સંબંધ નહોતો. એને ત્રણ પુત્રો હતા અને વાડીવજીફો લઈને બેઠેલી કાબેલ સ્ત્રી હતી. યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિ જનક રાજાને ત્યાંથી તથા બીજા રાજદરબારોમાંથી વાદવિવાદ કરી કેટલી ગાયો તથા કેટલી સોનામહોરો જીતી લાવે છે તે ઉપર તેનું લક્ષ હતું.

અને ઋષિજી પણ ચતુર અને દક્ષ હતા. બ્રહ્મજ્ઞાનની છોળો પ્રયોજન વગર ઉરાડતા નહોતા પણ ધન સંપત્તિ મેળવવા સારૂ એ છોળો ઉરાડતા. ટૂંકમાં, યાજ્ઞવલ્ક્ય નિર્ધન ઋષિ નહોતા પણ સાધનસંપન્ન ઋષિ હતા. કદાચ પોતાની પ્રિય પત્ની કાત્યાયની એમને પાનો ચડાવતી હશે કે "ઋષિ ! આત્મા અને બ્રહ્મની લુખી ચર્ચા કરો છો તોમાં શો દહાડો વળ્યો ? સઘળું બ્રહ્મ છે તો આ સંસાર, સુવર્ણ અને જમીન જાગીર, ઢોર ઢાંખર એ બધું પણ ક્યાં બ્રહ્મ નથી ? અને હું પોતે પણ બ્રહ્મની શક્તિ ક્યાં નથી ? માટે રાજ દરબારમાં જઈ નાહક ચર્ચા ખાતર ચર્ચા ન કરશો પણ સંપત્તિ મેળવવા માટે ચર્ચા કરશો."

અને યાજ્ઞવલ્ક્યે, હું ધારૂં છું કે, કાત્યાયનીની ડાહી વાત માથે ચડાવી હતી. જ્યાં રાજ્યાશ્રય

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ન હોય, જ્યાં સંપત્તિ મળવાની ન હોય, ત્યાં યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિ મૌન જ રાખતા. પોતાનો બુદ્ધિવૈભવ મફત નહોતો એવું એમાં સૂચન હતું.

યાજ્ઞવલ્ક્યની ફિલસૂફી શી હતી તે સમજવા માટે બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્ જોવું પડે. આ નાના સરખા લેખમાં ઉડતી નોંધ જ લઈ શકાય.

સઘળું બ્રહ્મ જ છે, અને તેની અગાધ શક્તિ કોઇ એક વસ્તુ, રૂપ કે ભાવ ઉપરથી મનુષ્યથી સમજી શકાતી નથી. જે જે વસ્તુમાં બ્રહ્મની કલ્પના કરવા જઈએ તે તે વસ્તુનો વિચાર કરતાં નેતિ નેતિ એટલે કે 'ના તે નહિ, તે નહિ' એવો જવાબ મળ્યા કરશે. કારણ શું ? બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્‌ના પહેલા અધ્યાયના ચોથા બ્રાહ્મણના સાત આઠ અને નવ પ્રપાઠકોમાં ઋષિ સ્પષ્ટ જ કહે છે કે બ્રહ્મતત્ત્વને સાધક સમગ્ર રૂપે ઉપાસી શકે તેમ જ નથી. પ્રાણ લેતાં 'પ્રાણ' એવું નામ તે ધારણ કરે છે. બોલવા જતાં 'વાણી'નું રૂપ બને છે, અને જોવા જતાં 'ચક્ષુ'નું રૂપ તે ધારણ કરે છે. સાંભળતી વખતે કાન અને મનન કરતી વખતે મનનું રૂપ ધારણ કરનારો આ વિચિત્ર આત્મા કળી શકાય તેવો નથી. ટૂંકમાં, જેટલો તેનો ઉપાસક પૂર્ણ કે અપૂર્ણ તેટલો તેનો અનુભવ પણ પૂર્ણ કે અપૂર્ણ.

આગળ જતાં ઋષિ કહે છે કે ઈશ્વરની પ્રાપ્તિમાં ઈન્દ્રિયો અંતરાય રૂપ છે, માટે જેટલી જેટલી તેમની સૂક્ષ્મતા તેટલો તેટલો ઈશ્વરનો અનુભવ પણ સૂક્ષ્મ બને છે. ઉપહાસમાં ઋષિજી કહે છે કે, ''મનુષ્યો આત્માને ઓળખે તે વાત ઈન્દ્રિયોને પસંદ નથી.'' શાની પસંદ હોય ? જો મનુષ્યો આત્મા સાથે સીધો સંબંધ બાંધવા માંડે તો ઈન્દ્રિયો બેકાર બની જાય !

બૃહદારણ્યકમાં મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્ય સ્પષ્ટ કહે છે કે મનુષ્યની અત્યારની સ્થિતિ માત્ર મનોમય ભૂમિકામાં જ છે. તેઓના શબ્દો જ સાંભળીએ, ''મનુષ્ય, મનથી જ જુએ છે, મનથી જ સાંભળે છે. કાળ, સંકલ્પ, સંશય, શ્રદ્ધા, અશ્રદ્ધા, હિંમત, નાહિંમત, લજ્જા, બુદ્ધિ, ભય એમ બધું મન જ છે.'' અને ઋષિ આપણા દૈનિક અનુભવનું આપણને સ્મરણ કરાવીને કહે છે કે, મન જો બીજામાં હોય છે તો તે વખતે આપણે જોવાનું જોઇ શકતા નથી, સાંભળવાનું સાંભળી શકતા નથી, સૂંઘવાનું સૂંઘી કે બોલવાનું બોલી પણ શકતા નથી.

યાજ્ઞવલ્ક્ય મહર્ષિ માનવસમાજ માટેનું એક ભવ્ય ચિત્ર રજૂ કરે છે. તેઓના શબ્દોનું તાત્પર્ય એવું છે કે આજના આ ભૌતિક અને પ્રાથમિક મનની પારનું કોઇ દૈવી મન જ્યારે મનુષ્યને પ્રાપ્ત થશે ત્યારે જ વિસ્તૃત બ્રહ્મદર્શન કરવા પોતે સમર્થ થશે. બૃહદારણ્યકના પહેલા અધ્યાયના પાંચમા બ્રાહ્મણના ઓગણીસમા પ્રપાઠકમાં આ શબ્દો છે : ''અંતરિક્ષમાં રહેલું અને આદિત્યમાંનું દૈવી મન એનામાં પ્રવેશ કરે છે. એ દૈવી મન એવું કે જે પ્રાપ્ત કર્યા પછી પોતે આનંદમાં જ રહેશે અને કશાનો શોક નહિ કરે.''

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

યાજ્ઞવલ્ક્ય - મૈત્રેયી સંવાદ

મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્યની જ્ઞાનમસ્તીની છોળો જેમણે અનુભવવી હોય તેમણે બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્‌માં તેમની પત્ની મૈત્રેયી સાથેના સંવાદો એકાગ્રતાથી વાંચવા ઘટે.

યાજ્ઞવલ્ક્ય અને મૈત્રેયી વચ્ચેના સંવાદો તત્ત્વજ્ઞાનના ઉત્તમ સંવાદો છે. યાજ્ઞવલ્ક્ય પત્નીને ''તું'' કહેતા તે ખરૂં, પણ મૈત્રેયી પણ તેમને કદાચ ''તું'' કહેતી હશે કારણ કે સંસ્કૃતમાં એક વચનથી પ્રયોગ છે. એ શબ્દો હું ટાકું : ''तदेव मे ब्रूहि'' એટલે ગુજરાતીમાં ''તે તું મને જણાવ'' એમ અર્થ થાય. આમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નથી કેમ કે મૈત્રેયી તથા યાજ્ઞવલ્ક્યનો જમાનો તું તથા તમેની વચ્ચે બહુ ભેદ કદાચ જોતો નહોતો.

યાજ્ઞવલ્ક્યે નિશ્ચય કર્યો કે હવે બહુ દિવસ ગૃહસ્થાશ્રમ ભોગવ્યો માટે ચાલો વાનપ્રસ્થ બનીએ. તેમણે મૈત્રેયીને કહ્યું :-

''મૈત્રેયી, હવે હું વાનપ્રસ્થ બનવા ઈચ્છું છું. તને હું કાત્યાયનીથી જુદું કરી આપું.''

ઋષિના શબ્દો સાંભળીને મૈત્રેયીએ કહ્યું કે -

''પ્રિયજન ! આ આખી વિત્તથી ભરેલી પૃથ્વી પણ મને મળે તો પણ શું હું અમર થઈશ ?''

''ના, મૈત્રેયિ ! જેવું આ બધા સંપત્તિવાળા લોકોનું મિથ્યાજીવન છે, તેવું જ તારું થાય. સંપત્તિ મળ્યાથી અમૃતત્વની આશા તો તું રાખીશ જ નહિ.''

''તો પછી એ સંપત્તિનો મારે શો ઉપયોગ ? અમૃતત્વનું જે બ્રહ્મજ્ઞાન છે તે જ મને આપો.''

''તું મને પ્રિય હતી અને જે મને પ્રિય છે તે તું બોલે છે. આવ, હું તને બ્રહ્મનું જ્ઞાન આપું.''

ઉપર પ્રમાણેના સંવાદને અંતે મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્ય મૈત્રેયીને જે અમર શબ્દો કહે છે તે શબ્દો આખા ઉપનિષદ્ સાહિત્યમાં ઉત્કૃષ્ટ કોટિના શબ્દોમાંના શબ્દો છે. એ શબ્દો નીચે મુજબ છે :

''न वा अरे पत्युः कामाय पतिः प्रियोभवति।
आत्मनस्तु कामाय पतिः प्रियोभवति॥''

''ના કંઇ પત્નીની ખાતર પત્ની પ્રિય લાગે છે, આત્માના સુખને અર્થે જ પત્ની પ્રિય લાગે છે.

''ના કંઈ પુત્રોની ખાતર પુત્રો પ્રિય લાગે છે, આત્માના સુખને અર્થે જ પુત્રો પ્રિય લાગે છે.

''ના કંઈ ધનની ખાતર ધન પ્રિય લાગે છે, આત્માના સુખ અર્થે જ ધન પ્રિય લાગે છે.

''ના કંઈ સંસારની ખાતર સંસાર પ્રિય લાગે છે, આત્માના સુખ અર્થે જ સંસાર પ્રિય

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

લાગે છે.''

''ના કંઈ આ સઘળું આ સઘળાની ખાતર પ્રિય લાગે છે, આત્માની ખાતર જ એ સઘળું પ્રિય લાગે છે.''

''માટે મૈત્રેયિ ! આત્મા જ દ્રષ્ટવ્ય છે, આત્મા જ શ્રોતવ્ય છે, આત્મા જ મંતવ્ય છે અને આત્મા જ નિદિધ્યાસ કરવા યોગ્ય છે. આત્માના દર્શનથી, શ્રવણથી, મનન અને નિદિધ્યાસથી આ સઘળું આપોઆપ સમજાઈ જાય છે.''

યાજ્ઞવલ્ક્યની જ્ઞાનમસ્તીની છોળો બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્‌માં અનેક પ્રસંગે એવી તો ઊછળે છે કે આપણા ચિત્તમાં આપોઆપ પ્રશાંતિ અને એકાગ્રતા પ્રસરી જાય. એ મૂળ શબ્દોનો પ્રાણવાન ધ્વનિ ભાષાંતરમાં પકડી શકાય તેમ નથી. અનુભૂતિના મહોદધિમાં વિચરતા મહર્ષિના અમર શબ્દો સામાન્ય વૈખરી નથી, પરંતુ શબ્દ-બ્રહ્મના પ્રચંડ આવર્તો છે.

આગળ ઉપર આત્માનુભવનું પ્રતિપાદન કરતાં ઋષિ કહે છે : ''જેમ દુંદુભિ વગાડાય ત્યારે વગાડવાની ધુનવાળો બહારના બીજા નાદ સાંભળી શક્તો નથી પરંતુ દુંદુભિનો નાદ જ સાંભળી શકે છે...... તેમ હે મૈત્રેયિ, જેમ લીલાં ઇંધન સળગાવવાથી જુદી જુદી ધૂમજ્યોતિ પ્રસરે છે તેમ હે પ્રિયા, આ બધું જ તે બ્રહ્મનો પ્રાણ છે.''

આગળ પાછો સુરેખ, સુંદર અને અર્થઘન સંવાદ ચાલે છે. મૈત્રેયી વચમાં એક સવાલ પૂછે છે જેનો મતલબ એવો છે કે ભૂતોમાંથી એટલે કે ભૂતસૃષ્ટિમાંથી, જીવસૃષ્ટિમાંથી, ઊડી ગયા પછી આત્માને સંજ્ઞા જ નથી હોતી એ કેમ બને ?

યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિ એનો જવાબ નીચેના અમર શબ્દોમાં આપે છે :

''પ્રિયે, હું સંદેહવાળું નથી બોલતો. જ્યાં દ્વૈત હોય છે ત્યાં જ એક બીજાને સૂંઘે છે, ત્યાં જ એક બીજાને જુએ છે, ત્યાં જ એક બીજાને સાંભળે છે, ત્યાં જ એક બીજાની જોડે વાત કરે છે, ત્યાં જ એક બીજાને ઓળખે છે. પણ જ્યાં સર્વે એકીભાવ પામી આત્મરૂપ બની જાય છે, ત્યાં કોણ કોને સૂંઘે ? કોણ કોને જુએ ? કોણ કોને સાંભળે ? કોણ કોની સાથે વાત કરે ? કોણ કોનું ચિંતન કરે ? કોણ કોને ઓળખે ? ....'' આ ઉપદેશના અંતના શબ્દો હું મૂળ સંસ્કૃતમાં જ ઉતારું :

''केन कं विजानीयाद्द येन इदं सर्वं विजानाति तं केन विजानीयाद्द विज्ञातारं अरे केन विजानीयात्?''

અને ઉપનિષદ્‌નું આ મહાવાક્ય ''विज्ञातारं अरे केन विजानीयात्'' આજ પાંચ હજાર વર્ષથી ભારતીય હૃદયના પ્રકાશના જ્યોતિપુંજ જેવું ઝળહળી રહ્યું છે. એનો સીધો સાદો અર્થ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

: "જે પોતે જ જાણનાર છે, તેને તે અરે, કોણ જાણી શકે તેમ છે ?"

પોતાની પ્રિય પત્ની મૈત્રેયીને ઉદ્દેશીને જે મહાવાક્ય મહર્ષિ યાજ્ઞવલ્ક્યે બ્રહ્મમસ્તીની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચીને ઉચ્ચાર્યું એ વાક્યે સેંકડો તત્ત્વચિંતકોને આજદિન સુધી પ્રેર્યા છે. મૈત્રેયીને ખબર નહિ, કે પોતાનો પ્રિય પતિ પોતાની મારફતે સમસ્ત ભારતવર્ષને અને સમસ્ત પૃથ્વીને ચૈતન્યના ઝબકારાથી ઉજાળી રહ્યો હતો અને એ શબ્દોનો 'કરંટ' હજારો વર્ષો સુધી ચાલુ રહેવાનો હતો.

યાજ્ઞવલ્ક્યે વેદનાં રહસ્યો ઉપર અદ્‌ભુત પ્રકાશ નાખ્યો, યાજ્ઞવલ્ક્યે બ્રહ્મવાદન ભારતીય હૃદયમાં સદોદિત રાખ્યો, યાજ્ઞવલ્ક્યે સ્થૂલ સંપત્તિની પોકળતાને પડકારી, યાજ્ઞવલ્ક્યે માણસના મગજનાં મિથ્યા મૂલ્યોને પરાસ્ત કર્યાં, યાજ્ઞવલ્ક્યે પ્રેમ, ધર્મ, ગૃહસ્થી જીવન, વૈભવ કશાની ઉપેક્ષા ન કરી પરંતુ તેની પાછળનું આત્મરહસ્ય ખુલ્લું કર્યું, યાજ્ઞવલ્ક્યે વેદવાણીને નવું રહસ્ય બક્ષ્યું, યાજ્ઞવલ્ક્યે "अहं ब्रह्मास्मि" "तत्त्वमसि" "नेति नेति" અને "विज्ञातारं अरे केन विजानीयात्" એ ચાર મહાવાક્યોમાં વેદોનો સાર આપણને આપી દીધો.

- સૌજન્યઃ 'ઋષિઓનું સ્વરાજ્ય'

●

'જ્ઞાની પુરુષોનું હૃદય દર્પણ જેવું હોય છે, કે જે કોઈ પણ વસ્તુને દૂષિત કર્યા વિના એ જ સ્વરૂપે રજુ કરી દે છે.'

- કોન્ફ્યુશ્યસ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મહાત્મા શ્રી મધુસૂદન સરસ્વતી

(મૂળ અંગ્રેજીમાંથી ભાષાંતર) - ટી. ક્રિષ્નાજી

અદ્વૈત વેદાંત ભણીને એના ટીકાકાર બનવા માટે કિશોરવયનો કમલનયન એનાં પુસ્તકોના પોટલા સાથે પૂર્વ બંગના નવદ્વીપથી સુદૂરના વારાણસી તરફ ચાલવા માંડ્યો. છેવટે અદ્વૈત વેદાંતનો એ વિશેષજ્ઞ બન્યો. કમલનયન તે બીજું કોઇ નહિ પણ સંન્યાસી શ્રી મધુસૂદન સરસ્વતી—અદ્વૈતના પ્રકાંડ પંડિત અને શ્રીકૃષ્ણના પરમ ભક્ત.

પૂર્વ બંગના ચંદ્રદ્વીપ (ફરીદપુર જિલ્લા)ના કોટિલપાડા ગામના એક વિદ્વાન બ્રાહ્મણ હતા પ્રમોદ પુરંદરાચાર્ય, રાજા કંદર્પ નારાયણના આશ્રિત. પુરંદરાચાર્યને ચાર પુત્રો હતા જે બધા જ પ્રસિદ્ધ પંડિતો બન્યા. એમના તૃતીય પુત્ર કમલનયનમાં એવી કવિત્વ-શક્તિ હતી કે આઠ વર્ષની વયે તો સાહિત્યનો પૂર્ણ જાણકાર અને પ્રતિભાશાળી કવિ થઇ ગયો. વિભિન્ન વિદ્વાનોએ એમના જીવનકાળ વિષે વિભિન્ન સમયગાળો આપ્યો છે, જેમ કે ઇ.સ. ૧૫૪૦—૧૬૨૩, ૧૫૭૦—૧૬૪૦ અને ૧૫૨૫—૧૬૩૨. જ્યારે કમલનયન બાર વર્ષનો હતો ત્યારે એના પિતા આશ્રયદાતા રાજા સાથે એનો પરિચય કરાવવા માટે લઇ ગયા. રાજાએ એમને સૌજન્યથી આવકાર્યા તો ખરા, પરંતુ એની પાસે એ કિશોર કવિને સાંભળવાનો સમય કે રસ નહોતો. આખરે નિરાશ થઇને નૌકા દ્વારા ગામમાં પાછા ફર્યા. રસ્તામાં પુત્રને પિતાની નિરાશા સ્પર્શી ગઇ અને તે ગંભીર થઇ ગયો. એણે પિતાને કહ્યું, ''મેં નિશ્ચય કર્યો છે કે મારી પ્રતિભાનો ઉપયોગ ઇશ્વરની સ્તુતિ માટે કરીશ, નહિ કે કોઇ માનવીની''. અને સન્યાસાશ્રમ ગ્રહણ કરવા માટે પિતાને આગ્રહ કર્યો. પુરંદરાચાર્યે પુત્રની વિનંતિને માન્ય રાખી, પરંતુ એને માતાની પણ રજા લેવાનું કહ્યું અને સંન્યાસ લેતાં પહેલાં શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરવાનું કહ્યું.

ઘરે જઇને કમલનયને સંન્યાસી થવા માટે માતાની અનુજ્ઞા લીધી. શ્રી ગૌરાંગદેવ (ચૈતન્ય મહાપ્રભુ) અને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેની એમની અનુરાગ-ભક્તિ વિષે સાંભળીને કમલનયને નવદ્વીપ પ્રતિ પ્રયાણ કર્યું. રસ્તામાં ગંગા નદી ઓળંગવાની હતી. કમલનયને માતા ગંગાને પ્રાર્થના કરી, એકાએક કોઈ નૌકાવાળો આવી પહોંચ્યો અને ગંગા પાર કરાવી. નવદ્વીપ તો પહોંચી ગયો, પરંતુ શ્રીકૃષ્ણમાં એની શ્રદ્ધા ને ભક્તિ વધારે દૃઢ થયાં. એણે ભક્તિતત્ત્વ વિષે લખવાનું નક્કી કર્યું. ભક્તિની વૃદ્ધિ માટે એને નૈયાયિક દર્શનનું અધ્યયન આવશ્યક લાગ્યું, કેમ કે એમાં ભગવાન, જીવ અને જગતને ભિન્ન માનવામાં આવે છે. મથુરાનાથ પંડિત તથા હરિરામ તર્કવાગીશ્વર નામના બે વિખ્યાત વિદ્વાનો પાસેથી 'ન્યાય'નું અધ્યયન કરીને તેમાં યથાશીઘ્ર પ્રભુત્વ મેળવ્યું. તે પછી કમલનયને વિચાર્યું કે અદ્વૈત વેદાંતની ટીકા લખતાં પહેલાં એનો અભ્યાસ કરવો જ જોઇએ. ભયજનક રસ્તાઓ અને કષ્ટદાયક પરિસ્થિતિનો સામનો કરતો એ પગપાળો છેક

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

વારાણસી પહોંચ્યો.

પ્રાચીન કાળથી જ વારાણસી અદ્વૈત વેદાંતનું આધ્યાત્મિક કેન્દ્ર રહ્યું છે, અને અસંખ્ય સંન્યાસીઓ તેમ જ વિદ્વાન પંડિતોએ એમના જ્ઞાન વડે એને પ્રકાશિત કર્યું છે. કમલનયન વારાણસી પહોંચ્યો ત્યારે વિદ્વત્તા તથા સાધુતા (જ્ઞાન-વૈરાગ્ય) માટે પંકાયેલા પંડિતો ત્યાં હતા, જેવા કે રામ તીર્થ, નારાયણ ભટ્ટ, માધવ સરસ્વતી, અપ્પય્ય દીક્ષિત, વીરેશ્વર સરસ્વતી ઇત્યાદિ. કમલનયને રામતીર્થ અને માધવ સરસ્વતી પાસે અદ્વૈત વેદાંતનું અધ્યયન કર્યું. એ વેદાંતનો જ્ઞાની થયો ત્યારે એને જણાયું કે સાચી ભક્તિનો ઉદય ત્યારે જ થાય છે કે જ્યારે આત્મજ્ઞાન થાય છે. આત્મસમર્પણ પહેલાં આત્માનું જ્ઞાન જરૂરી છે. કમલનયને એના ગુરુ રામ તીર્થ પાસે જઇને કબૂલ કર્યું કે એણે પાપનું આચરણ કર્યું છે કારણકે એ વાત એણે ગુપ્ત રાખી હતી કે વેદાંતનો અભ્યાસ માત્ર એની ટીકા કરવા માટે જ એને કરવો હતો. રામ તીર્થે એને અદ્વૈત વેદાંત વિષે લખવાનો આદેશ આપ્યો અને કહ્યું કે દ્વૈતવાદી વ્યાસતીર્થે એમના 'ન્યાયામૃત'માં કરેલા અદ્વૈતના ખંડનની એણે ટીકા કરવી, તથા એણે સંન્યાસ આશ્રમમાં પ્રવેશવું જેથી ગુરુ સાથે ગુપ્તતાનું જે છળ કર્યું છે તેમાંથી મુક્ત થવાશે.

મધુસૂદન સરસ્વતી (કમલનયન) હવે અદ્વૈત વેદાંતના પ્રખર પ્રચારક, સાથોસાથ ઈષ્ટદેવતા શ્રીકૃષ્ણના એકાંત ભક્ત બન્યા. ઘણા લોકો એ વાત સમજવાને અસમર્થ છે કે જે જ્ઞાની છે તે ભક્ત પણ હોઇ શકે, અને જે આ બન્ને છે તેનામાં વિરોધાભાસ જુએ છે. અગ્રગણ્ય દાર્શનિક, તત્ત્વજ્ઞાની, સુધારક અને ધર્મપ્રચારક એવા શ્રી શંકરાચાર્ય પણ અદ્વૈત સિદ્ધાંતગામી હતા. અદ્વૈત વેદાંતમાં નિર્ગુણ બ્રહ્મ જ પરમ તત્ત્વ છે. જીવ બ્રહ્મથી પૃથક્ નથી. અન્ય સર્વ કાંઇ તો માત્ર દેખાય છે (માયા), અને જ્ઞાન માટે આત્મચિંતન જ માર્ગ છે. કર્મ ને ઉપાસના તે જ્ઞાન માટેનાં પ્રારંભિક સોપાનો છે. અદ્વૈતવાદના સર્વસમાવેશભાવે સર્વ દેશોના ઉચ્ચતમ જ્ઞાનીઓને આકર્ષ્યા છે. શંકરાચાર્ય પોતે પણ એક મહાન ભક્ત હતા, હિંદુ ધર્મના સર્વ દેવતાઓની સ્તુતિઓ એમણે કરી છે. શંકરાચાર્યે જ્ઞાન-કર્મ-સમુચ્ચયને વખોડી કાઢ્યો કારણકે પ્રત્યેકનું પોતાનું આગવું સ્થાન છે. શંકરાચાર્યના પરવર્તીકાળમાં દ્વૈતવાદીઓ દ્વારા અદ્વૈતવાદનો જોરદાર વિરોધ કરવામાં આવ્યો, જેને પરિણામે વિવાદાસ્પદ સાહિત્ય પુષ્કળ પ્રમાણમાં થયું.

ભારતનો મધ્યયુગ ભક્તિનો સુર્વણકાળ હતો, અનેક સંતોની વિશુદ્ધ ભક્તિ તથા ઉપદેશો દ્વારા સામાન્ય જનતા અત્યંત પ્રભાવિત થઇ. અદ્વૈત વેદાંત પણ એના સર્વગ્રાહીત્વને કારણે એ યુગના ભકિત-આંદોલનથી પ્રભાવિત થયા વિના ન રહી શક્યું. મધુસૂદન સરસ્વતીના સમકાલીન અપ્પય્ય દીક્ષિત (૧૫૫૪-૧૬૨૬ અથવા ૧૫૨૦-૧૫૯૩) એક મહાન વક્તા તથા ભગવાન શિવના અનન્ય ભક્ત હતા. અદ્વૈતવાદીને માટે તો ઈશ્વરનાં સર્વ સ્વરૂપો એક જ છે, છતાં એમાંના

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એકને તે ઈષ્ટદેવતા માને છે. મધુસૂદનના ઈષ્ટ શ્રીકૃષ્ણ હતા, જેમને તેઓ પરબ્રહ્મ તરીકે ભજતા હતા. ભગવત્-કૃપા તે અદ્વૈતવાદનું પ્રાથમિક તત્ત્વ છે. શ્રી શંકરાચાર્ય જ્ઞાનમાર્ગ અને કર્મમાર્ગની વાત તો કરે છે, પરંતુ માત્ર જ્ઞાન સુધી પહોંચવાનાં સોપાનો તરીકે ('ઉપદેશપંચકમ્') જ. મધુસૂદન એમના એક શ્લોકમાં આવો મત પ્રગટ કરે છે : "સંસારપારાવારને પાર કરવા માટે જેઓ ગોવિંદચરણારવિંદના અમૃતનું પાન કરે છે તેઓનાં મન શુદ્ધ થાય છે. એમને નિરાવરણ પ્રકાશનાં દર્શન થાય છે, ઉપનિષદ્ દ્વારા ઉપદિષ્ટ આત્મતત્ત્વની ઉપલબ્ધિ થાય છે અને આમ દ્વૈત (સ્વપ્ન)ની માયામાંથી મુક્ત થયેલા તેઓ વિશુદ્ધ આનંદથી પરિપૂર્ણ થાય છે." ઉપનિષદો તથા અદ્વૈતવાદના ગહન અભ્યાસને કારણે તેઓ એવા નિષ્કર્ષ પર આવ્યા કે ઈશ્વર છે, અને સાચી ભક્તિ કે આત્મસમર્પણ ત્યારે જ શક્ય છે કે જો ઈશ્વર નિર્ગુણ-નિરાકાર નહિ પણ સગુણ-સાકાર હોય. અનન્ય ભક્તિની પૂર્ણતાએ જ જ્ઞાન પ્રકાશિત થાય છે.

સંન્યાસાશ્રમની દીક્ષા માટે કમલનયને વીરેશ્વર સરસ્વતીને પ્રાર્થના કરી. વીરેશ્વર સરસ્વતીએ એમને થોડોક સમય રાહ જોવાનું કહ્યું—કોરું અધ્યયન પૂરતું નથી, ભક્તિ તથા વૈરાગ્ય સંન્યાસાશ્રમનાં બે દ્વારો છે. એમણે કમલનયનને 'ગીતા'નું ભાષ્ય લખવાનો આદેશ આપ્યો અને જણાવ્યું કે થોડીક તીર્થયાત્રા કરીને તેઓ પાછા ફરશે ત્યારે સંન્યાસ માટેની એમની યોગ્યતાની ચકાસણી કરવામાં આવશે. પાછા ફર્યા બાદ વીરેશ્વર સરસ્વતીએ કમલનયન દ્વારા લિખિત ગીતાભાષ્ય વાંચ્યું, અને પ્રસન્નતાપૂર્વક એને સંન્યાસ આપીને નામ આપ્યું મધુસૂદન સરસ્વતી.

સંન્યાસ લીધા પછી મધુસૂદન સરસ્વતી એમના ગુરુ સાથે મથુરા-વૃંદાવનની યાત્રાએ ગયા. ગુરુએ મધુસૂદન સરસ્વતીને આદેશ કર્યો કે યમુના તટે કોઇ શાંત સ્થળ પસંદ કરીને જ્ઞાનનિષ્ઠા (સાધના) કરવી. મધુસૂદને ભગવદ્ભાવમાં નિમગ્ન થઇને યમુના તટે એકાંતવાસ કર્યો. જ્યારે એમને બાહ્ય ભાન આવતું ત્યારે યમુના તટની રેતી ઉપર નીલજ્યોતિની જેમ પ્રકાશિત શ્રીકૃષ્ણનાં અદ્ભુત દર્શન થતાં. ભાવાતિરેકમાં આવીને એમણે સ્તુતિ કરી : યોગીઓ યોગક્રિયા તથા મનોનિગ્રહ દ્વારા એ અવર્ણ્ય, નિર્ગુણ, નિરાકાર બ્રહ્મનાં પ્રકાશરૂપે દર્શન કરે. યમુનાતટે ઝળહળતી એ નીલજ્યોતિનાં હું સદૈવ દર્શન કરું." મધુસૂદન એ પરાભક્તિને શિખરે પહોંચ્યા કે જ્યાં ભક્ત-ભક્તિક્રિયા-ભક્તિભાવ એ ત્રણે અદ્વૈત પરબ્રહ્મમાં એક થઇ જાય છે, અને જે "वासुदेवं सर्वमयम्" ની સ્થિતિ છે.

બાદશાહ અકબરની એક રાણીને અસાધ્ય રોગ થયો. એને સ્વપ્નમાં સૂચન મળ્યું કે મથુરામાં યમુના કિનારે જે સંન્યાસી છે તેમની પાસે જવું. એમની પાસે જઇને એણે રોગ વિષે વાત કરી. મધુસૂદને કહ્યું કે ઘેર પાછાં જાઓ, સાજાં થઇ જશો. તે રોગમુક્ત થઇ ગઇ, અને અકબરે મધુસૂદન માટે ભેટ-સોગાદો મોકલી. એમણે ભેટોનો અસ્વીકાર કરીને સંદેશો મોકલ્યો કે એક રાજા તરીકે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એની અચૂક ફરજ છે કે પ્રજાનું તથા પ્રજાના ધર્મનું રક્ષણ કરવું, અને આ ફરજનું એણે સજાગ રહીને પાલન કરવું. મધુસૂદન સરસ્વતીની કીર્તિનો માત્ર એમની વિદ્વતાને લીધે જ નહિ પરંતુ એક મહાત્મા તરીકે પ્રસાર થયો.

શ્રીરામચરિત માનસના રચયિતા તુલસીદાસ (૧૫૩૨-૧૬૨૩) મધુસૂદન સરસ્વતીના મિત્ર હતા. વારાણસીના પંડિતો તુલસીદાસને હેરાન કરતા હતા, કારણ કે એમણે રામાયણને સંસ્કૃતમાં નહિ પણ પ્રાકૃત (અવધી હિંદી)માં લખ્યું હતું. પંડિતો એમની ફરિયાદ મધુસૂદન સરસ્વતી સુધી લઇ ગયા, જેમણે આવો શ્લોક લખ્યો : ''વારાણસીના વનમાં તુલસી એક સચલ અને આનંદપૂર્ણ છોડ છે, અને શ્રીરામરૂપી ભ્રમરે એના પ્રેમપૂર્ણ ચુંબન દ્વારા એને શોભાવ્યો છે.'' વેદાંતના કિલ્લા વારાણસીમાં તુલસીદાસ અને મધુસૂદન સરસ્વતીએ રામભક્તિ તથા કૃષ્ણભક્તિના તત્ત્વનો પ્રવેશ કરાવ્યો.

શંકરાચાર્યના પરવર્તી કાળના અદ્વૈતવાદીઓમાં મધુસૂદન ઉચ્ચ સ્થાન ધરાવે છે. અદ્વૈતવાદ પ્રત્યેની ટીકાઓને નિર્મૂળ કરનારી ઘણી રચનાઓ એમણે કરી. એમણે ભક્તિ-સિદ્ધાંત વિષે પણ લખ્યું. એમની રચનાઓ છે : (૧) 'સિદ્ધાંત બિંદુ'—શ્રી શંકરાચાર્યના 'દશશ્લોકી'નું ભાષ્ય. (૨) 'ગૂઢાર્થ-દીપિકા'—ભગવદ્‌ગીતાનું ભાષ્ય. (૩) 'અદ્વૈતસિદ્ધિ'—દ્વૈતવાદી વ્યાસતીર્થના 'ન્યાયામૃત'માં કરાયેલી જોરદાર ટીકાઓ સામે ટકી રહેનાર અદ્વૈતવાદનો એકમાત્ર પ્રામાણિક ગ્રંથ. (૪) 'સંક્ષેપ-સારિકા-વ્યાખ્યા'. (૫) 'અદ્વૈતરત્નરક્ષા'. (૬) 'પ્રસ્થાનભેદ'—સર્વ દર્શનોનો સાર. (૭) 'શિવ-મહિમ્ન-સ્તોત્ર-ભાષ્ય'. (૮) 'વેદાંતકલ્પલતિકા'. (૯) ભાગવતના પ્રથમ શ્લોકનું ભાષ્ય. (૧૦) 'ભક્તિરસાયણ'—અગિયાર ભૂમિકાઓ ધરાવતું ભક્તિ-દર્શન, જ્ઞાનવાસિષ્ઠરામાયણમાંની ૧૧ ભૂમિકાઓની શૈલીવાળું. ભક્તિત્ત્વદર્શનને સ્વતંત્ર 'પુરુષાર્થ'નું સ્થાન આપવું તે મધુસૂદન સરસ્વતીનું સૌથી મહત્ત્વનું યોગદાન છે.

એક મહાન ચિંતક અને વિદ્વાન તરીકેની એમની ખ્યાતિ સમગ્ર દેશમાં પ્રસરી; વિવિધ માર્ગો તથા વિવિધ દાર્શનિક સિદ્ધાંતો ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓ પણ એમની પાસે અધ્યયન કરવા આવતા, અને એમણે કોઇ પણ જાતના ભેદભાવ વિના સર્વને આવકાર્યા.

બલભદ્ર ભટ્ટ, પુરુષોત્તમ સરસ્વતી, જીવ ગોસ્વામી તથા એમના ભત્રીજા રૂપ ગોસ્વામી (ચૈતન્ય સંપ્રદાયવાળા), રામાચાર્ય (રઘૂત્તમ તીર્થના શિષ્ય) વિ. કેટલાક વિશિષ્ટ શિષ્યો હતા.

સમાજના પ્રત્યેક સ્તરના લોકો, રાજકુમારો, સાધુઓ કે પછી સામાન્ય જન હોય, સર્વે દ્વારા એમનો આદર તથા સન્માન થયાં. અકબરના 'દીને ઈલાહી'માં તેઓ આમંત્રિત હતા.

રાજા ટોડરમલ એમનો આદર કરતા. એ દિવસોમાં મુલ્લાઓ અને ફકીરોનો એક એવો સન્માનનીય વર્ગ હતો કે જે અસ્ત્ર-શસ્ત્ર રાખતો. એ લોકો સાધુ-સંન્યાસીઓને રંજાડતા છતાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એમનાં એવાં દુષ્કૃત્યો ન્યાયપાત્ર નહોતાં. સાધુ-સંન્યાસીઓ એમનાં દુઃખો ને ફરિયાદો મધુસૂદન પાસે લઇ ગયા જેથી તેઓ બાદશાહ તથા દીવાનો સાથેના સારા સંબંધો દ્વારા ન્યાય અપાવી શકે. જ્યારે મધુસૂદને અકબર અને ટોડરમલને વાકેફ કર્યા, ત્યારે એ લોકોએ મુલ્લાઓ અને ફકીરો પ્રત્યેની પોતાની અક્ષમતા જણાવતાં એવું સૂચન કર્યું કે સાધુ-સંન્યાસીઓએ પણ સ્વરક્ષણ માટે શસ્ત્રો રાખવાં જોઇએ.

મધુસૂદન કોઇ સ્વપ્નદૃષ્ટા નહોતા. તેઓ નિર્ભય અને વ્યવહારકુશળ પણ હતા. એમણે દરેક વર્ગના, જાતિના લોકોને સંન્યાસ આપવાની હા પાડી. સાધુઓમાંના નિર્બળ વર્ગને જીવનરક્ષણ તેમજ સ્વાધીનતા બક્ષવા માટે સાધુઓનો એક સશસ્ત્ર વર્ગ ઊભો કરવાનું શ્રેય એમને મળે છે.

અદ્વૈત દર્શનની તેમ જ હિંદુ સાધુઓની સેવા કરતા કરતા તેઓ ઘણું લાંબું જીવ્યા, પરંતુ હંમેશાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની ભક્તિ-સુવાસમાં ઓતપ્રોત રહેતા. તેઓ અંતકાળને નિકટ જાણીને ૧૬૨૩ની સાલમાં ૧૦૭ વર્ષની વયે, વારાણસી છોડીને સ્વર્ગદ્વાર એવા હરદ્વારમાં પધાર્યા.

શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેની ભક્તિનું પ્રેમોન્માદપૂર્ણ એમનું ગાન આવું હતું :

''वंशीविभूषितकरान्नवनीरदाभात्
पीताम्बरादरुणबिम्बफलाधरोष्ठात्।
पूर्णेन्दुसुन्दरमुखादरविन्दनेत्रात्
कृष्णात्परं किमपि तत्त्वमहं न जाने॥''

શ્રીકૃષ્ણના ધ્યાનમાં અને એમની ભક્તિનું ગાન કરતા કરતા એમનો દેહ ગંગાના પાવન પ્રવાહમાં વિલીન થઇ ગયો.

વેદાંત તેમ જ ભક્તિના ઇતિહાસમાં મધુસૂદન સરસ્વતી એક અદ્વિતીય વ્યક્તિ છે. વિશાળ જ્ઞાન અને સબળ અભિવ્યક્તિ, સમકાલીન પરિસ્થિતિના ગુણ ગ્રહણ કરવાની ત્વરા, સ્વાધીનતાનો પડકાર ઝીલવાની તૈયારી આ બધાંનો એમણે શક્તિપૂર્વક સમન્વય કર્યો. તેઓ એક મહાન તાર્કિક, અદ્વૈતવાદના સમર્થક તથા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના એકનિષ્ઠ ભક્ત હતા. આવી વ્યક્તિઓ જવલ્લે જ મળે છે. ભારત દેશના તેઓ એક અમર પુત્ર છે, જેમને જ્ઞાનીઓ અને ભક્તો હજી યાદ કરે છે. હિંદુઓની આવનાર પેઢીઓને તેઓ ભક્તિ તથા મનુષ્યની દિવ્યતામાં શ્રદ્ધા દ્વારા સદા પ્રેરણા આપતા રહેશે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સંસ્કૃત-સ્તોત્રપાઠની પદ્ધતિ

—લક્ષ્મી

વેદો તે પરબ્રહ્મનો શબ્દદેહ છે. વૈદિક મંત્રોનો પાઠ વૈદિક છંદોમાં અર્થાત્ જે છંદો જે મંત્રો માટે વેદભગવાને નિર્ધારિત કર્યા છે તેમાં જ પાઠ થવો પરમ આવશ્યક છે. આ ઉપરાંત લોકમાં પ્રચલિત જે સ્તોત્રો છે તે પૌરાણિક સ્તોત્રો છે, પૌરાણિક પાઠો છે જેમ કે શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતા, વિષ્ણુસહસ્રનામ, શતચંડીપાઠ ઈત્યાદિ. આ સર્વ સ્તોત્રોનું એના નિર્ધારિત છંદમાં જ પઠન થવું જોઈએ, ગાઈને કદાપિ નહીં.

આજના યુગમાં ઑડિયો કૅસેટને લીધે ઘણાં બધાં સ્તોત્રો વિષે લોકો જાણતા થઈ ગયા છે, પરંતુ એમાં સૌથી મોટી બાધા એ છે કે એનું અત્યારે પઠન નહીં પણ ગાન થવા માંડ્યું છે. શિવમહિમ્નસ્તોત્ર જેવાં અઘરા શબ્દોવાળાં સ્તોત્રો પણ ગમે તેમ ગવાવાથી ગાનાર દોષને પાત્ર થાય છે. પાઠના અમુક નિયમો હોય છે જે પાઠ કરનારે ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ :

૧. ચંડીપાઠની વિધિમાં જણાવ્યું છે કે પાઠ ગાઈને ન કરવા. ગાવાને કારણે શબ્દોમાં માત્રાની વધઘટ થાય છે જેથી અર્થ બદલાઈ જાય છે. આ જ નિયમ શિવ, વિષ્ણુ, કૃષ્ણ, રામ ઈત્યાદિ બધા જ ઈષ્ટ દેવતાના પાઠ માટે લાગુ પડે છે. દા.ત. मया दत्तं देवि પાઠમાં આવતું હોય, અને તે ગાઈને લંબાવીને બોલવાથી दत्तं નો અર્થ अदत्तं અર્થાત્ "ન અપાયેલું" એવો થાય, જ્યારે હકીકતમાં એનો અર્થ થાય છે — "હે દેવિ, મારા દ્વારા અપાયેલું (આ સ્વીકારો.)" તે ઉપરાંત દેવી શબ્દ દીર્ઘ થઈ જવાથી દેવીને સંબોધન નથી થતું.

પાઠકનું લક્ષ્ય ગાવાના રાગ પ્રત્યે વિશેષ હોવાથી અક્ષરો બોલવામાં કેટલીક વાર ભૂલ થાય છે. કોઈ એક સાધક 'रक्ष' ને બદલે 'भक्ष' બોલી ગયો અને દેવીએ એનું ભક્ષણ કર્યું એવી પ્રચલિત વાત છે.

૨. વૈદિક છંદો છે : ગાયત્રી, ત્રિષ્ટુભ્, જગતી, અનુષ્ટુપ્ પંક્તિ, બૃહતી, ઉષ્ણિક્, કકુભ્ ઈત્યાદિ. તે તે છંદોમાં જ તે તે મંત્રોનો પાઠ થવો જોઈએ. આ ઉપરાંત પૌરાણિક સ્તોત્રોમાં છંદો છે જેવા કે શાર્દૂલવિક્રીડિત, શિખરિણી, મંદાક્રાંતા, વસંતતિલકા, માલિની ઈત્યાદિ. હવે પ્રચલિત પાઠો જોઈએ. શિવમહિમ્નના મોટા ભાગના શ્લોકો શિખરિણી છંદમાં છે. શક્રાદય-સ્તુતિ શાર્દૂલવિક્રીડિતમાં છે, ગીતાના ઘણા ખરા શ્લોકો અનુષ્ટુપ્માં છે, દેવ્યપરાધક્ષમાપાન-સ્તોત્ર શિખરિણી તથા વસંતતિલકામાં છે. આ છંદો કેમ બોલવા તે દરેક પાઠ કરનારે શીખી લેવું જોઈએ અને ત્યાર પછી જ પાઠ કરવા જોઈએ. આ છંદોમાં પણ સ્વર છે અને થોડું ગાન પણ છે, તેમ છતાં એ ગાન સસ્વર છે, અર્થાત્ એ નિયમોમાં બદ્ધ હોવાથી દીર્ઘનો ઉચ્ચાર દીર્ઘ જ રહે છે,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અને હ્રસ્વનો ઉચ્ચાર હ્રસ્વ. એ છંદની પદ્ધતિની જ કરામત છે. ઋષિઓ સર્વદર્શી હતા, એમના નિયમો સર્વથા દોષમુક્ત અને પૂર્ણરૂપને અનુરૂપ જ હોય છે. **એ છંદો ગાવાથી માત્રાની વધઘટ કોઈ હિસાબે થતી નથી.**

૩. સ્તોત્રપાઠ કરતી વખતે સંધિ છૂટી ન પાડવી. એટલે કે શબ્દોને વચ્ચેથી તોડવા નહીં. સંસ્કૃતમાં "।" આ ચિહ્ન અલ્પવિરામનું છે અને "।।" આ ચિહ્ન પૂર્ણવિરામનું છે, તેથી એક ઊભી લીટી જ્યાં સુધી ન આવે ત્યાં સુધી શ્વાસ લેવા માટે પણ થોભવું ન જોઈએ. આનું પાલન કરવાથી શબ્દોને તોડવાની જરૂર જ નહીં પડે. વેદમંત્રોને જોઈએ તો શુક્લયજુર્વેદના મંત્રો સળંગ છે, અર્થાત્ એક ઊભી લીટીનું ચિહ્ન આવે ત્યાં સુધીના બધા શબ્દો એક જ શબ્દ તરીકે ગણાય છે. ત્યાર બાદ થોભવું હોય તો થોભી શકાય, અને પછી ફરીથી એક જ સળંગ શબ્દની માફક બીજી લીટી આવે છે અને ત્યાર પછી પૂર્ણવિરામ. આમાં શબ્દો કે સંધિ છુટી પાડવાનો પ્રશ્ન જ નથી ઊભો થતો. તેમ છતાં કોઈ સ્વેચ્છાથી એમ કરે તો તે દોષને પાત્ર છે.

૪. પાઠ મૌન રહીને કરવાનો નિષેધ છે. શ્રી શ્રી મા કહે છે તેમ હરતાં-ફરતાં, મનમાં એનું સ્મરણ મૌન રહીને કરી શકાય, કારણ કે તેમ કરવું તે આત્મોન્નતિ માટે છે, પરંતુ જ્યારે બેસીને ઈષ્ટનું ધ્યાન કરીને વિધિસર પાઠ આરંભાય ત્યારે સર્વદા મોટેથી બોલીને વૈખરી વાણીથી જ પાઠ કરવો આ નિયમ છે. પરા, પશ્યન્તી, મધ્યમા અને વૈખરી—આ ચાર પ્રકારની વાણી છે જેનું ઉદ્‌ભવસ્થાન નાભિ, હ્રદય, કંઠ અને મસ્તિષ્ક છે. જે અવાજ સાથે નીકળનારી વાણી છે તે વૈખરી કહેવાય છે. પાઠમાં વૈખરી વાણીનો ઉપયોગ થવો જોઈએ. સંગીતની ઉત્પત્તિ સામવેદમાંથી થઈ છે. સંગીતના સાતે સ્વરો મુખેથી નીકળે છે, તેમ છતાં સામવેદમાં જણાવ્યા પ્રમાણે એ સાતે સ્વરોનાં ઉત્પત્તિસ્થાનો શરીરના જુદા જુદા ભાગોમાં છે, જ્યાં એના નાદથી આંદોલનો ઉત્પન્ન થાય છે. એને વિષે વધારે જાણવા ઈચ્છનારે સામવેદના વિદ્વાન્ પાસેથી વિશેષ માહિતિ મેળવવી.

૫. પાઠ અતિ ઉચ્ચ સ્વરમાં કે અતિ નીચ સ્વરમાં ન કરવો, અર્થાત્ ખૂબ મોટા અવાજે બૂમો પાડતા હો તેમ કે ખૂબ ધીમા અવાજે ગણગણાટની માફક પાઠ ન કરવા.

૬. પાઠ કરતી વખતે શરીરને હલાવવું નહીં. કેટલાક લોકો હાલતા હાલતા બેસીને પાઠ કરે છે તે દોષ છે.

આ નિયમો ગુજરાતી ભાષામાં રચાયેલાં સ્તોત્રો કે ગીતો માટે નથી, માત્ર સંસ્કૃત માટે છે. શ્રી શ્રી મા સંસ્કૃતને "દેવભાષા" કહે છે. દેવભાષા માટે અધિકારી થવું હોય, દોષરહિત પાઠ કરવા હોય તો ઉપર જણાવેલા નિયમો હંમેશાં ધ્યાનમાં રાખવા જોઈએ. આ થયા બાહ્ય નિયમો, પરંતુ તે જરીકે ગૌણ નથી, એનું પાલન સૌ પ્રથમ થવું જોઈએ, અને ત્યાર પછી શુદ્ધ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મન તથા અંતર્મુખી ભાવ લઈને પાઠમાં બેસવું. કામ-ક્રોધ-મદ-મોહ-લોભ-માત્સર્ય આ ષડ્રિપુઓ કહેવાય છે. મુખમાં શબ્દ હોય ને મન અશુદ્ધ વૃત્તિઓમાં લપેટાયેલું હોય તો બુદ્ધિ અંતર્મુખી થતી નથી, કેન્દ્રિત પણ થતી નથી. દેવભાષાના ઉચ્ચારણથી ઉત્પન્ન થતાં શાબ્દિક આંદોલનો ગમે તેવી રજોગુણી કે તમોગુણી વ્યક્તિને પણ, જો તે પાઠ કરવાનો અભ્યાસ કેળવે તો, તે વાણી સત્ત્વગુણી બનાવી દેશે. સ્વામી વિવેકાનંદે કહ્યું હતું કે જે સ્થાને વેદમંત્રો સતત ઉચ્ચરિત થતા રહે છે, ત્યાંના વાયુમંડળનાં આંદોલનોમાં એવી જબરજસ્ત શક્તિ રહે છે કે ગાંડા માણસને પણ એ સ્થળે લઈ જાઓ તો તે ડાહ્યો થઈ જશે.

આશા છે કે આ જાણકારી દરેક પાઠ કરનારને ઉપયોગી નીવડશે.

•

'જેણે સેવાનો ધર્મ સ્વીકાર્યો છે, તેણે હંમેશને માટે ગરીબીનું વ્રત લેવું જોઈએ. તે ક્યારેય એવા વ્યવસાયમાં ન પડે, જેનાથી સેવા કરવામાં ક્યારેય સંકોચ અનુભવવાનો અવસર આવે કે ખચકાટ પણ થાય.'

- ગાંધીજી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ॐ नित्यं नमामि जननि तव पादयुग्मं
संसारतापभयनाशकरं सुगौरम्।
मुक्तिप्रदं सुखकरं शुभदं सदैव
शरणागतस्य मम श्रीशरणं हृदिस्थम्॥

शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम्

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

❁ Branch Ashrams ❁

14. NEW DELHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 011-26826813)
15. PUNE	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 020-5537835)
16. PURI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Swargadwar, Puri-752001, Orissa. (Tel : 06752-223258)
17. RAJGIR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 06112-255362)
18. RANCHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Main Road,P.O. Ranchi- 834001 (Tel : 0651-2312082)
19. TARAPEETH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Chandipur-Tarapeeth, Birbhum-731233,
20. UTTARKASHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193,
21. VARANASI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-221001, U.P. (Tel : 0542-2310054+2311794)
22. VINDHYACHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill, P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel : 05442-242343)
23. VRINDABAN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Vrindaban, Mathura-281121 U.P. (Tel: 0565-2442024)

*

IN BANGLADESH	:	
1. DHAKA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, 14, Siddheshwari Lane, Dhaka- 17 (Tel _ 8802-9356594)
2. KHEORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

*

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

श्री श्री आनन्दमयी संघ
ॐ माँ
मातृ शरणं

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड कमच्छा, वाराणसी, फोन- २३१३८३०

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી

અમૃત વાર્તા

VOL.-9 APRIL 2005 NO. 2

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

Branch Ashrams

1. AGARPARA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Kamarhati Calcutta-700058 (Tel : 25531208)
2. AGARTALA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Palace Compound P.O. Agartala- 799001. West Tripura (Tel : 0381-2208618)
3. ALMORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Patal Devi. P.O. Almora-263602, (Tel : 05962-233120)
4. ALMORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Dhaul-China. Almora-263881, (Tel : 05962-262013)
5. BHIMPURA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhimpura. P.O. Chandod, Baroda- 391105, (Tel : 02663-233208+ 233782)
6. BHOPAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Bairagarh. Bhopal-462030, M.P. (Tel : 0755-2641227)
7. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kishenpur.P.O. Rajpur, Dehradun-248009 (Phone : 0135-2734271)
8. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalyanvan, 176, Rajpur Road, P.O. Rajpur, Dehradun-248009, (Phone : 0135-2734471)
9. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. JAMSHEDPUR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005
11. KANKHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kankhal.Hardwar-249408, (Tel : 01334-246575)
12. KEDARNATH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok. P.O. Kedarnath, Chamoli-246445,
13. NAIMISHARANYA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir.P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા. આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૯ એપ્રિલ, ૨૦૦૫ સં - ૨

પ્રધાન સંપાદક : પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી

મૅનેજીંગ સંપાદક :
શ્રી પાનૂ બ્રહ્મચારી

સંપાદક :
ઉત્તરા ચિનુભાઈ

પરામર્શ સમિતિ :
બ્ર. વસુમતી મહેતા, જ્યોતિબહેન થાનકી
નિરંજન મહેતા, કાર્તિકેય ભટ્ટ

વાર્ષિક લવાજમ :

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

મેનેજીંગ સંપાદક,
"મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા" (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧
વારાણસીનો સર્વ પત્રવ્યવહાર હિન્દી ભાષામાં કરવો.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ,
૨૩, શ્યામ-વિહાર, થલતેજ-શીલજ રોડ; થલતેજ,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૫૪.

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી, સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિંટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમચ્છા વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ भवतापप्रणाशिन्यै आनन्दघनमूर्तये ।
ज्ञानभक्तिप्रदायिन्यै मातस्तुभ्यं नमो नमः ॥

૦૧. માતૃવાણી ૧
૦૨. મા, તમે બહુ યાદ આવો છો .... સ્વ. અયોધ્યાપ્રસાદ દીક્ષિત ૪
૦૩. માતૃ-સત્સંગ ૧૧
૦૪. અતીતનાં પૃષ્ઠોમાંથી ૧૪
૦૫. સ્મૃતિરૂપેણ સંસ્થિતા-૨ .... બકુલેશ ભટ્ટ ૨૧
૦૬. શ્રીશ્રીઆનન્દમયીમા સાથે વાર્તાલાપ .... પ્રો. વીરેશ્વર ગાંગુલી ૨૫
૦૭. પુણ્યતીર્થ નૈમિષારણ્ય અને માનો આશ્રમ .... લક્ષ્મી ૨૮
૦૮. ઋપિતર્પણ-૩ .... ૩૩
૦૯. ભજન ૩૭
૧૦. આશ્રમ સમાચાર ૩૯

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથાવ્યથા"

- મા આનન્દમયી

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સર્વ ભક્તોને

"મા આનન્દમયી સેવા સમિતિ (MASS, Inc.) USA"

તરફથી સપ્રેમ

જય મા.

આ સમિતિ (MASS, Inc.) અમેરિકામાં પેન્સીલવેનીયા રાજ્યમાં સ્થાયી થઈ રજીસ્ટર થઈ છે. પૂ. શ્રી શ્રી માના ભક્તોનાં ધાર્મિક કાર્ય, સત્સંગ તથા જનસેવાનું ધ્યેય ધરાવતી આ સંસ્થાએ અમેરિકાની સરકાર તરફથી (Tax - Exemption) કર મુક્તિ મેળવી છે. સંસ્થાનો નંબર છે : 23 - 29675 જે IRS Code 501 (C) (3) ને સુસંગત રહેશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં વસતા માતૃભક્ત જનોને વિનંતિ કે "મા આનન્દમયી અમૃતવાર્તા" ત્રિમાસિકનું લવાજમ સમિતિને (MASS, Inc.) મોકલવું. ચાર ભાષાઓમાં (અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી અને બંગાળી)માં પ્રસિદ્ધ થતી આ દિવ્ય-માતૃ સત્સંગપૂર્ણ પત્રિકાનો લવાજમ દર : વાર્ષિક બાર ડોલર ($12) લેખે જે ભાષામાં રસ હોય તે માટે મોકલવા વિનંતિ છે.

વધુ માહિતિ માટે સંપર્ક સાધો :

Mahadev R. Patel
Secretary, Ma Anandamayee Seva Samiti (MASS) Inc.
212, Moore Road, Wallingford, PA. 19086 - 6843
Tel. : 610 - 876 - 6862. Mobile : 484-410-4844
Email : matriseva@yahoo.com

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

Ma in an ecstatic mood, sitting on dried grass in front of the Varanasi ashram *Havanshālā* in the early fifties.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃવાણી

વિષય-વાસનામાંથી મુક્ત થવા માટે જ્યારે તમે ભગવાન બાજુ પરોવાઈ જશો, ત્યારે તમારી અંતઃશક્તિ વધી જશે. તમે અભ્યાસ કરો. ભગવચ્ચિંતનમાં પોતાની જાતને બાંધી રાખો, મન લાગે કે ન લાગે. આશા એ કે ક્યારેક મન લાગી જશે અને લાગી જાય પણ છે.

•

આ શરીર સર્વદા કહે છે—અમરપંથી બનો, મૃત્યુપંથી નહીં. અમર પથ પર ચાલો. તમે તો અમૃત અમર છો. એને પ્રગટ કરો.

•

મોહયુક્ત પોતાને પારકું બનાવવું પડશે; અને જેમને આપણે પારકાં માનીએ છીએ, તે બધાંને જ પોતાનાં કરવાં પડશે—આત્મસ્વરૂપ, જ્ઞાનસ્વરૂપ. આ બોધ સ્થિતિ-લાભ માટે થવો. વિશ્વજગતમાં બધાં જ એક આત્મા—તત્. એ સ્થિતિની પ્રાપ્તિ માટે જ બહાર પડવાનું. મૃત્યુનું મૃત્યુ થવું. અહંકાર અભિમાનને હજી કેટલો પ્રશ્રય આપવાનો ?

•

(આશ્રમમાં એક વ્યકિત સાથે બીજાઓનો સંઘર્ષ થવાથી માની વાણી :) પરમાર્થના યોગાયોગથી તમે લોકો અહીંયાં સમવેત્ થયા છો. તમારું જ્યાં સ્થાન છે ત્યાં એનું પણ સ્થાન છે—જેનું જે વાક્ય, સ્વભાવ અનુસાર છે—આ બધા માટે તમે આ માર્ગે નથી આવ્યા. તમારી દિશા પરમાર્થ બાજુ લક્ષ્ય કરીને—એ જ ભાવનાથી તમે રહેશો, એ પણ રહેશે. એક જ જગ્યાએ, એક જ આત્માનો સંબંધ માની સાથે છે. આ શરીર જ્યાં છે, ત્યાં બધાં જ છે. અહીંયાં જગતની કોઈ વસ્તુની પુષ્ટિ માટે તમે લોકો કોઈ નથી આવ્યા. જેનો જે ભાવ છે, તેનો તે જ લાભ છે. તમે બધા એ જ પરમાર્થના યાત્રી છો.

•

કર્મના યોગાયોગથી મનુષ્યનો ભોગ છે. કર્મભોગ; પાછો કર્મયોગ છે. તેમાંથી મુક્ત થવા માટે ભગવત્-સ્મરણ કરવાનું છે. જપ-ધ્યાન-ચિંતનમાં મનને તલ્લીન રાખવાનો સદા પ્રયત્ન. આ જ શાંતિની દિશા છે.

•

સાચી સરકારના નોકર બનો. એ મૂળ સરકારથી જ આ સરકાર છે. જે રીતે મન પરોવીને સરકારી કામ નિયમિત રૂપે કરો છો, તે જ રીતે આ સરકાર પ્રત્યે પણ ચિંતનની એક ધારા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

હોવી જોઈએ. સેવાબુદ્ધિથી સંસાર કરવાથી બંધનનું કારણ નથી થતું. લક્ષ્ય હોય છે 'તેઓ' જ. પછી એ જ સેવાબુદ્ધિમાં સંલગ્ન રહેવા માટે—જેવી રીતે તમે ઘડિયાળને દિવસમાં એક વાર ચાવી આપો છો ને, તેવી જ રીતે—સવાર-સાંજ એક વાર મન પરોવવાની ચેષ્ટા છે. અર્થાત્ થોડાક સમય પૂરતું સ્થિર થઈને બેસવું, એમનાં ધ્યાન-જપ કરવાનાં છે.

●

ભગવાનના શરણથી જ દુઃખ દૂર થાય છે. મનુષ્યના કર્મફળથી જ કર્મના ભોગો છે તે ભગવાનની કૃપા છે. (એમને) પોતાના માનીને જે ગ્રહણ કરી શકે તે કલ્યાણની દિશા છે.

●

ભગવાનનું નામ કરતા જાઓ. આવી પ્રાર્થના—'હે ભગવન્, તમે દીક્ષાને રૂપે પ્રગટ થાઓ.' સર્વદા નામમાં મગ્ન થઈને એમાં પીગળી જવાની અવિરામ ચેષ્ટા છે. ભગવાનને માટે ભગવાનનું નામ કરવાનું—આ જ યાદ રાખવાનું છે.

●

અશાંત થયા પછી જ સુશાંતને પામી શકાય. શાંતિ પામ્યા પછી એમને માટે વ્યાકુળ થાઓ. તેઓ તો હાથ લંબાવીને જ રહે છે.

●

ભગવાન-ચિંતન સિવાય શાંતિની બીજી કોઈ આશા આ સંસારમાં નથી. ભગવાનને માટે ભગવાનને પોકારવાના ત્યારે જ શાંતિની આશા.

●

જ્યાં મન મૂકવાથી શાંતિ, જે જોવાથી શાંતિ, કે જે સાંભળવાથી શાંતિ, એ જ શાંતિમયનો અવાજ સર્વદા મળે તો જ શાંતિની આશા.

●

ભગવાનમાં ખરેખર દિલ લાગે, (તો) આપોઆપ બધી સફાઈ થઈ જશે. બીજું થઈ જ જાય છે.

●

બધા જ પથ તમારા પથ છે, અને તમારો પથ જ બધાના પથ છે. આનો જ પ્રકાશ થવો તે જ સાધનાનું ચરમ લક્ષ્ય છે. જ્યાં સુધી આમ ન થાય ત્યાં સુધી નિર્દ્વંદ્વ અવસ્થા ક્યાં ?

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પોતાને જાણવાની ચેષ્ટા તે જ પરમ પુરુષાર્થ.

•

ભગવાન કૃપામય કરુણામય. એમની અહૈતુક કરુણા, કૃપા સર્વક્ષણ વર્ષિતા.

•

હંમેશાં શાંતભાવ મનમાં રાખીને પરમ સહિષ્ણુ થાઓ.

•

દુઃખ થાય છે, ગભરામણ થાય છે. ખાલી આપણે ભગવાન માટે કરવાનું છે. દુનિયાના સુખ માટે આપણે કંઈ નથી કરવાનું. ભગવત્-પ્રાપ્તિ માટે દુઃખ આવ્યું. દુઃખ આવ્યું આપણા (તમારા) કોઈ દોષપૂર્ણ કર્મથી. ભગવાન આપણને સાફ કરી રહ્યા છે. ધોઈને સાફ કરી રહ્યા છે. પોતાને પામવાનું જે છે (તેનો) પ્રકાશ થશે. કર્મનું ફળ ભગવાન વીણી વીણીને આપે છે.

•

પ્રશ્ન : ધર્મ ધર્મ સહુ કરે છે. યથાર્થ ધર્મ ક્યો ?

મા : જેને બધાં ઈચ્છે છે. એને મેળવવામાં સહાયક જે કર્મ છે તે જ ધર્મ છે. તે જ સ્વભાવનું કર્મ છે. જે અશાંતિ કે દુઃખ લાગે છે તે જ અભાવનું કર્મ છે, તે જ અધર્મ.

•

માને જાણવાનો અર્થ છે માને મેળવવી અને માના થઈ જવું. મા એટલે આત્મા, મા એટલે મય. સ્વ-મય-આત્મ સત્ત્વ—એ જ તો. જ્ઞાનસ્વરૂપ, શિવસ્વરૂપ થઈ જવું એટલે છે જ તો. જેમ પિતા-પુત્ર-પતિ એક જ છે, તેવી જ રીતે ભિન્ન ભિન્ન નામો એકનાં જ છે. સર્વરૂપો એમનાં જ છે.

•

જુઓ, 'એકલક્ષ્ય' જ ઉપાય છે. એ એકને મેળવવા માટે એકલક્ષ્ય થવું તે જ ઉત્તમ ઉપાય છે, અને જુઓ પિતાજી, આપણે સહુ અક્કેક કોળિયો ખાઈએ છીએ, અક્કેક ડગલું ભરીએ છીએ, એક જ રસ્તે જઈએ છીએ, અક્કેક અક્ષર લખીએ છીએ, તેથી આપણે એકને લઈને જ (રહ્યા) છીએ, વળી આપણા સહુની અંદર જ અવ્યક્ત અને અનંત બધું જ છે.

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા, તમે બહુ યાદ આવો છો.

- અયોધ્યાપ્રસાદ દીક્ષિત

નૈમિષારણ્યના આમળાના વૃક્ષનું રહસ્ય

એક દિવસ માએ આમળાના વૃક્ષનું રહસ્ય પોતે જ સ્પષ્ટ કર્યું. માએ કહ્યું, ''એક વાર આ શરીર કોઈ કુટિયામાં સૂતેલું. જોયું—સૂકાયેલા આમળાના વૃક્ષમાંથી કોઈ બે સૂક્ષ્મશરીરધારીઓ નીકળીને જતા રહ્યા. પ્રાતઃકાળે આ શરીરે પ્રયાગનારાયણને કહ્યું કે આ સૂકાયેલા આમળાના વૃક્ષમાં થોડુંક પાણી આપો, કદાચ લીલું થઈ જાય.'' પ્રયાગનારાયણે આશ્ચર્યથી કહ્યું : ''મા, આ તો એકદમ સૂકાઈ ગયું છે.'' ત્યારે માએ ફરી કહ્યું, ''પાણી આપો, કદાચ લીલું થઈ જાય.'' માની આજ્ઞાનું પાલન કરવામાં આવ્યું. થોડાક સમયમાં આમળાનું વૃક્ષ સાચે જ લીલું થઈ ગયું.

સવારે જ્યારે મા આમળાના ઝાડ પાસે આવ્યાં ત્યારે માએ પોતે એ બતાવ્યું. અમે જોઈને આભા બની ગયા. આમળાનું વૃક્ષ એક તરફ નીચે સુધી એકદમ સૂક્કું-સડેલું-પોલું હતું, ને બીજી તરફ અત્યંત લીલુંછમ, તાજું, નાનકડાં ફળોથી ખૂબ લદાયેલું.

મા એમની મહાન નિસ્સીમ શક્તિઓને કદી પણ સહેલાઈથી પ્રગટ નથી કરતાં, પરંતુ અમૃતભર્યા ઘટમાંથી થોડુંક અમૃત તો છલકાઈ જ જાય છે. જેના પર કૃપા થઈ જાય એના પર થોડોઘણો અંશ છલકાઈને પડશે જ. મા સામાન્ય રીતે ચમત્કાર નથી બતાવતાં, પણ કદાચ આપણાં જેવાં મૂઢ પ્રાણીઓને અજ્ઞાનાંધકારમાંથી બહાર કાઢવા માટે ક્યારેક એ અવિરલ પ્રકાશનું એક કિરણ છુટ્ટું મૂકી દે છે. એ જ શ્રૃંખલામાંની આ ઘટના સમજી શકાય. તે ઉપરાંત માને માટે તો આ આખીયે સૃષ્ટિ બ્રહ્મમય છે. એનું સંપૂર્ણ રહસ્ય એમને જ્ઞાત છે. એમને માટે જડ ચેતન બન્ને સમાન છે. પશુ-પક્ષી-લતા-વૃક્ષ-મનુષ્યમાં માને માટે કંઈ અંતર નથી.

આ જ સંદર્ભમાં ઉન્નાવના એક ભક્ત પરિવારની એક ઘટના યાદ આવે છે.

ઉત્તર-પ્રદેશના ઉન્નાવ નગરમાં પંડિત શંકરદયાલ દીક્ષિત એક પ્રતિષ્ઠિત નાગરિક ને વકીલ હતા. એમણે નવું મકાન બંધાવ્યું. એમાં પ્રેત-બાધા થઈ. અકારણ પથ્થરો પડે, પેટીમાં કપડાં ફાટી જાય, અચાનક આગ લાગે વગેરે. તેઓ માને પ્રાર્થના કરીને પોતાને ઘેર લઈ ગયા. ત્યારથી એ બધી પ્રેત-બાધા શાંત પડી ગઈ. કદાચ એ જ પ્રસંગમાં જ્યારે મા લખનૌથી ઉન્નાવ જતાં હતાં ત્યારે અચાનક રસ્તા પર એક નિર્જન સ્થળે માએ મોટર ઊભી રખાવી. ઊતરીને રસ્તાથી દૂર એક વૃક્ષ પાસે ગયાં, અને ઘણી વાર સુધી રહ્યાં. એવું લાગ્યું કે એકાંતમાં એ વૃક્ષ સાથે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

વાતો કરતાં હતાં. મા વિષે આ કંઈ અશક્ય નહોતું. એક્કી સાથે સર્વ પ્રકારની સૃષ્ટિઓમાં અવગાહનની ક્ષમતા હોવાથી એમને માટે લતા-વૃક્ષ-પશુ-પક્ષી-મનુષ્ય બધાં જ સમાન રૂપે એમનાં કૃપાપાત્ર હતાં. અજ્ઞાનને લીધે ઘણા લોકો એમના ઉપર પક્ષપાતનો આરોપ કરતા, પરંતુ હકીકત એ છે કે માને માટે એક કીડીમાં કે મુખ્ય પ્રધાનમાં કંઇ જ ભેદ નથી.

માની ઉપસ્થિતિમાં જ્યારે આપણે માની સમ્મુખ ન પણ હોઇએ, છતાં સંપૂર્ણ વાતાવરણમાં એક અનોખી મસ્તી અને આનંદનો ભાવ વ્યાપેલો અનુભવીએ છીએ. મા જ્યારે એમના કક્ષમાં હોય ત્યારે બહાર માતૃભક્તો પરસ્પર માની વાતો કરીને એ જ રીતે આનંદિત રહે છે જેમ સાધુગણ ભગવત્-ચર્ચામાં આનંદ પામે છે.

માની કુટિયા સામે અમારા નાનકડા તંબૂ પાસે અમે બેઠાં હતાં ત્યારે રામેશ્વર સહાય તથા એમનાં પત્ની આવી પહોંચ્યાં. અમે બધાં માની વાતો કરવા લાગ્યાં. શ્રીમતી સહાય બોલ્યાં, "મને ઘણા બધા લોકો એમ કહે છે કે માનાં દર્શન કરવા જાઓ છો, વધારેમાં વધારે એમની પાસે રહેવાનો પ્રયત્ન કરો છો, પણ તમને મળ્યું શું ? ત્રણ છોકરીઓ છે અને એક છોકરો હતો તે પણ ન રહ્યો."

મને આ વાતની ખબર નહોતી. સાંભળીને ધ્રૂજી ઊઠ્યો. શ્રીમતી સહાય એક સ્વાભિમાની મહિલા છે. એમને આવી જાતના ભાવમાં ક્યારેય જોયાં નહોતાં. અમે લોકો સ્તબ્ધ થઈને એમની વાતો સાંભળતાં હતાં. એમણે ઊંડો શ્વાસ લીધો અને આગળ કહ્યું, "મેં જવાબ આપ્યો કે એ તો સાચું છે કે અમારો એક જ છોકરો હતો અને એ પણ ન રહ્યો, પરંતુ એ માની અસીમ અનુકંપા છે કે એવો અસહ્ય પુત્ર-શોક સહન કરવાની શક્તિ મળી, નહીં તો જીવવું મુશ્કેલ થઈ જાત."

સાચે જ, મા કેટલા ભક્તો ઉપર કેટલા પ્રકારે કૃપા કરે છે તે માત્ર ભુક્તભોગીઓ જ જાણે છે. દેહરાદૂનના કિશનપુર આશ્રમમાં આવતાં એક મહિલા-સંબંધી આવી એક અદ્ભુત ઘટના વિષે ખબર પડી.

મને જાણવા મળ્યું કે એ મહિલા અનન્ય ભક્ત હતાં. અચાનક એમને પુત્રશોકનું અસહ્ય દુઃખ આવી પડ્યું. કદાચ એ છોકરો નાનો હતો. એ ખળભળી ઊઠ્યાં. અત્યંત વ્યાકુળતાની સ્થિતિમાં એ મા પાસે આવીને રડવા લાગ્યાં. કરુણામયી માએ એમને સાંત્વના આપી અને કહ્યું, "મને તમે તમારો બાળક માનો." માની આવી કૃપાથી એમને એવી દિવ્ય દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત થઈ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કે એ માને શિશુરૂપે જોવા લાગ્યાં. એ માનાં દર્શન કરવા જ્યારે જ્યારે આવતાં ત્યારે માને માટે રમકડાં લાવતાં. એમનો આવો વિચિત્ર ભાવ જોઈને લોકો હસતા, પરંતુ મા એમની ભેટ બરાબર એ જ ભાવથી ગ્રહણ કરતાં. મા તો ઘણી વાર મહાત્માઓને કહે છે, ''પિતાજી, હું તો અબોધ નાની બાળકી છું.'' પણ એ રૂપમાં દર્શન બહુ જ ગણ્યા-ગાંઠ્યા લોકોને આપતાં. પેલાં પરમ ભાગ્યશાળી મહિલા પણ એમાંનાં એક હતાં, કે જેમણે એમનું સાંસારિક શિશુ ગુમાવીને સાક્ષાત્ ''પૂર્ણ બ્રહ્મ નારાયણ''ને શિશુરૂપે મેળવી લીધા. કદાચ શ્રીમતી સહાયને પણ આવો જ કંઈ અનુભવ થયો હશે.

નૈમિષારણ્યમાંથી પુરાણનો લોપ :

પ્રયાગનારાયણની ધર્મશાળા કે જ્યાં મા ત્યારે રહ્યાં હતાં, એની પાસે મહાભારતકાળનું એક હનુમાન-મંદિર છે. એમાં હનુમાનજીની વિશાળ મૂર્તિ છે. પાસે જ જ્યાં અત્યારે ભવ્ય પુરાણ-મંદિર, યજ્ઞશાળા તથા માનો પરમ પાવન આશ્રમ છે, એ જ સ્થાનમાં એક નાની ઓરડી પાસે માએ પુરાણ-પાઠનું આયોજન કરાવ્યું.

એ વિષે માએ એક જૂની વાત કરી. ત્યારની વાત છે કે જ્યારે માના પરમ ભક્ત પન્નાલાલના જમાઈ ગોવિંદ નારાયણ ઉત્તરપ્રદેશના ચીફ સેક્રેટરી હતા.

નૈમિષારણ્યમાં સંયમ-સપ્તાહનું આયોજન થવાનું હતું. શુભ કાર્યમાં જાતજાતની બાધાઓ આવે જ છે. પહેલું તો એ કે જે સ્થળે સંયમ-સપ્તાહ યોજાવાનો હતો ત્યાં ગોમતીનું પાણી પૂરને લીધે ભરાઈ ગયું હતું, તેથી એ સ્થળે આયોજન કરવાનું શક્ય નહોતું. માને જ્યારે આ વાત કહેવામાં આવી ત્યારે માએ પીવાનું પાણી માગ્યું. (મા ત્યારે નૈમિષારણ્યમાં નહોતાં.) પાણીનો પ્યાલો હાથમાં લઈને મા બોલ્યાં - ભગવાનની કૃપા હોય તો જેમ આ ગિલાસ (ગ્લાસ) પાણી પીવાથી ખાલી થઈ ગયો, તેમ જ નદીના પૂરનું જળ પણ શોષાઈ શકે છે. (મા એમ બોલ્યાં કે 'ઠાકુર' ચાહે તો એક ગ્લાસ પાણીની જેમ બધું પાણી પી જઈ શકે. ઉપરાંત માએ એમ પણ કહ્યું કે કેટલાયે યુગોથી આ સ્થાન પશુ-પંખી-મનુષ્યે ગંદું કર્યું હતું, ગોમતીએ બધું વહેવડાવીને સાફ કરી દીધું કારણકે પવિત્ર અનુષ્ઠાન. માએ કહ્યું હતું તે પ્રમાણે પૂરનાં પાણી તરત ઉતરી ગયાં. (એવો તાર પણ આવ્યો.) સ્વામી પરમાનંદજી મહારાજે તે જ સ્થાને સંયમ-સપ્તાહનો પ્રબંધ કર્યો.

એ અવસરે પુરાણ-પાઠ કરવા માટે પુરાણ શોધવામાં આવ્યું, પણ એ પુરાણ નૈમિષારણ્યમાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ન મળ્યું.

કેવા આશ્ચર્યની વાત કે નૈમિષારણ્યની જે પાવન ભૂમિમાં સમસ્ત પુરાણોનો પ્રાદુર્ભાવ થયો, જ્યાં અઠ્યાશી હજાર ઋષિઓએ પાવન પુરાણોનું શ્રવણ કર્યું, જ્યાં શ્રીલલિતાદેવી (૫૧ શક્તિપીઠમાંનું એક)નું વિખ્યાત મંદિર છે, જ્યાં 'વ્યાસગદ્દી' આજે પણ વિશાળ અક્ષયવટની છાયામાં મનુષ્યમાત્રને પરમ શાંતિ બક્ષે છે, તે જ વિશ્વવિખ્યાત નૈમિષતીર્થમાંથી સર્વ પુરાણોનો લોપ થઈ ગયો !

એવું લાગે છે કે આ જ કારણથી માએ નૈમિષતીર્થમાં પદાર્પણ કર્યું, એવું પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે માનો અવતાર પરમ શુદ્ધ શાશ્વત સનાતન ધર્મની પુનઃપ્રતિષ્ઠા માટે થયો.

માએ એક પંડિતને બોલાવીને વિધિવત્ પુરાણ-પાઠનું આયોજન કર્યું. એ વખતે ત્યાં ખૂબ ઓછા લોકો હતા. માએ મને સ્નાન કરીને સંકલ્પ વખતે ભાગ લેવાનું કહ્યું, ખૂબ સ્નેહથી મને પાસે બેસાડ્યો, એમના હસ્તકમળ પર મારાં પત્નીનો હાથ મૂક્યો, એના પર તુલસીદલ વગેરે મૂકીને અમારી પાસે પૂજન કરાવ્યું. અમને એ વખતે આ વાતની સહેજ પણ ખબર નહોતી કે આજે આ પ્રાતઃકાલીન પાવન ક્ષણમાં મા કેટલા વિશાળ આયોજનનો પાયો નંખાવી રહ્યાં છે ! કારણ કે તે પછી માની પ્રેરણા-સંરક્ષણમાં, અને 'માતા આનન્દમયી સંઘ'ની છત્રછાયામાં એક વિશાળ, ભવ્ય, અનુપમ, અદ્વિતીય, **વિશ્વના એકમાત્ર પુરાણ-પુરુષ-મંદિર**નું નિર્માણ એ જ પૂજા-સ્થળ ઉપર થયું. પછીથી યજ્ઞશાળા તથા આશ્રમનું નિર્માણ પણ ત્યાં જ થયું. આ સ્થળ નૈમિષારણ્યનું સૌથી ઊંચું સ્થાન છે જ્યાં ગોમતીના પૂરનું જળ નથી પહોંચતું, જ્યાંથી દૂર સુધી ગામો, વન, બાગ, તડાગ, નદી અને નદીની પેલે પારનું દૃશ્ય દેખાય છે. થોડા વખતમાં પાસે જ 'વેદ-પુરાણ-રિસર્ચ-સેન્ટર' ની પણ સ્થાપના થઈ કે જે નૈમિષારણ્યમાં કે ભારતમાં જ નહીં, સમસ્ત વિશ્વ માટે વેદ-પુરાણ-પુનર્પ્રતિષ્ઠાની દિશામાં મહત્ત્વપૂર્ણ પગલું છે.

મા પુરાણ-પાઠનો પ્રબંધ કરીને અમારી સાથે જ લખનૌ આવ્યાં. પુરાણ-પાઠ સીતાપુરના પ્રયાગ નારાયણની દેખરેખમાં વિધિસર થતો રહ્યો.

પાછા ફરતાં હું મારી મોટર ચલાવતો હતો. આગળ મારી બાજુમાં પત્ની બેઠી હતી. પાછળની સીટ પર મા બેઠાં હતાં. ગોપાલને માએ એમની પાસે બેસાડ્યો. અમે લોકોએ રસ્તામાં ધ્યાન ન આપ્યું, અને રસ્તામાં ગોપાલ ઊંઘમાં માના ખોળામાં ગબડી પડ્યો. જ્યારે અમારું ધ્યાન એ બાજુ ગયું ત્યારે મનમાં બહુ ગ્લાનિ થઈ કે માને આટલી વાર સુધી કષ્ટ આપ્યું ! પત્નીને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

થયું ગોપાલને જગાડી દેવો, પણ માએ બિલકુલ ના પાડી. કરુણામયી માના શુદ્ધ પવિત્ર સ્નેહની સીમા નથી ! પરમેશ્વરનું અવતારી વાત્સલ્ય-સ્વરૂપ જોઈને અમે મુગ્ધ થઈ ગયાં. ભક્તવત્સલા માની કારમાં ઉપસ્થિતિનો આભાસ તથા એમના વાત્સલ્ય-ભાવની મધુરતામાં ખોવાઈને અમે શેષ માર્ગ કાપ્યો. એ મધુર સ્મૃતિ આજે માના અવ્યક્ત સ્વરૂપમાં ચાલ્યા ગયા પછી અમને કેવાં વિહ્વળ કરી રહી છે !

પુરાણ-મંદિર માટે જમીન ખરીદવાથી માંડીને એના નિર્માણ ઈત્યાદિ સાથે માએ મને કોઈ ને કોઈ રીતે સંબંધિત રાખ્યો. તે દરમ્યાન પ્રતિવર્ષ, વિશેષ રૂપે અક્ષય-તૃતીયા વખતે, માનું આગમન થતું. કોઈ વાર મા વર્ષમાં બે વાર આવતાં. સમાચાર મળે કે તરત અમે લોકો પહોંચી જતાં. આમ લખનૌમાં રહેવા છતાં નીમસાર (નૈમિષારણ્ય)માં માનાં દર્શન અને સત્સંગનો લાભ મળી રહેતો.

એક વાર નીમસારથી અમે માની સાથે જ નીકળ્યાં. માની કાર આગળ હતી. અમે અમારી કારમાં પાછળ હતાં. સીતાપુરથી આગળ સિધૌલીમાં અમે થોડી વાર માટે ઊભાં રહ્યાં. માની કાર આગળ નીકળી ગઈ. પછીથી અમે જ્યારે ચાલ્યાં ત્યારે થોડાક દૂર જઈને શું જોયું—માની કાર ઊભી હતી. મા અમારી રાહ જોતાં હતાં. એક જીપને અમારી ભાળ કાઢવા પાછી મોકલવાની તૈયારી હતી તે જ વખતે અમે પહોંચ્યાં. અમારી અસાવધાનીથી માને કેવી અસુવિધા થઈ એમ વિચારીને અમે ખૂબ જ દુઃખી થયાં, સાથે જ, એમ જાણીને કે માને અમારો કેટલો 'ખ્યાલ' છે, અમે ધન્યતા અનુભવી.

આજે જ્યારે મા પ્રત્યક્ષ રૂપે આપણી સમક્ષ નથી ત્યારે આપણે અનાથ છીએ એવું લાગે છે, પરંતુ અવ્યક્ત રૂપમાં મા શું આપણું ધ્યાન નથી રાખતાં ? કદાચ પહેલાંથી પણ વધારે ! પરંતુ હવે શું આપણે એ કરુણામયી માને પ્રત્યક્ષ રૂપે નહીં જોઈ શકીએ ? મા, તમે બહુ યાદ આવો છો.

પુરાણ-મંદિર તૈયાર થઈ ગયું. મા પધારવાનાં હતાં. બધાં પુરાણો એકઠાં થઈ ગયાં. જ્યાં સુધી સંપૂર્ણ વ્યવસ્થા ન થઈ જાય, ત્યાં સુધી પુરાણોને એક સ્ટીલના કબાટમાં રાખવાનું નક્કી થયું. એમાં કાચનાં બારણાં હોવાં જોઈએ જેથી બહારથી પુરાણોનું દર્શન થઈ શકે. મને આદેશ મળ્યો કે લખનૌથી એ જાતનું કબાટ બનાવડાવીને મોકલવું. કબાટ આવી ગયું. એની કીંમત પણ મેં ચૂકવી દીધી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આવ્યાં. અમે દર્શન કરવા ગયાં. કબાટ બનાવડાવીને મોકલવા બદલ માએ બહુ પ્રસન્નતા પ્રગટ કરી, એટલે સુધી કે આભાર માન્યો. સાથે એવી પણ આજ્ઞા કરી કે કબાટનું મૂલ્ય મને ચૂકવી દેવામાં આવે. હું સ્તબ્ધ થઈ ગયો. અમે નક્કી કર્યું હતું કે એ કબાટનું મૂલ્ય નહીં લઈએ, પુરાણ-મંદિરના નિર્માણમાં વપરાવા માટેના લાખો રૂપિયામાં આ અમારી એક તુચ્છ, સામાન્ય આહુતિ હશે, નીતિની કમાણીનો એક સામાન્ય ભાગ, પરંતુ મા સ્વીકારતાં ન હતાં. માએ કહ્યું, ''આશ્રમનો નિયમ એવો છે કે જે વસ્તુ જેની પાસે મંગાવવામાં આવે, એની એને કીંમત ચૂકવી દેવામાં આવે.'' અમે દુઃખી થયાં.

અંતર્યામિની માએ અમારા શુદ્ધ ભાવની અંતર્વ્યથા જાણી અને અમારા આગ્રહને સ્વીકાર્યો. પછીથી ઘણી વાર માએ સમૂહમાં પ્રશંસાત્મક રીતે એ નાની-શી વાતની ચર્ચા કરી. જ્યાં આ પ્રકારનાં મહાન આયોજનોમાં, બધા આશ્રમોમાં બનેલાં મંદિરો-મકાનો વગેરેમાં લાખો રૂપિયા ખર્ચાય છે, ત્યાં આવા નગણ્ય યોગદાનનું શું મહત્ત્વ ? પરંતુ મા તો માત્ર ભાવને સ્વીકારે છે. સૃષ્ટિના સમસ્ત વૈભવોની સ્વામિનીને પોતાને કઈ વસ્તુની આવશ્યકતા કે આકાંક્ષા હોય ?

આમ તો મા લખનૌ ઘણું ઓછું આવતાં, પણ પશ્ચિમી ક્ષેત્રમાંથી જતા રેલમાર્ગમાં લખનૌ આવતું. સમાચાર મળે કે તરત અમે સપરિવાર, ઈષ્ટ-મિત્રો સહિત સ્ટેશને દર્શન કરવા દોડી જતાં. લખનૌ સ્ટેશને ટ્રેનો ઓછામાં ઓછી પંદર મિનિટ કે ચાળીસ મિનિટ સુધી ઊભી રહે છે. કેટલાયે દિવસોની તરસી આંખો માટે આટલો સમય પૂરતો હતો. ભક્તોનાં ટોળેટોળાં બહુ વહેલેથી સ્ટેશને પહોંચી જતાં. ટ્રેન મોડી હોય તો કલાકો સુધી સ્ટેશન પર રાહ જોતાં અને માનાં દર્શન કરીને જ જતાં. કેટલાક તો ટ્રેન ઊપડે ત્યારે દોડતા દોડતા માનાં દર્શનની એક ઝલક પામીને પણ હર્ષોલ્લાસિત થઈને પોતાને ધન્ય માનતા.

ટ્રેન આવતાં પહેલાં પ્લેટફોર્મ પર નામ-ઠામ ન જાણતા હોય છતાં માત્ર મોઢું ઓળખીને પરિચિત જણાતા માતૃભક્તોને જોઈને મનને કેવો આનંદ મળતો. આ બધો માનો પરિવાર છે એવો સુખદ ભાવ થતો. સાંસારિક દૃષ્ટિએ આપણે જે લોકોને પ્રેમ કરીએ છીએ, એમને જ જો બીજું કોઈ પ્રેમ કરે તો ઈર્ષ્યા થાય છે, પરંતુ પરમેશ્વરસ્વરૂપા માને જે પ્રેમ કરે છે તે આપણને વધારે વહાલું લાગે છે.

ટ્રેન આવે એટલે માનો ડબ્બો શોધવાની દોડાદોડ થઈ જતી. દૂરથી જ કોઈક ડબ્બામાં, માની સાથે આગળના બીજા ડબ્બામાં, યાત્રા કરનાર કોઈ બ્રહ્મચારી, સાધુ, મહિલા કે અન્ય માતૃભક્ત દેખાઈ જતા. ઈશારાથી એ કહી દેતા કે મા પાછળના ડબ્બામાં છે. ગાડી ઊભી રહે,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અને અમે માનો ડબ્બો ખોળી લેતા. મા શ્વેત વસ્ત્રોમાં, પીળો ટુવાલ મસ્તક પર મૂકેલાં, દેવ-મૂર્તિ સમાન ભાસતાં, જાણે વીજળી ચમકી જતી ! ''માતા આનન્દમયીની જય'' ઘોષ સ્ટેશનના કોલાહલમાં ગૂંજી ઊઠતો. ગાડી ઊભી રહેતાં જ અમે માના ડબ્બાની સમ્મુખ ઊભાં રહી જતાં. મા એક્કે એક ભક્તને જોઈને પ્રત્યેક ઉપર એમની પરમ મોદમયી, આનન્દમયી, કરુણામયી, દિવ્ય દૃષ્ટિ વરસાવતાં. ભક્તો આનંદથી ડોલી ઊઠતા.

એક અદ્‌ભુત દૃશ્ય ખડું થઈ જતું.

પ્લેટફૉર્મ પર ટ્રેન ઊભી છે. ભક્તો માના ડબ્બાની બહાર ઊભા છે. મોટા ભાગના ફૂલ-માળાઓ લઈને આવ્યા છે. બધા જ માને ટીકી ટીકીને જોઈ રહ્યા છે. મા એમના હૃદયહારી મનોમુગ્ધકારી સ્નિગ્ધ સ્મિતથી બધાંને નિહાળી રહ્યાં છે. હવે થોડા લોકો માના ડબ્બા સુધી અંદર પહોંચી ગયા છે. ફળ-ફૂલ-હાર અર્પણ કરે છે. પ્રણામ કરે છે. મા એમને કુશળ સમાચાર પૂછે છે. સાથોસાથ માની દૃષ્ટિ બહાર પ્લૅટફૉર્મ પર ઊભેલા ભક્ત-સમૂહ પર વિશેષ રૂપે સ્થિર છે. હવે પ્લૅટફૉર્મ પરથી બીજા પણ થોડા લોકો લાઇન કરીને અંદર જઈ રહ્યા છે, છતાં જે અંદર છે તે બહાર આવવાનું નામ નથી લેતાં ! મા કદાપિ કોઈને જવાનું નથી કહેતાં. માના આશ્રમમાં દર્શનાર્થીઓની જેવી ભીડ થઈ જાય છે તેવી જ અહીંયાં પણ થઈ ગઈ છે. હવે અંદરના લોકો બહાર આવી રહ્યા છે. એમનાં નેત્રોમાંથી આનંદ છલકાઈ રહ્યો છે.

મા, તમે બહુ યાદ આવો છો.

●

''कीटो भ्रमरयोगेन भ्रमरो भवति ध्रुवम्।
मानवः शिवयोगेन शिवो भवति निश्चितम्॥''

ભમરા સાથેના જોડાણથી કીડો કાયમ માટે ભમરો બની જાય છે,
તેમ શિવ સાથેના યોગથી માનવ ચોક્કસ શિવ બની જાય છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃ-સત્સંગ

નાસ્તિકતા અને યોગ

પ્રશ્ન : મા, તમે કહો છો કે નામ કરતાં કરતાં બધું પ્રાપ્ત થઈ જાય છે. મારા એક ગુરુભાઈ છે રાત-દિવસના ૨૪ કલાકમાંથી ૨૨ કલાક નામ (જપ) કરે છે. એ ઘણી વાર મને કહે છે કે "જુઓ, હું પુસ્તક વાંચતો હોઉં કે તમારી સાથે વાતો કરતો હોઉં, તો પણ અંદર અંદર મારું નામ જપવાનું ચાલુ રહે છે, એ કદીયે બંધ નથી થતું." અત્યારે તેઓ નાસ્તિક છે.

મા : નાસ્તિક છે ?

પ્રશ્ન : તદ્દન નાસ્તિક નથી, પણ કહે છે કે ભગવાન નામે કોઈ જો હોય તો ભલે હોય, પણ એમને વિષેનું જ્ઞાન મેળવવું મનુષ્ય માટે અસંભવ છે. આ તથ્ય છો નાસ્તિકતા ન હોય, પણ નાસ્તિકતાના પક્ષમાં છે. તે સિવાય આજકાલ તેઓ ગુરુ પ્રત્યે પણ એટલા ભક્તિમાન્ નથી. દેવ-દેવાના અસ્તિત્વને નથી માનતા. કહે છે કે શાસ્ત્રમાં નકામી વાતો છે. એ અત્યારે એક પુસ્તક લખે છે, જેમાં એ જ કહેશે કે શાસ્ત્રોમાં કહેલું બધું ખોટું છે, અને એમ પ્રમાણિત પણ કરશે કે ભગવાનને જાણવાનો કોઇ ઉપાય નથી. નામમાં લોકોને ભક્તિ કે વિશ્વાસ ક્યાંથી બેસે ?

મા : તમે પિતાજી (એ વ્યક્તિ) માટે જે કંઇ કહ્યું એનાથી એમ લાગે છે કે પિતાજીની સ્થિતિ ઊંચી છે. આ પણ સાધન (સાધના)ની એક અવસ્થા છે કે જ્યારે બધી જ ચીજો પ્રત્યે અવિશ્વાસ ઉત્પન્ન થાય. તે સિવાય પિતાજીએ કંઈ ખોટું નથી કહ્યું. પિતાજી જો મને આ બધી વાતો કરત તો હું એમને કહેત—પિતાજી, તમે જે કંઈ કહ્યું છે તે બધું સત્ય છે. આ શરીર (પોતાના તરફ દર્શાવીને) પરથી કોણ જાણે કેટલી અવસ્થાઓ પસાર થઈ ગઈ છે, તેથી હું સમજું છું કે પિતાજી કઇ અવસ્થાની વાતો કરે છે. એક અર્થમાં દેવ-દેવી, શાસ્ત્ર બધું મિથ્યા છે. જેને પ્રગટ ન કરી શકાય, એને ભાષામાં આબદ્ધ કર્યાથી બધું મિથ્યા થઈ જશે. આ અર્થમાં શાસ્ત્ર પણ મિથ્યા છે અને દેવતા પણ મિથ્યા છે. પિતાજી જે પુસ્તક લખે છે, પિતાજીની અવસ્થા સુધી જે લોકો પહોંચશે, એમને માટે ઉપયોગી થશે. હા, તમે પિતાજીને આટલું ચોક્કસ પૂછી શકો કે પિતાજી શાસ્ત્રને મિથ્યા કહીને એ મિથ્યાની સૃષ્ટિ કેમ કરે છે ? પિતાજી જે કંઈ લખી રહ્યા છે તે પણ શાસ્ત્ર સિવાય તો અન્ય કંઈ નથી; અને તમે જે નામ કરવાની વાતો કરી, આટલું યાદ રાખજો કે નામ કરવાનું જરા પણ નકામું નથી. પિતાજી નામ કરતા રહ્યા તેથી આ અવસ્થા સુધી પહોંચ્યા છે. તે ઉપરાંત નામ કરવું અને નામ થવું તે જુદી જુદી વાતો છે. પિતાજીએ નામ કર્યું છે, આપોઆપ નામ નથી થયું.

પ્રશ્ન : મારા ગુરુભાઈ જ્યારે ધ્યાન કરતા ત્યારે એમને ઘંટધ્વનિ અને વંશીધ્વનિ સંભળાતી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જ્યોતિ પણ દેખાતી. મેં એમ પૂછ્યું કે આ બધી ધ્વનિઓ ક્યાંથી આવે છે, ખબર છે ? ઉત્તરમાં એમણે કહ્યું, ''મેં ખાલી ધ્વનિ સાંભળી છે, ક્યાંથી આવે છે, ખબર નથી.'' એ ધ્વનિઓનો શો અર્થ ?

મા : તમને કહું છું—જ્યારે કુંડલિની શક્તિ જાગૃત થાય ત્યારે નાભિમૂળમાં જેટલી ગ્રંથિઓ છે તે ખુલતી જાય છે. જ્યારે ગ્રંથિઓ ખુલતી જાય ત્યારે વિભિન્ન પ્રકારના શબ્દ સંભળાય અને જ્યોતિ દેખાય. એક ગ્રંથિભેદ થાય તો પણ શબ્દ સંભળાય. એને અનાહત ધ્વનિ કહે છે. એ હંમેશ થતો હોય છે, પણ જ્યાં સુધી ચિત્ત સ્થિર ન થાય ત્યાં સુધી એ સંભળાતો નથી. એ જ સંસારની વિભિન્ન ધ્વનિઓની સમષ્ટિ છે. જેવી રીતે શંખ, ઘંટ, નગારું વગેરેના અવાજો ભિન્ન ભિન્ન છે, પણ એકીસાથે એ વગાડો તો એક પ્રકારનો અવાજ થાય, તે જ પ્રમાણે અનાહત ધ્વનિ થાય છે. સંસારમાં એવી કોઈ ધ્વનિ નથી જેની સાથે એની તુલના કરી શકાય. છતાં સંસારની બધી જ ધ્વનિઓ આ જ ધ્વનિમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. આ જ રીતે અન્ય એક ગ્રંથિભેદ થાય ત્યારે જ્યોતિદર્શન થાય. એ જ્યોતિ પણ અપાર્થિવ છે. જગતના કોઈપણ પ્રકાશ સાથે એની તુલના ન કરી શકાય. રૂપ વિષે પણ આ જ વાત લાગૂ પડે છે. ગ્રંથિભેદની સાથોસાથ લોકોના સંસ્કારાનુસાર વિવિધ રૂપદર્શન થાય. પછી સમસ્ત રૂપો એક રૂપમાં લય થઈ જાય. સંસારની બધી જ ચીજો એક મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે. ગ્રંથિભેદ થાય તો જ બધું સમજાય. જેમની સમસ્ત ગ્રંથિઓનો ભેદ થઈ ગયો છે, તેઓ જ જગતનાં સૃષ્ટિ, સ્થિતિ અને લયનાં કારણોને સમજી શકે. જેમનો આંશિક ભેદ થયો છે, તેઓ સમજી ન શકે. એટલા માટે પિતાજી કહેતા હતા કે ક્યાંથી અવાજ આવે છે, સમજી નથી શકતો, માત્ર શબ્દ સાંભળી શકતો હતો.

પ્રશ્ન : મા, સાધનામાં આટલા બધા આગળ વધ્યા પછી પણ એ એમના ગુરુને મૂર્ખ કહે છે. અમે એટલું જાણીએ છીએ કે ગુરુમાં એકનિષ્ઠ ભક્તિ ન હોય તો સાધના-સિદ્ધિ પ્રાપ્ત કરવી તે સ્વપ્ન બરાબર છે.

મા : પિતાજીની અત્યારે ખંડનની અવસ્થા છે. એમની સામે જે કંઈ આવે છે એના ટુકડેટુકડા કરી દે છે. તમે લોકોએ જોયું હશે કે બગીચામાં સાફસૂફી કરતી વખતે કેટલાક લોકો ઝાડીઝાંખરાં સાથે દૂધી-કોળું જેવા મૂલ્યવાન છોડને પણ ઊખાડી નાખે છે. અત્યારે પિતાજીની આવી જ સ્થિતિ છે. પિતાજી વિચારોના માધ્યમથી સંસ્કારમુક્ત થઈ રહ્યા છે. આવી હાલતમાં દેવતા, ગુરુ કંઈ જ નહિ રહે, કારણ દેવતાની જેમ ગુરુ પણ એક સંસ્કાર સિવાય બીજુ શું છે ? પિતાજીની અવસ્થામાં જે લોકો આવ્યા છે, તે લોકો આ જ રીતે ગુરુ પર આક્રમણ કરતા રહેશે. તમારે એવું કરવાથી અન્યાય થશે.

અન્ય વિષયનો પ્રશ્ન : મા, મંદિર-પ્રતિષ્ઠા વખતે ઉત્તરકાશી જવાની મારી ઈચ્છા હતી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પણ તમે જવા ન દીધો. જાતજાતનાં વિઘ્નો લાવીને મને ઢાકામાં રહેવાને બાધ્ય કરી દીધો. તે વખતે હું તમારા પ્રત્યે ગમે તેમ બોલતો રહ્યો.

મા : બરોબર ગાળ પણ ક્યાં આપી શકો છો ? જુઓ, ઓરડામાં પ્રવેશ કરવાના બે રસ્તા છે. એક છે—બારણું તોડીને અંદર જવું તે, અને બીજો ઉપાય છે—બારણા પાસે પોતે સૂઈ જવું એટલે કે બારણા પાસે જાતને તોડી નાખવી તે.

●

"दुर्लभं त्रयमेवेदं देवानुग्रहहेतुकम्।
मनुष्यत्वं मुमुक्षुत्वं महापुरुषसंश्रयः॥"
(विवेकचूडामणि-३)

'મનુષ્યત્વ, મુમુક્ષત્વ (મુક્તિની ઈચ્છા), અને મહાત્માનો સંગ—આ ત્રણે વસ્તુઓ દુર્લભ છે અને ભગવત્કૃપાથી જ મળે છે.'
- (વિવેકચૂડામણિ)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અતીતનાં પૃષ્ઠોમાંથી

(૧)

ત્રાણકર્ત્રી કરુણામયી શ્રીશ્રીમા

- અવિનાશ ચંદ્ર સરકાર

હું ત્યારે ઢાકામાં એન્જિનિયરિંગમાં ભણતો હતો. પરમભક્ત અને મારા સગા એવા શ્રી રાધિકાલાલ તરફદાર ઢાકા Bar ના એક ખ્યાતિપ્રાપ્ત વકીલ હતા. 'બૂડી ગંગા'ને ઉત્તર કિનારે એમના ઘરમાં રહીને હું ભણતો. રજાને દિવસે એમની સાથે ઢાકામાં ઢાકેશ્વરી, અન્નપૂર્ણા મંદિર ઈત્યાદિ દર્શન કરવા જતો.

૧૯૩૧નો જુલાઈ મહીનો : એક દિવસ Bar libraryમાંથી પાછા ફરતી વખતે રાધિકાભાઈ એક ફોટો લઈને આવ્યા અને બોલ્યા, ''જો અવિનાશ, બહુ જ શાંતિદાયક માનો ફોટો. આ છે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા. બે-ત્રણ દિવસથી ઢાકાના રમના આશ્રમમાં આવ્યાં છે. રમનાના રેસકોર્સમાં એમનો આશ્રમ છે.''

ફોટો વારંવાર જોયો, પછી મેં કહ્યું, ''ભાઈ, આ માને મેં ક્યાંક જાણે જોયાં છે.''

ભાઈએ કહ્યું, ''મા ઢાકા આવ્યાં છે, રમનાના મંદિરમાં ખૂબ જ ભીડ થાય છે, ખાસ કરીને સાંજે.'' નક્કી થયું કે બીજે દિવસે રવિવારે સવારે શ્રીશ્રીમાનાં દર્શન કરવા જઈશું.

તે પછી આસો મહીનાના એ સુપ્રભાતે શ્રીશ્રીમાનાં દર્શન માટે યાત્રા કરી બન્ને ભાઈઓએ. હજી સૂર્ય ઊગ્યો નહોતો, જોયું તો રમનાના મંદિરની બહાર પૂર્વ દિશામાં એક વૃદ્ધા માતા સાથે મા ખુલ્લા પગે આંટા મારે છે. અમે એ બાજુ અગ્રસર થયા, બન્નેએ માને પ્રણામ કર્યા.

મા બોલ્યાં, ''રાધિકા, આ છોકરો કોણ ?

ભાઈએ જવાબ આપ્યો, ''મારા સગામાં એક ભાઈ, નામ અવિનાશ. આ વખતે એન્જિનિયરિંગ સ્કૂલમાં દાખલ થયો છે.''

માએ રાધિકાભાઈને અને ઘરડાં માજીને દૂર ખસી જવાનો આદેશ આપ્યો. એ લોકો ખસ્યાં એટલે મા બોલ્યાં, ''અવિનાશ, મને ઓળખી શકે છે ?''

મેં ઉત્તર આપ્યો, ''કશેક જાણે તમને પહેલાં જોયાં છે, મા.''

માએ કહ્યું, ''બોલ બાબા, બોલ, ૧૦-૧૧ વરસ પહેલાં તારા ઘરની પાસે નદીમાં રમતા રમતા ડૂબી ગયો, ત્યારે શું શું દર્શન કરેલું ?''

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આ સાંભળતાંવેંત હું તો અવાક્ ! મુગ્ધ ! મારી ગોપનીય ઘટના વિષે માએ કેવી રીતે જાણ્યું ? તે જ ક્ષણે સમજી ગયો કે આ મા સર્વસ્થાને વિરાજિતા અને સર્વજ્ઞા છે ! હવે માની પદધૂલિ માથે લીધી.

મા અને એમનું સંતાન બેઠાં. માની મધુલિપ્ત વાણીએ મને ઘટના કહેવા માટે બાધ્ય કર્યો. આખરે મા બોલ્યાં, "આ મંદિરે આવજે, મંગળ થશે અને શાંતિ મેળવીશ."

પેલાં ઘરડાં માજીને અને રાધિકાભાઈને માએ બોલાવ્યાં. એ લોકો આવ્યાં એટલે માએ કહ્યું, "રાધિકા, અવિનાશને લઈને સાંજે મંદિરે આવજે."

સાંજે ચારેક વાગે મંદિરમાં પ્રવેશ કર્યો અને જોયું કે અગણિત-ભક્તવૃંદ-પરિવૃતા મા એમના શયનકક્ષની બહારના વરંડામાં બેઠાં બેઠાં હાસ્યવદને વાતો કરે છે. રાધિકાભાઈની પાછળ હું હતો. માએ ભાઈને કહ્યું, "રાધિકા, તારો ભાઈ અવિનાશ, જે છોકરો સવારે આવેલો, તે ક્યાં છે ?" ભાઈએ મને બતાવ્યો અને કહ્યું, "આ રહ્યો ભાઈ અવિનાશ." એક જ રીતે માએ ત્રણ વાર આ જ પ્રશ્ન પૂછ્યો અને ભાઈએ પણ એ જ ઉત્તર આપ્યો. ત્યાં ઉપસ્થિત ભક્તમંડળી આશ્ચર્યપૂર્ણ દૃષ્ટિએ જોતી રહી કે આ નવાગત છોકરાને મા આવા ભાવથી કેમ બોલાવે છે ? બધાંને જાણવાની ઉત્કંઠા થઈ.

મારી વહાલસોયી માએ ત્યારે મને બોલાવ્યો, અને એમના શ્રીચરણકમળોમાં નિકટ બેસાડ્યો. વરંડામાં અનેક માતાઓ-ભગિનીઓ સહિત મા બિરાજેલાં છે અને નીચે જમીન પર ઘણા બધા અવસરપ્રાપ્ત સરકારી કર્મચારીઓ અને ભક્તજનો બેસીને માની અમૃતવાણી સાંભળે છે.

મા ઉચ્ચ સ્વરે બોલ્યાં, "બાબા* અવિનાશ, સવારે જે ઘટના કહેલી તે ફરીથી કહો."

મેં કહ્યું, "તમે તો મા બધું જ જાણો છો, મેં પણ એક વાર કહ્યું, હવે ફરી કેમ ?"

મા બોલ્યાં, "કહે, બાબા, ફરીથી કહે."

ઈચ્છામયી માની ઈચ્છાએ તન્મય થઈને હું ફરીવાર બોલ્યો : ઘટના આ પ્રમાણેની હતી—

મારા ઘરની દક્ષિણે એક નદી હતી. આસપાસના મિત્રો ભેગા થઈને સ્નાન કરતી વખતે ડૂબકીઓ ખવડાવવાની રમત કરતા હતા. એક વાર રમતમાં હું જીત્યો એટલે થોડાક જણે ભેગા થઈને મને પાણીમાં ડૂબાડી દીધો. એ લોકો બધા સ્નાન કરીને ઘેર ગયા. મારી માતાએ એમને પૂછ્યું કે "અવિનાશ ક્યાં છે ? એ તો હજી આવ્યો નથી." એક જણે કહ્યું, "એને પાણીમાં ડૂબાધી દીધો છે." એ સાંભળીને મોટાઓ નદીમાં ઊતર્યા અને શોધી શોધીને મૃતપ્રાય અવસ્થામાં

* બંગાળીમાં આદરસૂચક શબ્દ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મારા દેહને ઘેર લઈ ગયા.

જળમધ્યે ડૂબતી વખતે પ્રાણરક્ષાર્થે માને પોકારતા પોકારતા મારી જન્મદાત્રી માતા આવી, અને ચુપચાપ એક બાજુ ઊભી રહી. વધારે વાર "મા મા મા" કરીને બોલાવતો રહ્યો—ત્યાં જ ભગવતી મા (શ્રી શ્રી દુર્ગા) આવ્યાં અને મને જાણે બેસાડ્યો, અને મારી પીઠ પર જમણી બાજુ ઊભાં રહ્યાં. થોડી વારમાં જ ભોળાનાથ મહાદેવ આવીને મારી પીઠના ડાબા ભાગ પર ઊભા રહ્યા. સુમધુર ગંધ આવી.

હજી વધારે આકુળ પ્રાણે માને પોકારવા માંડ્યો, ત્યારે શ્રીરાધાકૃષ્ણ આવ્યાં અને યુગલચરણ મારા મસ્તક ઉપર મૂકીને મધુર મોહન વાંસળી વગાડવા લાગ્યાં. એ બંસીની તાને વિવિધ વર્ણોવાળાં અસંખ્ય ફૂલો ખીલ્યાં. સુગંધથી પૃથ્વી આમોદિત થઈ ગઈ. એ કેવી અનિર્વચનીય શોભા અને રસમય આનંદ હતો ! આદેશ મળ્યો—"આ જ રૂપે મન દઈને એને પોકાર."

"એના રૂપસાગરમાં ડૂબી જા રે મન,
જોઈ શકીશ એમાં રહ્યું છે તારું અમૂલ્ય રતન."

પછીથી મિત્રો પાસેથી જાણવા મળ્યું કે લગભગ કલાકેક જેટલો સમય હું જળમાં ડૂબેલો રહ્યો. આટલો બધો સમય જળ નીચે રહ્યા છતાં કેવી રીતે જીવનરક્ષા પામ્યો ? શા માટે જીવનરક્ષા પામ્યો ? કે કોણે રક્ષા કરી ? એ વિચારમાં જેવો ડૂબતો તેવું જ પેલું આનંદમય દશ્ય ઉપસ્થિત થતું. આ ઘટના વિષે મારું મન તથા અંતર્યામી ભગવાન સિવાય અન્ય કોઈ જાણતું નથી. આજે એ જ ભગવાન—આ જ 'મા'રૂપે મારી સન્મુખ ઉપવિષ્ટ છે."

શ્રી શ્રી માએ ઉપસ્થિત ભક્ત મંડળીને કહ્યું, "સાંભળો, સાંભળો. તમે બધા સિવિલ સર્જનો, મૅજિસ્ટ્રેટો, જજ-બૅરિસ્ટરો, પ્રોફેસરો—અગિયાર વરસના આ ગ્રામવાસી છોકરાએ દીર્ઘકાળ સમય સુધી જળમાં ડૂબી રહીને આવું આનંદમય દશ્ય દર્શન કર્યું, અન જીવનરક્ષા પામ્યો—કેવી રીતે ?"

સિવિલ સર્જને એમની ડાક્ટરી-વિદ્યાથી, જજ-મૅજિસ્ટ્રેટે એમની વિચાર-વિદ્યાથી કારણો બતાવ્યાં. પછી મા એમનાં મધુર વચનો બોલ્યાં, "તમે તમારા માયા-જગતના જ્ઞાનની વાતો જ કહી, પરંતુ આ એના કરતાં ઊર્ધ્વે." માએ જાણે તેમને સમજાવી દીધું, અને એ સાંભળીને તેઓ બધાએ આ અધમને નિકટ બોલાવીને સ્નેહ દર્શાવ્યો, હું પણ એ લોકોની વંદના કરીને કૃતાર્થ થયો. શ્રીશ્રીમાની કરુણાથી નજીવા સમયમાં જ એમને ભાઈ કે દાદારૂપે ઓળખાવા લાગ્યો. હું સમજી શક્યો—આ એ જ મા છે, જેમણે કરુણા કરીને તે દિવસે જળને તળિયે આ અધમની જીવનરક્ષા કરી, પરંતુ શા માટે રક્ષા કરી તે તો આજ સુધી સમજ્યો નથી.

તે દિવસે ત્યાં જે લોકો ઉપસ્થિત હતા તેમાંના કેટલાકનાં નામો ખબર છે જેમ કે ખુકુનીદિ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

(ગુરુપ્રિયા દેવી), એમના પિતા સિવિલ સર્જન શ્રી શશાંકમોહન મુખોપાધ્યાય (સ્વામી અખંડાનંદ), ભક્તપ્રવર શ્રી જ્યોતિષચંદ્ર રૉય (ભાઈજી), શ્રી અમૂલ્યકુમાર દત્તગુપ્ત (પ્રોફેસર), રાધિકાદા, (ઍડવોકેટ), દાદા મહાશય અને દિદિમા (શ્રીશ્રીમાનાં પિતા-માતા), બ્રહ્મચારી કુલદાદા, કમલાકાન્તદા, યોગેશદા, અતુલદા, ભોલાનાથ બાબા તથા એમની પાલિત કન્યા મરણી.

ઢાકાના ત્યારના નિવાસ દરમિયાન (સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૧ થી ફેબ્રુ. ૧૯૩૬) વચ્ચે વચ્ચે શ્રી શ્રી માનાં દર્શન થતાં. રમનાના આશ્રમમાં થોડા દિવસ અવસ્થાન કર્યા પછી મા એકાએક કોઈક અજ્ઞાત સ્થળે જતાં રહ્યાં..... માની ભાવસમાધિના દર્શનલાભનું પણ સદ્‌ભાગ્ય ચાર-પાંચ વાર મળ્યું. ચાર દિવસ સુધી શ્વાસ-પ્રશ્વાસ-વર્જિત, એક જ ભાવમાં પડી રહ્યાં છે, શ્રીઅંગોની જ્યોતિ દ્વારા અંધારો ઓરડો પણ આલોકિત છે, અને અમે લોકો સુધ-બુધ ભૂલીને કીર્તન કરતા કરતા માને ભાવસમાધિમાંથી જાગૃત કરવા મથીએ છીએ ! એ કેવું અભિનવ દશ્ય હતું ! જેમણે એ જોયું છે તેઓ ભાગ્યશાળી છે.

•

(૨)

શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી-કરુણાકણો

- ધીરેન્દ્રનાથ દત્ત

મધ્યાહ્ને આહારાદિ પતાવીને હું દેહરાદૂન શહેરમાંથી આશ્રમ માટે આવશ્યક વસ્તુઓ ખરીદવા ગયો. અત્યાર સુધી હું (રાયપુર આશ્રમમાં) પુરાતન ધર્મશાળામાં જ રહેતો હતો. સાંજે બજારમાંથી પાછા ફરીને જોયું તો બહુ જણાએ નવા હૉલમાં જગ્યા મેળવી લીધી છે. જાણવા મળ્યું કે શ્રીશ્રીમાનો આદેશ છે—ચાળીસ ઉપરના બધા નવીન હૉલમાં રહેશે, અને એથી ઓછી વયના ધર્મશાળામાં. બીજું પણ જાણવા મળ્યું કે સાંજે સ્વયં ઉપસ્થિત રહીને શ્રીશ્રીમા બધાનાં નામ લઈને પથારીઓ વગેરે ખસેડવાનો નિર્દેશ આપી ગયાં છે અને કહ્યું છે, ''જેમની પથારીઓ ખસેડાઈ નથી તેઓ ધર્મશાળામાં જ રહેશે.'' મેં જોયું કે મારી પથારી ધર્મશાળામાં જ પડી રહી છે. પરંતુ બ્રહ્મચારીનો એક ખાટલો હતો, રાત્રે આહારાદિ પતાવીને હું હૉલ અને ધર્મશાળાની વચ્ચેના ખુલ્લા ચોકમાં ખાટલા પર પથારી પાથરીને સૂતો. બીજે દિવસે પ્રાતઃકાળે શ્રીશ્રીમાએ ઉપરથી જોયું, અને પછી મને બોલાવીને પૂછ્યું, ''તું આ ખુલ્લી જગ્યામાં સૂતો કેમ?''

ગંભીરભાવે મેં કહ્યું, ''મારી ત્રિશંકુની અવસ્થા છે.''

વિસ્મિતભાવે જોતાં મા બોલ્યાં, ''એટલે ?''

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

હું : કાલે બજારમાંથી પાછા આવીને સાંભળ્યું કે જેઓ ચાળીસથી ઉપરની વયના છે તેઓ હૉલમાં રહેશે, તમે પોતે ઊભા રહીને બધાની પથારીઓ ખસેડાવી, અને કહી દીધું કે જેમની પથારીઓ ખસેડાઈ નથી તેઓ ધર્મશાળામાં રહેશે. મારી વય ચાળીસથી ઘણી વધારે છે, એટલે હૉલમાં રહેવાનો પૂર્ણ અધિકારી, તેમ છતાં પથારી રાખી મૂકી ચાળીસની નીચેનાઓની સાથે ધર્મશાળામાં જ. એટલે બધો વિચાર કરતાં આખરે મારે આશ્રય લેવો પડ્યો અધવચ્ચેની જ આ જગ્યામાં."

શ્રીશ્રીમા પૂર્ણ વિકસિત દૃષ્ટિએ મને જોઇ રહ્યાં, અને ઉચ્ચ હાસ્યધ્વનિ સહિત બોલ્યાં, "બાબા ! ભૂલ તો આ બાજુથી જ થઈ છે, શું કરું કહો. તમારો વ્યવહાર, બોલચાલ કશાથી લાગતું નથી કે તમારી આટલી વય થઈ ગઈ છે. ગમે તેમ પણ પથારી લઈને તમે હમણાં જ હૉલમાં આવો."

●

(૩)

માતૃલીલા-પરિક્રમા

- બ્રહ્મલીન સ્વામી નારાયણાનંદ તીર્થ

ઘણાં વર્ષો પૂર્વેની વાત છે. મા બે-ત્રણ જણને સાથે લઈને અજ્ઞાતવાસ માટે મધ્યપ્રદેશના કોઈ અંચલમાં ગયાં છે. એક પ્રાચીન જીર્ણ મંદિરમાં મા રહ્યાં છે. માને સૂવાડીને દિદિ દરવાજા પાસે એક બ્રહ્મચારીને બેસાડીને માને માટે ભોગ રાંધવા માટે ગયાં છે.

થોડીક ક્ષણોમાં મા એકદમ ઊભાં થઈને ઓરડામાંથી બહાર આવી ગયાં. એક્કે બાજુ જોયા વગર પગથિયાં ઊતરીને અર્ધવનમય પથે દ્રુતવેગે ચાલવા માંડ્યાં. બ્રહ્મચારી પણ માની પાછળ ચાલે છે. મા જાણે કેવા એકીભાવમાં આત્મસ્થ જેવાં થઈને કોઈના અમોઘ પોકારથી કાંટા-ઝાડ-ઝાંખરાં બધાંને તુચ્છ ગણીને ગાઢ જંગલ બાજુ આગળને આગળ જાય છે. ખાસ્સો લાંબો પંથ ચાલ્યા પછી દૂરથી ક્ષીણ કંઠે "મા મા" નો પોકાર સંભળાયો. બ્રહ્મચારી તો આશ્ચર્યચકિત્ ! આ ગહન જંગલમાં કોણ આવા કાતરભાવે માને બોલાવે છે ? થોડુંક આગળ ગયા પછી એક વૃક્ષની પાછળ ઘાસ-પાનની એક ઝૂંપડી દેખાઈ.

"પિતાજી, પિતાજી, છોટી બચ્ચી આ ગઈ" એમ બોલતાં બોલતાં મા વિદ્યુત્વેગે એ ઝૂંપડીમાં દાખલ થયાં. બ્રહ્મચારી માને અનુસરતો અંદર ગયો તો જોયું કે એક વૃદ્ધ મુમુર્ષુ સંન્યાસી છેલ્લી અવસ્થામાં સૂતેલા છે અને ક્ષીણ કંઠે વ્યાકુળભાવે "મા મા" કરીને પોકારે છે. મા સામે આવ્યાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એટલે સંન્યાસીએ અત્યંત કષ્ટથી બે કંપિત હાથોને જોડીને માને પ્રણામ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો અને બોલ્યા, ''માઁ, તૂ આ ગઈ ?'' માએ કહ્યું, ''પિતાજી, છોટી બચ્ચી આ ગઈ.'' સંન્યાસી બોલ્યા, ''તૂ બચ્ચી નહીં, જગન્માતા જગદંબા હૈ.'' છતાં મા કહે છે, ''ના, પિતાજી, યે શરીર છોટી બચ્ચી હૈ.'' વારંવાર આ વાતોની પુનરુક્તિ થયા પછી સંન્યાસી થોડીક ક્ષણો શાંત રહીને આત્મસપર્મણના ભાવે બોલ્યા, ''હાઁ, માઁ. તૂને ઠીક કહા. ત્રિભુવન વ્યાપ્ત હોકર જો બચતી હૈ વહી તૂ હૈ—તૂ બચ્ચી હૈ.'' વારંવાર એ જ શબ્દોનું ઉચ્ચારણ કરતાં કરતાં એમનો સ્વર રુંધાઈ ગયો. અંતકાળ ઉપસ્થિત થયો જાણીને માએ ''નારાયણ નારાયણ'' કહેતાં માથાથી પગ સુધી બે-ત્રણ વખત સ્પર્શ કર્યો. સર્વત્યાગી સંન્યાસીએ નિર્જન વનમાં સાધનભજનાંતે દેહ ત્યાગ કર્યો. સ્વયં જગજ્જનનીએ 'નામ' સંભળાવીને, અભય કરીને, સ્પર્શ દ્વારા પરમગતિ પ્રદાન કરી. સાક્ષી હતા પેલા ભાગ્યશાળી બ્રહ્મચારી. કરુણામયી માએ ઊભાં રહીને સંન્યાસીના દેહની સમાધિની વ્યવસ્થા કરી. પછીથી જાણવા મળ્યું કે એ સંન્યાસી અમુક શંકરમઠના શંકરાચાર્ય રહ્યા હતા. દિવસો શેષ જાણીને એમના યોગ્ય શિષ્યને મઠનો કાર્યભાર સોંપીને, પોતે જંગલમાં જઈને પર્ણકુટીરમાં આશ્રય લીધો જેથી 'એ પરબ્રહ્મ શ્રીકાંત'માં લીન થઈ જવાય. સત્યનિષ્ઠ સાધકની અંતિમ ઈચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે જ માનું એ સમયે એ જંગલમાં આગમન થયું હતું.

●

(૪)

માતૃકૃપા હિ કેવલમ્

દેહરાદૂન નિવાસી ભક્તિમતી શ્રીમતી સબરવાલે એક દિવસ આવીને આ વાત કહી :

એમની પુત્રીના પુત્રને કિડનીની બીમારી થઈ. બાળકને દિલ્હી લઈ જઈને ઘણા મોટા ડૉક્ટરને બતાવ્યું. બધા ડૉક્ટરોએ તપાસ્યા પછી કહ્યું કે ઑપરેશન સિવાય એની બીજી કંઈ ચિકિત્સા નથી. શ્રીમતી સબરવાલ ખૂબ દુઃખ સાથે એને ડૉ. સેનના નર્સિંગહોમમાં લઈ ગયાં. ત્યાં વધુ નિષ્ણાત બે ડૉક્ટરો હતા. એ ત્રણે જણે પણ બાળકનું પરીક્ષણ કરીને એની એ જ વાત કરી કે ઑપરેશન સિવાય બીજો કોઈ ઉપાય નથી. સબરવાલ હતાશ થઈને નર્સિંગહોમમાંથી ઘરે ગયાં. માત્ર બે મહીનાનું બાળક ! અને એના ઉપર આટલું મોટું ઑપરેશન કરવું પડશે તેથી બધાં ખૂબ ચિંતામાં પડ્યાં. બીજો કોઈ ઉપાય ન જોતાં સબરવાલે બાળકને થોડુંક માતૃચરણામૃતનું પાન કરાવ્યું. બીજે દિવસે બાળકને ફરી લઈ જવાનું હતું તેથી નર્સિંગહોમમાં ગયાં. તે વખતે ડૉક્ટરો ફરીથી તપાસ્યા બાદ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. એમણે જોયું તો બાળકના શરીરમાં એ રોગનું કંઈ જ ચિહ્ન મળતું નથી ! અત્યંત વિસ્મયથી એમણે કહ્યું કે આ શું ?

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આવો અલૌકિક બનાવ ! આને પહેલાં કદી કિડનીનો રોગ હતો એવું પણ હવે તો કહેવાય નહીં !

ડૉ. સેને જાણવા માગ્યું કે તમે આને શું કર્યું છે ? સબરવાલ પણ કંઈ ઓછા આશ્ચર્યમાં નહોતાં ! ભાવ-વિહ્વળ થઈને બોલ્યાં—"મેં ગઈકાલે રાત્રે ફક્ત માતૃચરણામૃત પીવડાવ્યું છે." ડૉ. સેને કહ્યું, "ખૂબ નવાઈની વાત છે." અને પછી બોલ્યા, "તમે હવે બીજી કંઈ દવા કરતા નહીં. ફક્ત માતૃચરણામૃત જ આપજો."

●

"જ્યાં સત્યાનુસંધાન બરોબર થાય, ત્યાં ક્યારેય વિફળતા ન મળે."

- શ્રીશ્રીમા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સ્મૃતિરૂપેણ સંસ્થિતા - ૨

- બકુલેશ ભટ્ટ

'ચમત્કારોમાં ચમત્કાર'

આ અગાઉ અપાયેલા બે ચમત્કારો 'તમારે કાંઇક આપવું પડશે' અને 'તુમ આઓગે, જરૂર આઓગે'નાં અનુસંધાનમાં તા. ૧૭-૨-૦૨ના રોજ સવારે ૧૧.૩૦ કલાકે એક વધુ ચમત્કાર ભીમપુરામાં બન્યો, જે આ ચમત્કારમાં ચમત્કાર જ ગણાય. તેને અહીં સાદર રજુ કરું છું.

આપણે જોઈ ગયા કે શ્રી નાગેન્દ્ર દત્ત મિશ્રાના અનુભવમાં જ્યારે તેમના મિત્ર સાથે શ્રી મીશ્રા મા. પાસે પહોંચે છે, ત્યારે મા બધા આશ્રમવાસીઓને ભેગા કરીને બંગાળીમાં બે-ત્રણ વાક્યો બોલ્યાં હતાં. તે પ્રકરણ જ્યારે લખવા બેઠો ત્યારે મને થયું કે આ વાક્યો બંગાળી ભાષામાં જ લખાય તો વધુ વાસ્તવિક લાગે, આમ, એટલી જગ્યા ખાલી રાખેલી, એમ વિચારીને, કે કોઇ બંગાળી ભક્ત મળી જશે, ત્યારે તે વાક્યોનો બંગાળી તરજુમો કરાવીને તે ખાલી જગ્યા પૂરી દઈશ. આ મોકો, સન્ ૨૦૦૨ના ફેબ્રુઆરીમાં પૂ. શ્રી ભસ્કરાનંદજીએ ભીમપુરામાં સંયમ સપ્તાહનું આયોજન કર્યું ત્યારે મળ્યો.

ભીમપુરામાં હું કોઇ બંગાળી ભક્તને શોધતો હતો. કલકત્તાથી માના બે ભક્તો સયંમ સપ્તાહમાં ભાગ લેવા આવ્યા હતા. તેમાં એક હતા શ્રી મિલનકુસુમ ભટ્ટાચાર્ય. તા. ૧૭મી ફેબ્રુઆરીનો દિવસ પૂર્ણાહુતિનો હતો. લગભગ સવારે ૧૧-૩૦ વાગે હવન પૂરો થયો, ને શ્રી મિલનકુસુમ પોતાની રૂમ તરફ જતા હતા, ત્યાં મેં તેમને ઊભા રાખ્યા.

''મારે તમારી પાસે એક બે વાક્યોનું બંગાળીમાં ભાષાંતર કરાવવાનું છે, જે વાક્યો હરદ્વારમાં માએ કોઇ વ્યક્તિને કહ્યા હતા.''

તેઓ ઊભા રહ્યા. મારી પાસેથી વાક્યોને સાંભળ્યા પછી કહે, ''ભલે, તમે લખો, હું બોલું છું.''

મારી પાસે પેન તો હતી, પણ કાગળ નહોતો. તેમની પાસે પણ કાગળ ન મળે. અમે લોકો ભીમપુરાના માતૃનિવાસની નીચે સત્સંગ હોલના દરવાજા પાસે ઊભા હતા. મેં કોઇ કાગળ મળે તો તે માટે આજુબાજુ નજર કરી, ત્યાં માતૃનિવાસની ગેલેરીની બરોબર ઠીક નીચે જમીન ઉપર એક ગડી કરેલો કાગળ જડી આવ્યો. ગડી કરેલો હોવાથી તે ક્યાંકથી ઉડતો ઉડતો આવ્યો હોય તે શક્ય નહોતું. વળી તે પોસ્ટકાર્ડ જેવો જાડો હતો, તેથી વજનને હિસાબે ચોક્કસ જ ઉપર માતૃનિવાસમાંથી નીચે પડ્યો હોવો જોઇએ, તે પણ થોડી વાર પહેલાં જ, કારણ થોડી મિનિટો

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પહેલાં ત્યાં કાંઈ નહોતું.

મેં કાગળ ઊપાડીને પેલા ભાઈએ લખાવ્યાં. તે વાક્યોને બંગાળીમાં હિંદી લિપિમાં લખાવ્યાં. ત્યાર બાદ તે ભાઈને કોણ જાણે શું સૂઝ્યું કે મને કહે, ''જરા જુઓ તો ખરા કે કાગળ શેનો છે ?''

મેં કાગળની ગડી ખોલી, ને તેમાં જે જોયું, તે જોઇને તે ભાઈ તો લગભગ ચીસ જ પાડી ઊઠ્યા.

''અરે બાબા, દેખો તો, યહ તો કુમકુમ સે બનાયે હુએ માઁકે હાથકી છાપ હૈ !''

હુ અવાક્. સાચે જ તેમાં નાની નાની બે હથેળીઓની છાપ હતી. કાગળ ઘણો જૂનો હતો, કારણ ઘણી જગ્યાએથી ઉધઇએ કોરી ખાધેલો હતો, પણ જાડો અને ઊંચી જાતનો હોવાને લીધે જર્જરિત થતાં બચી ગયો હતો. હું તો ભાવવિભોર થઈ ગયો. જાણે ઉપરથી માએ બન્ને હાથે મારા પર આશીર્વાદ વરસાવ્યા હતા. પેલા ભાઈ પણ ગદ્ગદ્ થઈ ગયા. કહે ''બડા ભાગ્યવાન. બડા ભાગ્યવાન.'' કાગળને પહેલાં આંખે, ને પછી માથે અડકાડીને કહે ''માંને સામને ચલકે આશીર્વાદ દિયા તુમકો. બડા ભાગ્યવાન.''

હું શું બોલું ? ક્યાં મારા જેવો અબુધ ભક્ત, અનાડી ભક્ત ? મારી લાયકાત શું ? પણ માએ સાચું જ કહ્યું છે એક જગ્યાએ-

''જેનામાં કોઈ જ બુદ્ધિ નથી, લાચાર, દીન-હીન છે, તેના ઉપર આ શરીરનું વિશેષ લક્ષ્ય છે.''

મા, તમારી અવિરત, અહૈતુક કૃપા કરતા રહેજો. કરતા રહેજો, મા.

નોંધ : ઉપરોક્ત કાગળ મારી પાસે લૅમિનેશન કરેલો છે. તેમાં પાછળની બાજુ, પેલાં બંગાળી વાક્યો છે. જાણવા મળ્યું કે ઘણાં વર્ષો પહેલાં માના હાથ અને પગની છાપો લેવામાં આવેલી, જે દરેક આશ્રમોમાં વહેંચવામાં આવી હતી.

●

'અનન્યાશ્ચિન્તયન્તો મામ્'

મારા એક મિત્રની સાથે બનેલી આ સત્ય ઘટના છે. મારા કુટુંબની જેમ તેમનો પરિવાર પણ માનો પરમ ભક્ત છે માની પણ તેમના પર અસીમ કૃપા. એક વાર તેમનાં માતુશ્રી બીમાર પડ્યાં. ઉંમરને લીધે કે અન્ય કોઇ કારણસર તેમની માંદગી લંબાતી ગઈ, બલ્કે વધતી ચાલી. ધીમે ધીમે કરતાં માજી પથારીવશ થઇ ગયાં, અને છેવટે તબક્કો એવો આવ્યો કે બધી જ દવાઓને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બે-અસર થતી જોઈ ડૉક્ટરોના હાથ હેઠા પડ્યા. પોતાની હાર માનતા તેમણે કહ્યું કે "દરદીને બચવાની હવે કોઇ સંભાવના નથી. તમારે કોઇ સગા-વહાલા કે આપ્તજનને બોલાવવા હોય તો બોલાવી લો. હવે માજીનો કોઈ ભરોસો નહીં."

આ બાજુ માજી સતત માનું સ્મરણ કરતાં હતાં તેમની તીવ્ર ઈચ્છા માના છેલ્લા છેલ્લા દર્શન કરવાની હતી, પરંતુ દરદીની હાલત એટલી બધી ખરાબ હતી કે પોતાની મેળે પડખું પણ નહોતાં ફરી શકતાં, ત્યાં માના દર્શન કરવા બહારગામ લઈ જવાની તો વાત જ ક્યાં આવે ?

રાતનો સમય હતો. બહાર વરસાદ શરૂ થયો. સમસ્ત કુટુંબીજનો માજીને ઘેરીને ઊભા હતા. પળ પળ પસાર થતી હતી. શ્વાસ સાથે આયુષ્ય પ્રતિક્ષણ ક્ષીણ થઈ રહ્યું હતું. પળ બે પળનો ખેલ હતો. છેલ્લો કાંઈ ઉપાય થઈ શકે તો..... ની ગણત્રીએ ડૉક્ટરને બોલાવ્યા હતા. ખંડમાં સ્મશાનવત્ શાંતિ છવાઈ ગઈ હતી.

अनन्याश्चितयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते।
तेषां नित्याभियुक्तानां योगक्षेमं वहाम्यहम्॥

જે મનુષ્યો મારું અનન્ય ભાવે ચિંતન કરે છે, ને મારી ઉપાસનામાં સતત મગ્ન રહે છે, તે ભક્તોનું યોગક્ષેમ હું વહન કરું છું.

- ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ

એટલામાં જ બહાર એક મોટર આવીને ઊભી રહેવાનો અવાજ આવ્યો. પછી બારણું બંધ થવાનો અવાજ આવ્યો. બધાંને થયું કે ડૉક્ટર આવી પંહોચ્યા, પણ જુએ છે તો મોટરમાંથી ઊતરીને મા આવી રહ્યાં હતાં. એકાએક માના આગમનથી બધાં આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં. દરદીની આંખોના બન્ને ખૂણેથી અશ્રુની ધારા વહી રહી હતી. માએ દરદીના બન્ને હાથ પકડી લીધા. મોઢામાં ગંગાજળ મૂક્યું. પછી કહે, "જલદી ઠીક હો જાના, અચ્છા ?"

ને મા જેમ આવ્યાં હતાં તેમ ચાલ્યાં ગયાં. તે દિવસથી તે ક્ષણથી જ, વૃદ્ધાની તબીયત સુધરવા માંડી. થોડા દિવસમાં તો માજી સંપૂર્ણ સ્વસ્થ થઈ ગયાં.

માની અપ્રિતમ કૃપા માટે કુટુંબીજનોએ આભાર-દર્શનનો એક પત્ર લખીને આશ્રમમાં મોકલી આપ્યો. તેના થોડા દિવસે કલકત્તા આશ્રમમાંથી પત્ર આવ્યો :

પ્રિય આત્મન્,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તમારો પત્ર મળ્યો. શ્રી શ્રી મા તમારાં માતુશ્રીને આશીર્વાદ આપવા આવ્યાં તે જરૂર એમની અહૈતુક કૃપા હતી, તેમાં કોઈ શક નથી, પણ તે પ્રસંગની પાછળ તમારાં માતુશ્રીની મા પ્રત્યેની અનન્ય, અકલ્પનીય, અખંડ શ્રદ્ધા જ હતી, કારણ કે જે તારીખે મા આપને ત્યાં પધાર્યાંનો આપે ઉલ્લેખ કર્યો છે તે તારીખની પહેલાં કે તે તારીખે કે આજ દિન સુધી મા અહીં કલકત્તાના આશ્રમમાં જ છે. તેઓ ક્યાંય બહાર ગયાં જ નથી ! આમ, તમારાં માતુશ્રીની ભક્તિ જ માને સૂક્ષ્મ દેહે પણ ત્યાં ખેંચી લાવી.

ખરેખર, આ પ્રસંગ વિષે મહામહોપાધ્યાય પંડિત ગોપીનાથ કવિરાજજીને પૂછતાં તેમણે કહ્યું કે આવા પ્રકારના બનાવો મહાત્માઓ માટે સહજ, સંભવ હોય છે. એમણે પોતાના ગુરુ વિશુદ્ધાનંદજી તથા હિમાલયસ્થિત જ્ઞાનગંજમાં વસતા મહાત્માઓનો આવા પ્રસંગોમાં ઘણી વાર ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(પ્રસંગબીજ - ઓ. પી. ટંડન, વારાણસી ૧૯૮૨)

●

"સમુદ્રનાં મોજાં જોઈને તમે કંઈ સમુદ્રસ્નાન બંધ કરો છો ? મોજાંની અંદર સ્નાન સમાપ્ત કરી દો છો. તે જ રીતે સાંસારિક વા-વંટોળમાં જ એમનું સ્મરણ, જપ લઇને રહેવાનો પ્રયત્ન કરજો."

- શ્રીશ્રીમા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીશ્રીઆનન્દમયી મા સાથે વાર્તાલાપ

—પ્રોફેસર વીરેશ્વર ગાંગુલી

રાંચી આશ્રમ, ૨૬-૫-૧૯૫૮ :

પ્રશ્ન : હૃદય ક્યાં આવેલું છે ?

મા : શરીરના જુદા જુદા ભાગો કરતાં, એમ કહેવાય છે કે, (ઈષ્ટના) ચરણોથી મસ્તક સુધી અને ફરી ઉલટી દિશામાં (એટલે કે) મસ્તકથી ચરણ સુધીનું ધ્યાન કરવું. ફરી સંપૂર્ણ શરીરનું ધ્યાન કરવું. એમાં જ હૃદય, મન બધું જ આવી જાય છે. જુદું જુદું જુઓ તો શરીરના કેન્દ્રબિંદુમાં હૃદયગુહામાં હૃદય આવે. છતાં ગુરુએ બતાવેલા બિંદુમાં હૃદયનું ધ્યાન કરવું, કારણ કે બધા સાધકો હૃદયને જુદાં જુદાં સ્થાનોએ માને છે—દાખલા તરીકે કેટલાક મસ્તિષ્કમાં. હૃદયગુહામાં ભગવાન બિરાજે છે. સાધકના સંસ્કારો અને માર્ગ અનુસાર એ હૃદયગુહાને કોઈ પણ એક ચક્રમાં જુએ છે. કારણ સ્પષ્ટ છે કે બધાંમાં જ બધું છે. જેવી રીતે બાહ્ય જગતમાં કાળું વાદળ જોઈને કોઈ કૃષ્ણ-ભક્તમાં એવી ભક્તિ જાગે કે ભાવ-સમાધિ લાગી જાય. આ જ પ્રમાણે અંતર્જગતમાં બેમાંથી એક ચક્રમાં કે ત્રણ ગ્રંથિઓ (બ્રહ્મગ્રંથિ, વિષ્ણુગ્રંથિ, રુદ્રગ્રંથિ)માંની એકમાં યોગીને હૃદયગુહાનો આભાસ થાય, અને જે સર્વવ્યાપી ભગવાન છે એની પ્રાપ્તિ થાય. જેવી રીતે સગવડ ખાતર માણસના કામમાં અદશ્ય સમયને સવાર-બપોર-સાંજ-રાતમાં વિભાજિત કરવામાં આવે છે, તેવી જ રીતે મનને એક લક્ષ્ય બનાવવા માટે અસંખ્ય પદાર્થોમાંથી સૌથી નજીક એવા મનુષ્ય શરીર અથવા એના કોઈ બિંદુ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવે છે. શરીરના જે બિંદુ પર સાધકનું મન ગુફામાં થાય એવું સ્થિર થઈ શકે તે એની ત્યારે હૃદયગુહા બને છે. બ્રહ્મ એક છે, બધાંમાં બધું છે. શિષ્યની ખાસિયત જોઈને ગુરુ ધ્યાન કયા બિંદુ પર કેંદ્રિત કરવું તે બતાવશે.

પ્રશ્ન : ગુરુનું ધ્યાન મસ્તક પર શા માટે કરવું જોઈએ ? હૃદયમાં કે ભ્રૂમધ્યે કરવામાં શો વાંધો ?

મા : શાસ્ત્રમાં જણાવ્યા પ્રમાણે કરવું જોઈએ. જેના ચરણોમાં મસ્તક નમાવવાનું કહ્યું છે એનું સ્થાન મસ્તક ઉપર ન હોય તો ક્યાં હોય ? તો પણ જે સ્વયં જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તે ગુરુ સર્વત્ર છે, માટે સંસારમાં ગમે તે સ્થાને અથવા શરીરના ગમે તે ભાગમાં એમનું ચિંતન થઈ શકે. જ્યારે ગુરુ શક્તિપાત કરે છે ત્યારે બધું જ **ગુરુ**થી વ્યાપ્ત થઈ જાય છે. તેમ છતાં, સાધક અવસ્થામાં ગુરુના ચિંતન માટે ધ્યાનમાં સહાયક **સ્થાન** મસ્તક ઉપરનું મધ્યબિંદુ અથવા કૈલાસ શિખર નક્કી કરવામાં આવ્યું છે, કારણ કે ગુરુ એ જ શિવ છે અને શિવ એ જ ગુરુ.

પ્રશ્ન : જ્યારે ઈષ્ટ રુષ્ટ થાય ત્યારે ગુરુ રક્ષા કરે છે. જ્યારે ગુરુ રુષ્ટ થાય ત્યારે ઈષ્ટ કેમ રક્ષા ન કરી શકે ?

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા : કારણકે ગુરુ જ તો તમારી સામે ઈષ્ટને પ્રગટ કરે છે.

●

રાંચી, રામકૃષ્ણ મિશન, ૨૭-૫-૧૯૫૮ :

પ્રશ્ન : સામાન્ય માણસને ઈશ્વર છે એવી શ્રદ્ધા કેવી રીતે થાય ?

મા : સત્યાનુસંધાનીઓ અને સંતોનો સંગ કરવાથી, ધાર્મિક ઉપદેશો સાંભળવાથી, શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરવાથી અને ભગવત્ અનુકૂળ કાર્યો કરવાથી. તમે શું અમૃતનાં સંતાનો નથી ? અમૃતમય (ભગવાન) તો સ્વયંપ્રકાશ છે, અને સંતોનો સંગ કરવાથી એ પોતાનો સંપર્ક કરાવી દે છે. ગમે તે કાર્ય કોઈ કરે એના મૂળમાં શ્રદ્ધા છે. અમૃતના યાત્રીઓનો સંગ કરવાથી શ્રદ્ધાના અગ્નિમાં પ્રકાશની જ્વાળા ઉઠશે. બાળકો એવી શ્રદ્ધાથી ભણે છે કે બીજાઓની જેમ એ પણ પરીક્ષા પાસ કરશે. તેવી જ રીતે, બીજા સાધકોને, ભક્તોને કે યોગીઓને જોવાથી એ માર્ગે જવાની શ્રદ્ધા મેળવશે. સાચે તો તમે જ પરમ જ્ઞાન છો, પરમ આનંદ છો. તમારું સાચું સ્વરૂપ ઓળખવા માટે અજ્ઞાનનું આવરણ ખસેડવાની જરૂર છે, અને આવરણ ખસેડવાના હેતુથી એ પથ ગ્રહણ કરવો પડે, આધ્યાત્મિક ક્રિયાઓ વગેરે કરવાં પડે. ગુરુના આદેશ પ્રમાણે વળગી રહેવાથી આખરે ભગવાન મળે છે. એ સમજાય છે કે બધાં જ એમનાં રૂપો છે, સાચે તો 'તું' કે 'હું' પણ નથી.

તમારો જ પ્રકાશ શાંતિ અને ભૂલરૂપે. તમે અનાદિ, શુદ્ધ, બુદ્ધ, મુક્ત. આ સત્યના પ્રકાશ માટે આવરણ દૂર કરવું પડશે. ગુરુનો આદેશ પાલન કરવો જોઈએ, સાધના કરવી જોઈએ ઈત્યાદિ, જેથી જ્ઞાન થાય કે એ જ એકલા છે. ખરેખર, ભગવાન દૂર નથી, બાબા. એ દૂર લાગે છે કારણ કે તમારામાં દૂર-બોધ છે, અર્થાત્ દુર્બુદ્ધિ. એ તો અંદર છે, બહાર છે, સર્વત્ર છે, અનંત રૂપે. વળી, સાચે જ, એ સ્વયં તમે. એમને મેળવવા એટલે પોતાની જાતને મેળવવી, તમને પોતાને જાણવા. તમારામાં પ્રશ્ન જાગે છે કારણ કે જે સ્વયં જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તે તમારી અંદર છે, પ્રકાશ (પ્રગટ) થવા જ જોઈએ. જેમ ભણતા ભણતા તમારામાં જે જ્ઞાન રહેલું છે તે પ્રગટ થાય છે, તેમ સાધના કરતા કરતા ભગવાન અને તમે સ્વયં એક છો તે જણાય છે. ભગવત્-પ્રાપ્તિ કે આત્મપ્રાપ્તિ માટે સદ્ગુરુના આદેશનું એકાગ્ર ભક્તિ વડે પાલન કરો. માર્ગ અત્યંત સરળ છે, છતાં અત્યંત મુશ્કેલ હોઈ શકે. જેટલા પ્રમાણમાં વાસનામુક્ત થવાય, તેટલું સરળ થાય છે. જો તમારે એ માર્ગના યાત્રી થવું હોય તો એ તમારો હાથ પકડીને દોરવશે. સાચું એ છે કે એમણે હાથ પકડ્યો જ છે એવા ભાવથી આગળ વધો, બસ ! અત્યારે જાણો છો કે તમે અજ્ઞાનમાં છો, યાત્રાને અંતે જાણશો કે તમે પરમ જ્ઞાનને પામી ગયા છો. કારણકે તમે આ બન્ને છો— અજ્ઞાન અને જ્ઞાન. આવરણ ખસેડી દો, પછી જ્ઞાન સ્વયંપ્રકાશ છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આ શરીર તો અગડંબગડં બોલે છે. હવે બાબા, જે કહ્યું તે ગ્રહણ કરવાનું તમારા પર છે.

પ્રશ્ન : પૂર્ણ જ્ઞાની ગુરુને ઓળખવાની નિશાનીઓ કઈ ? હું કેવી રીતે ઓળખી શકીશ?

મા : જ્યારે સમય આવશેત્યારે તેઓ પોતે પોતાને ઓળખાવી દેશે. છતાં, શાસ્ત્રોમાં સમર્થ ગુરુનાં ચિહ્નો વિષે કહેવામાં આવ્યું છે. એ ચિહ્નો અનુસાર તમે એમને શોધવાનો પ્રયત્ન કરી શકો.

સત્સંગની સમાપ્તિ થતાં રામકૃષ્ણ મઠના અધ્યક્ષે કહ્યું, ''મા, મને અત્યંત આનંદ થયો.''

મા : તમે સ્વયં આનન્દમય છો એટલે જ, બાબા.

''પ્રાણાયામનો અર્થ છે—પ્રાણોનો આયામ. નામ-જપ જો બરાબર કરી શકો તો જોશો કે એનાથી આપોઆપ પ્રાણાયામ થઈ જાય છે. શ્વાસની બાજુ ધ્યાન રાખીને જપ કરવાથી ઘણો લાભ થાય છે.''

- શ્રીશ્રીમા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પુણ્યતીર્થ નૈમિષારણ્ય અને માનો આશ્રમ

—લક્ષ્મી

વિશ્વજનની માના આશ્રમો ભારતમાં જ નહિ, વિદેશમાં પણ ફેલાયેલા છે. વિશેષતા એ છે કે એકકે આશ્રમ માએ નથી સ્થાપ્યો, કેવળ ભક્તોની ઈચ્છાથી ભક્તોએ નિર્માણ કર્યા છે, પરંતુ માનો 'ખ્યાલ', માની દિવ્ય પ્રેરણા તો ભક્તહૃદયમાં કાર્ય કરે જ છે, એટલે માની કૃપાથી આ આશ્રમો બન્યા છે. પ્રત્યેક આશ્રમના સ્થાનનું ધાર્મિક, આધ્યાત્મિક, ઐતિહાસિક રહસ્ય છે, જે માને સ્વમુખે પણ કેટલીક વાર પ્રગટ થયું છે.

આજથી લગભગ ૨૫-૩૦ વર્ષ પહેલાં નૈમિષારણ્યમાં સંયમ સપ્તાહ યોજવાનું નક્કી થયું હતું. નૈમિષતીર્થના પ્રસિદ્ધ સંત સ્વામી નારદાનંદજીએ શ્રીમાને નિમંત્રણ આપ્યું હતું. એ વખતે આપણો આશ્રમ કે જમીન ન હતી. દર વખતની જેમ માના આગમન પહેલાં સ્વામી પરમાનંદજી નૈમિષમાં અવલોકન કરવા માટે ગયા. ઉત્તર પ્રદેશમાં એ વર્ષે ખૂબ વર્ષાથી નદીઓમાં પૂર આવેલાં. સંયમસપ્તાહ કારતક મહીનામાં શરૂ થાય છે, તેથી અકાળ વર્ષા કહી શકાય. ગોમતી નદીમાં પુષ્કળ પાણી આવવાથી જેને ''નીમસાર'' ગામ કહે છે તે નૈમિષારણ્યમાં બેશુમાર પાણી ફરી વળ્યાં હતાં. જ્યાં સંયમ સપ્તાહ થવાનો હતો, આસપાસ જ્યાં ભક્તોને તથા વ્રતીઓને રહેવા ઊતારો આપવાનો હતો ત્યાં બધે જ જળબંબાકાર હતું. પાણી ઊતરી ગયા પછી પણ ખૂબ કાદવ-કીચડ ફેલાઈ ગયો હતો. સ્વામીજીએ આ બધું નજરોનજર નિહાળીને, તથા જ્યાં જ્યાં પૂરનું પાણી હતું તે બધું જોઈને માને ખબર આપી કે ગોમતીના પૂરને કારણે જે પરિસ્થિતિ છે તે જોતાં સંયમ-સપ્તાહ નૈમિષારણ્યમાં નહિ જ થઈ શકે.

માનો ''ખ્યાલ'' એ જ ભગવદ્ ઈચ્છા છે, એ દિવ્ય શક્તિ છે, જેની સામે કોઈ જાતનો વિરોધી ભાવ ટકી શક્યો નથી. માએ પોતાના ''ખ્યાલ''થી કહ્યું કે જો ભગવાન ઈચ્છે તો એક ઘૂંટડામાં બધું પાણી પી જાય. માએ એક ગ્લાસ જેટલું પાણી પી લીધું, ને આ બાજુ પૂરનાં પાણી બધાં ઊતરી ગયાં !

નક્કી કર્યા પ્રમાણે તંબૂઓ વિગેરે બાંધી, મંડપ તૈયાર કરી સંયમ-સપ્તાહ ખૂબ સુંદર રીતે પસાર થયો. માએ કહ્યું કે કેટલી સદીઓથી મનુષ્ય-પશુ-પંખીઓએ કેટલું ગંદું કર્યું હતું, તે બધું ગોમતીએ ધોઈ નાખી ચોખ્ખું કરી દીધું.

ત્યાર બાદ સંયમ સપ્તાહ થયો.

નૈમિષારણ્ય એ પ્રાચીન કાળનું છતાં અત્યારે હયાત એવું એક મહામૂલ્ય તીર્થસ્થાન છે. સત્યુગ-ત્રેતા-દ્વાપર એ ત્રણે યુગો જોયા બાદ અત્યારે કળિયુગમાં હજી એ જીવિત છે. સમગ્ર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પૃથ્વી પર ભારત સિવાય બીજી કોઈ જગાએ સત્યુગથી ચાલી આવતું આવું સ્થાન નથી. આપણી પ્રાચીન પુરીઓ-નદીઓ વગેરેના પૂરાવા વેદકાળના ગ્રંથોમાં પણ છે. વૈદિકયુગના બધા જ ઋષિઓ અહીં આવી ગયેલા છે. કેટલાકના આશ્રમો અહીં હતા. મહર્ષિ દધીચિએ અહીં એમનું શરીર દેવોને અર્પણ કર્યું હતું. ત્રેતાયુગમાં શ્રીરામચંદ્રજીએ અહીં યજ્ઞ કર્યો હતો. દ્વાપરયુગમાં પાંડવો અહીં રહ્યા હતા, શ્રીકૃષ્ણ પધાર્યા હતા, શ્રીમદ્ ભાગવતમાં છે કે બલરામજી નૈમિષમાં આવ્યા ત્યારે સૂતજી કથા કરતા હતા.

આવા નૈમિષારણ્ય વિષેની પ્રાચીન વાતો તથા શ્રીશ્રીમાની લીલા આ લેખમાં મુખ્યત્વે આપવામાં આવશે.

''एकदा नैमिषारण्ये'' આ વાક્યથી લગભગ પુરાણની શરૂઆત થાય છે. દરેક પુરાણમાં આવે છે કે સૂતજીએ નૈમિષારણ્યમાં બેસી એકઠા થયેલા શૌનકાદિ ઋષિઓને પુરાણની કથા સંભળાવી. ભગવાન વેદવ્યાસે પુરાણો રચ્યાં, ને વેદોનું વિભાજન કર્યું. આ કાર્ય એમણે નૈમિપારણ્યમાં કર્યું. એમના ચાર મુખ્ય શિષ્યો હતા, જૈમિનિ, યાજ્ઞવલ્ક્ય, પૈલ અને વૈશંપાયન તેમાંથી ચારને ચાર વેદ, તથા સૂતજીને પુરાણો શીખવ્યાં, અને સૂતજીએ એ બધાં પુરાણો ૮૮ હજાર ઋષિઓને કહ્યાં. રાજા શૌનક વિરક્ત બનીને ગોમતી કિનારે ઝૂંપડી બાંધી રહેતા હતા. અત્યારે પણ શૌનકનો આશ્રમ જ્યાં હતો તે સ્થાન છે. પુરાણોમાં મુખ્યત્વે સૂત-શૌનક-સંવાદ છે.

એક વાર અઠ્યાશી હજાર ઋષિઓએ બ્રહ્માજી પાસે જઈ બાર વર્ષનો યજ્ઞ કરવાની ઈચ્છા દર્શાવી માંગણી કરી કે પૃથ્વી પર એક એવું સ્થાન બતાવો જ્યાં સર્વ તીર્થોનો નિવાસ હોય, જેથી આ યજ્ઞ-સત્ર ત્યાં બેસીને કરી શકાય. બ્રહ્માજીએ મનોમય ચક્ર આપ્યું. (મનોયમ ચક્રને જોવાની ને સમજવાની આધ્યાત્મિક શક્તિ ઋષિઓમાં હતી) ને એને છૂટું ફરતું મૂકી કહ્યું, આ ચક્ર જે સ્થાન પર જઈ આડું પડી જાય તે સ્થાન ઉત્તમ, પુણ્ય-પવિત્ર માનજો. ઋષિઓ એ ચક્રની પાછળ અનેક સ્થળોએ ગયા, છેવટે જ્યાં એ ચક્રની ''નેમિ'' આડી પડીને ધરતીમાં ધસી ગઈ ત્યાંથી પાણી ફૂટી નીકળ્યાં. ત્યાં ચક્રના આકારનો કુંડ બની ગયો, ચક્ર જમીનમાં ઊંડે ધસી ગયું. જ્યાં ચક્રની નેમિ શીર્ણ થઈ ગઈ તે અરણ્ય એટલે નૈમિષારણ્ય. આ કુંડ બારેમાસ ચોખ્ખા પાણીથી ભરેલો રહે છે, આ ચક્રતીર્થ આપણ આશ્રમની પાછળ થોડેક દૂર છે. ત્યાં સ્નાનનું માહાત્મ્ય છે. પિતૃઓને અહીં પિંડદાન કરવાથી વિશેષ તૃપ્તિ થાય છે. માએ કહ્યું છે કે ચક્રતીર્થમાં સ્નાન કરી એની પરિક્રમા કરવાથી તથા પોતાના વાળ કપાવી અર્પણ કરવાથી પાપમુક્ત થવાય છે. ચક્રતીર્થની ચારે કોર પ્રાચીન મંદિરો ને શિવાલયો છે. શ્રૃંગી ઋષિનું સ્થાન જ્યાં હતું ત્યાં મંદિર છે.

ચક્રતીર્થથી સહેજ આગળ જંગલમાં જતાં મહર્ષિ વેદવ્યાસનું સ્થાન આવે છે. પ્રાચીનકાળમાં અહીં ગાઢ જંગલ હશે એની નિશાનીઓ અત્યારે ગીચ ઝાડીઓ તથા મોટાં વૃક્ષો દ્વારા મળે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છે. ગોમતી કિનારે વ્યાસમુનિનું સ્થાન માના નિવાસસ્થાનથી દૂર છતાં સામે જ દેખાય છે. ગીચ વનરાજીમાં સામે વ્યાસમંદિર ગોમતીને કાંઠે આવેલું છે. હવે ડેમ બાંધવાથી નદીનો પ્રવાહ બદલાઈ ગયો છે. જ્યારે માનો આશ્રમ બન્યો ત્યારે નદીને કાંઠે જ બન્યો હતો. વ્યાસમુનિએ અહીં રહીને વેદોનું વિભાજન કર્યું તથા પુરાણોની રચના કરી. અતિ પ્રાચીન વટવૃક્ષ હજી પણ અડીખમ ઊભું છે, જ્યાં ઋષિ જૈમિનિ અને વ્યાસમુનિનું મિલન થયું હતું.

જે સાત મનુષ્યશરીરો અમર છે તેમાંના એક વ્યાસમુનિ છે. વ્યાસમંદિરના વૃદ્ધ પુજારીનાં પત્નીને એક અતિ તેજસ્વી મહાત્માનાં દર્શન કોઈ વિશેષ સમેય થયાં હતાં. સત્યુગમાં મનુ શતરૂપાએ અહીં તપ કર્યું હતું. ભગવાને પ્રસન્ન થઈ વરદાન આપ્યું કે સ્વયં પુત્રરૂપે એમને ત્યાં અવતરશે. વસુદેવ ને દેવકી તે જ મનુ-શતરૂપા હતા. વ્યાસ ગદ્દી પાસે એમના તપસ્યાસ્થળ પર મંદિર છે. શ્રી હનુમાનજીનું પણ પ્રાચીન મંદિર છે. શ્રી ચૈતન્યમહાપ્રભુ પણ અહીં પધાર્યા હતા.

શ્રીશ્રીમાના આશ્રમમાં યજ્ઞશાળામાં અખંડ રૂપે પ્રજ્વલિત અગ્નિ છે, જેના સંદર્ભમાં માએ એકવાર વ્યાસમુનિના યજ્ઞ અને આ આહુતિઓના સંબંધમાં એક વાત કહી હતી. આશ્રમનાં મૈત્રેયીબહેને નૈમિષારણ્યમાં વિષ્ણુયાગ કરાવ્યો હતો. ત્યારે માની હાજરીમાં આ યજ્ઞ થોડા દિવસ સુધી ચાલ્યો હતો ને અત્યંત સુંદર રીતે સંપન્ન થયો હતો. એ દરમિયાન એક બ્રહ્મચારિણી બહેનનો હાથ પકડી મા યજ્ઞશાળાના ઓટલા પરથી ઊતરી રહ્યાં હતાં, ત્યારે એ બહેનને ભાવ થયો કે અત્યારે એટલું શક્તિ-સંચારિત વાતાવરણ છે કે બધાં દેવ-દેવીઓ અહીં એકત્રિત થયાં છે. ખરેખર, વિષ્ણુયાગમાં જ્યાં દેવોનું આહ્વાન કરી પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી હતી ત્યાં પ્રત્યેક પાસે જઈ માએ વાતો કરી હતી, પ્રત્યક્ષ પધારેલા દેવો સાથે ! એ બહેનને ભાવ થયો ત્યાર બાદ કોઈ રાણી મા પાસે આવીને એક નોટબુક આપી કહેવા લાગ્યાં કે ગઈ રાત્રે એમને સ્વપ્નમાં આવી દેવ-દેવીઓ કહેતાં હતાં કે અમે આનન્દમયીમાના આશ્રમમાં નૈમિષારણ્યમાં છીએ. તું ત્યાં આવ.

એ નોટબુકમાં જપ લખેલા હતા જે માને અર્પણ કરવા લાવ્યાં હતાં.

નૈમિષારણ્યમાં અનેક ઠેકાણે ઋષિઓએ કરેલા યજ્ઞના કુંડો હજીયે જોવા મળે છે. સૂતજી એક ટેકરા સામે પુરાણ-કથા કરતા. એ ટેકરાની સામે વિશાળ મેદાન છે. ત્યાં કોઈ કોઈ સ્થાને પથ્થરના પ્રાચીન કુંડોના અવશોષો જમીનના ઉપરના સ્તરથી થોડેક નીચે દેખાય છે. ૮૮ હજાર ઋષિઓના કેટકેટલા કુંડો હશે ! એમ લાગે છે કે અક્કેક કુંડની આજુબાજુ આઠેક ઋષિઓ બેસતા હશે, કારણ કુંડો અષ્ટદળ કમળના આકારના પત્થરના બનેલા છે, અને ઘણા મોટા છે.

ટેકરા પર સૂતજીનું મંદિર છે, જ્યાંના વાયુમંડળમાં અદ્ભુત શક્તિ છે. દર્શન કરનારને રોમાંચ થઈ જાય ને અભિભૂત કરી દે એવું સ્થાન છે. અઢારે અઢાર પુરાણો જેમને કંઠસ્થ હતા,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

વ્યાસજીના પ્રિય શિષ્ય હતા, તપસ્વી હતા, અઠ્યાશી હજાર ઋષિઓ જેમની વાણીમાંથી વહેતા ભગવદ્રસના પ્રવાહમાં તરબોળ થતા, એ સ્થાન હજીયે આટલાં વર્ષો પછી જીવિત છે વિચારમાત્ર રોમાંચક છે. અમે ત્યાં દર્શન કરવા ગયાં ત્યારે પૂજારીની દીકરીએ કહ્યું કે શ્રીમોરારિબાપુ અહીં આવેલા, અને ડોંગરે મહારાજ તો આવીને ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડી પડ્યા હતા.

મહર્ષિ દધીચિનું સ્થાન 'મિસ્રિખ' અથવા 'મિશ્રીત' નૈમિષારણ્યની પરિક્રમા સીમાની અંદર આવેલું છે. અત્યારનું નીમસ ગામ જેને માટે માનો આશ્રમ થયા બાદ નૈમિષારણ્ય નામ ટપાલખાતાએ સ્વીકાર્યું છે, તે રેલ્વે સ્ટેશને પણ આ જ નામ આવી ગયું છે - તે વિશાળ ક્ષેત્રફળવાળી ભૂમિ હતી. કાળાંતરમાં નાનું થતાં થતાં એક ગામના રૂપમાં રહી ગયું. દેવોએ દધી મુનિનાં અસ્થિ માગ્યાં જેમાંથી ઈંદ્રનું અસ્ત્ર બન્યું. મુનિએ સ્વેચ્છાથી દેહત્યાગ કરવાની સંમતિ આપી, પણ શરત કરી કે શરીર છોડે. એ પ્રખર મહાયોગીને માટે બધાં તીર્થો ત્યાં પધાર્યાં. અત્યારે પણ ત્રણે યુગોમાં જેટલાં તીર્થોનાં નામ આપણે જાણીએ છીએ અને નથી પણ જાણતાં તે સમગ્ર તીર્થો નૈમિષની અમુક કોશની જે પરિક્રમા છે તેમાં આવ્યાં છે. દધિચિમુની માટે તીર્થોનાં જપ પણ ત્યાં એક કુંડમાં પ્રગટ્યાં, એ કુંડનું નામ મિશ્રીત (જળવાળું) પડ્યું, તેનું અપભ્રંશ મિસિખ થઈ ગયું.

આપણો આશ્રમ નદીનો પ્રવાહ બદલાતાં પહેલાં ગોમતી તટે હતો. આશ્રમની પાછળ ટેકરો ઉતરતાં સુંદર આકર્ષણ દશાશ્વમેઘ ઘાટ અને શ્રીરામજીનું મંદિર છે. લંકાવિજય તથા સીતાવન ગમન પછી રામચંદ્રજીએ અશ્વમેઘ યજ્ઞ અહીં કર્યો હતો. જેમાં સીતાજીની સુવર્ણની મૂર્તિ બનાવી બેસાડી હતી. શ્રી રામચંદ્રજીનું એકચક્રી રાજ્ય હતું, પરમવિજયી ભગવાન રામની સેવામાં સર્વ દેવતાઓ, ઋષિઓ, રાજા-મહારાજઓ હાથ જોડી ઊભા હશે, શ્રીરામના યજ્ઞ વખતે લાખોની સંખ્યામાં રસાલો સાથે આવ્યો હશે, ત્યારે અત્યારના આપણા આશ્રમની આજુબાજુ બધે તથા અનેક માઈલો સુધી લોકોને પ્રઢને -દર્શાનાર્થીઓને ઋષિઓને ઉતારો આપવામાં આવ્યો હશે, કારણ યજ્ઞસ્થાન ત્યાં જ હતું. પરંતુ રામચંદ્રજી પોતે ક્યાં રહ્યા હશે ? શ્રીમાનું ઘર જ્યાં છે ત્યાં જ ! ?

કહેવાય છે કે વનવાસ વખતે પણ શ્રી રામ-સીતા-લક્ષ્મણ નૈમિષારણ્યમાં રહ્યાં હતાં. માના મકાનની બિલકુલ પાછળ આશ્રમની દીવાલને અડકીને એક પ્રાકૃતિક ગુફા છે જેના દ્વારમાં શ્રી હનુમાનજીની મૂર્તિ છે. આ ગુફા સીતા-રસોઈ નામે ઓળખાય છે.

નીમસાર ગામને છેડે જંગલમાં ટેકરા પર આપણો આશ્રમ આવેલો છે. આ ટેકરાને પાંડવ-કિલા કહેવામાં આવે છે. પાંડવો વનવાસ દરમિયાન આ ટેકરા પર રહ્યા હતા. આશ્રમ પાછળ કોટને અડકીને એક ઉંડો પ્રાચીન કૂવો છે જેનું નામ છે દ્રોપદી કૂડ. આશ્રમ શરૂ થાય છે ત્યાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બહાર રસ્તા પર ડાબી બાજુએ દ્વાર જેવા આકારમાં પથ્થરો જડેલા છે. તેમાં થોડા નવા પથ્થરો છે. ઇતિહાસકારોએ જણાવ્યું છે કે જૂના પથ્થરો છે તે દ્વાપરયુગના છે અર્થાત્ પાંડવોના કિલ્લાના અવશેષો હશે. કૂવામાંથી બધે જ પાણી પૂરું પાડવાનું આવતું હશે. પાંડવોનું મંદિર છે. જ્યાં પાંચે પાંડવોની મૂર્તિઓ છે. તથા એક જુદું મંદિર દ્રોપદીનું છે, જ્યાં ટેકરાને છેડે પ્રાચીન ઈમારતના અવશેષો છે.

આશ્રમે જમીન પરીદ્યા પછી માના મકાન માટે પાયો ખોદતાં અનેક પ્રાચીન મૂર્તિઓ ને વસ્તુઓ મળી હતી. જે બધી લખનૌના જે બધી લખનૌના મ્યુઝિયમમાં આપી દેવામાં આવી.

●

"તમે અપૂર્ણ છો, તમારામાં કંઈક ખૂટે છે, તેથી જ તમે પૂર્ણતાને ઝાંખો છો. શરીર એટલે જે સરી જાય છે તે, જે સતત પરિવર્તનશીલ છે. જો કોઈ અભાવ ન હોય, વાસના ન હોય, તો આ પ્રકારનું શરીર કે જે હંમેશ પરિવર્તનશીલ છે. તે નથી ટકી રહેતું. આમ સ્વભાવમાં સ્થિત થયા પછી આવા કોઈ શરીરની વાત જ નથી ઊભી થતી, કારણકે પરમાત્મા સ્વયંપ્રકાશ છે."

-શ્રીશ્રીમા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઋષિતર્પણ - ૩

વરુણનો આનંદબ્રહ્મવાદ

- સ્વ. યશોધર મહેતા

આજે હું એક એવા ઋષિ વિષે વાત કરીશ કે જેમના વિચારોની વ્યાપક અસર આખી ભારતીય ફિલસૂફી ઉપર પડી અને શ્રી અરવિંદ સુધીના અર્વાચીન ચિંતકોનાં મંતવ્યોમાં તે વિચારો સ્પષ્ટ-અસ્પષ્ટ રૂપે પ્રવેશ્યા. આ ઋષિનું નામ વરુણ હતું, તેથી વધુ આપણે તેમને વિષે કાંઇ જાણતા નથી. ફક્ત એટલું જાણીએ છીએ કે તેમના પુત્રનું નામ ભૃગુ હતું અને તેને જે ઉપદેશ પિતાએ કર્યો હતો તે આજે આપણી પાસે તૈત્તિરીય ઉપનિષદ્ રૂપે ઉતરી આવ્યો છે.

વરુણની પહેલાં થઈ ગયેલા ઉદ્દાલકની અસર વરુણમાં આપણને ગોચર થાય છે, પરંતુ ઉદ્દાલકના વિચારોનો વધુ વિસ્તાર કરનારી એક આખરી સર્વવ્યાપી બ્રહ્મવાદની વાત વરુણની આગવી છે. ઉદ્દાલકના મતે પ્રાણતત્ત્વ એક મોટું દ્વાર છે જે મારફતે આપણે સંસારમાં, એટલે કે બ્રહ્મના અનેક રૂપવાળા માયાવી પ્રદેશમાં અને ત્યાંથી તેના આખરી એટલે કે એક રૂપમાં આવજા કરી શકીએ છીએ. સંસારનો અનુભવ આપણને ઈન્દ્રિયો દ્વારા જે થાય છે તેથી વધુ કોઇ પણ પ્રકારનો અનુભવ થાય છે તેવું કહેવાને આપણી પાસે સાધન નથી. એકત્વ એ માત્ર વિશિષ્ટ અનુભવ જ ગણી શકાય. એ અનુભવ પ્રાણનિરોધ આદિ ઉપાસનાઓ દ્વારા કરી શકાય છે, એવું સૂચન ઉપનિષદોમાં છે. તર્કોના પ્રદેશમાં માત્ર ઘૂમવાની વાત કોઇ પણ ઉપનિષદ્ કરતું નથી, પરંતુ ઉપાસના કરવાનું સ્પષ્ટ કહે છે તેમાં જ ઉપનિષદોની મહત્તા છે. તર્ક એ તો માત્ર ઉપાસના માટેની પૂર્વ તૈયારી છે, એવું ઉપનિષદો આપણને આડકતરી રીતે કહે છે.

વરુણ અને ઉદ્દાલક બંને ઋષિઓ બ્રહ્મવાદી છે, પરંતુ વરુણ કહે છે કે બ્રહ્મતત્ત્વ છૂટું પાડીને અનુભવી શકાય તેવું છે જ નહિ, કારણ કે એની સર્વવ્યાપિતા વિશિષ્ટ પ્રકારની છે. કુદરત એટલે કે પ્રકૃતિ, એ બ્રહ્મ જ છે અને તે પોતાની સ્વેચ્છા અનુસાર સમુત્ક્રાંતિ કરે છે. સમુત્ક્રાંતિની આ વિશિષ્ટ શક્તિ બ્રહ્મની અંદર જ ઓતપ્રોત હોવાથી એને મિથ્યા માનવી તે ભૂલ છે. વરુણ કહે છે કે આત્માને જે રીતે આપણે અનુભવીએ છીએ, તે પાંચ કોશમય રીતે સમજાય છે. (૧) અન્નમય (૨) પ્રાણમય (૩) મનોમય (૪) વિજ્ઞાનમય અને (૫) આનંદમય. એ પાંચે કોશો પરસ્પરને અવલંબીને રહેલા છે, પરંતુ એ પાંચે કોશને જો કોઇ સાંધનારું તત્ત્વ હોય તો તે 'આનંદ' છે. માણસની સઘળી પ્રવૃત્તિ નિજાનંદ અર્થે જ હોય છે. એટલે એનું આખરી લક્ષ તો આનંદ જ છે અને તેટલા માટે બ્રહ્મનું આનંદમય સ્વરૂપ તે તેનું આખરી સ્વરૂપ છે.

યોગનો અર્થ એટલો જ થાય છે કે બ્રહ્મના આ આખરી સ્વરૂપનો પૂર્ણતાથી સાક્ષાત્કાર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કરવો. અન્નમય, પ્રાણમય, મનોમય, વિજ્ઞાનમય, આદિ સ્વરૂપો અવિકસિત, અલ્પવિકસિત, અપૂર્ણ વિકસિત, બ્રહ્મ જ છે અને તે બધાં રૂપોથી દ્વૈતભાવ પૈદા થાય છે. જ્યાં દ્વૈત ભાવ છે, ત્યાં ભય છે. જ્યાં અદ્વૈત ભાવ છે, ત્યાં અભય છે. મનુષ્યની સાધના સ્થૂલમાંથી સૂક્ષ્મ, સૂક્ષ્મતર, સૂક્ષ્મતમ એમ ક્રમે ક્રમે ઉપર જવા સારૂ હોવી જોઈએ. તેણે માત્ર અન્નમય ભૂમિકામાં, એટલે કે પશુસુલભ આનંદમાં, પડ્યા રહેવું કે માત્ર પ્રાણમય એટલે કે ઇન્દ્રિયોની સંવેદનાઓના પ્રદેશમાં પડ્યા રહેવું, તે અજ્ઞાન છે. વિષયીઓ અને પામરો ત્યાં જ પડ્યા રહે છે. તેવી જ રીતે, માત્ર મનોમયની, એટલે કે આ જે બધું દેખાય છે તે જ ખરૂં છે અને આ મારૂં છે, આ પારકું છે, એવી ભૂમિકામાં આળોટ્યા કરવું તે, તથા તર્કવિતર્કવાળી બુદ્ધિના પ્રદેશમાં ઘૂમ્યા કરવું તે, બંને અજ્ઞાન છે. આ ચારે ભૂમિકાઓ એક કરતાં એક ચડિયાતી હોવા છતાં, એક્કે પૂર્ણ નથી, કારણ કે તે બ્રહ્મના એકત્વના અનુભવ વગરની છે. તેમ છતાં, વિજ્ઞાનમય એટલે કે બુદ્ધિમય ભૂમિકા ઊંચી છે, કારણ કે તેની ઉપરથી બ્રહ્મનું વિશાળ દર્શન કરતો કરતો મનુષ્ય પોતે બ્રહ્મમય બનીને શક્તિસંપન્ન બને છે.

બ્રહ્મતત્ત્વ સકળ સ્થાવર જંગમ રૂપમાં આનંદમય જ છે અને બ્રહ્માનંદ માત્ર માનવદેહ પૂરતો જ મર્યાદિત નથી, એવું વરુણ કહે છે. તૈત્તિરીય ઉપનિષદ્‌ના તેજસ્વી શબ્દો જો વાંચીએ તો ખાતરી થાય કે વરુણ પોતે સ્વાનુભવથી એ ઉદ્‌ગારો કાઢી રહ્યા છે. સમષ્ટિની સાથે મનુષ્ય જ્યારે પોતાના આત્માની એકતા અનુભવે છે ત્યારે તેનામાં અલૌકિક બ્રહ્માનંદ છવાય છે અને સંસારની વિષમતાઓ તેની દૃષ્ટિમર્યાદામાં આવતી નથી.

તમામ ઋષિઓ, જેવા કે મહીદાસ ઐતરેય, પ્રતર્દન દૈવોદાસી, પ્રવાહણ જૈવલિ, ઉદ્દાલક આરુણિ, શ્વેતકેતુ, સત્યકામ જાબાલ, વરુણ, યાજ્ઞવલ્ક્ય અને બીજા અનેક, એક અને અદ્વિતીય બ્રહ્મતત્ત્વની વાત કરે છે. એ તમામ ઋષિઓ મનુષ્યને આ આખરી તત્ત્વનો અનુભવ શી રીતે કરવો તેની ઉપાસના કરવાનું પ્રબોધે છે.

અને જે વસ્તુ આ ઋષિઓ કહે છે તે જ વસ્તુ પાછળથી થયેલા બુદ્ધ તથા મહાવીર પણ કહે છે. તેઓ કહે છે કે મનુષ્ય જ્યાં સુધી એની ઇન્દ્રિયો તથા મનની કોટડીમાં ભરાઇ રહેવાનું ચાલુ રાખશે ત્યાં સુધી ક્લેશનો તથા દુઃખનો અંત આવવાનો જરા પણ સંભવ નથી. ટૂંકમાં, ઇન્દ્રિયો અને મનના નિરોધરૂપ યોગ વગર મનુષ્યને ઊંચી ગતિ પ્રાપ્ત થાય એ સંભવિત નથી.

●

ઉદ્દાલકનો અદ્વૈતવાદ

ઉદ્દાલક પોતે ઋષિ થયા તે પહેલાં કદાચ કાશીના રાજા બ્રહ્મદત્તના મંત્રી હતા. તેમનું નામ ઉદ્દાલક શાથી પડ્યું તેને વિશે એવી કથા છે કે પોતાના ગુરુ ધૌમ્ય ઋષિના આશ્રમમાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પોતે રહેતા હતા ત્યારે એક દિવસ ગુરુએ આજ્ઞા કરી કે ખેતરમાંથી પાણી વહી જાય છે માટે જા તું બંધ બાંધ. આજ્ઞા મુજબ શિષ્યે બંધ તો બાંધ્યો પણ પાણીના વેગથી માટી ટકી શકી નહિ અને ઘસડાઇ જવા લાગી. ગુરુની આજ્ઞાને માથે ચઢાવનાર ઉદ્દાલકે પોતે આડા સૂઇને પાણીનો પ્રવાહ રોકી રાખ્યો. આખી રાત પોતે એમ ને એમ પડી રહ્યા અને ગુરુને ખબર આપવા જઈ શક્યા નહિ એટલે તેમના ગુરુને પારાવાર ચિંતા થવા લાગી. ગુરુ પોતે તપાસ કરવા નીકળી પડ્યા અને શિષ્યને આડો પડેલો જોઇને તેની અસાધારણ ગુરુભક્તિથી પોતે પ્રસન્ન થઇ ગયા. કહેવાય છે કે તેમણે તેને પ્રેમથી ઉદ્દાલક, એટલે કે પાણીનો બંધ બાંધનાર, એવું નામ આપ્યું અને બ્રહ્મ વિદ્યાનાં રહસ્યો સમજાવી ઉપાસનાઓ બતાવી.

ઉદ્દાલકનાં પત્નીનું નામ કૌશિકી હતું અને તેમનાથી તેમને બે પુત્રો તથા એક પુત્રી થયાં. પુત્રોનાં નામ શ્વેતકેતુ તથા નચિકેતા હતાં અને પુત્રીનું નામ સુજાતા હતું. શ્વેતકેતુ મહા પ્રતાપી ઋષિ થયા હતા અને પોતાના પિતા ઉદ્દાલક પાસેથી ''तत्त्वमसि'' એટલે કે 'તે તું છે', એવો ઉપનિષદ્‌ના મહાવાક્યનો ઉપદેશ દીક્ષાના ક્રમથી પામ્યા હતા એ હકીકત આપણને છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્‌માંથી મળે છે. નચિકેતા પણ સમર્થ ઋષિ થયા હતા અને મૃત્યુના રહસ્યનું પોતે પ્રતિપાદન કર્યું હતું, જે વિશે કઠોપનિષદ્‌માં એક વિખ્યાત આખ્યાયિકા છે. પુત્રી સુજાતાને કહોલ મુનિ સાથે પરણાવી હતી.

ઉદ્દાલકની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ તીવ્ર હતી અને જ્ઞાન સંપાદન કરવા માટે અદ્‌ભુત વિનમ્રતા ધારણ કરીને ફરતા હતા. પોતાનો પુત્ર શ્વેતકેતુ દેહોત્પત્તિને લગતી ''પંચાગ્નિવિદ્યા'' શીખવા પાંચાલના રાજર્ષિ પ્રવાહણ જૈવલિ પાસે જતો હતો તેને તેમણે કહ્યું કે, 'શ્વેતકેતુ ! હું પણ તારી સાથે એ વિદ્યા શીખવા માટે જૈવલી ઋષિ પાસે આવું છું, ચાલ મને પણ લઈ જા.' બ્રહ્મવિદ્યાના અઠંગ જાણનારા ઉદ્દાલક ઋષિને પોતાની પાસે શિષ્યભાવે આવેલા જોઈને પ્રવાહણ જૈવલિને તેમને માટે ખૂબ જ માન થયું અને ''પંચાગ્નિવિદ્યા''નાં રહસ્યો પિતા પુત્ર બંનેને શીખવ્યાં.

ઉદ્દાલક ઋષિને પંચાગ્નિ વિદ્યા ઉપરાંત પ્રજોત્પત્તિના રહસ્યને લગતી શ્રીમંથવિદ્યાનું પૂર્ણ જ્ઞાન હતું. એ વિદ્યાનું નિરૂપણ બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્‌માં થયું છે. આમ બ્રહ્મવિદ્યા, પંચાગ્નિ વિદ્યા, શ્રીમંથવિદ્યા ઉપરાંત, ઉદ્દાલક ઋષિ વૈશ્વાનરવિદ્યા પણ શીખ્યા હતા, જે તેમને અશ્વપતિ કૈકેય નામના રાજર્ષિ પાસેથી પ્રાપ્ત થઈ હતી. આ તમામ વિદ્યાઓ તેમણે પોતાના પુત્ર શ્વેતકેતુ તથા પ્રખર શિષ્ય યાજ્ઞવલ્ક્ય ઋષિને શીખવી હતી, જે હકીકત આપણને બૃહદારણ્યક ઉપનિષદ્‌માં મળે છે.

ભારતીય કામશાસ્ત્રના ગ્રંથો પાછળથી જે લખાયા તેમાં વાત્સાયનનું કામસૂત્ર મુખ્ય છે.તે વાંચતાં સમજી શકાય છે કે કામશાસ્ત્રનું બીજ બૃહદારણ્યકમાં જે શ્રીમંથવિદ્યા છે તેની અંદર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

રહેલું છે અને તેના આદિગુરુ શ્વેતકેતુ તથા ઉદ્દાલક છે. પરંતુ આ નાના લેખમાં એની વિસ્તૃત ચર્ચા કરવા માટે અવકાશ નથી.

ઉદ્દાલકની વિચારપદ્ધતિમાં મને જે આકર્ષક તત્ત્વો લાગ્યાં છે તેનું ટૂંકમાં આલેખન કરીને હું મારું વક્તવ્ય સમાપ્ત કરીશ. એમના દર્શનમાં મહત્ત્વની વાત એ હતી કે પોતાના અનુભવની બહાર કોઈપણ જાતના તત્ત્વવિચારને પોતે સ્થાન આપતા નહિ. જે વસ્તુ પ્રયોગસિદ્ધ ન હોય તેની પ્રતિષ્ઠા નહિ એવું શાસ્ત્રીય માનસ ઉદ્દાલક ઋષિ ધરાવતા હતા. છાંદોગ્ય ઉપનિષદ્‌માં ઋષિ ઉદ્દાલક પોતાના પ્રાણવાન શબ્દોમાં આત્મતત્ત્વની આલોચના જે રીતે કરે છે તે એવી તો રમ્ય અને અપૂર્વ છે કે તે શબ્દો કાનમાં રણક્યા જ કરે. દાખલા તરીકે : ''वाचारम्भणं विकारो नामधेयं मृत्तिकेत्येव सत्यं'' તેઓ એક સ્થળે કહે છે : ''આ ત્રણ રૂપોને જ કારણરૂપે જોનાર પૂર્વના વૈજ્ઞાનિકો તથા તત્ત્વવેત્તાઓ કહી ગયા છે કે અમારે એવું કાંઈ નથી કે જે સંબંધમાં કોઈ એમ કહી શકે કે અમે તે વિચાર્યું નથી કે જોયું નથી કે જાણ્યું નથી કે અમે તે શીખ્યા નથી. કારણ કે આ ત્રણ મૂળ રૂપો દ્વારા અમે આખરી તત્ત્વ જાણ્યું હતું.''

ઉદ્દાલક ઋષિ કહે છે કે અસત્‌માંથી કદી સત્ ઊપજે જ નહિ. સત્ એક જ વસ્તુ છે જેમાંથી આ સઘળું ઊપજ્યું છે. આ વસ્તુનું પ્રતિપાદન તેઓના શબ્દોમાં રજુ કરવાથી વધુ સ્પષ્ટ થશે: ''સત્ જ એક અને અદ્વિતીય છે.'' ''एकमेवाद्वितीयम्'' એ વાક્યમાં ઉદ્દાલક પોતાના બ્રહ્મવાદનું સારસર્વસ્વ આપી દે છે. એકને જો યોગદૃષ્ટિથી પામીએ તો સર્વનું જ્ઞાન થાય એવો તર્ક તેઓ કરે છે અને ઉપાસના દ્વારા એ વસ્તુ સિદ્ધ થાય છે એવું સ્પષ્ટ કહે છે.

(સૌજન્ય : ઋષિઓનું સ્વરાજ્ય)

આવતે અંકે : પ્રતર્દનનો પ્રાણબ્રહ્મવાદ.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ત્હારી હાક સુણી

- રવીંદ્રનાથ ટાગોર

સંકલન : જયા કણિયા

ત્હારી જો હાક સુણી કોઇ ના આવે તો
એકલો જાને રે ...... (૩) ત્હારી .....

જો સૌના મ્હોં સિવાય, ઓરે ઓરે ઓ અભાગી
સૌના મ્હોં સિવાય,
જ્યારે સૌએ બેસે મ્હોં ફેરવી સૌએ ફરી જાય
ત્યારે તું હૈયું ખોલી, રે તૂં મ્હોં મૂકી
તારા મનનું ગાણું એકલો ગાને રે...... ત્હારી

જો સૌએ પાછા જાય, ઓરે ઓરે ઓ અભાગી
સૌએ પાછા જાય,
જ્યારે રણવગડે નીસરવા ટાણે, સૌ ખૂણે સંતાય
ત્યારે કાંટાળારે તો તું લોહી નીગળતે
ચરણે ભાઇ એકલો ધાને રે ..... ત્હારી

જો દીવો ન ધરે કોઇ, ઓરે ઓરે ઓ અભાગી
દીવો ન ધરે કોઇ,
જ્યારે ઘનઘોરી તોફાની રાતે બાર વાસે તને થઇ
ત્યારે આભની વીજે તું સળગી જઇ ભાઇ
સૌનો દીવો એકલો થાને રે ..... ત્હારી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ત્હારાં સ્વજન

ત્હારાં સ્વજન તને જાય મૂકી તો
તેથી કાંઇ ચિંતા કર્યે ચાલશે ના, ચાલશે ના,
ત્હારી આશાલતા પડશે તૂટી
ફૂલે ફૂલે એ ફાલશે ના .... ત્હારાં
માર્ગે તિમિર ઘોર ઘેરાશે
એટલે શું તું અટકી જાશે
વારંવારે ચેતવે દીવો,
ખૈર એ દીવો ચેતશે ના .... ત્હારાં
સૂણી તારા મુખની વાણી
વીંટળાશે વન વનનાં પ્રાણી
તોયે પોતાના ઘરમાં ત્હારે
પ્રાણનું હૈયું ગમશે ના .... ત્હારાં
બારણ સામે બંધન માયો
એટલે શું તું પાછો વાયો
વારંવાર ઠેલવાં પડે
બારણાં તોયે હાલશે ના ... ત્હારાં

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આશ્રમ સમાચાર

- નવીન અસ્તી

કનખલ : ગીતાજયંતી, શ્રીપદ્મનાભપૂજન, વસંતપંચમીએ સરસ્વતીપૂજા, મહાશિવરાત્રિએ રાત્રિના ચારે પ્રહરની પૂજા.

ભીમપુરા : ૨૬-૧૨-૦૪ને દિવસે શ્રીશ્રીમાની જન્મશતાબ્દીના સ્મૃતિદ્વારની લોકાર્પણવિધિ ગ્રામ પંચાયતના પ્રમુખને હસ્તે પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીની ઉપસ્થિતિમાં થઈ.

૩૧ જાન્યુ. થી ૬ ફેબ્રુ. સુધી સંયમ-સપ્તાહ

૧૩-૨-૦૫ સરસ્વતીપૂજા

૮-૩-૦૫ મહાશિવરાત્રિપૂજા

૨૪-૪-૦૫ શ્રીહનુમાન્ જયંતીની પૂજા

આ કાર્યક્રમોનું વિવરણ આવતા અંકમાં આપવાનો પ્રયાસ કરીશું.

આગામી કાર્યક્રમો

૧૫-૫-૦૫ પૂ. બાબા ભોલાનાથજીની તિરોધામ-તિથિએ પૂજન

૨૬-૫-૦૫ અને ૨૭-૦૫-૦૫ ની વચ્ચે શ્રીશ્રીમાની જન્મતિથિપૂજા

૨૧-૭-૦૫ ગુરુપૂર્ણિમા-પૂજન

સર્વ ભક્તોને હાજર રહી આત્મકલ્યાણ કરવા માટેનું હાર્દિક આમંત્રણ.

॥ જય મા ॥

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી આશ્રમ, ભીમપુરા દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકોની તથા અન્ય પ્રકાશનોની યાદી

	પુસ્તકનું નામ	લેખક	કિંમત (રૂ.)
૧.	માતૃદર્શન	ભાઈજી	૩૦
૨.	શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી જીવનસુધામૃત	ચૈતન્યબાળા દિવેટિયા	૧૫૦
૩.	માએ કહેલી વાર્તાઓ	સ્વામી શિવાનંદ (અનુ. શ્રીમતી જ્યોતિબહેન થાનકી)	૩૦
૪.	મા આનન્દમયીનો અગમ્ય ખ્યાલ	અનિલ ગાંગુલી (અનુ. નયના જાની)	૧૫
૫.	ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ	સંકલનકર્તા-કુમારચંદ્ર ભટ્ટાચાર્ય (અનુ. દિનેશ ડી. મહેતા)	૩૦
૬.	'તત્ ચિંતન જ પથ' તથા માતૃવાણી. શ્રી શ્રી માની વાણીનું સંકલન		૧૫
૭.	'માની વાતોમાં મા' 'માયેર કથાય મા'નું ગુજરાતી ભાષાંતર		૭૫
૮.	ચંડીસ્તુતિ—ચંડીપાઠના અધ્યાય ૧, ૪, ૫, ૧૧ની સ્તુતિ તથા દેવીકવચ, અર્ગલા, કીલક		૧૦
૯.	ચંડીસ્તુતિ—ઉપરની સ્તુતિની ઑડિયો કૅસેટ		૩૦
૧૦.	'શ્રી શ્રી માનાં પાવન પગલાં ઢાકાથી દ્વારકા તથા કૈલાસથી કન્યાકુમારી' દર્શાવતો ભારતનો નકશો		૫૦

પ્રત્યેક પુસ્તકનો ટપાલખર્ચ વધારાનો રહેશે.

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧. ભીમપુરા આશ્રમ

૨. રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, જગાભાઈ પાર્ક, મણિનગર, અમદાવાદ.

૩. શ્રી શ્રી માઁ આનન્દમયી આશ્રમ, કનખલ

॥ જય મા ॥

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ॐ नित्यं नमामि जननि तव पादयुग्मं
संसारतापभयनाशकरं सुगौरम्।
मुक्तिप्रदं सुखकरं शुभदं सदैव
शरणागतस्य मम श्रीशरणं हृदिस्थम्॥

शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम्

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"हरि कथा ही कथा
और सब वृथा व्यथा ।"

—श्री श्री माँ

*

With best compliments from :

At the lotus feet of Shree Shree Ma

*

B.K. Jhala & Associates
"NIRMAL" Commercial Complex
158, M.G. Road,
Pune.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

STATEMENT ABOUT OWNERSHIP & OTHER PARTICULARS ABOUT NEWSPAPER ENTITLED "MA ANANDAMAYEE AMRIT VARTA" AS REQUIRED TO BE PUBLISHED U/S 190 OF THE PRESS AND REGISTRATION ACT. FORM IV (RULE 8)

1.	Title of Newspaper	:	**Ma Anandamayee Amrit Varta**
2.	Place of publication	:	**Shree Shree Anandamayee Sangha, Bhadaini, Varanasi-1**
3.	Periodicity of publication	:	**Quarterly**
4.	Printer's Name	:	**Panu Brahmachari**
	Whether citizen of India	:	**Yes**
	Address		**ShreeShreeMa Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-1**
5.	Publisher's Name	:	**Panu Brahmachari**
	Whether citizen of India	:	**Yes**
	Address	:	**Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-1**
6.	Editor	:	**Panu Brahmachari**
	Whether citizen of India	:	**Yes**
	Address	:	**Shree Shree Ma Anandamayee Ashram Bhadaini, Varanasi-1**
7.	Name & address of the owner, who owns the Newspaper	:	**Shree Shree Anandamayee Sangha (Regtd) H.O., Kankhal, Hardwar-249408**

I, Panu Brahmachari, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

March, 1, 2005

(Sd) PANU BRAHMACHARI
Publisher.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

❁ Branch Ashrams ❁

14. NEW DELHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 011-26826813)
15. PUNE	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 020-25537835)
16. PURI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Swargadwar, Puri-752001, Orissa. (Tel : 06752-223258)
17. RAJGIR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 06112-255362)
18. RANCHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Main Road,P.O. Ranchi- 834001 (Tel : 0651-2312082)
19. TARAPEETH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Chandipur-Tarapeeth, Birbhum-731233,
20. UTTARKASHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193,
21. VARANASI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-221001, U.P. (Tel : 0542-2310054+2311794)
22. VINDHYACHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill, P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel : 05442-242343)
23. VRINDABAN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Vrindaban, Mathura-281121 U.P. (Tel: 0565-2442024)

*

IN BANGLADESH	:	
1. DHAKA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, 14, Siddheshwari Lane, Dhaka- 17 (Tel _ 0880-9356594)
2. KHEORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

*

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

श्री श्री आनन्दमयी संघ

ॐ माँ

मातृ शरणं

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड कमच्छा, वाराणसी, फोन- २३१२८२०

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી

અમૃત વાર્તા

VOL.-9 JULY, 2005 No. 3

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

❁ Branch Ashrams ❁

1. AGARPARA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Kamarhati Calcutta-700058 (Tel : 25531208)
2. AGARTALA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Palace Compound P.O. Agartala- 799001. West Tripura (Tel : 0381-2208618)
3. ALMORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Patal Devi. P.O. Almora-263602, (Tel : 05962-233120)
4. ALMORA	:	ShreeShree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Dhaul-China. Almora-263881, (Tel : 059620-262013)
5. BHIMPURA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhimpura. P.O. Chandod, Baroda- 391105, (Tel : 02663-233208+ 233782)
6. BHOPAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Bairagarh. Bhopal-462030, M.P. (Tel : 0755-2641227)
7. DEHRADUN	:	ShreeShree Ma Anandamayee Ashram, Kishenpur.P.O. Rajpur, Dehradun-248009 (Phone : 0135-2734271)
8. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalyanvan, 176, Rajpur Road, P.O. Rajpur, Dehradun-248009, (Phone : 0135-2734471)
9. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. JAMSHEDPUR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005
11. KANKHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kankhal.Hardwar-249408, (Tel : 01334-246575)
12. KEDARNATH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok. P.O. Kedarnath, Chamoli-246445,
13. NAIMISHARANYA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir.P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૯ જુલાઈ, ૨૦૦૫ સં - ૩

પ્રધાન સંપાદક : પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી

મૅનેજીંગ સંપાદક :
શ્રી પાનૂ બ્રહ્મચારી

સંપાદક :
ઉત્તરા ચિનુભાઈ

પરામર્શ સમિતિ :
બ્ર. વસુમતી મહેતા, જ્યોતિબહેન થાનકી
નિરંજન મહેતા, કાર્તિકેય ભટ્ટ

વાર્ષિક લવાજમ :

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

મેનેજીંગ સંપાદક,
"મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા" (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧
વારાણસીનો સર્વ પત્રવ્યવહાર હિન્દી ભાષામાં કરવો.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ,
૨૩, શ્યામ-વિહાર, થલતેજ-શીલજ રોડ, થલતેજ,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૫૪.

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી, સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમચ્છા વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ भवतापप्रणाशिन्यै आनन्दघनमूर्तये ।
ज्ञानभक्तिप्रदायिन्यै मातस्तुभ्यं नमो नमः ॥

૦૧. માતૃવાણી ૧

૦૨. માતૃમહિમા પ્રસંગ ૪

૦૩. શિવરાત્રિની ડાયરી - ૧ .... ૮

૦૪. પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીની મુલાકાત .... ડાં. રામનારાયણ તિવારી ૧૪

૦૫. પરમ ભગવતી મા આનંદમૈયાના આશીર્વાદ... પૂ. લાલજી મહારાજ ૧૮

૦૬. સ્મૃતિરૂપેણ સંસ્થિતા-૩. .... બકુલેશ ભટ્ટ ૨૧

૦૭. મારી પોતાની મા .... મીનાક્ષી સહાય (શિવાની) ... ૨૫

૦૮. સત્સંગનો પ્રસાદ .... બ્રહ્મલીન સ્વામી અખંડાનંદ સરસ્વતી ૨૮

૦૯. ઋષિતર્પણ-૪ .... ૩૫

૧૦. આશ્રમ સમાચાર ૩૭

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથાવ્યથા"

- મા આનન્દમયી

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સર્વ ભક્તોને

"મા આનન્દમયી સેવા સમિતિ (MASS, Inc.) USA"

તરફથી સપ્રેમ

જય મા.

આ સમિતિ (MASS, Inc.) અમેરિકામાં પેન્સીલવેનીયા રાજ્યમાં સ્થાયી થઈ રજીસ્ટર થઈ છે. પૂ. શ્રી શ્રી માના ભક્તોનાં ધાર્મિક કાર્ય, સત્સંગ તથા જનસેવાનું ધ્યેય ધરાવતી આ સંસ્થાએ અમેરિકાની સરકાર તરફથી (Tax - Exemption) કર મુક્તિ મેળવી છે. સંસ્થાનો નંબર છે : 23 - 29675 જે IRS Code 501 (C) (3) ને સુસંગત રહેશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં વસતા માતૃભક્ત જનોને વિનંતિ કે "મા આનન્દમયી અમૃતવાર્તા" ત્રિમાસિકનું લવાજમ સમિતિને (MASS, Inc.) મોકલવું: ચાર ભાષાઓમાં (અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી અને બંગાળી)માં પ્રસિદ્ધ થતી આ દિવ્ય-માતૃ સત્સંગપૂર્ણ પત્રિકાનો લવાજમ દર : વાર્ષિક બાર ડોલર ($12) લેખે જે ભાષામાં રસ હોય તે માટે મોકલવા વિનંતિ છે.

વધુ માહિતિ માટે સંપર્ક સાધો :

Mahadev R. Patel
Secretary, Ma Anandamayee Seva Samiti (MASS) Inc.
212, Moore Road, Wallingford, PA. 19086 - 6843
Tel. : 610 - 876 - 6862. Mobile : 484-410-4844
Email : matriseva@yahoo.com

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

Ma—just before taking her bath in the seas in front of the ashram in Puri (Orissa) in 1954.

— Courtesy : Km. Chitra Ghosh

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃવાણી

તા. ૭-૩-૧૯૫૧, બુધવાર, કાશી આશ્રમ :

(માતાજીને પ્રશ્ન પૂછવામાં આવ્યો કે જે લોકો ભાવમાર્ગની સાધના કરે છે. અર્થાત્ અશ્રુ, કંપ વિ. સાત્ત્વિક ભાવોને ભાવના દ્વારા લાવવા માગે છે—એ લોકોમાં મૃગીરોગ (ફિટ)નાં લક્ષણો દેખાય ખરાં ?)

માતાજી : આ જે જપ ધ્યાન વગેરેના ખરાબ ફળની વાત કરી તે કેમ થાય છે, જાણો છો ? સામાન્ય રીતે લોકો ભોગ-વાસનાવાળા હોય છે, અને એ પૂરી કરવા માટે તેઓ જે ભોગકાર્યો સાથે રહે છે, તેનાથી એમના મનની ગતિ કંઈક નિર્દિષ્ટ માર્ગે ચાલે છે. બધા જ એક સરખા ભોગની પાછળ દોડાદોડ નથી કરતા, પરંતુ એમના મનની ગતિ કંઈક એક જેવી છે. તમે આ બધા લોકોને ભોગ પાછળ દોડાદોડ કરતા જોઈને તેમને સામાન્ય મનુષ્ય માનો છો.

લોકોની જે રીતે ભોગની એક ગતિ છે, તે જ રીતે તેઓ ભગવાન પ્રત્યે જઇ શકે તે માટે પણ એમનામાં એક ભગવત્ શક્તિની ધારા છે. લોકો કદાચ એ શક્તિને ધારણ નથી કરી શકતા, કારણકે તેઓ એનાથી વિમુખ છે, એમનું ધારણ કરવાનું પાત્ર ઊંધું પાડેલું છે, અથવા એ શક્તિ ધારણ કરીને એને નષ્ટ કરી બેસે છે. પરંતુ તેમ છતાં પણ એ શક્તિ એમનામાં છે તે બાબત કંઈ જ સંદેહ નથી. અવશ્ય તમે લોકો એમ કહી શકો કે જે શક્તિના બળ વડે તમે ભોગ-વાસના પૂર્ણ કરી રહ્યા છો તે પણ ભગવત્ શક્તિ છે, પરંતુ તમારો દ્વૈતભાવ છે તેથી ભોગવાસનાની શક્તિ અને આધ્યાત્મિક માર્ગની શક્તિને જુદા જુદા રૂપે કહેવામાં આવી છે.

હવે જો આધ્યાત્મિક માર્ગે ચાલવાની શક્તિ તમારામાં છે, તે જો ભોગવાસનાની શક્તિ જેટલી જ હોય (સમાન હોય), તો તમારી અંદર કોઈ જાતનું દ્વંદ્વ નહિ દેખાય. તમે ભોગની અંદરથી પણ ધીમે ધીમે ભગવાન તરફ ચાલતા ચાલતા એમનો સ્પર્શ પામશો, તથા એ સ્પર્શને પામ્યા પછી જ તમારો એ પથ પર ચાલવાનો આનંદ અને ઉત્સાહ વધશે; અને જો આધ્યાત્મિક શક્તિ પ્રબળ હોય તો એ ભોગવાસનાની શક્તિને નવેસરથી તૈયાર કરીને તમને આધ્યાત્મિક પથ પર ચાલવાની સગવડ કરી આપશે. એ ક્ષેત્રમાં તમારામાં વિશેષ કોઈ વિકૃત ભાવ દેખાશે નહિ. પરંતુ જો ભોગની આસક્તિ પ્રબળ હોય તો એનું પરાણે દમન કરીને આધ્યાત્મિક માર્ગે ચાલવાથી શું થાય છે ? એ તમારામાં એક દ્વંદ્વની સૃષ્ટિ કરીને તમારા વાયુને એવો ઉગ્ર કરી નાખે છે કે એનાથી તમારમાં વિકૃત ભાવ પ્રગટ થાય છે. વિકૃતિ શું છે ? વિષયની કૃતિ કે કાર્ય તે જ વિકૃતિ છે. વાયુ પ્રબળ થવાને કારણે તમે ફક્ત ભગવાનનું નામ કર્યે જાઓ છો, ઈચ્છવા છતાં પણ એને અટકાવી નથી શકતા, પણ આ નામ કરવાની રીત જ લોકોને વિકૃત

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

લાગે છે - અર્થાત્ તમારાથી ભગવાનનું નામ કરવા છતાં લોકો એને ભગવાનના નામ તરીકે નથી માનતા, એટલા માટે કોઈ કોઈ તમારા ઉપર અત્યાચાર કરીને એ બંધ કરાવવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે. છતાં કોઈ કોઈ તમારા પ્રત્યે અનુકૂળ-ભાવાપન્ન પણ હોય છે. તેઓ કદાચ કહે, "અહા ! ગમે તેમ પણ ભગવાનનું નામ તો થાય છે." આથી જુઓ છો કે તમારી અંદરની વિરુદ્ધ શક્તિના દ્વંદ્વને લીધે લોકો પોતપોતાના સ્વભાવાનુસાર કોઈ મિત્રભાવાપન્ન (તો) કોઈ શત્રુભાવાપન્ન થાય છે, તથા એમનું આચરણ પણ એમના ભાવ અનુસારે હોય છે. જપ કરતી વખતે ઘણી વાર મસ્તિષ્ક-વિકૃતિ જોવામાં આવે છે, તે પણ આ રીતે જ થાય છે. પરંતુ યાદ રાખજો—મસ્તિષ્ક વિકૃત થયા પછી પણ જો કોઈ નિરંતર ભગવાનનું નામ કરતું રહે તો એનું સુફળ વ્યર્થ નથી જતું. સુફળ આ જન્મે પ્રગટ ન પણ થઈ શકે, છતાં એ રહે છે તેમાં કંઈ શંકા નથી. દેહાંત થયા પછી જ્યારે નવું શરીર ધારણ કરવામાં આવે છે ત્યારે પેલું સુફળ પ્રગટ થાય છે. મૃત્યુ તો કંઈ નથી, ફક્ત કપડું બદલવું માત્ર.

ધ્યાન વખતે પણ આ જાતની વિકૃત અવસ્થા ઉપસ્થિત થાય. ધ્યાનનું લક્ષ્ય હોય છે પોતાનામાં એક શાંતભાવની પ્રતિષ્ઠા કરવી તે. કેટલાક શાંતભાવ લાવવા માટે ભ્રૂમધ્ય-ધ્યાન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, આને પરિણામે એ લોકોની સામાન્ય સરળ દૃષ્ટિ નથી રહેતી, કારણકે ભ્રૂમધ્યે ધ્યાન કરતી વખતે આંખોની કીકી પણ ત્યાં આવી જાય છે. એને લીધે આંખોની નાડીઓ વક્ર થઈ જાય છે. જો સાધકમાં આધ્યાત્મિક શક્તિનું જોર વધારે હોય તો એ વક્રતા એની ખાસ હાનિ નથી કરી શકતી. એનું કુફળ એ શક્તિ જ કાપી નાખે છે. પરંતુ જો એ આધ્યાત્મિક શક્તિ પ્રબળ ન હોય તો પરાણે આ જાતનું ધ્યાન કરવાથી એ લોકોમાં માથાનો દુઃખાવો, મગજ બગડવું વગેરે લક્ષણો પ્રગટ થયેલાં દેખાય છે.

તે સિવાય તમે જેને હિસ્ટિરિયા કહો છો તે પણ કંઈક આ જાતની અવસ્થાથી જ થાય છે. જો કોઈ સ્થિતિને પામવાનું લક્ષ્ય હોય અને કોઈ કારણે એ સ્થિતિમાં બાધા પડે તો એ બાધાથી જ આ રોગ જન્મે છે....... ગમે તે હોય, હવે તમારા પ્રશ્ન પર આવીએ. તમે પૂછેલું કે ભાવસાધનામાં પણ મૃગીરોગનાં લક્ષણો પ્રગટ થાય છે કે નહિ. ઉત્તરમાં કહી શકાય કે પહેલાં જે કારણોની વાત કહેવામાં આવી, આનું કારણ પણ એ જ છે. પરંતુ ભાવસાધનામાં વિપત્તિ એ છે કે ત્યાં મન ઉપર અનાયાસે જ આઘાત વાગી જાય છે, આ ભાવસાધનાને પરિણામે જો એક વાર વિકૃતભાવ પ્રગટ થઈ જાય તો એને દૂર કરવામાં ખાસ્સું કષ્ટ પડે છે. એ અવસ્થામાં વધારે દિવસ રહ્યા પછી મનની એવી અવસ્થા થાય છે કે જેને બદલવી કદાચ શક્ય નથી. અહીંયાં એમ ધારવું પડે કે એની જીવન-ગતિ આ જ પ્રમાણે નિયંત્રિત હતી, તેથી જ એને બદલી ન શકાઈ. કારણકે જેણે જે અવસ્થા ભોગવવા માટે શરીર ધારણ કર્યું છે, તેને તે ભોગવવું જ પડે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છે અને તે (ભોગવવાનું) એને માટે મંગળ છે.

એટલા માટે જપ જ કહો, કે ધ્યાન જ કહો, કે ભાવસાધના જ કહો, સર્વ ક્ષેત્રોમાં જો ગુરુનાં આદેશ અને ઉપદેશ માનીને ચાલવામાં આવે તો જ વિપત્તિની આશંકા નથી, કારણકે તેઓ તમારી અવસ્થા અનુસાર તમારે માટે જે અનુકૂળ હોય તેનો જ ઉપદેશ આપશે.

●

સંસાર જેમણે આપ્યો છે, ધન-માન-યૌવન, 'એમને' માટે 'એમને' પોકારો. કેમ થઈ ન શકે ? કરવું જ પડશે. મનુષ્ય બધું કરી શકે. કોણ જાણે, કોની અંદરથી તેઓ કોને શું આપશે ? એમનું જ તો સર્વસ્વ. શું લઈને જન્મ ? ખાલી હાથે જ ને. અને આ બધું મેળવ્યું તે કંઈ પોતાનું છે ? બધું એમનું. તેઓ જે ઈચ્છા કરે (તે ખરું) આવો ભાવ રાખવાનો પ્રયત્ન.

●

બધું એમનું, બધું તેઓ, એમના પર છોડી દેવાનો પ્રયત્ન. એમનું નામ, એમનું ચિંતન, ફક્ત એમનું જ સ્મરણ. સંસારના કશાને માટે પ્રાર્થના ન જણાવીને ફક્ત પોતે એમના થઈ જવાનો પ્રયત્ન. જ્યાં આગળ કોઈ અભાવ નથી, દુઃખ નથી, જ્વાળા નથી — બધું મેળવવાનું પરિપૂર્ણ. આરામ ! આરામ !! આરામ !!!

●

''બધાં જ ભગવાનનાં સંતાનો છે. નાના-મોટાનો પ્રશ્ન નથી. જે ખોળામાં જવા માગે છે એની સામે તેઓ હાથ લંબાવી દે છે.''

●

''સાધનની અવસ્થામાં વિભૂતિ પહેલાં આનંદરૂપે પ્રકાશિત થાય છે. આ ભગવાન્નું નામ લેવાનો આનંદ છે. આ આનંદ પ્રાપ્ત કરીને અનેક લોકો એમ માને છે કે સાધન કરીને જે પ્રાપ્ત થાય છે તે પામી ગયા. આ ભાવ વડે એ બદ્ધ થઈ જાય છે. પરંતુ એ આનંદમાં મગ્ન થઈને જેઓ આગળ ચાલતા રહે છે એમનામાં હજી વધારે શક્તિ જાતજાતના ભાવે આવે છે. એ શક્તિને ગુપ્ત રાખવાની હોય છે. એક અતૃપ્ત ભાવ સાથે જે સદા ભગવન્મુખી થઈને પડ્યો રહી શકે—અર્થાત્ સ્પર્શમાત્રથી રોગ દૂર કરીને મટાડીને જેને આનંદ નથી, ઈચ્છામાત્રથી સમસ્ત વાસના પૂર્ણ થતી જોવા છતાં જેને તૃપ્તિ નથી—તે જ કોઈને કોઈ દિવસે પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકે.''

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

લાગે છે - અર્થાત્ તમારાથી ભગવાનનું નામ કરવા છતાં લોકો એને ભગવાનના નામ તરીકે નથી માનતા, એટલા માટે કોઈ કોઈ તમારા ઉપર અત્યાચાર કરીને એ બંધ કરાવવાનો પ્રયત્ન પણ કરે છે. છતાં કોઈ કોઈ તમારા પ્રત્યે અનુકૂળ-ભાવાપન્ન પણ હોય છે. તેઓ કદાચ કહે, ''અહા ! ગમે તેમ પણ ભગવાનનું નામ તો થાય છે.'' આથી જુઓ છો કે તમારી અંદરની વિરુદ્ધ શક્તિના દ્વંદ્વને લીધે લોકો પોતપોતાના સ્વભાવાનુસાર કોઈ મિત્રભાવાપન્ન (તો) કોઈ શત્રુભાવાપન્ન થાય છે, તથા એમનું આચરણ પણ એમના ભાવ અનુસારે હોય છે. જપ કરતી વખતે ઘણી વાર મસ્તિષ્ક-વિકૃતિ જોવામાં આવે છે, તે પણ આ રીતે જ થાય છે. પરંતુ યાદ રાખજો—મસ્તિષ્ક વિકૃત થયા પછી પણ જો કોઈ નિરંતર ભગવાનનું નામ કરતું રહે તો એનું સુફળ વ્યર્થ નથી જતું. સુફળ આ જન્મે પ્રગટ ન પણ થઈ શકે, છતાં એ રહે છે તેમાં કંઈ શંકા નથી. દેહાંત થયા પછી જ્યારે નવું શરીર ધારણ કરવામાં આવે છે ત્યારે પેલું સુફળ પ્રગટ થાય છે. મૃત્યુ તો કંઈ નથી, ફક્ત કપડું બદલવું માત્ર.

ધ્યાન વખતે પણ આ જાતની વિકૃત અવસ્થા ઉપસ્થિત થાય. ધ્યાનનું લક્ષ્ય હોય છે પોતાનામાં એક શાંતભાવની પ્રતિષ્ઠા કરવી તે. કેટલાક શાંતભાવ લાવવા માટે ભ્રૂમધ્ય-ધ્યાન કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે, આને પરિણામે એ લોકોની સામાન્ય સરળ દૃષ્ટિ નથી રહેતી, કારણકે ભ્રૂમધ્યે ધ્યાન કરતી વખતે આંખોની કીકી પણ ત્યાં આવી જાય છે. એને લીધે આંખોની નાડીઓ વક્ર થઈ જાય છે. જો સાધકમાં આધ્યાત્મિક શક્તિનું જોર વધારે હોય તો એ વક્રતા એની ખાસ હાનિ નથી કરી શકતી. એનું કુફળ એ શક્તિ જ કાપી નાખે છે. પરંતુ જો એ આધ્યાત્મિક શક્તિ પ્રબળ ન હોય તો પરાણે આ જાતનું ધ્યાન કરવાથી એ લોકોમાં માથાનો દુઃખાવો, મગજ બગડવું વગેરે લક્ષણો પ્રગટ થયેલાં દેખાય છે.

તે સિવાય તમે જેને હિસ્ટિરિયા કહો છો તે પણ કંઈક આ જાતની અવસ્થાથી જ થાય છે. જો કોઈ સ્થિતિને પામવાનું લક્ષ્ય હોય અને કોઈ કારણે એ સ્થિતિમાં બાધા પડે તો એ બાધાથી જ આ રોગ જન્મે છે....... ગમે તે હોય, હવે તમારા પ્રશ્ન પર આવીએ. તમે પૂછેલું કે ભાવસાધનામાં પણ મૃગીરોગનાં લક્ષણો પ્રગટ થાય છે કે નહિ. ઉત્તરમાં કહી શકાય કે પહેલાં જે કારણોની વાત કહેવામાં આવી, આનું કારણ પણ એ જ છે. પરંતુ ભાવસાધનામાં વિપત્તિ એ છે કે ત્યાં મન ઉપર અનાયાસે જ આઘાત વાગી જાય છે, આ ભાવસાધનાને પરિણામે જો એક વાર વિકૃતભાવ પ્રગટ થઈ જાય તો એને દૂર કરવામાં ખાસ્સું કષ્ટ પડે છે. એ અવસ્થામાં વધારે દિવસ રહ્યા પછી મનની એવી અવસ્થા થાય છે કે જેને બદલવી કદાચ શક્ય નથી. અહીંયાં એમ ધારવું પડે કે એની જીવન-ગતિ આ જ પ્રમાણે નિયંત્રિત હતી, તેથી જ એને બદલી ન શકાઈ. કારણ જેણે જે અવસ્થા ભોગવવા માટે શરીર ધારણ કર્યું છે, તેને તે ભોગવવું જ પડે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છે અને તે (ભોગવવાનું) એને માટે મંગળ છે.

એટલા માટે જપ જ કહો, કે ધ્યાન જ કહો, કે ભાવસાધના જ કહો, સર્વ ક્ષેત્રોમાં જો ગુરુનો આદેશ અને ઉપદેશ માનીને ચાલવામાં આવે તો જ વિપત્તિની આશંકા નથી, કારણકે તેઓ તમારી અવસ્થા અનુસાર તમારે માટે જે અનુકૂળ હોય તેનો જ ઉપદેશ આપશે.

•

સંસાર જેમણે આપ્યો છે, ધન-માન-યૌવન, 'એમને' માટે 'એમને' પોકારો. કેમ થઈ ન શકે ? કરવું જ પડશે. મનુષ્ય બધું કરી શકે. કોણ જાણે, કોની અંદરથી તેઓ કોને શું આપશે ? એમનું જ તો સર્વસ્વ. શું લઈને જન્મ ? ખાલી હાથે જ ને. અને આ બધું મેળવ્યું તે કંઈ પોતાનું છે ? બધું એમનું. તેઓ જે ઈચ્છા કરે (તે ખરું) આવો ભાવ રાખવાનો પ્રયત્ન.

•

બધું એમનું, બધું તેઓ, એમના પર છોડી દેવાનો પ્રયત્ન. એમનું નામ, એમનું ચિંતન, ફક્ત એમનું જ સ્મરણ. સંસારના કશાને માટે પ્રાર્થના ન જણાવીને ફક્ત પોતે એમના થઈ જવાનો પ્રયત્ન. જ્યાં આગળ કોઈ અભાવ નથી, દુઃખ નથી, જ્વાળા નથી — બધું મેળવવાનું પરિપૂર્ણ. આરામ ! આરામ !! આરામ !!!

•

"બધાં જ ભગવાનનાં સંતાનો છે. નાના-મોટાનો પ્રશ્ન નથી. જે ખોળામાં જવા માગે છે એની સામે તેઓ હાથ લંબાવી દે છે."

•

"સાધનની અવસ્થામાં વિભૂતિ પહેલાં આનંદરૂપે પ્રકાશિત થાય છે. આ ભગવાનનું નામ લેવાનો આનંદ છે. આ આનંદ પ્રાપ્ત કરીને અનેક લોકો એમ માને છે કે સાધન કરીને જે પ્રાપ્ત થાય છે તે પામી ગયા. આ ભાવ વડે એ બદ્ધ થઈ જાય છે. પરંતુ એ આનંદમાં મગ્ન થઈને જેઓ આગળ ચાલતા રહે છે એમનામાં હજી વધારે શક્તિ જાતજાતના ભાવે આવે છે. એ શક્તિને ગુપ્ત રાખવાની હોય છે. એક અતૃપ્ત ભાવ સાથે જે સદા ભગવન્મુખી થઈને પડ્યો રહી શકે—અર્થાત્ સ્પર્શમાત્રથી રોગ દૂર કરીને મટાડીને જેને આનંદ નથી, ઈચ્છામાત્રથી સમસ્ત વાસના પૂર્ણ થતી જોવા છતાં જેને તૃપ્તિ નથી—તે જ કોઈને કોઈ દિવસે પોતાના સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરી શકે."

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃમહિમા પ્રસંગ

મા : મા, તમે મારે માટે શું લાવ્યાં છો ? (અર્થાત્ ભોગ માટે કંઈ ખાવાનું લાવ્યાં છો ?)

માએ એ મહિલાની ભક્તિ જોઈ હતી. માના પ્રત્યેક કાર્યમાં અને પ્રત્યેક શબ્દમાં અલૌકિક કૃપા જ હોય છે. એ મહિલાએ કહ્યું, ''મા, હું તો કંઈ જ નથી લાવી.''

મા : તમે તમારી સાથે જે શુદ્ધ ભાવ લઈ આવ્યાં છો, તેનાથી જ હું સંતુષ્ટ છું. આ સિવાયનું મને જે કંઈ ખવડાવવામાં આવશે, તે તો બહાર નીકળી જશે. તમારામાં શુદ્ધ ભાવ અને શુદ્ધ ચિંતન હોવાથી જ હું તુષ્ટ થઈ જઉં છું.

●

બીજમંત્રની દીક્ષા અને કેવળ નામદીક્ષા વિષે ચર્ચા થતાં —

પ્રશ્ન : બીજ ન પ્રાપ્ત થાય તો નામથી જ કામ થઈ જાય ?

મા : હા, નામથી થાય. શું તમે જોયું નથી કે નાનાં બાળકો 'મા' નથી બોલી શકતાં. છતાં એ જ બાળકો જ્યારે રડવા માંડે ત્યારે મા સમજી જાય કે બાળક એને બોલાવે છે. આ જ બાળકો મોટાં થયા પછી માને ન બોલાવતાં જ્યારે રડે છે ત્યારે મા નથી સમજી શકતી કે બાળક એને બોલાવે છે. આ જ પ્રમાણે અજ્ઞાન સ્થિતિમાં ગમે તે નામથી ભગવાનને બોલાવે, એ 'તેઓ' જાણી જાય છે.

●

(જેમણે બીજેથી ગુરુમંત્ર લીધો છે એવા એક ભક્તયુગલ પ્રત્યે માએ કહ્યું,) ''તમને બન્નેને સદ્ગુરુનો આશ્રય પ્રાપ્ત થયો છે. એકબીજાને ધર્મમાર્ગે ચાલવામાં સહાયતા આપતાં રહેજો. પતિ-પત્ની ભિન્ન પથનાં પથિક હોય તો અનેક બાધાઓ ઉપસ્થિત થાય. તમે પરસ્પરમાં એકબીજાની સહાયતા કરતાં ધર્મપથ પર આગળ વધતાં રહો.''

●

પ્રશ્ન : મા, બ્રહ્મનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તથા એના ગુણો કયા છે ? શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે એ સત્-ચિત્-આનંદ છે. આ જ એના ગુણો છે ?

મા : 'એમના' સ્વભાવ કે સ્વરૂપને પ્રગટ ન કરી શકાય, કારણ કે સ્વભાવ કહેવાથી અભાવ આવી જાય. ભાષા અંતર્ગત લાવવાથી તેઓ ખંડ થઈ જાય. હા, પ્રગટ કરવા માટે એમને સત્-ચિત્-આનંદ (તો) કહેવાય. તેઓ 'છે' એટલે સત્. તેઓ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એટલે ચિત્. આ 'સત્'નું 'જ્ઞાન' થાય તો જ 'આનંદ' છે. સત્ય વસ્તુને જાણી લીધા પછી આનંદ. માટે જ સત્-ચિત્-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આનંદ, પણ તેઓ આનંદ અને નિરાનંદથી પર છે.

પ્રશ્ન : કોઈ બ્રહ્મને આનંદ કહે છે, કોઈ જ્યોતિ કહે છે, કોઈ રૂપ કહે છે. એ વિષે આપનો શો વિચાર છે ? ખરેખર સત્ય શું છે ?

મા : મારા કહેવાથી તમે એને પકડી રાખી શકશો ? જો કહો કે પકડી રાખી શકીશ તો એ તમને કહી દઉં. હું તો કહી ચૂકી છું કે બધાંની સામે મારી બધી વાતો પ્રગટ નથી થતી. જેનો જેવો આધાર હોય, તે એવી જ જાતનો ઉત્તર મારી પાસેથી મેળવશે. હું એક યંત્રમાત્ર છું. જેવો આઘાત કરશો તેવો શબ્દ સાંભળશો. હું તો કહું છું કે તમે લોકો મારી પાસેથી શુદ્ધ શબ્દ પ્રાપ્ત કરી લો. તમે પણ સાંભળો ને હું પણ સાંભળું.

પ્રશ્ન : વેદોમાં બ્રહ્મને સચ્ચિદાનંદ કહ્યું છે. તમે બ્રહ્મને એથી પણ ઊંચે બેસાડીને નવા જ્ઞાનનો પ્રચાર કરો છો ? એ જ તમારું કથન છે ?

મા : હું નવું કંઈ નથી કહેતી. શાસ્ત્રોમાં જે છે તે સાચું છે. પણ શાસ્ત્રોએ કહ્યું જ કેટલું છે ? શાસ્ત્રનું રૂપ કેવું છે—અગાશી પર ચઢવા માટે દાદર જેવું. શાસ્ત્ર કેવળ પગથિયાનું વર્ણન માત્ર કરે છે. અગાશી પર ચઢી ગયા પછી જે પ્રત્યક્ષ થાય છે તેનું વર્ણન શાસ્ત્રોમાં નથી, કારણ કે જે એક વાર અગાશી પર ચઢી ગયું એણે તો પોતે જ બધું જ જોઈ લીધું. જે કંઈ જોયું તેના વર્ણનની આવશ્યકતા નથી. માર્ગના વર્ણનની આવશ્યકતા છે. શાસ્ત્રોમાં આ જ છે. એટલા માટે જ એમને સચ્ચિદાનંદ કહે છે. ખરેખર તેઓ એ જ છે, અને બીજી બાજુ એનાથી પણ ઉપર છે. તમે પૂછેલું કે દેવ-દેવીની જે મૂર્તિઓ દેખાય છે તે સત્ય છે કે નહીં. મારું કહેવું છે કે એ બધાં જ સત્ય છે, બીજી બાજુ બધું મિથ્યા છે. એ બધું દાદરના ડંડા છે. એ બધી જીવોની જુદી જુદી અવસ્થાઓ, જુદા જુદા ભાવો છે. જ્યારે જે અવસ્થામાં રહેવું પડે, તે અવસ્થામાં તે જ સત્ય છે. પછીથી એનાથી ઉપર ગયા પછી એ ભાવમાં લય થઈ જાય છે. એક વારમાં લય થઈ જશે એમ નથી, પણ કોઈ કોઈને માટે એનું અસ્તિત્વ નથી રહેતું, જેમ નીચેના પગથિયેથી ઉપરને પગથિયે ચઢ્યા પછી નીચેનાનો લોપ નથી થતો, પણ જે ઉપરને પગથિયે ઊભો છે એને માટે ન રહેવા જેવું જ છે. આ બધા ભાવો પણ આ જ જાતના છે. જ્યારે આપણે ભાવના રાજ્યમાં રહીએ છીએ ત્યારે બધાં દેવી-દેવતા આપણી આગળ સત્ય છે. ભાવના આ રાજ્યને છોડીને જ્યારે આપણે સત્યના રાજ્યમાં આવીએ છીએ ત્યારે ભાવ આપણામાં લય થઈ જાય છે, આપણી આગળ એ મિથ્યા થઈ જાય છે. આપણી આગળ મિથ્યા થઈ જાય છે એટલે બધાની આગળ મિથ્યા થઈ જશે એમ નથી. એ રહી જાય છે. આ અર્થમાં એ ખંડ પણ છે અને અખંડ પણ છે. ખંડમાં પણ તેઓ પૂર્ણ રૂપે છે અને અખંડમાં પણ તેઓ પૂર્ણ રૂપે છે. જેવી રીતે મારી આંગળીને સ્પર્શ કરવાથી મને સ્પર્શ કરવાનું થાય છે, છતાં એ આંગળી હું નથી. મારા કપડાને સ્પર્શ કરવાથી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મને સ્પર્શ કરવામાં આવ્યો છતાં હું કપડું નથી. મારા અંશો જેવી રીતે હું છું, તેમ જ સમગ્રમાં પણ હું છું. એક હોવા છતાં તેઓ અનેક, અને અનેક હોવા છતાં એક છે. આ જ એમની લીલા છે. રેતીના એક કણમાં તેઓ જે રૂપે પૂર્ણ છે, મનુષ્યની અંદર પણ તેઓ એ જ રૂપે પૂર્ણ છે, અને અખંડમાં પણ તેઓ આ જ રૂપે પૂર્ણ છે. પરંતુ ઈતર જંતુઓથી મનુષ્યમાં એટલું અંતર છે કે મનુષ્યમાં એક વિશેષ શક્તિ છે જેના દ્વારા એ પૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરી લે છે. મનુષ્યથી મારો અર્થ એની સાથે છે જેના મનમાં હોશ થયો છે તે જ મનુષ્ય. (બંગાળીમાં માનુષ અને મનહોશ– એ શબ્દો લઈને કહેવામાં આવ્યું છે.) જેના મનમાં હોશ નથી થયો, જે વિષય-વાસનામાં તન્મય છે એને મનુષ્ય ન કહેવાય, અને ન તો એ બ્રહ્મજ્ઞાનનો અધિકારી છે. ઈતર જંતુઓમાં એ શક્તિ નથી એમ ન કહી શકાય, પણ એમનામાં એ શક્તિનો પ્રકાશ નથી અથવા કદાચિત્ પ્રકાશ થાય છે. તમે લોકો એ જાણો છો કે ભગવાન મત્સ્યરૂપે, કૂર્મરૂપે, વરાહરૂપે આવિર્ભૂત થયા હતા. એનો શો અર્થ છે ? એનો અર્થ એ છે કે તેઓ મત્સ્ય, કૂર્મ ઈત્યાદિ જીવજંતુઓમાં પણ પૂર્ણ રૂપે છે, અને એમનામાં સ્વયં પ્રગટ થઈને તેઓ આ સત્યનો પ્રચાર કરી ચૂક્યા છે. અવતારવાદનું આ જ રહસ્ય છે. તેથી જ કહું છું કે ખંડમાં પણ તેઓ છે, અખંડમાં પણ તેઓ છે, તેઓ યુગપત્ ઉભયમાં છે.

●

૧૦, જુલાઈ, ૧૯૫૯.

(પરમ ભક્ત ભાઈજી - શ્રી જ્યોતિષચન્દ્ર રોય - કાશીમાં ગંગાસ્નાન કરવા જતાં ડૂબવા માંડ્યા. બૂમો પાડવા છતાં કાંઠે ઊભેલાઓમાંથી કોઈ બચાવવા ન કૂદ્યું. ભાઈજીએ આર્તભાવે "મા, મા" નામની બૂમો પાડી, ત્યારે મા પ્રત્યક્ષ થઈને એમને સ્વહસ્તે બહાર ખેંચી લાવ્યાં. તે જ સમયે, આ બાજુ, મા સત્સંગમાં વિરાજમાન્ હતાં, અને માનાં વસ્ત્રો ભીનાં દેખાયાં. એ જ વિષયની જિજ્ઞાસા કરતાં રાત્રે પં. સુંદરલાલજીએ પૂછ્યું:)

પંડિતજી : માએ જ્યારે ભાઈજીને કાશીની ગંગામાંથી સૂક્ષ્મમાં ઉગાર્યા ત્યારે શું મા એમના આ જ શરીરને લઈને ત્યાં ગયાં હતાં ? કારણકે આશ્ચર્ય એ વાતનું છે કે તે સમયે બધાંએ માના શરીરનાં બધાં વસ્ત્રો ભીનાં જોયેલાં.

મા : પિતાજી, બધું જ બની શકે. સમસ્ત શરીરો એ તો મારાં જ શરીરો છે. અહીંયાં જ કાશી, ગંગા, બધું જ છે. અહીંયાં રહીને પણ બધું જ થઈ શકે. આ શરીરમાં પણ બધું જ થઈ શકે છે. કપડાં ભીનાં થવાં એ તો કેવળ એક નિદર્શનમાત્ર છે.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

૨૯, એપ્રિલ, ૧૯૬૧.

અલ્હાબાદમાં શ્રીશ્રીમાના શુભ જન્મોત્સવ પ્રસંગે પ્રયાગ (ઝૂસી)ના પ્રસિદ્ધ મહાત્મા શ્રી પ્રભુદત્ત બ્રહ્મચારી માતાજી સાથે યોગવિષયક ચર્ચા કરતા હતા. જે મા પોતાને વિષે એમ કહે છે કે—"યહ લડકી તો કુછ પઢી-લિખી નહીં હૈ", તે જ મહિમામયી મા ખૂબ ગંભીરતાપૂર્વક યોગનાં ગૂઢ તત્ત્વો અને રહસ્યો વિષે બોલી રહ્યાં છે, તે જોઈને બ્રહ્મચારીજીએ કહ્યું, "મા, આપ તો યોગસિદ્ધ મહાયોગિની છો. પરંતુ આપ સ્વભાવસિદ્ધ મહાયોગિની હોવા છતાં સાધકોને યોગમાર્ગમાં કયાં કયાં વિઘ્નો અને બાધાઓ યોગસાધનામાં આવી શકે, તેનો અનુભવ આપ ન કરી શકો, કારણ કે આપે તો કદીયે સાધક બનીને યોગાભ્યાસ નથી કર્યો."

આના ઉત્તરમાં માએ કહ્યું કે એમને માટે કંઈ પણ અજ્ઞાત નથી, કોને માટે ક્યારે કયાં વિઘ્નો અને બાધાઓ આવે છે તે બધું જાણતાં હોવાથી જ એમની સાથે વાતચીત અને આલોચના કરે છે, આ બધી યોગક્રિયાઓ એમના શરીરમાં આપોઆપ થઈ ચૂકી છે.

●

૨૫, નવેમ્બર, ૧૯૬૫.

વૃંદાવન આશ્રમના મંદિરના હૉલમાં દુર્ગાપૂજા દરમિયાન સવારે એક મહાત્માનું પ્રવચન હતું. તેઓ અયોધ્યાથી પધારેલા એક વૈષ્ણવ સાધુ હતા અને રામાયણ વિષે બોલતા હતા. પ્રવચનની સમાપ્તિ પછી, આશ્રમની પ્રથાનુસાર, એમને અર્પણ કરવા માટે ફળોની એક નાની છાબડી અને બીજી કેટલીક વસ્તુઓ દિદિના આસન પાસે તૈયાર કરીને મૂકવામાં આવી હતી. મહાત્માએ પ્રવચનમાં જણાવ્યું કે "રામચંદ્રજીએ વાનરોને પોતપોતાને સ્થાને જવાનું કહ્યું" બરાબર એ જ ક્ષણે એક મોટો વાંદરો બાજુના દરવાજેથી અંદર આવ્યો, સ્ત્રીઓની પંક્તિઓ કૂદીને વિદ્યુત્‌વેગે છાબડીમાંથી ત્રણ કેળાં લઈને ખૂબ ત્વરાથી બહાર નીકળી ગયો. આ બધું ક્ષણવારમાં બની ગયું. સાધુ ખૂબ પ્રસન્ન થઈને બોલ્યા કે હનુમાન્‌જી એમનો ભાગ લઈ ગયા.

માતાજીએ કહ્યું કે દુર્ગાપૂજા દરમિયાન એક વાર શ્રીરામને ભોગ ધરાવવામાં આવે છે, જે આ વખતે નથી થયું, તેથી હનુમાન્ પોતે આવીને લઈ ગયા. એમણે ત્રણ ફળ લીધાં—રામ, સીતા અને લક્ષ્મણને માટે.

ફળ એવી રીતે મૂકેલાં હતાં કે બહારથી દેખાઈ ન શકે !

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શિવરાત્રિની ડાયરી - ૧

- પ્રફુલ્લચંદ્ર દત્ત

(બંગાળીમાંથી ભાષાંતર)

૨૩ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૦, મંગળવાર :

ક્લાસ પતાવીને રવાના થયો વારાણસી એક્સપ્રેસમાં—મા કાશીમાં છે. બંગાળની ભીડમાં માને દૂરથી જોતો રહ્યો, એટલે જ કાશી જઉં છું—કદાચ અધિક સાન્નિધ્ય પામું. બીજો પણ એક વ્યક્તિગત ઉદ્દેશ્ય છે—તે વાત પણ કરું. મારી સાથે પત્ની છે, તે પણ માની ભક્ત. જે દિવસે માને જોયાં, તે દિવસથી જ એને હૃદયમાં એક દિવ્ય આકર્ષણનો અનુભવ થવા માંડ્યો.

તેમ છતાં જાણે એક તિરાડ રહી ગઈ ! તેથી મારી પત્ની કોઈ કોઈ વાર કહેતી, ‘‘ધ્યાન-જપ અને ભાગવત સંગીઓથી મને અગાધ આનંદ મળે છે—માની કૃપા. છતાં સમસ્ત તન-મન-પ્રાણ એ બાજુ આપી નથી શકતી, કારણ એવું લાગે છે : ફક્ત આ જ શું મારું સ્વરૂપ છે ? મારી વૃત્તિ અન્ય અનેક દિશાઓમાં વળગેલી છે, તેને તો હું અવજ્ઞા દ્વારા વંચિત નથી કરતી ને ? આ તો મારી આત્મપ્રવંચના જ છે ને ?’’ આ વાત સાંભળીને મને સારું લાગ્યું. અંતર-બાહ્યને સાથોસાથ રાખીને જે ચાલવા માગે તે જ સત્યપથ-યાત્રી થવાનો સાચો અધિકારી છે, પરંતુ જ્યાં સુધી આ તિરાડ ભરાય નહિ ત્યાં સુધી દૃઢતાપૂર્વક ચલાય નહિ. આમ અમે બન્ને ચાલ્યાં માનાં શ્રીચરણ દર્શને.

૨૪ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૦, બુધવાર

સવારે સાડા આઠે ગાડી વારાણસી પહોંચી. ટ્રેનમાંથી ઊતરીને સ્વામી ચિન્મયાનંદને શોધી કાઢ્યા. તેઓ એમની સાથે અમને આશ્રમમાં લઈ ગયા. અતિથિશાળામાં આવાસની વ્યવસ્થા થઈ.

ઝટપટ સ્નાન પતાવીને, ફૂલમાળા લઈને સત્સંગમાં બેઠાં. અલ્પક્ષણોમાં જ મા આવશે એવું સાંભળતાં જ પ્રતીક્ષિત હૃદયમાં આશાનો હિલોળો ઉઠ્યો : પંદર વરસના દીર્ઘ સમયમાં મેં દૂર બેઠા બેઠા જ માને જોયાં છે. આજ સુધી વ્યક્તિગત રૂપે વાર્તાલાપ થયો જ નથી, તેમ છતાં માની સ્નેહાપ્લુત દૃષ્ટિ અને કરુણ કોમળ વાત્સલ્યની હૂંફ મારા હૃદયને હર હંમેશ સ્પર્શે છે. અંતર્લોકનું યોગસૂત્ર તો પ્રતિષ્ઠિત જ છે એવું લાગે છે—બાહ્ય પરિચય ન થયો હોવા છતાં. ‘‘બહારથી વહાલ ન દેખાડવા છતાં પણ એ મા જ છે’’—આ મા તે એ જ મા.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા સત્સંગમાં આવીને બેઠાં—આનંદોચ્છલ દૃષ્ટિ, હસતું મુખ..... યાદ આવી ગત ૧૯૫૯ના નવેમ્બરમાં સંયમ-સપ્તાહમાં માની આ જ સુસ્નિગ્ધ દૃષ્ટિ, એ દૃષ્ટિ જાણે મારા અંતરમાં વાતો કરે છે—અત્યારે પણ જાણે એ જ નયનાભિરામ નયનભૃગની ગુંજનધ્વનિ મારી હૃદયકુંજમાં રણકે છે. સંયમસપ્તાહના સાત દિવસોમાંનો એક્કે દિવસ એવો નહોતો કે જ્યારે મર્મસ્થળે મર્મરિત ન થઈ હોય એ નિત્યકાલના મર્મીની મૃદુમંદ પદધ્વનિ ! આ શું અપાત્ર પ્રત્યેની અયાચિત કરુણા નથી ?..... યાદ આવે છે એ છેલ્લો દિવસ : બધા વ્રતીઓ માના શ્રીશરીરના શ્રીચરણોમાં પ્રણામ કરવા દોડ્યા, હું પણ ઊભો હતો એ જ આશાએ, માએ મારી સામે જોયું એક વાર—ફક્ત એક વાર, પરંતુ એ દૃષ્ટિનો અર્થ કોણ કરી શકે ? પૃથ્વીના એક્કે દેશનું એક્કે વાક્ય એ દૃષ્ટિના ઊંડાણના સત્યને આલેખીને અંકિત કરી શકે ભાષા દ્વારા ? પ્રવાસમાંથી પ્રત્યાગત બાળક માને પ્રણામ કરવા જાય, ત્યારે માની આંખોમાંથી છલકાતા રૂપને કોઈ કવિ આંકી શકે ? પરંતુ એવુંયે નથી—શ્રીમાની દૃષ્ટિ વધારે ગહન, વધારે મધુર, અપરિસીમ સ્નેહલિપ્ત ! ...... પણ કાંતિભાઈએ મનાઈ કરી—હવે કોઈ પ્રણામ કરવા ન જાય. હું પણ આગળ ન વધ્યો અને મારા આસને પાછો ફર્યો. નિયમરૂપે તો મા જ રહી છે વિશ્વમાં, એનું ઉલ્લંઘન કેમ કરાય ? ફરીથી માએ જોયું મારી સામે—મારા હૃદયની હતાશાની છબિ જાણે કે માના મુખ પર પ્રતિબિંબિત થયેલી જોઈ. એ દૃષ્ટિ અત્યારે પણ સ્પષ્ટપણે મને દેખાય છે, હજી પણ વખતોવખત એ દૃષ્ટિ હૃદયમાં અજ્ઞેય આંદોલનો જગાડે છે. 'નીરવ દૃષ્ટિ' દ્વારા મા કેટલી બધી વાતો કેટલી બધી વાર કરે છે. પંદર વર્ષોનો દીર્ઘ ઈતિહાસ તો ફક્ત એ દૃષ્ટિ-ભાષણનો જ ઈતિહાસ છે.

પરંતુ આજે કેમ મા આટલાં નિર્વિકાર છે મારા પ્રત્યે ? પરિચિતને મળવાથી જે પ્રફુલ્લતા હોય કે અપરિચિતને મળવાથી ઉત્સુકતા—બેમાંથી કંઈ જ જોવા ન મળ્યું—જાણે કે એમના અનંત વિસ્તૃત અંકમાં અનંત સંતાનો વચ્ચેથી હું જતો રહ્યો છું, અનેક કંઠસ્વરોમાંથી એક સ્વર જતો રહ્યો છે. માની દૃષ્ટિ જોઈ જે આજે સુદૂર પ્રસારિત છે—પેલા વિસ્તૃત આકાશમાં નિબદ્ધ. માના મુખ પર માતૃત્વનું રૂપ જાણે આજે વિશેષભાવે પ્રસ્ફુટિત થયું છે, એમની ગંભીર પ્રશાંતિમાં આજે માએ વિશ્વને આવૃત કરી લીધું છે. એ પ્રશાંતિના અંકમાં તો કોઈ જ નવીન આગંતુક નથી. શું કહું ? એ માતૃત્વના રૂપનું માત્ર ધ્યાન જ કરી શકાય, એને ભાષામાં સ્ફુટ કરી શકતો નથી.

ધીરે ધીરે પ્રશાંતિના સમુદ્રમાં જાણે ધ્વનિના તરંગો ઊઠ્યા, વાણીને પ્રકાશ મળ્યો. માએ બોલવાનું શરૂ કર્યું કે પૂજા સમયે કોણ કેવો પોષાક પહેરે તે. માએ કહ્યું—**"યુદ્ધક્ષેત્રે જ્યારે યોદ્ધા**

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

યુદ્ધ કરવા જાય ત્યારે તેમનો એક વિશેષ પોષાક હોય છે કે જે મનોભાવને જાગૃત રાખે છે, તે જ પ્રમાણે પૂજા કે ઉપાસના સમયે પણ સમાંજસ્યયુક્ત પોષાક પહેરવો જોઈએ.'' કર્મ સાથે પરિચ્છેદ અને પરિવેશનું સામંજસ્ય હોવું જરૂરી છે તેવો માનો અભિમત છે, પરિચ્છિન્ન માર્જિત રુચિ અને સૂક્ષ્મં કાર્યાનુભૂતિનું હંમેશ તેઓ સમર્થન કરે છે.

શાસ્ત્રાદિના શિક્ષણની વાત નીકળી. મુક્તિમહારાજે કહ્યું, ''વર્તમાન યુગમાં અને મનુષ્યના પક્ષમાં વેદ-વેદાંગની ચર્ચામાં દિવસ પસાર કરવાનું શક્ય નથી.'' માએ કહ્યું, ''અર્થાત્ આ યુગમાં તમારું જે શિક્ષણ છે તેનું લક્ષ્ય અર્થોપાર્જન, જ્ઞાન કે સત્યાનુસંધાન નહિ—પરમ ધનનું સંધાન નહિ.''

સ્થિર ગાંભીર્ય મધ્યેથી ધીરે ધીરે મા હાસ્યમાં આવી ગયાં. થોડી વાર પછી અભયે ગાવાનું શરૂ કર્યું—અત્યંત ભાવપૂર્ણ ગીત. ગાતા ગાતા એની આંખમાંથી આશ્રુધારા પડતી હતી. મા હવે ઉદાસ તન્મય અને નિષ્પલક દૃષ્ટિએ ઉદાર આકાશ તરફ જોઈ રહ્યાં છે.... થોડીક વારમાં વિદ્વાનોએ મા આગળ શાસ્ત્ર-પ્રસંગ આરંભ્યો—જે બધું અત્યારે યાદ નથી. પંડિતોની આલોચનાની વચ્ચે વચ્ચે માનું હાસ્ય શુષ્ક કથામાં રસનો સંચાર કરતું હતું. આમ એ દિવસનો સત્સંગ સમાપ્ત થયો.

મેં અભયદા સાથે વાર્તાલાપ જમાવ્યો. 'નેતિ'વાદીઓના સઘળા મતને અભયદા ઉડાવી દેવા માગે છે, પણ આનન્દમયી માને વિષે ? એમની સાથે બહુ વાતો થઈ, ઘણા બધા અભિમાનની વાતો. વાત કરતા કરતા અમે બન્ને ગંગાતટે ગયા. કેવું અપૂર્વ ગંગાનું દૃશ્ય ! અભયદા બોલ્યા, ''આ સુંદર ગંગા સાથે માની તુલના કરતી કેટલી કવિતાઓ લખી, કેટલાં ગીતો ગાયાં. ખરેખર, બહુ જ સુંદર છે આ ગંગાનું દૃશ્ય !''

સંધ્યાકાળે આશ્રમમાં આવીને મેં સ્વામી પરમાનંદ તથા સ્વામી ચિન્મયાનંદને મારી ઈચ્છા જણાવી—મા સાથે એકાંતમાં વાત કરવાની. ચિન્મયદા મને દિદિ ગુરુપ્રિયાદેવી પાસે લઈ ગયા. માને એકાંતમાં મેળવવાં તે કંઈ સહેલી વાત નથી, અવિરત ભક્ત-સમાગમ ચાલ્યા જ કરતો હોય છે, બધાંને ખસેડીને ફક્ત મારે માટે કંઈ મા સમય આપે નહિ, આ શું સહજ આગ્રહ છે ? દિદિએ આશ્વાસન આપ્યું કે પ્રયત્ન કરશે.

૨૫ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૦, ગુરુવાર :

આજે શિવરાત્રિનો ઉપવાસ છે. પ્રાતઃકાળે સ્નાનાદિ પતાવીને પુષ્પમાળા હાથમાં લઈને અન્નપૂર્ણા-મંદિરના પ્રાગણમાં અપેક્ષા કરતો ઊભો. એકાએક દિદિ દેખાયાં, અને અમે દોડ્યાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

દિદિ પાસે. એમણે તો આશ્વાસન આપેલું, તેઓ જાણે મૂર્તિમાન્ આશ્વાસન ! બીજે માળે એક નાના ઓરડામાં ઘણા ભક્તો માને ઘેરી વળીને ઘોંઘાટ કરે છે. દિદિએ અમને બોલાવ્યાં, અને એ બધાંની વચ્ચેથી રસ્તો કરીને લઈ ગયાં. માના પદપ્રાંતમાં આવીને બોલ્યાં, ''અત્યારે જ પ્રણામ કરી લો.'' માને કહ્યું, ''મા, આ લોકો ચંદનનગરથી આવ્યાં છે, તમારી સાથે એકાંતમાં વાત કરવા માગે છે.'' અમારા તરફથી દિદિએ જ માને નિવેદન કર્યું. હવે અમારે શેની ચિંતા ? બાળકના મનની ઈચ્છા પૂર્ણ કરવી તે તો માએ જ વિચારવાનો વિષય છે. એમનો વિચાર તેઓ જ જાણે.

પરંતુ ઓરડામાં પેસતાં જ કેવી તીક્ષ્ણ અને અંતર્ભેદી દૃષ્ટિથી માએ અમારી સામે જોયું ! એ દૃષ્ટિ સહજ નહોતી, સ્વાભાવિક પણ નહોતી. એ દૃષ્ટિ સ્થિર, અપલક, પ્રશાંત તથા અત્યંત ગંભીર. સ્નિગ્ધ જ્યોત્સ્નાલોક જેવી ન લાગી, પણ મધ્યા□ના સૂર્યમાંથી નિઃસૃત થયેલું તીવ્ર આલોકનું ઝરણું. માએ શું જોયું તે તો મા જ જાણે. એમની દૃષ્ટિનો અર્થ દુર્જ્ઞેય છે.

દિદિએ મા આગળ અમારો પરિચય આપવા માંડ્યો, પણ મને લાગ્યું કે મા અમને જોતાં નથી, એવું કેમ ? મા આગળ બાળકનો પરિચય આપવો તે હાસ્યાસ્પદ નથી ? હું હસી પડ્યો. મા પણ ઉચ્ચ સ્વરે હસવા લાગ્યાં, જાણે મારા ભાવનું જ સમર્થન, અને એ હાસ્યમાં તળિયે જતું રહ્યું દિદિનું પરિચય આપવાનું. આ પરિચય આપવાનો વ્યાપાર ખાલી અવાંતર ને અનાવશ્યક હોય એવું મને ન થયું—મારા આટલા બધા દિવસના ભારની મૂંઝવણ લાગી. જાણે કે માનું અટ્ટહાસ્ય પણ આ જ વાત કહે છે. પરંતુ એકદમ જ માયાનાં વાદળ કશેકથી ઘેરાઈ આવ્યાં. બુદ્ધિમાન્‌ની બુદ્ધિથી મનોમન વિચારવા લાગ્યો કે આટલાં પંદર વર્ષોની ઐક્યાનુભૂતિ તો પછી કલ્પના નહિ પણ સત્ય છે—સંશય દોલાયમાન્. તત્ક્ષણ મા ગંભીર થઈ ગયાં. આ અટ્ટહાસિનીનું હાસ્ય જાણે મેં જ બંધ કરાવી દીધું ન હોય ! મારા હૃદયના ભાર જોડે ઐક્ય રાખીને વીણા વિચિત્ર સૂરમાં વાગે છે—ક્યારેક સ્નિગ્ધ માધુર્યે, ક્યારેક અટ્ટહાસ્યે, ક્યારેક દુર્ભેદ્ય ગાંભીર્યે..... માના આકસ્મિક ભાવ-પરિવર્તનથી રહસ્યની અંદર ડૂબકીઓ ખાતો હું ઝટપટ પ્રણામ કરીને જતો રહ્યો.

સત્સંગમાં જઈને બેસી રહ્યો. થોડીક ક્ષણોમાં મા પણ આવ્યાં. બધાંની સાથે મેં પણ ફૂલની માળા આપીને પ્રણામ કર્યા. માએ સસ્મિતે ગાવાનું શરૂ કર્યું. અમે બધાંય મા સાથે ગાવા માંડ્યાં. કેવો એ આનંદ ! માની દૃષ્ટિ કોઈક અનંતની અંદર લીન થઈ ગઈ છે. સહેજ સહેજ ડોલે છે અને ગાય છે. ગાવાનું સમાપ્ત થતાં રસમયીનો રસરંગ ચાલ્યો—''બાપ રે બાપ ! આટલા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મોટા મોટા ઉસ્તાદો છે, તેમની વચ્ચે ગીત ગાવું તે કંઈ ઓછા સાહસની વાત છે ?'' (અભયદા, છબિ બંદ્યોપાધ્યાય વગેરેને લક્ષ્ય કરીને કદાચ.) ઘણા બધા ભક્તો બોલી ઊઠ્યા, ''ઉસ્તાદોના ગાયન કરતાં બધાને તમારું ગાવાનું જ ગમે છે.'' મા બોલ્યાં, ''એમ જ હોય ને. નાની છોકરીની અડધી-પડધી બોલી બધાં મા-બાપને ગમે.''.....

''મા, હજી એક ગાઓ ને.'' આગ્રહ કર્યો એક ભક્તે. મા હસીને બોલ્યાં, ''મારો અત્યારે ગીત ગાવાનો 'મૂડ' નથી.'' બોલતાં બોલતાં હસી પડ્યાં ઉચ્ચ સ્વરે—''તમે ઉસ્તાદ ગવૈયાઓ બોલો ને—'અત્યારે મારો 'મૂડ' નથી ?' એ વાત તમારા લોકોની એકતરફી કેમ હોય, મેં પણ જરાક છોડ્યું (વાપર્યું.)'' બધાં જ માની સાથે મોટેથી હસી પડ્યાં. મા પણ બહુ જ હસવા લાગ્યાં, બોલ્યાં, ''નિમંત્રણ મળેલા ઘરમાં મીઠાઈ ખાઈ ખાઈને જ્યારે કંટાળી જવાય, ત્યારે થોડીક ચટણી ખાઈ લો ને ? મારું ગાવાનું પણ તે જ રીતે લો, બીજું શું.''.... એક જણે કહ્યું, ''મા, અમને ચટણી જ ભાવે છે.'' ''હા, ચટણી બધાંયને ભાવે'' સંક્ષેપમાં માએ ઉત્તર આપ્યો, ''છબિ હવે તું એક ગા.'' આદેશ થયો માનો. છબિદિ હા-ના કરતાં કરતાં બોલ્યાં, ''ચટણી પછી કંઈ જ ગમે નહિ, મા.'' ફરી ખડખડાટ હસી ઊઠ્યાં, ''એ છે તમારો 'ઉસ્તાદી વિનય'.''.... છબિ બંદોપાધ્યાયના અને અન્ય એક જણના ગીતથી સત્સંગ સમાપ્ત થયો.

બપોરે મા પોતે ઊભાં રહીને શિવ-પૂજાનું આયોજન કરાવે છે—આશ્રમ-બાલિકાઓ પાસે. વિભિન્ન સ્થાને અક્કેક શિવલિંગ બેસાડીને પ્રત્યેક શિવને કેન્દ્રમાં રાખીને આજુબાજુ અનેક આસનો પાથરેલાં છે. પ્રત્યેક આસન પાસે પુષ્પ-ચંદન-બિલ્વપત્ર તથા ફળાદિ સમસ્ત ઉપકરણો ગોઠવાવે છે મા. આ પ્રમાણે શતાધિક વ્રતીઓ માટે પૂજાની વ્યવસ્થા મા નિપુણતાપૂર્વક પ્રથાનુસાર કરાવે છે. માનું આ કર્મીરૂપ પણ અપૂર્વ છે. માના હાથનું પ્રત્યેક કર્મ સાર્થક સુંદર ! એમના કર્મમાં કોઈ નાનું નહિ, કોઈ મોટું નહિ, તુચ્છ નહિ, ઉચ્ચ નહિ—આ વિષયીનું ને આ યોગિનીનું કર્મ એવો કોઈ ભેદ નહિ. મા જાણે કે મૂર્તિમતી શ્રદ્ધા, અત્યંત ગહન નિષ્ઠા અને તન્મયતા સહિત કાર્ય કરતાં જાય છે, જાણે કર્મ નહિ પણ ધ્યાન છે. યુગયુગાંતરના શિલ્પીઓએ ધ્યાની બુદ્ધનું રૂપ અંકિત કર્યું છે, જ્ઞાની શંકરાચાર્યનું અને ભાવુક ભક્ત શ્રીચૈતન્યનું રૂપ પણ વિભિન્ન તૈલચિત્રોમાં અંકિત થયેલું જોયું છે, પરંતુ કર્મયોગમાં તન્મય થયેલા આ રૂપનો ફોટો પાડવામાં આવે તો સઘળા ચિત્રકારોની પીંછીએ હાર માનવી પડે. અને શ્રીમાની વાતો કરવામાં, મને લાગે છે કે, હું ગમે તેટલી વાતો કેમ ન કરું, છતાં એ રૂપ અનુક્ત જ રહેશે.

કાશ્મીરથી શિક્ષણ વિભાગના એક ઉચ્ચ પદસ્થ સજ્જન હાથમાં ફૂલનો ગુચ્છો લઈને આવ્યા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

છે માને મળવા માટે. માની પાસે પાસે ફરે છે, સહેજ બોલું બોલું કરે છે, કોઈ જો એમનો પરિચય ન કરાવે તો વાર્તાલાપ કરે કેવી રીતે ! ...... એક જૂના ભક્તે આગળ આવીને પરિચય કરાવી દીધો—કાશ્મીરની વિખ્યાત અમુક કૉલેજના તેઓ અધ્યક્ષ છે અને અમુક સંસ્થામાં અમુક છે ઈત્યાદિ. મા ફક્ત બોલ્યાં "હં".... અને વળી કર્મયોગમાં તન્મય થઈ ગયાં. આટલાથી પેલા સજ્જન તૃપ્ત ન થયા. હજી મા પાસે તેવી જ રીતે ઊભા રહ્યા છે - કદાચ ફરીથી માની દૃષ્ટિ પડે. બહુ વાર પછી બીજા કોઈએ આવીને પરિચય આપ્યો એ પ્રખ્યાત વ્યક્તિનો કે "મા, આ અમુક....." મા તે જ પ્રમાણે કર્મમાં વ્યસ્ત છે. સંધ્યાકાળ થવા આવ્યો. અન્ય કોઈ ઉપાય ન જોતાં પેલા સજ્જન સાથેનાં એક મહિલાએ માની નજીક જઈને કહ્યું, "મા, આ સમગ્ર કાશ્મીરની શિક્ષણ-વ્યવસ્થાના અમુક... ઈત્યાદિ. માએ સામે જોયા વગર જ ફરી એક વાર ગંભીર ભાવે "હં" કહ્યું, અને કર્મમાં વ્યસ્ત થઈ ગયાં. એટલામાં એક જીર્ણ વસ્ત્ર પહેરેલા, શીર્ણકાય વૃદ્ધ પૂર્વબંગાળથી આવ્યા. દૂરદૂરથી માને જુએ છે અને અશ્રુ વહાવે છે—"મા, ફક્ત તમને જોવા માટે આટલે દૂરથી આવ્યો છું. આ તમને પહેલી વાર જ જોઉં છું. ફક્ત જોવાની, ફક્ત આ દેવી દર્શનની જ મને કામના હતી, એ કામના પૂર્ણ થઈ, મા. મારું કષ્ટ વેઠીને આવવાનું સાર્થક થયું, મા, જીવન સાર્થક થયું, મા." માએ પ્રસન્ન વદને જોયું, કોણ ?—ઓહ ! જાણે કેટલા બધા વખતથી પરિચિત ન હોય ! જાણે એના આવવાની ખબર જ હતી ! ચાલવા માંડ્યાં મા, જાણે કંઈ વક્તવ્ય, કંઈ જિજ્ઞાસા નથી. એકાએક ઊભા રહી ગયાં, "તમે ક્યાં રહો છો, બાબા ?"

"મહેશ ભટ્ટાચાર્યને ત્યાં."

"ઓહ ! બહુ સરસ. વચ્ચે વચ્ચે આવતા રહેજો." મા ચાલી ગયાં કર્મ માટે. તે ને તે જ ઘડીએ વૃદ્ધની આંખોમાંથી ભાવાવેશનાં આંસૂ ટપકવાં માંડ્યાં, "મા, ધન્ય થયો. સફળ થયો મારો મનુષ્ય-જન્મ.

(ક્રમશઃ)

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીની મુલાકાત

- ડૉ. રામનારાયણ તિવારી

(૩)

પ્રશ્ન : આપે આશ્રમવાસનો નિર્ણય કેવી રીતે લીધો ?

સ્વામીજી : મુંબઈમાં સાયણ નામની એક જગા છે. ત્યાં મૂળજીભાઈ (નંદુબહેનના પિતા અને ગોપાલદાસના કાકા) નામે એક ગુજરાતી ભક્ત રહેતા હતા. એમનું એક શિવમંદિર હતું. મા મુંબઈ જાય ત્યારે ત્યાં ઘણી વાર રહેતાં. એમના મકાન સામે પતરાંના છાપરાવાળા બે ઓરડા બનાવેલા હતા. પાસે એક તળાવ હતું, પાછળ ડુંગરો હતા. મેં એમને મળીને મારી ઓળખાણ આપી. એમણે મને ત્યાં જ રહેવા માટે આગ્રહ કર્યો. થોડાક દિવસમાં મેં ત્યાં જ મારો ડેરો જમાવી દીધો. મા કોઈ કોઈ વાર ત્યાં આવીને રોકાતાં એ તો હું પહેલાં જ કહી ચૂક્યો છું. મેં એકવાર માને પૂછેલું કે હું જે કામ (નોકરી) કરું છું તે છોડી દઉં ? માએ કહ્યું, ‘‘અભી નહીં. મહીને દો મહીનેમેં સાલભરમેં આતે રહના.’’ દર વર્ષે બે-એક મહીના જેટલો સમય કાઢીને હું મા પાસે જતો રહેતો.

ઉનાળામાં અમે સિમલા જતા. ધીમે ધીમે મને બધાં સાથે પરિચય થઈ ગયો. મા સોલનમાં હતાં. માએ મને બોલાવ્યો. હું હમેશાં Resignation letter મારી સાથે જ રાખતો. ચાર-પાંચ સરકારી નોકરીઓ હતી, પણ રજા કોઈ નહોતું આપતું. મેં વિચાર કર્યો કે મારે નોકરી સાથે તો કંઈ જ નિસ્બત નથી, પણ નવરા બેસવું સારું નહિ, તેથી મારી ખુશી માટે કામ કરું છું. એટલે મને ક્યારેય કોઈ કંઈ કહેતું નહિ. માએ મને સોલનમાં પૂછ્યું, ‘‘ક્યા અબ તુમ કામ છોડ સકતે હો ?’’ અર્ધકુંભના બે-એક વર્ષ પછીની આ વાત છે. માએ મને વિંધ્યાચલ જવાનો નિર્દેશ કર્યો.

મારી સાથે ગુજરાતના રાજ્યપાલ શ્રી રામકૃષ્ણ ત્રિવેદીના પિતા શ્રીમહાવીરપ્રસાદ ત્રિવેદી હતા. એમણે મને કહ્યું—તમે વિંધ્યાચલ જાઓ. હું વિંધ્યાચલ આવી ગયો. ત્યાં હું તદ્દન અજાણ્યો હતો. ત્યાં જઈને મેં મારે વિષે જણાવ્યું, તો મને કહેવામાં આવ્યું કે તમને આ આશ્રમની દેખરેખનો ભાર સોંપવામાં આવશે. કેવી રીતે સંભાળવાનું છે તે મને સમજાવી દીધું. તે દિવસોમાં મહીને ૧૬ રૂપિયા મળતા. જમવાની વ્યવસ્થા જુદી હતી. પાણીની વ્યવસ્થા નહોતી. વિંધ્યાચલમાં માનો આશ્રમ અષ્ટભુજા પહાડ ઉપર છે. પાણી માટે નીચેથી માટલાં ભરાઈને આવે છે. તેટલામાંથી જ ઝાડ-પાનને પાવાનું, સ્નાન માટે રાખવાનું, રસોઈ અને પીવાની વ્યવસ્થા પણ એ જ પાણીથી કરવી પડતી. વિંધ્યાચલ આશ્રમમાં માનો પ્રભાવ અત્યારે પણ અનુભવાય છે. ત્યાં મને સારી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અનુભૂતિ થયેલી. અહીંયાં (ભીમપુરામાં) જેમ એક ગુફા છે તેમ ત્યાં પણ એક ગુફા હતી. હું ત્યાં બેસતો. માએ કહેલું—ત્યાં બહુ ગરમી હોય છે. બહુ પથ્થર છે, જેમ ઓમ્કારેશ્વરમાં પથરા છે. સવારે સાડા સાત વાગ્યાથી એવો ધોમ ધખતો કે જાણે બપોરના ૧૨ વાગ્યા હોય ! માએ મને કહેલું—તું દિવસે સાડા સાત-આઠ વાગે નીચે ગુફામાં જતો રહેજે, સાંજે બહાર આવજે. સાંજે જ જમવા કરવાનું બનાવજે. હું માના નિર્દેશાનુસાર ચાલવાનો પ્રયત્ન કરતો.

પ્રશ્ન : આપના જે મિત્ર આપની જોડે રહેતા હતા, તેમનું શું થયું ?

સ્વામીજી : મારો દોસ્ત તો મુંબઈમાં જ રહી ગયો. એનાં લ઼ન થઈ ગયાં. હું તો નાનપણથી જ ફક્કડરામ હતો.

પ્રશ્ન : આપની સાધના કેવી રીતે ચાલતી ?

સ્વામીજી : મને થયું કે માએ મને અહીંયાં મોકલી તો દીધો, પણ કયો જપ કરવો તે નથી કહ્યું. મને અંદરથી જે આવે તે પ્રમાણે ધ્યાન વગેરે કરતો. ત્યારે હું ભાઈજીનાં મા વિષે લખાયેલાં પુસ્તકો વાંચતો. એ પુસ્તકો વાંચવાથી મને એવો બોધ થયો કે ભાઈજીમાં તીવ્ર વૈરાગ્ય તેમ જ એમના ઈષ્ટ અને આરાધ્ય પ્રત્યે એવી લગની હતી કે તેઓ માને અહીં-તહીં બધે જ જોતા.

મારી તો સ્થિતિ પહેલાંના જેવી જ હતી—ભોજન વગેરેનું તો ધ્યાન જ નહોતું રહેતું. અચાનક એક દિવસ મા આવી પહોંચ્યાં. મારી આખી દિનચર્યા જોઈ. માએ મને એમની સાથે આવવાનું કહ્યું. પરમાનંદ સ્વામીજી પણ ત્યારે ત્યાં આવેલા, ત્યાં repair કામ ચાલતું હતું.

પ્રશ્ન : આપનો ખર્ચો કેવી રીતે ચાલતો ?

સ્વામીજી : બનારસથી મહીને બે મહીને પૈસા આવતા. પણ એક મહીનાથી કંઈ પૈસા આવ્યા નહોતા. મને એની કંઈ ચિંતા નહોતી. (પરમાનંદ) સ્વામીજીએ કહ્યું—તમે લખ્યું કેમ નહિ પૈસા માટે ? મેં કહ્યું—એમની પાસે હોત તો ચોક્કસ મોકલત. હું તો ભાજી ઉકાળીને પણ મારું કામ ચલાવી લેતો. પરમાનંદ સ્વામીજીની સાથે મહાવીરપ્રસાદ ત્રિવેદી પણ આવ્યા હતા. તે જ દિવસોમાં મા પણ આવી ગયાં. સ્વામીજીએ માને કહ્યું—જુઓ, કાશી આશ્રમમાં બધા ખાય છે, પીએ છે. આ એકલો રહે છે, પૂરેપૂરા નિયમ પ્રમાણે ચાલે છે, કોઈ ઈચ્છા નથી રાખતો, જાતે રાંધીને ખાય છે, એનું ધ્યાન કોઈ નથી રાખતું કે સમયસર પૈસા મોકલવા જોઈએ. માએ કહ્યું, સ્વામી પરમાનંદની રસોઈ હું બનાવીશ, તું અમારી સાથે ખિચડી ખાજે. હું સ્વામીજીની સાથે જમતો, તેઓ જે કામ કહે તે કરતો. બજારમાંથી સામાન શાક વગેરે લઈ આવતો. ભોજન તો મને મળી જ જતું.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રશ્ન : માએ બધું સાંભળીને શું કહ્યું ?

સ્વામીજી : મા મને એમની સાથે બનારસ લઈ ગયાં. માએ બધી મુખ્ય વ્યક્તિઓને બોલાવીને પૂછ્યું—"તમે લોકો ભોજન વગર રહી શકો છો ? આણે દોઢ મહીનો પૈસા વગર પસાર કર્યો. કોઈને લખ્યું સુદ્ધાં નહિ." બધા જ એકબીજા પર જવાબદારી નાખવા માંડ્યા. માએ કહ્યું—વિંધ્યાચલ આશ્રમમાં કોઈ જતું નથી. આ ત્યાં રહે છે, એની વ્યવસ્થા થવી જોઈએ. આ રીતે માએ વિંધ્યાચલમાં મારી રહેવાની વ્યવસ્થા કરાવી દીધી.

પ્રશ્ન : એવી કોઈક પ્રત્યક્ષ ઘટના કહો કે જેમાં માએ તરત જ આપની મનોભાવના સ્વીકારી લીધી હોય.

સ્વામીજી : એવું તો અનેક વાર બન્યું છે, પણ આ પહેલો પ્રસંગ હતો જ્યારે માની અનુકંપાએ મને ગદ્‌ગદ્ કરી દીધો—મારી માની 'વરસી' હતી, મને તો કંઈ જ કરતાં આવડતું નહોતું. કેટલાક સાધુઓ મારી પાસે આવતા, એમને ભોજન કરાવવાનો કાર્યક્રમ મેં ઘડ્યો. ત્યારે આશ્રમવાસી એક દિદિ ત્યાં હતાં, એમને બે સાધુઓ માટે ભોજન બનાવવાનું મેં કહ્યું, એમણે બહુ જ પ્રેમથી રાંધ્યું. બે સાધુઓ બપોરે આવ્યા અને જમ્યા. વિંધ્યાચલ આશ્રમથી નીચે ગુરુપ્રિયાદિદિનાં બહેન રહેતાં હતાં. તેઓ જ વિંધ્યાચલ આશ્રમની દેખરેખ રાખતાં. મેં એમને પ્રસાદ લેવાનો આગ્રહ કર્યો. એમણે ના પાડીને એવું કહ્યું કે હું શ્રાદ્ધનું ભોજન નથી લેતી. મારા મનમાં થયું કે જો મા આવે તો સારું, માનો પ્રસાદ બની જાય. એટલામાં કોઈએ આવીને ખબર આપી કે બનારસથી સૂચના આવી છે કે મા એક કલાક પછી આવે છે—જે ધાર્યું હતું તે બની ગયું. બીજું એ સાંભળ્યું કે મા સત્સંગમાં બેઠાં હતાં, માને ભોજનની વાત કરી ત્યારે માએ ના પાડી દીધી અને હાથના ઈશારાથી કહ્યું કે મોટર તૈયાર રાખો, વિંધ્યાચલ જવાની છું. મારા મનની ભાવનાનો આ રીતે પ્રતિભાવ મેળવીને અત્યંત પ્રસન્નતા અનુભવી.

જે દિદિએ રસોઈ બનાવેલી, એમને જઈને મેં કહ્યું—મા આવે છે. એ ખૂબ ખુશ થઈ ગયાં. એટલામાં મા આવીયે ગયાં. માએ કહ્યું—મેં કહેલું ને કે મારું ખાવાનું ઉપર લઈ જાઓ. દિદિ તરત ગયાં અને માને માટે ભોગ લઈ આવ્યાં. માએ ભોગ ગ્રહણ કર્યો. હું પણ ત્યાં જ ઊભો હતો. બેલૂદિ (ગુરુપ્રિયાદિદિનાં પેલાં બહેન) માને જમાડ્યાં વિના જમતાં નહિ. માએ ભોગ ગ્રહણ કર્યો પછી તેઓ બરોબર માનો પ્રસાદ જમ્યાં. આ બધી પોતપોતાની ભાવનાઓની વાત છે. ભગવાન બધે જ વ્યાપ્ત છે, અંતર્યામી છે. તમે વિચારો કે મા આવી જાય તો મા આવી જશે. વિંધ્યાચલમાં અનેક વાર મારી સાથે આવું બન્યું છે.

પ્રશ્ન : આપ તો રજા લઈને આવ્યા હતા ?

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સ્વામીજી : હા, હું રજા લઈને સોલન આવ્યો. પછી પાછો ન ગયો. ઘરે જવાનું બંધ જેવું જ હતું. ત્યાંથી બનારસ ગયો. એ દિવસોમાં 'સંઘ'નું મુખ્ય કાર્યાલય બનારસ હતું. વિંધ્યાચલમાં હું દોઢ વરસ રહ્યો. ત્યાં એટલી બધી ગરમી પડતી કે આઠ વાગતામાં તો લૂ વાવાનું શરૂ થઈ જતું. માના કથનાનુસાર હું નીચે ગુફામાં જતો રહેતો, ભજન કરતો. સાંજે ગમે તે ખાઈ લેતો. ત્યાં આંબાના બહુ ઝાડ હતા. કાચી કેરીને ઉકાળીને 'પનો' બનાવીને પી જતો. સાંજે દૂધ આવતું. માએ કહેલું કે દૂધમાં એક-બે રોટલી નાખીને ખાઈ લેજે, રસોઈ નહિ બનાવતો. હું એ પ્રમાણે કરી લેતો.

આ રીતે લગભગ બે વર્ષ વિંધ્યાચલમાં રહ્યો. મા અવારનવાર ત્યાં આવતાં. ત્યાં એકલું જરાયે નહોતું લાગતું, એવું લાગતું કે સાથે કોઈ મોટું છે. માનાં પુસ્તકો વાંચવા લાગ્યો. પૂ. ભાઈજી (સ્વ. જ્યોતિષચંદ્ર રાય) ની મારા ઉપર બહુ જ કૃપા હતી, ભાઈજી શરીરમાં નહોતા છતાં. જેમ બે ને બે ચાર થાય, એવા જ એ પ્રત્યક્ષ અનુભવો હતા.

પ્રશ્ન : સ્વામીજી, આપને કેવું લાગતું ? આપના અનુભવોનો સ્પર્શ અમને કઈ રીતે આપશો ?

સ્વામીજી : બાહ્ય જગતમાં તો બધે અશાંતિ છે. સાચી શાંતિ તો અંદર છે, તેને શોધવી જોઈએ. માના શબ્દોમાં—"અપનેકો જાનના અપનેકો પાના મનુષ્યકા કર્તવ્ય હૈ."

હું ફરી જ્યારે મા પાસે ગયો ત્યારે માએ કહ્યું—તુમ ઉત્તરકાશી ચલે જાઓ, ઉત્તરકાશી કે કાલીમંદિરમેં તુમકો સેવા કરની હૈ."

(ક્રમશઃ)

•

पत्रं पुष्पं फलं तोयं यो मे भक्त्या प्रयच्छति।
तदहं भक्त्युपहृतमश्नामि प्रयतात्मनः ॥
–(भगवद् गीता, ६-२६)

ભક્તિભાવથી, શુદ્ધ ચિત્તે જે મને ફળ, ફૂલ, પાદડું કે જળ આપે છે તેનું ભક્તિપૂર્વક આપેલું હું સ્વીકારું છું !

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પરમ ભગવતી મા આનંદમૈયાના આશીર્વાદ

- પૂ. લાલજી મહારાજ

સંવત ૨૦૧૬ના ચૈત્ર સુદ ૧૫, તા. ૧૨-૪-૬૦ની રાત્રે નિદ્રામાં લાલુને સ્વપ્નમાં એક દિવ્ય દર્શન અને વંદન ચરણસ્પર્શ થયાં. માએ લાલુના ખભે પોતાનો કરકમળ મૂકી તમો પરમપદના અધિકારી છો તેવા આશીર્વાદ સાથે સ્વપ્નાવસ્થામાં તેમનો પરિચય થયો. લાલુ દક્ષિણની યાત્રાએ ગયો. પૈદલ ચાલતાં વચ્ચે એક ઉપવનમાં રમણીય નવપલ્લવ ઘટામાં પ્રવેશ કર્યો. તેમાં અનેક પક્ષીઓના કિલકિલાટ સાથે કોયલ, મેના, પોપટ, પપઈયા, ચકોર, મોર, વગેરેના મીઠા મધુરા ટહુકારથી દેદીપ્યમાન બનીને ચોમેર નવનિત શ્રી વસંત ભગવાનનાં દર્શન કરતો કરતો લાલુ ગાઢ વનમાં ગયો. ત્યાં એક વિશાળ અને ભવ્ય દેવપુરી સમો ઉત્તર મુખે મંડપ હતો. તે મંડપના પ્રવેશ દ્વારથી દક્ષિણે ઘણો જ સુંદર અને વિશાળ લાંબો મંડપ બાંધેલો હતો. વચ્ચે જવા-આવવાનો મોટો માર્ગ રાખેલો હતો. બંને બાજુ વાંસ બાંધેલા હતા. તેમ જ તેના બંને પડખે શ્રોતાજનો લાખ ઉપરાંતની સંખ્યામાં બેઠા બેઠા મરાઠી ભાષામાં કીર્તન ગાતા હતા. છેવટે શણગારેલું વિશાળ વ્યાસપીઠનું સિંહાસન હતું. આ સર્વ જોતો જોતો લાલુ ચાલ્યો અને વ્યાસપીઠ પાસે ગયો. ત્યાં મખમલના ગાલીચા પાથરેલા હતા. મોટા સિંહાસન ઉપર મોટાં છત્ર, હાંડા, ઝુંમર, તકતા ચોમેર ઝગમગ ઝગમગ થતાં હતાં. તેની પશ્ચિમે વાદળી રંગના, સોનેરી કિનારના મોટા મોટા બે પડદા હતા. તે કોઈ રાજમહેલના દરવાજાની આગળ અભિવૃદ્ધિ કરતા મોટા હાથીની જેમ શોભતા હતા. તે સર્વ દિવ્યદર્શન હતું. તેની ડાબી બાજુએ એક અતિ ગૌરવર્ણા શરીરે એક સંન્યાસી મહારાજશ્રી હતા. હાથમાં રૂપેરી છડી પકડી હતી અને ભગવી લાંબી અલફી પહેરેલી હતી. બાંધાદાર શરીર હતું, અને કમળાકાર હસતા મુખે ઉભા હતા, તેમ જ લાંબી દાઢી મૂછો હતાં. તેઓશ્રી સુંદર અને પ્રભાવશાળી દેવપુરુષ જેવા લાગતા હતા. તે સંન્યાસીની ઉંમર ૫૧ વર્ષ જેટલી હશે.

લાલુ જોતો હતો એટલામાં 'મા આનંદ માઈકી જય' એમ સર્વ પોકારી ઉઠ્યા. મહાશક્તિસ્વરૂપ, પરમ પૂજ્યપાદ શ્રી આનંદ મૈયા તે બે ઝુલતા પડદાઓ વચ્ચેથી બહાર આવ્યાં. તેમના દિવ્ય પરમાનંદનો દિવ્ય પ્રભાવ ચંદ્ર સમાન શાંત, શીતળતા વરસાવતો હતો. પોતે ચંદ્ર સરખા મંગળ રીતે મંદ મંદ હસતાં હતાં. તેઓશ્રીની સમદૃષ્ટિ હતી, સફેદ વસ્ત્રો ધારણ કરેલાં હતાં, પોતાનો જમણો કરકમળ આશીર્વાદ વરસાવતો સહજ રીતે ઉંચો કરેલો હતો, અને પોતાના ડાબા કરકમળમાં સુવાસિત મોટાં પુષ્પોના આઠદસ હાર ભરાવેલા હતા. મંગળ રીતે પોતે બહાર પધાર્યા. સર્વ સભાજનોએ જયજયકારનો ધ્વનિ ગજાવ્યો.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આવો દિવ્ય દર્શન-વંદનનો યોગ જોઈને તે વખતે લાલુએ પૂજ્ય માની સામે દોડીને તેઓશ્રીનાં પરમ પાવન ચરણોમાં સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કરી માનાં પાવન ચરણો પકડી લીધાં. ત્યારે પૂ. શ્રી આનંદમૈયાએ પાછાં ખસવા પ્રયાસ કર્યો અને બોલ્યાં કે,—અરે ક્યોં પૈરોંકો સ્પર્શ કરતે હો ? ત્યારે લાલુએ પૂજ્ય માતાને પ્રાર્થના કરી કે, ‘‘જગત અંબાસ્વરૂપ આનંદ માઈ હું આપશ્રીનાં દર્શને આવ્યો છું, અને પૂજ્ય સ્વામીશ્રી માધવતીર્થજીનો હું આશ્રિત છું.’’

ત્યારે પૂજ્ય માતાજીએ નીચે નમીને લાલુના બંને હાથ પકડીને એને અતિ વહાલથી બેઠો કર્યો. પછી લાલુ માતુશ્રી સામે ઉભો રહ્યો, ત્યારે પૂજ્ય મા બોલ્યાં કે ઓ... હો... હો... તુમ પૂજ્ય પિતાજી સ્વામીજી માધવતીર્થજીકે આશ્રિત હો. બડી અચ્છી બાત હૈ. હું જ્યારે જ્યારે ગુજરાતમાં આવું છું ત્યારે ત્યારે પૂજ્યશ્રીને મારા સત્સંગ વખતે આમંત્રણ આપું છું. તેઓશ્રી મહાન વિદ્વાન છે. તત્ત્વવિચારક મહાન પુરુષ છે.

એમ બોલીને પૂજ્ય માતાજી લાલુના ખભા ઉપર પોતાનો હાથ મૂકીને ખૂબજ વહાલથી કહેવા લાગ્યાં અબ તુમ્હારા જન્મ-મરણ રૂપ સંસાર ખતમ હો ગયા. તુમ્હારા સંસાર મિટ ગયા. અભ ભવ-ભટકન છૂટ ગયા. તેમ બોલીને માં હસવા લાગ્યાં.

ત્યારે લાલુએ પ્રાર્થના કરી કે, ‘‘માતુશ્રી, આપ શું બોલો છો તે મને બરાબર સમજાય તેમ કહેવા કૃપા કરો. ત્યારે પોતે હસીને બંને કરકમળો ઉંચા કરીને બોલ્યાં કે—અરે ભાઈ, તુમ તો દત્ત કે અંશ હો, તુમ્હારા અબસે જન્મમરણ મિટ ગયા, ફીર હોનેવાલા નહીં. એમ બોલીને પૂ. આનંદમા લાલુના માથા ઉપર, ખભા ઉપર અને બરડા ઉપર પોતાના કરકમળ ફેરવવા લાગ્યાં. તે વખતે લાલુના આનંદની સીમા ન હતી. ભગવદ્ભાવથી દિલ છલકાઈ જતું હતું હૃદયમાં શીતળતા જામી હતી. પોતાના માનવજીવનની ધન્ય પળો હતી. તેઓશ્રીનો આશીર્વાદ લાલુ માટે તો કેવળ મોક્ષ-દ્વાર ખુલ્લાં કરી દેતો, પરમ સુખનો અનુભવ કરાવતો હોવાથી લાલુ તો તે આનંદમૈયાની સામે ને સામે જ સ્થિર થઈ ગયો. પછી જ્યારે જાગૃત અવસ્થામાં આવ્યો ત્યારે પોતાના જીવનમાં અતિ—ઘણું નવનિત આનંદરૂપ લાગતું હતું. જડ ચેતનમાં એકાત્માભાવ તદ્રૂપતા અનુભવાતી હતી. કોઈ સાથે વાત કે વહેવાર કરવો ગમતો ન હતો. એમ લાલુના કારણદેહમાં કોઈ પાપનો પુરવઠો બળવાન હોવાથી તેવી સ્મૃતિ ક્રમે ક્રમે સમય અનુસાર પલટાઈ ગઈ. તેની પાછળ જો જોરદાર પુરુષાર્થ હોત તો જરૂર તે બીજબળ અંકુરિત બની વૃક્ષરૂપે વિશાળ બનત. સજ્જન કે સંતપુરુષનો સાત ડગલાંનો સંગાથ—સહવાસ મળે તો જીવ મોક્ષગામી બને જ બને.

તે બનાવ મુ. વરસોડા, સાબરમતી નદી તટે બનેલો. તે બાદ આ વાત મેં મારા પૂ. શ્રી ગુરુજી સ્વામીશ્રી માધવતીર્થજીને કહી હતી. તે પછી ૮ વર્ષ સંવત ૨૦૨૪ના ચૈત્ર સુદ ૫ ને

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તા. ૧૭-૪-૬૮ના રોજ સવારે મુ. મોટી કોરલ શ્રી નર્મદાને ઉત્તરતટે શ્રી પંચકુબેરેશ્વર મહાદેવમાં પ. પૂ. સ્વામીશ્રી વિરજાનંદ પધાર્યા. તેઓશ્રીને જોતાં જ લાલુએ સ્લેટમાં લખીને આપ્યું કે, આ સ્વામી આનંદમૈયાના ભક્ત છે. આજથી ૮ વર્ષ પહેલાં સ્વપ્નમાં શ્રી આનંદમૈયાના મંડપમાં છડીદાર તરીકે જોયા હતા તે છે. તે પછી અવકાશ મળતાં પૂ. સ્વામીજીને પૂછ્યું કે, 'આપશ્રીને પૂ. આનંદમાઈનો સહવાસ છે કે ? ત્યારે પોતે બેઠેલા ઉભા થઈને કર જોડી વંદન સાથે બોલ્યા, "હા, હા, પૂ. આનંદમયી મા તો મેરી તરુણતારણ મા છે અને હું તેમનો અજ્ઞાંકિત બાળક છું. લાંબા વર્ષોથી માની સેવામાં રહું છું. મને માએ ત્રણ માસ માટે શ્રી નર્મદાતટે ઘૂમવાની આજ્ઞા કરી છે, જેથી હું ચાંદોદથી અહીં ચાલતો આવ્યો છું." ખરેખર લાલુએ સ્વપ્નામાં શ્રી આનંદમૈયાના મંડપમાં છડીદાર સ્થાને જેવા જોયા હતા. અસલ તે જ સ્વરૂપે જ હતા. વેશ, શરીર, વાન, ઉંમર અને પ્રભાવિત દાર્શનિક મૂર્તિ. પછી તે સંવત ૨૦૧૬ની સાલની ડાયરીમાંથી મેં તેમને તે સ્વપ્નાની નોંધ વાંચી સંભળાવી. પોતે ખૂબ જ રાજી થયા અને થોડા દિવસ કોરલ અમારી પાસે રહીને શ્રી નર્મદાતટે વિચરતા વિચરતા દહેરાદૂન ગયા પછી એમના હાથનો પત્ર આવ્યો. ખરેખર આવો યોગ તે શ્રીરામ સદગુરુની કૃપાનું જ ફળ છે :

પ્રિય ચરણાશ્રિત ભક્તપ્રવર,

શ્રી લાલજી મહારાજ,

જત હું આપની પાસેથી શ્રી નર્મદા ઉત્પત્તિ સ્થાન, અમરકંટક જઈને ત્યાંથી પ્રવાસ કરતો, ચાર મહિને પૂ. માના દર્શને દહેરાદૂન આવી ગયો છું. આપની પાસે વિતાવેલા દિવસોનાં સ્મરણ તો આનંદ ઉપજાવે છે. આપના સરળ અને આનંદી સંત સેવાભાવી સ્વભાવને લીધે મારા જેવા અજાણ અપરિચિતને તમોએ પોતાનો કુટુંબીજન બનાવી દીધો તે નિષ્કામ સેવા અને પ્રેમાળ ભાવભીનો સહવાસ યાદ આવે છે. પરમાત્મા તમારી સંતો પ્રત્યેની સેવા પરમપદના અધિકારી બનવામાં પરમ સાધના રૂપ માન્ય કરો.

મેં પૂજ્ય આનંદમાને તમારા સ્વપ્નમાં અદ્ભુત બનાવની વાત કરી હતી. આઠ વર્ષ પહેલાં તમે જે પૂ. શ્રી આનંદમૈયાનાં દિવ્ય દર્શન કર્યાં છે, આશીર્વાદ મેળવ્યા છે, માએ દિવ્ય કૃપા તમારા ઉપર વરસાવી છે, આશીર્વાદ સાથે વાતો કરી છે તે તથા તમારા આશ્રમે મારું સ્વાગત કરેલું, આઠ વર્ષ પહેલાંની ડાયરીમાં કરેલી નોંધ મને વંચાવી હતી વગેરે બધી જ વાતો પૂ. માને મેં કહી છે. પોતે ખૂબ જ પ્રેમભાવથી સાંભળી છે. ભગવદીય કૃષ્ણાબહેન મજામાં હશે. તેમની ગુરુસેવા સંતસેવા જોઈ મને થાય છે ભગવદ પ્રાપ્તિના પાત્ર બનવાનો એ સરળ ઉપાય છે. એ જ દ. સ્વામી શ્રી બિરજાનંદના નારાયણ સ્મરણ. દહેરાદૂન તા. ૪-૭-૧૯૬૮.

('નર્મદા-પરિક્રમા અને શ્રીરંગમિલન'માંથી પૂ. મહારાજશ્રીની પ્રેરણાથી સાભાર)

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સ્મૃતિરૂપેણ સંસ્થિતા - ૩

—બકુલેશ ભટ્ટ

તુમ મુઝે ખિલાઓ

—શાંતાબેન એ. પટેલ
ન્યુ જર્સી, યુ.એસ.એ.

માની અસીમ કૃપા, અસીમ કરુણા હોવાથી જ આજથી સાંઈઠેક વર્ષ પહેલાં એમણે મને પોતાની પાસે એવી ખેંચી, કે આજે પણ નિષ્ઠાને સહારે બેઠી છું. મારો મા સાથેનો પરિચય અતિ જૂનો-છેક ૧૯૩૯ના વખતથી છે. ત્યારે અમદાવાદમાં શ્રી કાંતિભાઈ મુન્શા પાસેથી મા વિષે ઘણું ઘણું સાંભળતી. જેમ જેમ સાંભળતી જાઉં, તેમ તેમ એમનાં દર્શનની લાલસા વધતી જાય. એવામાં સાંભળ્યું કે મા અમદાવાદ પધાર્યાં છે, અને લૉ કૉલેજ પાસે રહ્યાં છે. પછી કાંઈ રાહ જોવાય ? ગઈ માના દર્શને, બધાંની સાથે.

સાંજના ચારેકનો સમય હતો. મા એક વૃક્ષની નીચે બેઠાં હતાં. લાંબો કેશ કલાપ છુટો હતો. એવી રીતે વાળની લટો ફેલાયેલી હતી કે જાણે જટામાંથી કાળા સર્પો વાંકા-ચૂકા નીચે ઉતરતા હોય ! મારા ઈષ્ટદેવ મહાદેવની પ્રતીતિ થઈ, જાણે સ્વયં મહાકાલેશ્વર નગાધિરાજ હિમાલયની ગિરિકંદરામાં સુખાસનમાં બિરાજ્યા છે. મેં પ્રણામ કર્યા. તરત જ એમણે મારી સામે જોયું !

સામે શું જોયું, મારા સમગ્ર અસ્તિત્વની આરપાર એમની દૃષ્ટિ જાણે અનંત બ્રહ્માંડમાંથી નીકળી અનંતમાં સમાઈ ગઈ ! મારા રોમે રોમમાં ભક્તિના ભાવાવેશના દીપ પ્રગટ્યા. મારું જીવન આજે સાર્થક થયું, ધન્ય થયું.

પછી તો માની વધુ નિકટ આવવાનું બન્યું. આશ્રમના અનેક ઉત્સવોમાં ભાગ લીધો. એક વાર મુંબઈમાં શ્રી બી. કે. શાહને ત્યાં નવરાત્રિ ઉત્સવ દરમિયાન કુમારિકા-પૂજનમાં ભાગ લેવા માટે કેટલાક ભક્તો મુંબઈ જતા હતા. હું પણ સાથે જવા તૈયાર થઈ. મારા હૃદયના ઊંડાણમાં એવી ભાવના હતી કે કુમારી-પૂજનના ઉત્સવને હું મારા તરફથી ઊજવું. બેચાર ભક્તો અને આશ્રમવાસીઓને પૂછ્યું કે આ ઉત્સવ મારા તરફથી કરવો હોય તો કેટલો ખર્ચ આવે ? પણ બધેથી નિરાશાજનક ઉત્તર મળ્યો. આ માટેની આવશ્યક રકમ એટલી મોટી હતી કે મારાથી તો તેની કલ્પના પણ થાય તેમ નહોતી !

મેં મારું મન મનાવ્યું કે મા તો સર્વવ્યાપી છે, અંતર્યામી છે. મારા હૃદયના ભાવો શું એમના સુધી નહીં પહોંચ્યા હોય ? ભલે ધનથી સેવા ન થઈ શકે, પણ તન તો છે ને ? મારાથી થાય

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તેટલી યથાશક્તિ કામ કરી, સેવારૂપી ફાળો આપી આ પ્રસંગમાં બને તેટલું મદદરૂપ થવાનો પ્રયત્ન કરું તો ભલે નાનો તો નાનો, છતાં મારો ફાળો તો કહેવાશે ને ? આમ વિચારી રસોડામાં કામ કરવા ગઈ.

સહુએ મળી રસોઈ બનાવી, જમવાની તૈયારી કરીને કુમારિકાઓને પંગતમાં બેસાડી. ભોજન પીરસાવા લાગ્યું. રસોડામાંથી મને કોબીચના શાકનું તપેલું પીરસવા માટે આપવામાં આવ્યું. બહાર કુમારીઓને શાક પીરસતી હતી, ત્યાં મા સામે આવી ઊભાં !

મારા હાથમાં શાકનું તપેલું હતું અને હું તો અવાક્, સ્થિર, મંત્રમુગ્ધ શી ઉભી રહી ! મા એ પોતાની દૃષ્ટિ મારી દૃષ્ટિમાં પરોવીને કહ્યું :

"લો, તુમ અપને હાથોં સે મુઝે ખિલાઓ."

બોલતાં બોલતાં માએ મોં ખોલ્યું. જાણે યશોદામા પાસે ભગવાન શ્રીકૃષ્ણએ મોં ખોલ્યું ! મેં સંકોચાતા સંકોચાતા માને ખવડાવ્યું.

શાક ખાઈને મા કહે,

"લો, તુમ્હારી સબ કો ખિલાને કી ઇચ્છા પૂરી હો ગઈ, ઈસ શરીરને ખાયા, તો સબ કુમારી ને ખાયા."

હું શું બોલું ? મા પાસે તો મારાથી પણ પહેલાં મારી અસહાયતા અને મનોકામના પહોંચી ગઈ હતી ! આજેય વિચારું છું કે પૈસા ખર્ચીને જો કુમારી-પૂજા કરવી હોત તો આવો પ્રત્યક્ષ કૃપાપ્રસાદ મળત ખરો ?

•

परित्राणाय साधूनाम्

—નટવરભાઈ જીવરામભાઈ જોષી
વ્યાસ વાસણા- તા. કપડવંજ

માના નામ વિશે તો આજથી લગભગ પચાસેક વર્ષ પહેલાં એટલું બધું સાંભળેલું કે એમનાં દર્શન કરવાની ઘણી જ ઉત્કંઠા હતી. એવામાં લગભગ ૧૯૫૨ની સાલમાં શ્રી કાન્તિભાઈ મુન્શાને ઘરે કોઈ ઉત્સવ પ્રસંગે માની પધરામણી હતી. એમ થયું કે આ યોગાનુયોગનો લાભ લઈ લેવો જોઈએ, માનાં દર્શનની ઘણા વખતની ઈચ્છા પૂરી થશે. અમદાવાદના શ્રી મુન્શાના બંગલે માનાં દર્શન કરવા ગયો. દર્શન કર્યાં, પરંતુ મેં ધાર્યું હતું તેવું કશું થયું નહીં. હું બિલકુલ પ્રભાવિત ન થયો. હું શું જાણું કે મારો સમય હજી નહોતો પાક્યો ?

આમ વાત 'આવી ગઈ' થઈ ગઈ. આ પ્રસંગ ઉપર પણ સમયના થરો ચડતા રહ્યા એક

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પછી એક. આમ ને આમ ઉપરોક્ત પ્રસંગને છવ્વીસ વર્ષ વીતી ગયાં ! ૧૯૭૮ની સાલ આવી. સાંભળ્યું કે નડીયાદનાં સંતરામ મંદિરમાં સંયમ સપ્તાહ છે, અને તે થવાનો છે મા આનન્દમયીના સાનિધ્યમાં.

વર્ષોથી જામેલા વિસ્મૃતિના પોપડા ખરી પડ્યા. અંદર કશુંક નવસર્જન થતું લાગ્યું. વર્ષો પહેલાંનો ભાવ ફરી સળવળવા માંડ્યો. માનાં દર્શનની ઈચ્છા ફરી એકવાર જાગી ઊઠી છવ્વીસ વર્ષે ! સંયમ સપ્તાહમાં ભાગ લેવા માટે હું ઉપડ્યો નડિયાદ. બરોબર સંયમ સપ્તાહને આગલે દિવસે જ પંહોચ્યો, તેથી મારું નામ તો લખાયું પરંતુ બેસવા માટે આસન મંડપની સાવ છેવાડે લગભગ મંડપ પૂરો થતો હતો ત્યાં જ મળ્યું ! પણ હા, એક યોગ સારો થયો કે મારી જગ્યાની સીધમાં જ મા સ્ટેજ પર જ્યાં બિરાજ્યાં હતાં, ત્યાં દર્શન થતાં હતાં.

સંયમ સપ્તાહના નિયમ અનુસાર રોજ બપોરે અને રાત્રે બધો જન સમુદાય સામૂહિક મૌન અને ધ્યાનમાં બેસે. મારી આજુબાજુમાં બે ત્રણ સજ્જનો બેઠેલા, જેમના શરીરમાં જાતજાતની ક્રિયાઓ થવા માંડતી. કેટલાક જાણકારોને પૂછતાં ખબર પડી કે તે લોકો સાધનામાં ઘણી પ્રગતિ કરેલા સાધકો હતા, જેને કારણે તેમની આવી અવસ્થા થતી હતી.

આ સાંભળીને મને ઘણો ક્ષોભ થયો. અરે પ્રભુ, મારું કેટલું દુર્ભાગ્ય કે હું તો હજી કોરો કટ જ રહ્યો. પથ્થર ઉપર પાણી ! મારો ક્યારે ઉદ્ધાર થશે ? થશે પણ ખરો ? મા, મા, તમે ક્યારે કૃપા કરશો ? રોજ આવી ક્રિયાઓ થાય ને મને આવા વિચારો આવે.

એક દિવસ આવી ક્રિયાઓ શરૂ થઈ અને મારો ક્ષોભ શરૂ થયો. ત્યાં મારી નજર સા.... મ્મે સ્ટેજ ઉપર જ્યાં મા બેઠાં હતાં ત્યાં ગઈ. તેઓ આ બાજુ જ જોતાં હતાં. મને થયું કે તેઓ કદાચ મારી આજુબાજુના માણસોને જોતાં હશે. પણ ના, જરા વધુ બારીકાઈથી જોયું તો આટલે દૂરથી પણ દેખાયું કે તેઓ ખાસ મારી જ સામે એકીટશે જોઈ રહ્યાં હતાં ! એમની દૃષ્ટિ મારી દૃષ્ટિ સાથે મળી, ને જાણે એમની નજર મારામાં ઉંડી ઉતરવા માંડી. મને નાભિમાં કંઈક થવા માંડ્યું. પછી તેમા કંઈક સળવળાટ, વિદ્યુત્‌ના પ્રવાહ જેવું ઉત્પન્ન થઈને જાણે શરીરમાં ઉપરની બાજુ જવા માંડ્યું. હૃદયમાં એકદમ ઠંડક લાગવા માંડી. મનમાં પરમ શાંતિ !

પેલો પ્રવાહ આગળ વધ્યો. વધતા વધતા મારા કપાળમાં બે ભમ્મરોની વચ્ચે પહોંચ્યો, એક શાંત, ઠંડા, તેજસ્વી વાદળી પ્રકાશથી આખું મસ્તક ભરાઈ ગયું અને પછી પ્રકાશ આખા શરીરમાં પથરાઈ ગયો.

આ ક્રિયા કેટલી વાર ચાલી ખબર નથી. એકાદ કલાક, કે પછી વધુ છતાં સ્થળ-કાળનું કોઈ બંધન ન રહ્યું. મહત્ત્વ પણ નહોતું. જોઉં છું આંખોમાંથી પાણી વહે જાય છે. આખા શરીરમાંથી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જાણે શક્તિના ફૂવારા ઊડી રહ્યા છે ! પાછળથી બે-ત્રણ જાણકારોને પૂછતાં એવો જવાબ મળ્યો કે તે યોગની ઉચ્ચ ભૂમિકા હતી, કે પછી શક્તિપાત્ ! મા જાણે !

નોંધ : આ પ્રસંગે ભક્તે જે અનુભવ કર્યો તે પામવાનું તેમની મોટી યોગ્યતા, તેમના સુંદર ભાવ અને કદાચ અનેક જન્મોના સંચિત પુણ્યોના ફળને લીધે પ્રાપ્ત થયેલ માઁની કૃપા જ હોઈ શકે. એક જગ્યાએ શ્લોકમાં કહ્યું જ છે કે :

भावेन लभते सर्वं भावेन देवदर्शनम्।
भावेन परमं ज्ञानं तस्माद् भावावलम्बनम्॥

'ભાવથી સઘળું પ્રાપ્ત થાય છે, ભાવથી જ દેવદર્શન થાય છે, તેથી ભાવનું જ અવલંબન લેવું જોઈએ !'

•

(આ લેખ છપાતી વખતે સમાચાર આવ્યા છે કે 'તુમ મુઝે ખિલાઓ' લેખ મોકલનાર શાંતાબહેન પટેલે માતૃસ્મરણ કરતાં કરતાં અમેરિકામાં દેહ છોડ્યો છે.)

•

"જે સ્વરૂપતઃ વિશ્વોત્તીર્ણ તથા ભાવાતીત હોવા છતાં મહાભાવસ્વરૂપા તથા બધાં કામોમાં ક્રીડાપરાયણા છે, એવાં નિખિલ જગતનાં કલ્યાણરૂપિણી, જ્ઞાન-ભક્તિ-કર્મ-સમન્વય-પ્રદર્શિની, જગજ્જનની પરમારાધ્યા માતા શ્રી શ્રી આનન્દમયીનાં પાવન ચરણકમલોમાં (આ) દીન સંતાનનો સપ્રેમ ઉત્સર્ગ."

- મ.મ.પ.વિ.પં.ગોપીનાથ કવિરાજ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મારી પોતાની મા.

- મીનાક્ષી સહાય (શિવાની)

આજે જ્યારે હું આ સંસ્મરણ લખવા બેઠી છું ત્યારે માની અનેક સ્મૃતિઓ, એમનો પ્રેમ, સત્સંગ, ઉપદેશ અને સૌથી વધારે તો એમના સુખદ ખોળામાં પસાર કરેલા અતીતનું સ્મરણ અંતરને એકદમ હલાવી દે છે. સહસા એવો વિશ્વાસ નથી થતો કે મા આપણી વચ્ચે નથી. હું મારી જાતને સ્વસ્થ રાખવાનો પ્રયત્ન કરું છું, છતાં અશ્રુપ્રવાહ રોકાતો નથી. ''कोटि भाँति समझावउँ, मन न लहै विश्राम'' જેવી સ્થિતિ છે. ગમે તેમ કરીને પોતાને સ્વસ્થ કરું છું. માતૃ-સંપર્કના ૩૪ વર્ષોનો સમય ચલચિત્રની જેમ પ્રત્યક્ષ દેખાય છે.

૨૭-ઑગસ્ટ, ૧૯૮૨ એ જ્યારે શ્રીમાએ 'મહાસમાધિ' લીધી, તે સાથે જ એક યુગ સમાપ્ત થઈ ગયો, આપણે સહુ અનાથ થઈ ગયા. ૨૯-ઑગસ્ટ પ્રાતઃકાળ. કનખલ આશ્રમનાં દ્વાર આજે પૂરેપૂરાં ખુલી ગયાં છે. દ્વાર પાસે કંઈ જ રોક-ટોક નથી. ભક્તગણો હાથમાં પુષ્પહાર સાથે એક પછી એક માના ચરણોમાં શ્રદ્ધાંજલિ અર્પે છે. હું મા પાસે જઈને ઊભી રહી જઉં છું એમની અમૃતમયી વાણી અને સ્નેહપૂર્ણ સ્મિતની રાહ જોતી, પણ એમાંનું કંઈ થતું નથી. મારા હૃદયને આઘાત લાગે છે. ચુપચાપ એક ખૂણામાં જઈને ઊભી રહું છું. સામે માનું પાર્થિવ શરીર છે. 'સ્થલ-સમાધિ'નો સમય થઈ રહ્યો છે. લોકોની ભીડનો અંતિમ દર્શન માટે ધસારો થઈ રહ્યો છે.

પહેલાંનાં દૃશ્યો એક પછી એક મનમાં આવે છે. દર વખતે દુઃખ અને સંકટમાં હું-કેવી સીધી ભાગીને મારું માથું 'એમના' ચરણકમળોમાં મૂકી દેતી, અને 'એમનો' સુકોમળ કરસ્પર્શ પામીને આત્મવિસ્મૃત થઈ જતી, બધાં દુઃખ-કષ્ટ ભૂલી જતી ! હવે હું કોની પાસે જઈશ ? જીવનયાત્રાનું પાથેય ક્યાંથી લાવીશ ? વિષાદનો અથાગ સાગર મારી સામે ધસવા લાગ્યો.

વાતાવરણ શોક અને દુઃખથી ભરેલું છે. એવું લાગે છે કે જાણે ધરતી ને આકાશ પણ અમારી સાથે ભેગાં થઈને રડી રહ્યાં છે. થોડીક વારમાં 'સ્થલસમાધિ' પૂર્ણ થઈ. આજે આ ભયંકર દુઃખમાં મને ધૈર્ય બંધાવનારું કોઈ જ નથી. આવી મનઃસ્થિતિમાં હું લખનૌ પાછી ફરી. પસાર કરેલાં વર્ષો ચલચિત્રની જેમ મારી આંખો સામે આવે છે.

મારી માતા શ્રીમતી લીલા સહાય શ્રીમાના સંપર્કમાં જાન્યુઆરી ૧૯૩૮માં આવી. તે દિવસથી જ સમગ્ર પરિવાર શ્રીમાનો ભક્ત બની ગયો. મારો જન્મ ૧૯૪૭માં થયો, અને અમારા ઘરને સર્વપ્રથમ વાર ૧૯૪૮માં શ્રીમાએ એમનાં ચરણકમળો દ્વારા પવિત્ર કર્યું. એ માની અહૈતુકી કૃપા જ હતી. તે વખતે મારી ઉંમર ફક્ત છ મહીનાની હતી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રત્યેક વર્ષે હું મારી માતા તથા નાના (માતામહ ડૉ. પન્નાલાલ) સાથે શ્રીમાના આશ્રમોમાં જતી. મારા પિતા વનવિભાગમાં ઉચ્ચ અધિકારીના પદ પર હતા, એટલે ઘણું ખરું પરિભ્રમણમાં રહેતા, અને ત્યારે માનો વધારે સમય વારાણસી તેમ જ વિંધ્યાચલના એમના આશ્રમોમાં પસાર થતો. અમે વારાણસી આશ્રમે ખૂબ જતાં. મને અત્યારે પણ સ્પષ્ટરૂપે યાદ છે કે આશ્રમમાં ભોંયતળિયે એક નાનો ઓરડો છે જેમાં અમે રહેતાં. મારો ઘણો બધો સમય કન્યાપીઠની છોકરીઓ સાથે પસાર થતો. માના આશ્રમની નીચે જ ગંગા વહે છે. હું કલાકો સુધી ઊભી ઊભી ગંગાને જોયા કરતી, અને પૂજાનો વખત થાય ત્યારે અન્નપૂર્ણા મંદિરમાં અન્નપૂર્ણાની આરતી જોયા કરતી. માના આશ્રમો તો મારે માટે આશ્રમ નહિ પણ ઘર જેવા પ્રિય થઈ ગયા હતા.

મારા કુટુંબના મોટા ભાગના સભ્યો શ્રીકૃષ્ણ-ભક્ત છે, પરંતુ કદાચ પૂર્વજન્મના સંસ્કારોને લીધે હું શિવભક્ત છું. શિવ અને ગંગા—આ બે મારા જીવનનાં અભિન્ન અંગો છે, અને આજે પણ જ્યારે હું શિવમંદિરને કે ગંગાને જોઉં તો ત્યાં ગયા વિના રહી નથી શકતી.

નાનપણથી જ માના હાથનો પ્રસાદ કે હાર મળી જાય તો એ બહુ મોટી વાત લાગતી. જ્યારે મા ''દોસ્તજી'' કહીને પોતાની પાસે બોલાવે ત્યારે એવું થાય કે મારાથી વધારે ભાગ્યશાળી કોઈ નથી.

૧૯૫૨માં માતા-પિતા સાથે હું બદ્રીનાથ ગઈ. એકાએક માર્ગમાં મને મૃત્યુનો ભય લાગવા માંડ્યો. પાછાં ફરીને અમે સીધાં વારાણસી શ્રીમા પાસે ગયાં. માની સાથે મારું પહેલવહેલું 'પ્રાઈવેટ' તે જ વખતે થયું. હું ત્યારે પાંચ વર્ષની હતી, અને મને પહેલી વાર એવું લાગ્યું કે મા પોતે ઈશ્વર છે અને મારા પ્રિય શિવની જ પ્રતિમૂર્તિ છે. એમણે મારા ભયને દૂર કર્યો.

એ દિવસોમાં જ એક વાર સંધ્યાકાળે હું આશ્રમના શિવમંદિર પાસે બેઠી હતી. મારી સામે જ ગંગાનાં પણ દર્શન થતાં હતાં. આશ્રમવાસીઓ પોતપોતાનાં દૈનિક નિત્યકર્મોમાં વ્યસ્ત હતા. એકાએક મેં જોયું કે મારી સામે સ્મિત કરતાં મા ઊભાં છે. હું ઊભી થઈ ગઈ. એમણે મને રુદ્રાક્ષની માળા આપી, મંત્ર આપ્યો અને મારા માથા ઉપર એમનો હાથ મૂક્યો. હું એમના ચરણોમાં પડી ગઈ, અને અહીંયાંથી જ જન્મજન્માંતરના અતૂટ સંબધની કડીઓ જોડાઈ ગઈ. એ દિવસથી મારે માટે આ સંસારમાં માત્ર એક જ સ્વરૂપ રહ્યું અને એ હતાં મા. મેં મારા સુખદુ:ખના અનુભવો ફક્ત એમના સુધી જ સીમિત રાખ્યા—ક્યારેક પ્રત્યક્ષરૂપે તો ક્યારેક અપ્રત્યક્ષરૂપે (એમના ફોટા સામે) હંમેશાં મારા પ્રશ્નોના ઉત્તરો મને મળતા ગયા અને સમસ્યાઓ ઉકલતી ગઈ. જીવનમાં **અન્ય કોઈ વ્યક્તિના** જરૂર જ ન રહી. મેં માની સમ્મુખ પૂર્ણ સમર્પણ કરી દીધું.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મારી એવી ઈચ્છા હતી કે અમે લખનૌમાં ઘરે 'સરસ્વતી-પૂજા' કરીએ. માએ સહર્ષ મારી પ્રાર્થના સ્વીકારી. ૧૯૭૩માં યોજાયેલી એ પૂજા કેમ વિસરાય ? મને તો કંઈ જ આવડતું નહોતું. સંપૂર્ણ વ્યવસ્થાનો ભાર તો માએ લઈ લીધો ! સાફસૂફીથી માંડીને પૂજા સુધીનાં સર્વ કાર્યો માના નિર્દેશનમાં થયાં. એમની ઉપસ્થિતિએ આખુંયે વાતાવરણ દૈવી અને અલૌકિક કરી દીધું.

મા અમારે ઘરે એમની સ્વેચ્છાથી આવતાં અને જતાં. તેઓ કહેતાં, "યહ મેરા અપના ઘર હૈ, જબ ઈચ્છા હોગી ઘુસ જાઉંગી." માએ અનેક વાર એમનાં ચરણકમળો દ્વારા એ ઘરને પાવન કર્યું. ગૃહપ્રવેશથી લઈને જાન્યુઆરી ૧૯૮૨ સુધી મા ઘણી વાર આવતાં રહ્યાં. ૧૯૮૧ના જાન્યુ.માં મા અંતિમ વાર પધાર્યાં, અને જતી વખતે માએ પૂજાકક્ષની આખી પરિક્રમા કરી, તથા બધા વિગ્રહો તેમ જ ચિત્રોને પ્રણામ કર્યા. ત્યારે કર્યા. ખબર હતી કે આ છેલ્લી વારનું હતું જ્યારે મા સશરીરે આ ઘરમાં પધારેલાં !

આજે મા સદેહે આપણી વચ્ચે નથી, છતાં મને એક્કે એવો અવસર યાદ નથી આવતો જ્યારે મા સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ રૂપે મારી સાથે ન હોય. પરંતુ આપણે સામાન્ય માણસો છીએ, એટલે સ્વાભાવિક છે કે માના સ્થૂળ રૂપ સાથે વધારે બંધાયેલા છીએ. એમનું હસવાનું, એમનો સ્પર્શ કે માત્ર પેલી કરુણાપૂર્ણ દૃષ્ટિ સંસારની મોંઘામાં મોંઘી વસ્તુ કરતાં અધિક અમૂલ્ય છે. કૃપણના ધનની જેમ અંતસ્તલમાં છુપાયેલું છે.

મને પૂરેપૂરી ખાત્રી છે કે મા જન્મજન્માંતરથી મારી સાથે છે અને રહેશે પણ ખરાં, તેમ છતાં માના પ્રગટ શ્રીવિગ્રહના અભાવથી વિચાર સુદ્ધાં કરી શકું એમ નથી કે જ્યારે હું હાર લઈને જઈશ અને કહીશ કે "માઁ, શિવાની આઈ હૈ", તો ઉત્તરમાં પેલા મધુર દયાપૂર્ણ શબ્દો હવે કદાચ ક્યારેય નહિ સંભળાય કે "શિવાની તુમ કૈસા હૈ".

'શિવાની' નામ માએ મને ૧૯૫૩ની ચૈત્રી વાસંતીપૂજા વખતે આપેલું. મૂર્તિને ગંગામાં વિસર્જન માટે લઈ જતા હતા ત્યારે શિવમંદિરની પાસે ઊભી રહીને હું એ દૃશ્ય જોતી હતી. મા મારી પાસે આવ્યાં અને માથા પર હાથ મૂકીને બોલ્યાં- "શિવાની". તે દિવસથી આશ્રમમાં બધા જ મને શિવાની નામે ઓળખતા થયા. આજે મારા કાનમાં માની અમૃતવાણીનો એ શબ્દ વારંવાર ગૂંજે છે. મેં એમને પ્રેમ કર્યો, પૂજા કરી અને મારી જાતને મારી સમસ્ત કામના-વાસના-સહિત સમર્પિત કરી દીધી. હવે મારી પાસે બચ્યું છે જ શું કે આપું ? ભાવ-શ્રદ્ધા-ભક્તિની આ અંજલિ "તારું તને આપું." અથવા "त्वदीय वस्तु गोविन्द तुभ्यमेव समर्पयेत्" સાથે શ્રીમાના ચરણોમાં સમર્પિત છે.

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રત્યેક વર્ષે હું મારી માતા તથા નાના (માતામહ ડૉ. પન્નાલાલ) સાથે શ્રીમાના આશ્રમોમાં જતી. મારા પિતા વનવિભાગમાં ઉચ્ચ અધિકારીના પદ પર હતા, એટલે ઘણું ખરું પરિભ્રમણમાં રહેતા, અને ત્યારે માનો વધારે સમય વારાણસી તેમ જ વિંધ્યાચલના એમના આશ્રમોમાં પસાર થતો. અમે વારાણસી આશ્રમે ખૂબ જતાં. મને અત્યારે પણ સ્પષ્ટરૂપે યાદ છે કે આશ્રમમાં ભોંયતળિયે એક નાનો ઓરડો છે જેમાં અમે રહેતાં. મારો ઘણો બધો સમય કન્યાપીઠની છોકરીઓ સાથે પસાર થતો. માના આશ્રમની નીચે જ ગંગા વહે છે. હું કલાકો સુધી ઊભી ઊભી ગંગાને જોયા કરતી, અને પૂજાનો વખત થાય ત્યારે અન્નપૂર્ણા મંદિરમાં અન્નપૂર્ણાની આરતી જોયા કરતી. માના આશ્રમો તો મારે માટે આશ્રમ નહિ પણ ઘર જેવા પ્રિય થઈ ગયા હતા.

મારા કુટુંબના મોટા ભાગના સભ્યો શ્રીકૃષ્ણ-ભક્ત છે, પરંતુ કદાચ પૂર્વજન્મના સંસ્કારોને લીધે હું શિવભક્ત છું. શિવ અને ગંગા—આ બે મારા જીવનનાં અભિન્ન અંગો છે, અને આજે પણ જ્યારે હું શિવમંદિરને કે ગંગાને જોઉં તો ત્યાં ગયા વિના રહી નથી શકતી.

નાનપણથી જ માના હાથનો પ્રસાદ કે હાર મળી જાય તો એ બહુ મોટી વાત લાગતી. જ્યારે મા ''દોસ્તજી'' કહીને પોતાની પાસે બોલાવે ત્યારે એવું થાય કે મારાથી વધારે ભાગ્યશાળી કોઈ નથી.

૧૯૫૨માં માતા-પિતા સાથે હું બદ્રીનાથ ગઈ. એકાએક માર્ગમાં મને મૃત્યુનો ભય લાગવા માંડ્યો. પાછાં ફરીને અમે સીધાં વારાણસી શ્રીમા પાસે ગયાં. માની સાથે મારું પહેલવહેલું 'પ્રાઈવેટ' તે જ વખતે થયું. હું ત્યારે પાંચ વર્ષની હતી, અને મને પહેલી વાર એવું લાગ્યું કે મા પોતે ઈશ્વર છે અને મારા પ્રિય શિવની જ પ્રતિમૂર્તિ છે. એમણે મારા ભયને દૂર કર્યો.

એ દિવસોમાં જ એક વાર સંધ્યાકાળે હું આશ્રમના શિવમંદિર પાસે બેઠી હતી. મારી સામે જ ગંગાનાં પણ દર્શન થતાં હતાં. આશ્રમવાસીઓ પોતપોતાનાં દૈનિક નિત્યકર્મોમાં વ્યસ્ત હતા. એકાએક મેં જોયું કે મારી સામે સ્મિત કરતાં મા ઊભાં છે. હું ઊભી થઈ ગઈ. એમણે મને રુદ્રાક્ષની માળા આપી, મંત્ર આપ્યો અને મારા માથા ઉપર એમનો હાથ મૂક્યો. હું એમના ચરણોમાં પડી ગઈ, અને અહીંયાંથી જ જન્મજન્માંતરના અતૂટ સંબધની કડીઓ જોડાઈ ગઈ. એ દિવસથી મારે માટે આ સંસારમાં માત્ર એક જ સ્વરૂપ રહ્યું અને એ હતાં મા. મેં મારા સુખદુઃખના અનુભવો ફક્ત એમનાં સુધી જ સીમિત રાખ્યા—ક્યારેક પ્રત્યક્ષરૂપે તો ક્યારેક અપ્રત્યક્ષરૂપે (એમના ફોટા સામે) હંમેશાં મારા પ્રશ્નોના ઉત્તરો મને મળતા ગયા અને સમસ્યાઓ ઉકલતી ગઈ. જીવનમાં અન્ય કોઈ વ્યક્તિના જરૂર જ ન રહી. મેં માની સમ્મુખ પૂર્ણ સમર્પણ કરી દીધું.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મારી એવી ઈચ્છા હતી કે અમે લખનૌમાં ઘરે 'સરસ્વતી-પૂજા' કરીએ. માએ સહર્ષ મારી પ્રાર્થના સ્વીકારી. ૧૯૭૩માં યોજાયેલી એ પૂજા કેમ વિસરાય ? મને તો કંઈ જ આવડતું નહોતું. સંપૂર્ણ વ્યવસ્થાનો ભાર તો માએ લઈ લીધો ! સાફસૂફીથી માંડીને પૂજા સુધીનાં સર્વ કાર્યો માના નિદર્શનમાં થયાં. એમની ઉપસ્થિતિએ આખુંયે વાતાવરણ દૈવી અને અલૌકિક કરી દીધું.

મા અમારે ઘરે એમની સ્વેચ્છાથી આવતાં અને જતાં. તેઓ કહેતાં, "યહ મેરા અપના ઘર હૈ, જબ ઈચ્છા હોગી ઘુસ જાઉંગી." માએ અનેક વાર એમનાં ચરણકમળો દ્વારા એ ઘરને પાવન કર્યું. ગૃહપ્રવેશથી લઈને જાન્યુઆરી ૧૯૮૨ સુધી મા ઘણી વાર આવતાં રહ્યાં. ૧૯૮૧ના જાન્યુ.માં મા અંતિમ વાર પધાર્યાં, અને જતી વખતે માએ પૂજાકક્ષની આખી પરિક્રમા કરી, તથા બધા વિગ્રહો તેમ જ ચિત્રોને પ્રણામ કર્યા. ત્યારે કર્યા. ખબર હતી કે આ છેલ્લી વારનું હતું જ્યારે મા સશરીરે આ ઘરમાં પધારેલાં !

આજે મા સદેહે આપણી વચ્ચે નથી, છતાં મને એક્કે એવો અવસર યાદ નથી આવતો જ્યારે મા સ્થૂળ કે સૂક્ષ્મ રૂપે મારી સાથે ન હોય. પરંતુ આપણે સામાન્ય માણસો છીએ, એટલે સ્વાભાવિક છે કે માના સ્થૂળ રૂપ સાથે વધારે બંધાયેલા છીએ. એમનું હસવાનું, એમનો સ્પર્શ કે માત્ર પેલી કરુણાપૂર્ણ દૃષ્ટિ સંસારની મોંઘામાં મોંઘી વસ્તુ કરતાં અધિક અમૂલ્ય છે. કૃપણના ધનની જેમ અંતસ્તલમાં છુપાયેલું છે.

મને પૂરેપૂરી ખાત્રી છે કે મા જન્મજન્માંતરથી મારી સાથે છે અને રહેશે પણ ખરાં, તેમ છતાં માના પ્રગટ શ્રીવિગ્રહના અભાવથી વિચાર સુદ્ધાં કરી શકું એમ નથી કે જ્યારે હું હાર લઈને જઈશ અને કહીશ કે "માઁ, શિવાની આઈ હૈ", તો ઉત્તરમાં પેલા મધુર દયાપૂર્ણ શબ્દો હવે કદાચ ક્યારેય નહિ સંભળાય કે "શિવાની તુમ કૈસા હૈ".

'શિવાની' નામ માએ મને ૧૯૫૩ની ચૈત્રી વાસંતીપૂજા વખતે આપેલું. મૂર્તિને ગંગામાં વિસર્જન માટે લઈ જતા હતા ત્યારે શિવમંદિરની પાસે ઊભી રહીને હું એ દૃશ્ય જોતી હતી. મા મારી પાસે આવ્યાં અને માથા પર હાથ મૂકીને બોલ્યાં- "શિવાની". તે દિવસથી આશ્રમમાં બધા જ મને શિવાની નામે ઓળખતા થયા. આજે મારા કાનમાં માની અમૃતવાણીનો એ શબ્દ વારંવાર ગૂંજે છે. મેં એમને પ્રેમ કર્યો, પૂજા કરી અને મારી જાતને મારી સમસ્ત કામના-વાસના-સહિત સમર્પિત કરી દીધી. હવે મારી પાસે બચ્યું છે જ શું કે આપું ? ભાવ-શ્રદ્ધા-ભક્તિની આ અંજલિ "તારું તને આપું." અથવા "त्वदीय वस्तु गोविन्द तुभ्यमेव समर्पयेत्" સાથે શ્રીમાના ચરણોમાં સમર્પિત છે.

•

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સત્સંગનો પ્રસાદ

—બ્રહ્મલીન સ્વામી અખંડાનંદ સરસ્વતી
(હિંદીમાંથી ભાષાંતર - મીનાક્ષી કાર્તિકેય ભટ્ટ)

(૧)

એક મહાત્માએ પોતાના ભક્તને પૂછ્યું—'કેમ લાલા, તમારે કોઈને માટે દઢ રાગ છે?'

ભક્ત—'એવું કંઈ લાગતું નથી, મહારાજ !'

મહાત્મા—કોઈના પ્રત્યે દ્વેષ છે?

ભક્ત—'ના !'

મહાત્મા—ત્યારે બેટા ! કોઈ પણ સાધનામાં તારી દઢ પ્રવૃત્તિ થઈ શકે નહિ, કારણકે સાધનામાં તો પ્રાણપણથી એવા જ લોકો પરોવાય છે, જે કોઈને પ્રાપ્ત કરવા માટે અત્યંત ઉત્સુક હોય, અથવા તો કોઈનાથી કોઈ પ્રકારે એવા ત્રાસી ગયા હોય કે તેને છોડ્યા વગર રહી ન શકે. સંક્ષેપમાં પોતાના 'ઈષ્ટને માટે અનુરાગ અને અનિષ્ટનો ત્યાગ'ની અભિલાષા જ સાધનામાં લગાડવી પડે છે.

જ્યારે તમે એટલા ઊંચે ઊઠશો કે તમારે માટે પ્રિય-અપ્રિય જેવું રહેશે જ નહિ ત્યારે જે કંઈ થશે તે સાધન જ થશે. ત્યારે તો સહજ સ્થિતિ જ સાધના થશે, પરંતુ જે આ સ્થિતિમાં નથી, અને અધવચ્ચે જ થોડોક રસ પ્રાપ્ત કરીને સંતુષ્ટ થઈ જાય છે, અથવા પ્રમાદવશ યોગ્ય-અયોગ્ય વિચાર કરતો જ નથી, તેણે કોઈ દિવસ પસ્તાવું પડે છે. સાધકે તો એવા બનવું જોઈએ કે, જ્યાં તે છે અને જ્યાં તેને પહોંચવાનું છે, બન્નેના દૂરત્વને ક્ષણમાત્ર પણ સહન ન કરે. કેટલાય વીર સાધકો છે જેઓ અનિચ્છનીય પરિસ્થિતિનો પરિત્યાગ કરવા માટે એટલા બધા વ્યાકુળ થઈ જાય છે કે 'હું ક્યાં પહોંચી જઈશ' તેનો વિચાર કર્યા વગર જ પાગલની માફક તત્પર થઈ જાય છે.

(૨)

શિષ્યે ગુરુને પ્રશ્ન કર્યો—ભગવાન ! ભગવત્પ્રાપ્તિ માટે કયા પ્રકારની વ્યાકુળતા હોવી જોઈએ ? ગુરુ મૌન રહ્યા. શિષ્ય તેમના હાવભાવ જોઈને ચુપ રહ્યો. સ્નાન સમયે ગુરુ અને શિષ્ય બન્નેએ એક સાથે જ નદીમાં પ્રવેશ કર્યો. જ્યારે શિષ્ય પાણીમાં ડુબકી મારવા ગયો ત્યારે ગુરુએ શિષ્યનું મસ્તક પાણીમાં જોરથી ડુબાડી દીધું. શ્વાસ લીધા વગર તે પાણીમાં ક્યાં સુધી રહી શકે ! તેની ધીરજનો અંત આવી ગયો અને વ્યાકુળ થઈને બહાર આવતો રહ્યો. તે સ્વસ્થ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

થયો પછી ગુરુએ પૂછ્યું—પાણીમાંથી બહાર આવવાની કેટલી આતુરતા હતી તારા મનમાં ?

શિષ્યે કહ્યું—જો એક ક્ષણ પણ વધુ અંદર રહ્યો હોત તો મરી જ જાત.

ગુરુ—મારા વ્હાલા ભાઈ ! હમણાં તો તું સંસારમાં જીવી રહ્યો છું, અને સુખ ભોગવી રહ્યો છું. જે ક્ષણે વર્તમાન પરિસ્થિતિથી અકળાઈ જઈશ, ત્યારે તું બધાં જ બંધનોને છિન્નભિન્ન કરીને એક ક્ષણમાં જ તારા પ્રિયતમ પ્રભુને પ્રાપ્ત કરી શકીશ.

શિષ્ય—તો પછી વર્તમાન પરિસ્થિતિથી ત્રાસી જવું એ સાધનાનો પ્રારંભ છે ?

આ રીતે તો અસંતોષની આગ ભડકે, સંતોષામૃતનું પાન કેવી રીતે થઈ શકે ?'

ગુરુ—ભાઈ ! વિવશતાનો સંતોષ તો કાયરતા છે, હીનતા છે. જ્યારે તમારા મનમાં કોઈ ઈચ્છા જ ન હોય તો તે જુદી વાત છે, પરંતુ જ્યારે તમે કાંઈક પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છતા હો અને તે ન્યાયસંગત હોય, ત્યારે તે પ્રાપ્ત કર્યા વગર બેસી રહેવું તે ઉચિત નથી. જ્યારે અસંતોષની આગ ભડકે અને પ્રલય થતો જોઈ શકાતો હોય તો થવા દો, કારણ કે પ્રલય જ નવીન સૃષ્ટિનો પિતા છે, જેના ચિત્તમાં અશાંતિનો સંચાર થયો ન હોય તે કેવી રીતે જાણી શકે કે શાંતિ શું ચીજ છે ? સામે દેખાય તેવી સુંદરતા પર જે મુગ્ધ થઈ રહ્યો છે, તેની સામે સૌંદર્યનો વિક્ષેપ શા માટે વ્યક્ત થાય છે ? તમે બધાં જ આવરણોને ફાડીને એક વાર પૂરા આવેગથી 'તેને' મળી લો પછી તો તમે નિરંતર મળતા જ રહેશો. પરંતુ એકવાર પૂર્ણ મિલન થયા વગર જે સંતોષ છે, તે તો સંતોષનું શબ છે, વિચારમાત્ર છે. તેની ભીતર અસંતોષ છુપાયેલો છે. તેના બીજને પ્રગટ કરીને ઉખાડી દેવું અને ચિરકાલ સુધી અસીમ સુખ-શાંતિને પ્રતિષ્ઠિત કરવાં તે જ સાધના છે. '

(3)

સત્સંગીએ પૂછ્યું - 'મહાત્મન્ ! જો અમારી અંદર ભગવાન માટે વ્યાકુળતા ન હોય, તો શું અમને ભગવાન ન મળે ?

મહાત્મા—કેમ ન મળે ? અવશ્ય મળશે. મળવું એ જ તેમનું જીવન છે, મળવું એ જ એમનું જીવન-વ્રત છે. મળ્યા વગર એ રહી શકે જ નહીં, કેમ, એ તો પ્રતિદિન સેંકડો, હજારો રૂપોમાં આપણને મળે છે. આપણે એમને ઓળખી શકતાં નથી. તેથી એમના મિલનમાં આનંદથી વંચિત રહી જઈએ છીએ. આપણા ન ઓળખવાથી એમની લીલા તો થાય છે જ, એ આપણા ભોળપણનો આનંદ પણ લે છે.'

સત્સંગી—'ત્યારે શું આપણે જ એમને ઓળખવા પડશે ? એમને મળવાં છતાં આપણે એમને ન ઓળખી શકીએ તો આપણા જીવનમાં તેથી અધિક મહત્ત્વપૂર્ણ બીજી કઈ ઘટના બનશે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કે એમને ઓળખીને એમના આલિંગનનું સુખ પ્રાપ્ત કરી શકીશું ?

મહાત્મા—'આ એમની એક લીલા છે. જ્યાં સુધી એ સંતાકુકડી રમશે ત્યાં સુધી કોની તાકાત છે કે એને ઓળખી શકે ? પરંતુ એ ક્યાં સુધી છુપાઈ રહેશે ? એ જેમ નચાવે તેમ નાચતા જાઓ, ક્યારેક તો રીઝાશે. જો રિઝાઈને એમણે પોતાનો પડદો—બનાવટીવેશ દૂર કરી દીધો તો કહેવું જ શું ? અને જો છુપાઈ જ રહે તો પણ આપણે એમની સામે તો નાચી રહ્યાં છીએ ! આપણે એને ન જોઈએ, પણ એ તો આપણને જોઈ રહ્યા છે ને ? બસ એ આપણને અને આપણી પ્રત્યેક ચેષ્ટાને જોઈ રહે અને એની પ્રસન્નતા માટે હું નાચી રહ્યો છું—એવો ભાવ રાખીને, જેમ એ રાખે તેમ રહો. એ અવશ્ય પોતાની ઓળખાણ આપશે, મળશે !'

(૪)

શિષ્યે પૂછ્યું—'ગુરુદેવ ! ભરપૂર ક્રિયા તો શાસ્ત્ર અને ભગવાન વિરુદ્ધ નથી કરતો, પરંતુ મનનું શું કરું, કેમ રોકું ? જાત જાતના સંકલ્પો ઉઠે છે. મોટા ભાગના ખરાબ હોય છે. શું કરું ?

ગુરુદેવે કહ્યું—'તું સંકલ્પ કરનારો કેમ બની બેઠો છું ? તું માને છે કે હું સકલ્પ કરું છું, મારે માટે સંકલ્પ કરું છું—આ તો ભ્રમ છે. ભગવાન માટે જ સંકલ્પ હોય, ભગવાન જ સંકલ્પ કરે, સારા-ખોટાનો નિર્ણય પણ એ જ કરે. જેમ આકાશ, વાયુ, સૂર્ય, સમુદ્ર અને પૃથ્વી એમણે ધારણ કર્યાં છે, અને એ જ તેનું સંચાલન કરે છે, તેવી રીતે બધાંના શરીર અને અંતઃકરણોને પણ એમણે ધારણ કર્યાં છે અને એમની સત્તા, મહત્તા તથા પ્રત્યેક ગતિવિધિ એમના હાથમાં છે. જ્યારે કોઈ ભ્રમવશ, અહંકારવશ આશ્રય કરીને એ બધું પોતાનું માને ત્યારે સારા પણ ખરાબ થઈ જાય છે. પ્રત્યેક ક્રિયા અને સંકલ્પના મૂળમાં એ જ છે, આપણે નહીં. જે ક્રિયા, જે સંકલ્પ થાય, તેના મૂળની સામે જુઓ, ખૂબ આતુરતાથી ત્યાં દોડો, જ્યાંથી તે આવે છે. ચોક્કસપણે જાગૃતિ એમની પાસેથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ તેને માટે સાવધાની રાખવી પડશે. જ્યાં સુધી આપણે છીએ ત્યાં સુધી આપણું કર્તવ્ય છે. આપણા પ્રમાદના પાપથી આવેલી અણમોલ તક આપણા હાથમાંથી નીકળી ના જાય. શરીર અને અંતઃકરણ બધું એ એકનું જ છે. એની સામે જુઓ, બાકી બધું ઠીક.

(૫)

એક મુમુક્ષુએ પોતાના ગુરુદેવને પૂછ્યું—'પ્રભુ, કઈ સાધના કરું ?'

ગુરુદેવે કહ્યું—'તુ ખૂબ જોરથી દોડ. દોડતાં પહેલા એ નિર્ણય કરી લે કે, હું ભગવાન માટે દોડી રહ્યો છું. આ તારે માટે સાધના છે.'

તેણે પૂછ્યું—'શું બેઠા બેઠા કરવાની કોઈ સાધના નથી ?'

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ગુરુએ કહ્યું—'છે કેમ નહીં, બેસો અને નિશ્ચય કરો કે તમે ભગવાન માટે બેઠા છો.'

શિષ્ય—'ભગવન્, શું જપ ના કરી શકું ?'

ગુરુ—'કોઈ પણ નામની ધારણા કરો અને વિચારો કે હું ભગવાન માટે જપ કરું છું.'

શિષ્ય—ત્યારે શું ક્રિયાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી ? મારો ભાવ જ સાધન છે ?'

ગુરુ—મારા વ્હાલા ભાઈ ! ક્રિયાનું પણ મહત્ત્વ છે. પરંતુ ક્રિયા પહેલાં એ વસ્તુ આપી શકે છે, જેમાં તમારો ભાવ હોય. નામ જપનો ઉદ્દેશ્ય ધન છે, તો પહેલાં ધન પછી ભગવાન. ક્રિયાથી ભાવ અને ભાવથી ક્રિયા, આ ક્રમ છે. દૃષ્ટિ લક્ષ પર રહે, પછી જે તમે કરો તે સાધના થશે. પ્રત્યેક વ્યક્તિનો આવો ભાવ હોય કે તે જ્યાં છે, ત્યાં જ ભગવાન મળી શકે છે, એવું કોણ છે કે જેને ભગવાન નથી મળ્યા. લક્ષ્યને સિદ્ધ કરો, સાધના સ્વયં સિદ્ધ થશે.

(૬)

એક વાર એક સત્સંગીએ એક મહાત્માને પ્રશ્ન કર્યો - 'ભગવન્ ! આપ વારંવાર નામજપ કરવાનું કહો છો, પરંતુ મારા મનમાં ભગવત્પ્રાપ્તિની ઈચ્છા નથી અને સ્વાભાવિક રુચિ પણ નામ-સ્મરણમાં નથી. તો પછી હું શા માટે નામ-જપ કરું ?''

મહાત્માજીએ કહ્યું - 'જો ભગવત્પ્રાપ્તિની ઈચ્છા હોય, તો નામ-જપના સંબંધમાં પ્રશ્ન કેમ ઊભો થાય છે ? પરંતુ ઈચ્છા થવામાં પણ કોઈ ઉપાય હોવો જોઈએ. શુદ્ધ અંતઃકરણથી નામ-જપ કરવા જોઈએ. પરંતુ અંતઃકરણ કેવી રીતે શુદ્ધિ થાય ? તે માટે તમે જે અવસ્થામાં હો, જેવા હો, નામ-જપ શરૂ કરી દો. માનો કે તમને કોઈ ઇચ્છા નથી. પરંતુ તમે મારી પ્રસન્નતા માટે પણ નામ-જપ કરી શકો છો. કોઈ નામ-જપ કરે તો હું પ્રસન્નતાથી ખીલી ઊઠું છું. ગુરુની પ્રસન્નતા માટે શિષ્ય આટલું પણ ના કરી શકે ? મારો વિશ્વાસ છે, પોતાને માટે નહીં, મારે માટે પણ તમે નામ-જપ કરશો.'

(૭)

પાંત્રીસ-છત્રીસ વર્ષ પહેલાં એક સજ્જન તીર્થયાત્રા કરતા કરતા અયોધ્યા પહોંચ્યા. બધાં જ મંદિરોમાં દર્શન વગેરે કરીને એક મહાત્મા પાસે ગયા. મોકો જોઈને તેમણે પૂછ્યું—'મહારાજ ! ભગવાનનાં દર્શન કેવાં હોય, ક્યાં થાય ? મહાત્માજી થોડા નારાજ થઈ ગયા હોય એવું લાગ્યું.

તેમણે કહ્યું—'ક્યાંથી તમે આવો છો ?'

યાત્રીએ કહ્યું—'મંદિરોમાં દર્શન કરીને !'

મહાત્માએ કહ્યું—મંદિરોમાં માત્ર પત્થરનાં જ દર્શન કરીને આવી રહ્યા છો ? જેની સેવામાં હજારો વ્યક્તિઓનાં જીવન, ધન અને મન પરોવાયેલાં છે, જેને માટે લોકોએ સંસારનો પરિત્યાગ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કે એમને ઓળખીને એમના આલિંગનનું સુખ પ્રાપ્ત કરી શકીશું ?

મહાત્મા—'આ એમની એક લીલા છે. જ્યાં સુધી એ સંતાકુકડી રમશે ત્યાં સુધી કોની તાકાત છે કે એને ઓળખી શકે ? પરંતુ એ ક્યાં સુધી છુપાઈ રહેશે ? એ જેમ નચાવે તેમ નાચતા જાઓ, ક્યારેક તો રીઝાશે. જો રિઝાઈને એમણે પોતાનો પડદો—બનાવટીવેશ દૂર કરી દીધો તો કહેવું જ શું ? અને જો છુપાઈ જ રહે તો પણ આપણે એમની સામે તો નાચી રહ્યાં છીએ ! આપણે એને ન જોઈએ, પણ એ તો આપણને જોઈ રહ્યા છે ને ? બસ એ આપણને અને આપણી પ્રત્યેક ચેષ્ટાને જોઈ રહે અને એની પ્રસન્નતા માટે હું નાચી રહ્યો છું—એવો ભાવ રાખીને, જેમ એ રાખે તેમ રહો. એ અવશ્ય પોતાની ઓળખાણ આપશે, મળશે !'

(૪)

શિષ્યે પૂછ્યું—'ગુરુદેવ ! ભરપૂર ક્રિયા તો શાસ્ત્ર અને ભગવાન વિરુદ્ધ નથી કરતો, પરંતુ મનનું શું કરું, કેમ રોકું ? જાત જાતના સંકલ્પો ઉઠે છે. મોટા ભાગના ખરાબ હોય છે. શું કરું ?

ગુરુદેવે કહ્યું—'તું સંકલ્પ કરનારો કેમ બની બેઠો છું ? તું માને છે કે હું સકલ્પ કરું છું, મારે માટે સંકલ્પ કરું છું—આ તો ભ્રમ છે. ભગવાન માટે જ સંકલ્પ હોય, ભગવાન જ સંકલ્પ કરે, સારા-ખોટાનો નિર્ણય પણ એ જ કરે. જેમ આકાશ, વાયુ, સૂર્ય, સમુદ્ર અને પૃથ્વી એમણે ધારણ કર્યાં છે, અને એ જ તેનું સંચાલન કરે છે, તેવી રીતે બધાંના શરીર અને અંતઃકરણોને પણ એમણે ધારણ કર્યાં છે અને એમની સત્તા, મહત્તા તથા પ્રત્યેક ગતિવિધિ એમના હાથમાં છે. જ્યારે કોઈ ભ્રમવશ, અહંકારવશ આશ્રય કરીને એ બધું પોતાનું માને ત્યારે સારા પણ ખરાબ થઈ જાય છે. પ્રત્યેક ક્રિયા અને સંકલ્પના મૂળમાં એ જ છે, આપણે નહીં. જે ક્રિયા, જે સંકલ્પ થાય, તેના મૂળની સામે જુઓ, ખૂબ આતુરતાથી ત્યાં દોડો, જ્યાંથી તે આવે છે. ચોક્કસપણે જાગૃતિ એમની પાસેથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. પરંતુ તેને માટે સાવધાની રાખવી પડશે. જ્યાં સુધી આપણે છીએ ત્યાં સુધી આપણું કર્તવ્ય છે. આપણા પ્રમાદના પાપથી આવેલી અણમોલ તક આપણા હાથમાંથી નીકળી ના જાય. શરીર અને અંતઃકરણ બધું એ એકનું જ છે. એની સામે જુઓ, બાકી બધું ઠીક.

(૫)

એક મુમુક્ષુએ પોતાના ગુરુદેવને પૂછ્યું—'પ્રભુ, કઈ સાધના કરું ?'

ગુરુદેવે કહ્યું—'તુ ખૂબ જોરથી દોડ. દોડતાં પહેલા એ નિર્ણય કરી લે કે, હું ભગવાન માટે દોડી રહ્યો છું. આ તારે માટે સાધના છે.'

તેણે પૂછ્યું—'શું બેઠા બેઠા કરવાની કોઈ સાધના નથી ?'

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ગુરુએ કહ્યું—'છે કેમ નહીં, બેસો અને નિશ્ચય કરો કે તમે ભગવાન માટે બેઠા છો.'

શિષ્ય—'ભગવન્, શું જપ ના કરી શકું ?'

ગુરુ—'કોઈ પણ નામની ધારણા કરો અને વિચારો કે હું ભગવાન માટે જપ કરું છું.'

શિષ્ય—ત્યારે શું ક્રિયાનું કોઈ મહત્ત્વ નથી ? મારો ભાવ જ સાધન છે ?'

ગુરુ—મારા વ્હાલા ભાઈ ! ક્રિયાનું પણ મહત્ત્વ છે. પરંતુ ક્રિયા પહેલાં એ વસ્તુ આપી શકે છે, જેમાં તમારો ભાવ હોય. નામ જપનો ઉદ્દેશ્ય ધન છે, તો પહેલાં ધન પછી ભગવાન. ક્રિયાથી ભાવ અને ભાવથી ક્રિયા, આ ક્રમ છે. દૃષ્ટિ લક્ષ પર રહે, પછી જે તમે કરો તે સાધના થશે. પ્રત્યેક વ્યક્તિનો આવો ભાવ હોય કે તે જ્યાં છે, ત્યાં જ ભગવાન મળી શકે છે, એવું કોણ છે કે જેને ભગવાન નથી મળ્યા. લક્ષ્યને સિદ્ધ કરો, સાધના સ્વયં સિદ્ધ થશે.

(૬)

એક વાર એક સત્સંગીએ એક મહાત્માને પ્રશ્ન કર્યો - 'ભગવન્ ! આપ વારંવાર નામજપ કરવાનું કહો છો, પરંતુ મારા મનમાં ભગવત્પ્રાપ્તિની ઈચ્છા નથી અને સ્વાભાવિક રુચિ પણ નામ-સ્મરણમાં નથી. તો પછી હું શા માટે નામ-જપ કરું ?''

મહાત્માજીએ કહ્યું - 'જો ભગવત્પ્રાપ્તિની ઈચ્છા હોય, તો નામ-જપના સંબંધમાં પ્રશ્ન કેમ ઊભો થાય છે ? પરંતુ ઈચ્છા થવામાં પણ કોઈ ઉપાય હોવો જોઈએ. શુદ્ધ અંતઃકરણથી નામ-જપ કરવા જોઈએ. પરંતુ અંતઃકરણ કેવી રીતે શુદ્ધિ થાય ? તે માટે તમે જે અવસ્થામાં હો, જેવા હો, નામ-જપ શરૂ કરી દો. માનો કે તમને કોઈ ઇચ્છા નથી. પરંતુ તમે મારી પ્રસન્નતા માટે પણ નામ-જપ કરી શકો છો. કોઈ નામ-જપ કરે તો હું પ્રસન્નતાથી ખીલી ઊઠું છું. ગુરુની પ્રસન્નતા માટે શિષ્ય આટલું પણ ના કરી શકે ? મારો વિશ્વાસ છે, પોતાને માટે નહીં, મારે માટે પણ તમે નામ-જપ કરશો.'

(૭)

પાંત્રીસ-છત્રીસ વર્ષ પહેલાં એક સજ્જન તીર્થયાત્રા કરતા કરતા અયોધ્યા પહોંચ્યા. બધાં જ મંદિરોમાં દર્શન વગેરે કરીને એક મહાત્મા પાસે ગયા. મોકો જોઈને તેમણે પૂછ્યું—'મહારાજ ! ભગવાનનાં દર્શન કેવાં હોય, ક્યાં થાય ? મહાત્માજી થોડા નારાજ થઈ ગયા હોય એવું લાગ્યું.

તેમણે કહ્યું—'ક્યાંથી તમે આવો છો ?'

યાત્રીએ કહ્યું—'મંદિરોમાં દર્શન કરીને !'

મહાત્માએ કહ્યું—મંદિરોમાં માત્ર પત્થરનાં જ દર્શન કરીને આવી રહ્યા છો ? જેની સેવામાં હજારો વ્યક્તિઓનાં જીવન, ધન અને મન પરોવાયેલાં છે, જેને માટે લોકોએ સંસારનો પરિત્યાગ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કરી દીધો છે, જે જીવન-સર્વસ્વ-પ્રાણ છે, એને તમે કેવળ પત્થર સમજો છો ? તેમની આંખોથી જુઓ, ત્યારે તમને ખબર પડશે કે એ મૂર્તિઓ શું છે ? ભાઈ, તે સાક્ષાત્ ભગવાન છે—માત્ર ભાવદૃષ્ટિથી નહીં, પરમતત્ત્વની દૃષ્ટિથી, તત્ત્વદૃષ્ટિથી પણ સમગ્ર ભગવાન જ છે, ત્યારે તે મૂર્તિઓ ભગવાન નથી તો શું છે ? પહેલાં શાસ્ત્રો, સંતો, ભાવનાઓ દ્વારા એક સ્થાનમાં ભગવાનને પ્રકટ કરવા પડે છે. એક સ્થાનમાં, એક સમયમાં, એક વસ્તુમાં પહેલાં ભગવાનનાં દર્શન કરો, એમને પ્રગટ કરો. પછી તો પ્રત્યેક સ્થાન, પ્રત્યેક સમય, પ્રત્યેક વસ્તુ ભગવત્સ્વરૂપ જ હશે, પ્રત્યેકમાં અને સર્વત્ર ભગવાન જ છે.

જેઓ એક સ્થાનમાં પ્રગટ કરીને દર્શન નથી કરી શકતા, તેઓ ક્યાંય પણ દર્શન કરવામાં સફળ થઈ શકતા નથી. આ મંદિરસ્થ ભગવાનને ઓળખો. આ અબોલ ભગવાનને પ્રેમ કરો. અબોલને પ્રેમ કરવામાં તો પ્રેમી હૃદયની સાચી ઓળખ છે. પછી તો તે બોલ્યા વગર રહી શકતા જ નથી. જે એક જગ્યાએ બોલે છે તે સર્વત્ર બોલે છે. તમારે એવું ક્યારેય વિચારવું ન જોઈએ કે મને ભગવાનનાં દર્શન નથી થયાં. ભગવાનનાં દર્શન થઈ રહ્યાં છે, એવું જાણીને, માનીને, અનુભવ કરીને તમારે માત્ર મુગ્ધ થવું જોઈએ. ભગવત્મૂર્તિને પાષાણ, ગુરુને મનુષ્ય અને પ્રસાદને ભોગ માનવો તે અપરાધ છે.

મહાત્માજીના ઉપદેશથી તેને અતિસંતોષ થયો. તે હવે સાચો મૂર્તિપૂજક છે. તે જે મૂર્તિની પૂજા કરે છે, તે સાક્ષાત્ ભગવાનના રૂપમાં જ તેને દેખાય છે.

(૮)

પાંત્રીસ-છત્રીસ વર્ષ પૂર્વેની વાત છે—એક સજ્જનના ચિત્તમાં વૈરાગ્યનો ઉદય થયો. તેમની અવસ્થા હજી નાની હતી. તે ઘર-બાર છોડીને નીકળી પડ્યા અને ભાગીને અયોધ્યા પહોંચ્યા, અને એક પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન મહાત્માને પ્રાર્થના કરી કે હવે મને વૈરાગ્ય-દીક્ષા આપીને કૃતાર્થ કરો.

મહાત્માએ પૂછ્યું—તમારું ઘર કાચું છે કે પાકું ? ઘરમાં કેટલી વ્યક્તિઓ છે ? ત્યાં શું ભોજન મળે છે ?

તેમણે ઉત્તર આપ્યો—'મહારાજ, મારું ઘર કાચું છે, ત્રણ ચાર વ્યક્તિ છે. સામાન્ય ભોજન મળે છે.'

મહાત્માજીએ કહ્યું—મારો મઠ પાક્કો છે. અહીંયાં સેંકડો સાધુઓ રહે છે. ઉત્તમ ભોજન મળે છે. જો કાચું ઘર છોડીને પાક્કા ઘરમાં રહેવું, ત્રણ ચાર વ્યક્તિને છોડી, સેંકડો વ્યક્તિઓ સાથે રહેવું અને સામાન્ય ભોજન છોડીને ઉત્તમોત્તમ ભોજન કરવું તે માટે વૈરાગ્ય હોય તો તમે આવો, હું તમને વૈરાગ્ય દીક્ષા આપું. પરંતુ તમને જો એવું લાગતું હોય કે ત્યાંની અપેક્ષા અહીંયાં

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અધિક વૈરાગ્ય નથી તો તમારે ઘરમાં રહીને ભજન કરવું જોઈએ—ભલે આપણે ઘરમાં હોઈએ કે વનમાં, ગૃહસ્થ હોઈએ કે વિરક્ત, વૈરાગ્ય અંદરની વસ્તુ છે બહારની નહિ. તેનો અર્થ એટલો જ કે પ્રિયતમ પ્રભુ કરતાં વધારે કોઈને પણ મનમાં સ્થાન ન મળે. કોઈમાં યે પ્રીતિ ન હોય. તમે કેવળ એમની જ પ્રીતિ કરો. એમનું જ ભજન કરો. એમનામાં જ રમમાણ રહો. બાહ્ય પરિસ્થિતિને તમે જેટલા અનુકૂળ બનશો તેટલા જ ફસાતા જશો. ગમે તેવી પરિસ્થિતિ હોય, તમે ગમે ત્યાં હો ભગવાનનું ભજન કરો !'

મહાત્માજીનો ઉપદેશ માનીને તે ઘેર પાછા ગયા અને તેમનું ભજન મોટા મોટા વિરક્તોથી પણ ઉત્તમ રહ્યું.

(૯)

એક મહાત્માએ એક દિવસ આ કથા કહી. ઘણા સમય પૂર્વે ઋષિકેશ આજે જેવું શહેર છે તેવું તે સમયે ન હતું. ત્યાં ગૃહસ્થો ક્યારેક ક્યારેક જ જતા. જંગલની ઝાડીઓમાં વિરક્ત તપસ્વીઓ અને નિષ્ઠાવાન મહાત્માઓ જ નિવાસ કરતા. ચંદ્રભાગાને કિનારે એક મહાન ધ્યાનનિષ્ઠ મહાત્મા રહેતા હતા. તે માત્ર સિદ્ધાસનમાં જ બેસી રહેતા. તેમના શ્વાસ જોરથી ચાલતા કોઈએ જોયા નહોતા. હંમેશાં પ્રાણોની સમગતિ અને અર્ધખુલ્લી આંખો, તેમની અંતર્મુખતા તેમનો આદર્શ હતો. એક દિવસ જ્યારે તેઓ ધ્યાનમગ્ન હતા, ત્યારે એક શ્રદ્ધાળુએ આવીને તેમની સામે પચ્ચીસ રૂપિયા મૂકી દીધા. આંખ ખુલી ત્યારે તેમણે જોયું કે સામે પચ્ચીસ રૂપિયા હતા. ન તો તેમને રૂપિયાની ઇચ્છા હતી કે ન તો આવશ્યકતા. તેઓ વિચારમાં પડી ગયા કે આનું શું કરવું ? એક સંકલ્પ થયો કે 'કોઈ બ્રાહ્મણને આપી દઉં ?' બીજો વિચાર આવ્યો કે 'કોઈ ગરીબને આપી દઉં ?' ત્રીજો વિચાર આવ્યો કે 'સાધુઓનો ભંડારો કરી દઉં ?' અને ચોથો વિચાર આવ્યો કે 'ગરીબોને ખાવાનું આપું.' ધ્યાન કરનાર મહાત્માના મનમાં રૂપિયાના સંદર્ભમાં આટલા પ્રશ્નો ક્યારેય ઊભા નહોતા થયા. તેઓ વિક્ષિપ્ત થઈ ગયા. તેમને સુઝતું નહોતું કે રૂપિયાનું શું કરવું ? હજુ સુધી તેમણે રૂપિયાનો સ્પર્શ સુદ્ધાં કર્યો નહોતો. ગભરાઈને તેઓ એક વયોવૃદ્ધ તત્ત્વવેત્તા પાસે ગયા અને પોતાના વિક્ષેપની વાત કહી. મહાત્માએ કહ્યું—"સ્વામીજી હજુ તમારા મનમાંથી રૂપિયાનું મહત્ત્વ ગયું નથી. તમે સમજો છો કે આ ઉપયોગી વસ્તુ છે. તેના દ્વારા સંસારનાં કામ થાય છે. ઇચ્છા ન હોવા છતાં રૂપિયા સામે આવવાથી રૂપિયા દ્વારા કંઈને કંઈ કામ કરવાની ઇચ્છા તમારામાં આવી છે. તમારે તો માત્ર ધ્યાન જ કરવું જોઈએ. વ્યવહાર સંબંધી એક્કે પ્રશ્ન આપના ચિત્તમાં ઉદ્‌ભવવો જોઈએ નહીં. જે ચિત્તમાં કેવળ 'સત્યમ-શિવમ્-સુન્દરમ્'નું જ ધ્યાન હોવું જોઈએ, તેમાં વ્યાવહારિક નિષ્ઠુર કર્તવ્યોનો ઉદય શા માટે ? આપ તેના દ્વારા કોઈની પણ ભલાઈ કરી શકો છો, પરંતુ તેનાથી તમારા ચિત્તમાં કર્મના સંસ્કારો ઉદય પામશે. તમારા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

દ્વારા લાભ પામવાની આશા બીજાઓમાં વધશે. તેવી રીતે આપ ધ્યાનથી વિચલિત થઈ જશો. વ્યવહારનાં કોઈ પણ મોટાં મોટાં કર્તવ્યો કરતાં ભગવાનમાં એક ક્ષણ પણ ચિત્તની સ્થિતિ અનેકગણી ઉત્તમ છે. માટે સંકલ્પોની પરંપરા અહીં જ બંધ કરી દો. રૂપિયાનો સ્પર્શ ન કરવા છતાં આ સ્થિતિ છે, તો તેના સ્પર્શમાત્રથી તો શી દશા થશે, તેનું અનુમાન થઈ શકતું નથી. જે રાત-દિવસ રૂપિયાઓમાં જ રહે છે, તેમના ચિત્તનું તો કહેવું જ શું ? તે દિવસ-રાત તેની જ વ્યવસ્થા વિષે વિચારતા રહે છે. તમે તેનો (રૂપિયાનો) સ્પર્શ પણ કરતા નહીં. રૂપિયા પર છાણ નાખીને સ્પર્શ કર્યા વગર જ તેને લઈને ગંગામાં પધરાવી દો.'' તે ધ્યાનનિષ્ઠ મહાત્માએ તેમ જ કર્યું. ત્યારે તેમનું ચિત્ત સ્વસ્થ થયું. વિરક્તો માટે આવી બાબતો કેટલી વિઘ્નકારક છે, તે આ ઘટનાથી પ્રત્યક્ષ થાય છે. એટલા માટે જ ધ્યાનનિષ્ઠ લોકો સામાન્ય રીતે આવા પ્રપંચોથી અળગા રહે છે.

●

यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता।
एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्॥

-(हितोपदेश)

યૌવન, ધનસંપત્તિ, સ્વામિત્વ અને અવિવેકીપણું—આમાંનું પ્રત્યેક અનર્થકારી છે, તો જ્યાં એ ચારે સાથે હોય તો પછી કહેવું જ શું?

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઋષિતર્પણ - ૪

પ્રતર્દનનો પ્રાણબ્રહ્મવાદ

- સ્વ. યશોધર મહેતા

એક સમર્થ ઋષિ વિષે હું આજે આપને બે શબ્દો કહીશ. તેમનું નામ પ્રતર્દન હતું અને તેઓ કાશીના રાજા દિવોદાસના પુત્ર હતા. રાજાના પુત્રો સમર્થ ઋષિઓ થયા છે એ હકીકતના ટેકામાં પ્રતર્દન ઉપરાંત ગાર્ગ્યાયણ, પ્રવાહણ જૈવલિ વગેરે પ્રતાપી ઋષિઓ જેઓ રાજકુમારો હતા, તેમનાં નામો પણ આપણે ગણાવી શકીએ. પરંતુ આ ઋષિઓ ક્યારે થયા તે બાબતમાં એક ગાઢ અંધારપટ છવાયો છે જે ભેદી શકાય તેવો નથી.

પ્રતર્દન ઋષિનો પ્રાણવાદ જે ઉપનિષદ્‌માં સચવાઈ રહ્યો છે તેનું નામ 'કૌષીતકી' ઉપનિષદ્ છે. આ સુંદર ઉપનિષદ્ આજથી સાત આઠ સાલ પહેલાં મેં વાંચેલું અને પછી તે જોયેલું નહિ. પરંતુ તેના સુષુપ્ત સંસ્કારોએ મારા મગજના તાર ખૂબ જ હલાવ્યા હશે એવું આજે ફરીથી વાંચતાં મને સમજાય છે. એ સુષુપ્ત સંસ્કારોમાંથી અગમનિગમની આચાર ભૂમિકા કદાચ રચાઈ હોય તેવો સંભવ છે. પણ એ એક આડવાત થઈ.

પ્રતર્દન ઋષિ કહે છે કે બ્રહ્મની પ્રાપ્તિ માટે ''આંતર અગ્નિ હોત્ર'' કરવો પડે. આ આંતર અગ્નિહોત્ર, એટલે કે આંતર ઉપાસના વાણી તથા પ્રાણના સંયમથી થઈ શકે. વેદકાળના યજ્ઞયાગાદિથી આગળ જઈ આંતરિક સંયમની વાત કરનાર પ્રતર્દન ઋષિએ ભારતીય ફિલસૂફીના ક્ષેત્રમાં એક મોટી ફાળ ભરી છે એવું અભ્યાસીઓ માને છે. બેશક, પ્રતર્દનના આ વિચારો ''ઐતરેય આરણ્યક''માં બીજરૂપે જોવા મળે છે ખરા, પરંતુ જે વિસ્તારથી તથા સ્પષ્ટતાથી પ્રતર્દને કૌષીતકી ઉપનિષદ્‌માં વાણી તથા પ્રાણશક્તિનું પ્રતિપાદન કર્યું છે તેવું પ્રતિપાદન ઉપનિષદ્ સાહિત્યમાં બીજે કોઈ સ્થળે જોવામાં આવ્યું નથી.

પ્રાણશક્તિ અને વાક્‌શક્તિ અન્યોન્યાશ્રિત છે, એટલે કે એકબીજાની ઉપર આધાર રાખનારી છે, અને તે બન્ને શક્તિઓનો આખરી આધાર પ્રજ્ઞાશક્તિ છે એવું પ્રતર્દન કહે છે. પોતાના વિચારોનું સૂત્રબદ્ધ રૂપ ઋષિ આ મુજબ આપે છે : ''यो वै प्राण : सा प्रज्ञा या वा प्रज्ञा सः प्राणः''

પ્રતર્દન ઋષિના વિચારો સમજવા માટે કૌષીતકી ઉપનિષદ્ સમજવું પડે અને તેનો વિસ્તાર કરવાનું આ સ્થળ નથી. પ્રાણ એ જ બ્રહ્મ છે એ વિચાર પ્રતર્દનના સમયથી પણ પ્રાચીન હતો. પરંતુ તેમણે ''આંતર અગ્નિહોત્ર''ની જે ઉપાસના પદ્ધતિ આપી છે તે એક મહત્ત્વની વસ્તુ છે. આદિ શક્તિ એક જ છે અને તે શક્તિનાં આ બધાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો છે. પ્રાણ દ્વારા આપણે મૂળ શક્તિ તરફ પ્રયાણ કરી શકીએ છીએ. સઘળી શક્તિનું મૂળ પ્રાણ છે. વાચા અને પ્રાણ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જોડાયેલાં છે એટલે વાચા અને પ્રાણનો સંયમ કરનારને અદ્ભુત શક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેવો મનુષ્ય બ્રહ્મના દ્વાર સુધી આવી પહોંચે છે.

વાચા, પ્રાણ અને પ્રજ્ઞાને એક તંતુથી સાંધતા મહર્ષિના પોતાના સ્પષ્ટ શબ્દો જ રજુ કરું : "જે પ્રાણ છે તે જ પ્રજ્ઞા છે, જે પ્રજ્ઞા છે તે જ પ્રાણ છે, કારણ કે આ શરીરમાં તે બંને સાથે જ વસે છે અને સાથે જ ઊઠી જાય છે....

..... જ્યાં આ પુરુષ સુષુપ્તિમાં ઊંઘે છે અને કોઈ પણ સ્વપ્ન જોતો નથી ત્યાં પોતે પ્રાણમાં જ એક થઈ જાય છે. ત્યારે વાણી બધાં નામો સાથે એને મળે છે, ચક્ષુ બધાં રૂપો સાથે એને મળે છે, મન સર્વે સંકલ્પો સાથે એને મળે છે, અને એ જ્યારે પાછો જાગે છે ત્યારે જેમ સળગતા અગ્નિમાંથી તણખા ઊડે છે તેમ એ આત્મામાંથી પ્રાણો પોતપોતાનાં સ્થાનો તરફ દોડે છે."

પ્રાણની પ્રતિષ્ઠા પ્રજ્ઞામાં રહેલી છે એનું સચોટ પ્રતિપાદન પ્રતર્દન ઋષિ ઉદાહરણો આપીને કરે છે. તેનો સાર એટલો કે પ્રજ્ઞારહિત પ્રાણ કાંઈ જ સિદ્ધ કરી શકે નહિ, એટલે કે પ્રજ્ઞારહિત પ્રાણ સંભવતો જ નથી. આ વ્યાપક તત્ત્વવિચારમાંથી મહર્ષિએ એવું સિદ્ધ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે કે આ સંસારનો અનુભવ કરનારો પોતે અને આ સંસાર, એ બંને નિરાળી વસ્તુઓ છે એવું કહેવું તે સાહસ છે. ફિલસૂફીની પરિભાષામાં કહીએ તો જ્ઞાતાને અર્થે જ્ઞેય છે તો જ્ઞેયને અર્થે જ્ઞાતા છે. ભોક્તાને અર્થે ભોગ્ય છે તો ભોગ્યને અર્થે ભોક્તા છે. જ્ઞાતા અને જ્ઞેય જુદા ન હોઈ શકે, ભોક્તા અને ભોગ્ય જુદા ન હોઈ શકે. બંને એકસાથે હોવાથી એકના પ્રતિપાદનમાં અને બીજાના નિષેધમાં જ્ઞાનની સિદ્ધિ નથી. ટૂંકમાં, સંસાર મિથ્યા પણ નથી તેમ જ કેવળ સત્યરૂપ પણ નથી. આત્માના આધારે સંસાર છે એ ખરું, પણ સંસારના આધાર વગર આત્માનો અનુભવ થઈ શકે છે એ માન્યતા પણ કેવળ કલ્પના જ છે.

સર્વવ્યાપી એકમાત્ર બ્રહ્મ છે અને તેમાં જ સઘળી શક્તિ રહેલી છે. ઈન્દ્રિયોમાં, મનમાં તથા સઘળી જંગમ સૃષ્ટિમાં માત્ર બ્રહ્મ જ વ્યાપી રહેલું છે. જે નરી આંખે નાશવંત તથા અનિત્ય દેખાય છે તે માત્ર બ્રહ્મની લહેરો છે. આપણે ઉપાસનાઓ દ્વારા બ્રહ્મની નજીક આવી પહોંચીએ છીએ અને તેની અનેક અદ્ભુત શક્તિઓ આપણામાં ઉતરી આવે છે, આપણા સંકલ્પો સિદ્ધ થાય છે, આપણે ધાર્યાં ફળ મેળવી શકીએ છીએ અને યોગશાસ્ત્રમાં જે બધી અણિમા લઘિમા આદિ સિદ્ધિઓની વાતો છે તે સિદ્ધિઓ બ્રહ્મદૃષ્ટિનું જ અણધાર્યું પરિણામ છે, બીજું કાંઈ નથી. સિદ્ધ પુરુષોમાં બ્રહ્મની વિશેષ શક્તિઓનું દર્શન થાય છે. આપણી બ્રહ્મદૃષ્ટિ ખુલે છે ત્યારે આપણામાંથી મારું તથા તારું એવી મર્યાદિત દૃષ્ટિ ચાલી જાય છે અને અનંત અને સળંગ દૃષ્ટિના પરિણામે અનંત અને સળંગ એવી બ્રહ્મની શક્તિઓ આપોઆપ આપણામાં પ્રગટ થાય છે.

પ્રતર્દન ઋષિનો પ્રાણબ્રહ્મવાદ અને તેના ઉપર રચાયેલી ઉપાસના, માનવ સમાજને સમૃદ્ધ કરવા માટે છે. માત્ર ફિલસૂફીની ચર્ચાનો આ વિષય નથી પણ શક્તિ સંપાદન કરવાનો માર્ગ છે.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભીમપુરા આશ્રમ સમાચાર

- પદ્મકાંત ત્રિવેદી

પૂ. સ્વામી શ્રી ભાસ્કરાનંદજી મહારાજ તા. ૧૧-૧૨-૦૪ના રોજ ભીમપુરા પધાર્યા. તેમના આગમન સાથે જ સત્સંગ તથા અન્ય પ્રવૃત્તિઓથી આશ્રમ ગાજી ઊઠ્યો.

ગીતા જયંતી : તા. ૧૯-૧૨-૦૪ થી તા. ૨૨-૧૨-૦૪ દરમિયાન ગીતા જયંતીનું આયોજન થયું. રોજ ગીતાપાઠ તથા સ્વામીશ્રી નાગેશપુરીજીનું ગીતાપ્રવચન તથા તા. ૨૨-૧૨-૦૪ના રોજ વિશેષ પૂજા રાખવામાં આવી.

શતચંડી : તા. ૨૪-૧૨-૦૪ થી ૨૬-૧૨-૦૪ ત્રણ દિવસનો હોમાત્મક શતચંડી યજ્ઞ નવનિર્મિત 'સાધનાકુટિર'ના પ્રાંગણમાં રાખવામાં આવ્યો.

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી સ્મૃતિદ્વાર : શતચંડી પૂર્ણાહુતિ પછી ભીમપુરા ગામના પ્રવેશ આગળ નવનિર્મિત 'શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી સ્મૃતિદ્વાર'નું ધામધૂમપૂર્વક ભક્તગણ, ગ્રામજનો તથા પૂજ્ય સ્વામી શ્રીભાસ્કરાનંદજીની ઉપસ્થિતિમાં સરપંચશ્રી વિજયભાઈને હસ્તે ઉદ્‌ઘાટન કરવામાં આવ્યું.

શ્રીમદ્ ભાગવત સપ્તાહ : તા. ૨૭-૧૨-૦૪ થી ૦૩-૦૧-૦૫ દરમિયાન નર્મદાના પવિત્ર તટે આશ્રમના દક્ષિણામૂર્તિ વટવૃક્ષ નીચે ભાગવતનું પારાયણ થયું. ભાગવતનું રસપાન વડોદરાના શ્રી ચંદ્રકાન્ત પંડિતે કરાવ્યું.

ભાગવત સપ્તાહ સ્વ. અનંતરાય ડી. જોશી, સ્વ. યશવંતરાય પાઠક, સ્વ. ઈલાબેન રઘૂવીર મહેતા તથા સર્વે માતૃપરિવારના અનન્ય સ્નેહી સ્વ. રમેશભાઈ ત્રિવેદી (ફાધરજી)ના નિમિત્તે તેમના સ્વજનો તથા માતૃપરિવાર તરફથી આયોજિત કરવામાં આવ્યો.

સંયમ સપ્તાહ : ભીમપુરા આશ્રમ આયોજિત છઠ્ઠી સંયમસપ્તાહ તા. ૩૧-૦૧-૦૫ થી તા. ૦૬-૦૨-૦૫ સુધી પવિત્ર નર્મદા તટે શાંત વાતાવરણમાં થયો. જેમાં નિત્ય વેદપાઠ, મૌન, ગીતાપાઠ, ચંડીપાઠ, ઉપનિષદ્‌પ્રવચન, વિષ્ણુસહસ્રનામ, પુરાણપ્રવચન, મહિમ્નપાઠ, સંધ્યા કીર્તન, ગીતાપ્રવચન તથા માતૃપ્રસંગ દ્વારા સવારે ૮.૦૦ થી રાત્રિના ૧૦.૦૦ સુધી ભરચક કાર્યક્રમ સપ્તાહ દરમિયાન (૧) સ્વામી શ્રી નાગેશપુરીજી દ્વારા ઉપનિષદ્ વિષે પ્રવચન (૨) શ્રી અશોક કુલકર્ણી (પૂના) દ્વારા પુરાણ પ્રવચન તથા માતૃપ્રસંગ (૩) પંડિતશ્રી હરિપ્રસાદ શાસ્ત્રી દ્વારા ગીતા પ્રવચન (૪) સ્વામી શ્રી કેદારનાથજી મહારાજ દ્વારા માતૃપ્રસંગ.

ખાસ આમંત્રણથી મ.મં. ૧૦૮ સ્વામી બ્રહ્માનંદજી પધાર્યા અને શ્રીશ્રીમા વિષે ઘણી વાતો

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કરી. તા. ૦૭-૦૨-૦૫ના દિવસે હવન સાથે સંયમ સપ્તાહની પૂર્ણાહુતિ થઈ. તા. ૦૭-૦૨-૦૫ ખાસ દિવસ હતો. પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજીની ૮૭મી જન્મજયંતિના ઉપલક્ષ્યમાં ખાસ અમદાવાદથી પધારેલા પંડિતશ્રી નંદકિશોર શર્મા અને પરિવાર કર્યા સુંદરકાંડના પાઠ કર્યા. જેનો વિશાળ સંખ્યામાં પધારેલ ભક્તોએ લાભ લીધો.

સુંદરકાંડના પાઠ પછી પૂજ્ય સ્વામીશ્રી કેદારનાથજીના 'પૂર્ણબ્રહ્મનારાયણી શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી' પુસ્તકનું વિમોચન કરવામાં આવ્યું. ૫૫૦ પાનાના એ ગ્રંથમાં શ્રી શ્રી માના સંપૂર્ણ જીવનપ્રસંગનું વિવરણ છે. સાંજે વિશેષ સત્સંગના કાર્યક્રમ સાથે ૮ દિવસથી ચાલતા કાર્યક્રમની પૂર્ણાહુતિ થઈ.

શ્રી શ્રી સરસ્વતીપૂજા તા. ૧૩-૦૨-૦૫ને વસંતપંચમીના પવિત્ર દિવસે દરેક વર્ષની જેમ શ્રી શ્રી સરસ્વતીપૂજાનું આયોજન કરવામાં આવ્યું. શ્રી નવીનભાઈ અસ્તીએ પૂજા કરી. રવિવાર અને રજાનો દિવસ હોવાથી ભક્તોએ વિશાળ સંખ્યામાં હાજરી આપી.

મહાશિવરાત્રિ : મહાશિવરાત્રિની ચાર પ્રહરની પૂજા નર્મદાનદી પાસેના ઓટલા ઉપર વડ નીચે સાંજે ૭.૦૦ થી સવારના ચાર સુધી સંપન્ન થઈ. લગભગ ૧૫૦ ભક્તોએ પૂજામાં સમ્મલિત થયા. શિવમંદિરમાં સવારના ૯.૦૦ થી રાત્રિના ૪.૦૦ સુધી લઘુરુદ્ર ષોડશોપચાર પૂજા થયા. 'શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી પ્રાથમિક આરોગ્ય-કેન્દ્ર' દેદાદરા (જી. સુરેન્દ્રનગર) ભીમપુરા આશ્રમ દ્વાર જે ભૂકંપ પુનર્વસન કાર્યક્રમ અંતરંગ નિર્માણ થયેલ આરોગ્ય-કેન્દ્રનો લોકાર્પણ સમારોહ તા. ૧૨-૦૩-૦૫ને શનિવારે પૂજ્ય સ્વામી શ્રી ભાસ્કરાનંદજીની ઉપસ્થિતિમાં આયોજિત થયો. જેનું સમાચારપત્રમાં છપાયેલું વિવરણ આગળ આપવામાં આવ્યું છે.

ચૈત્રી નવરાત્રિ : ચૈત્રી નવરાત્રિમાં આશ્રમમાં નવાર્ણ રામાયણના સામૂહિક પાઠ તથા રોજ ચંડીપાઠનું આયોજન ખૂબ સુંદર રીતે થયું. રામનવમીને દિવસે રામપૂજા તથા ભંડારો કરવામાં આવ્યો.

હનુમાન જયંતી : હનુમાન જયંતીને દિવસે શ્રી હનુમાનનું પૂજન હનુમાન મંદિરમાં કરવામાં આવ્યું. હનુમાનચાલીસાના તથા સુંદરકાંડના સામૂહિક પાઠ થયા. પૂજા, અર્ચન, આરતી બાદ મહાપ્રસાદ સાથે ઉત્સવ પૂર્ણ થયો. પૂજા શ્રી નવીનભાઈ અસ્તીએ કરી.

શંકરાચાર્ય જયંતીએ આદિશંકરાચાર્યની પૂજા રાખવામાં આવી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીશ્રીમાનો ૧૦૯મો જન્મોત્સવ

શ્રીશ્રીમાનો જન્મોત્સવ તા. ૨૪-૦૫-૨૦૦૫ થી ૨૬-૦૫-૨૦૦૫ ત્રણ દિવસના પાઠાત્મક શતચંડીથી પ્રારંભ થયો. તા. ૨૬-૦૫-૨૦૦૫ના રાત્રિના ૩.૦૦ કલાકે પૂજાનો પ્રારંભ થયો. પૂજા, અર્ચન, શ્રીસૂક્તના મંત્રોથી અભિષેક, આરતી, પુષ્પાંજલિ, કુમારિકા પૂજન સાથે સવારે ૫.૩૦ કલાકે પૂજા સંપન્ન થઈ. શ્રી નવીનભાઈ અસ્તીએ પૂજા કરી.

શ્રીશ્રીમાના મંદિરના શિખર પર સુવર્ણકળશની સ્થાપના કરવામાં આવી.

ત્યાર બાદ ૨૭-૦૫-૨૦૦૫ના રોજ સાધુભોજન, ભંડારો, તથા દરિદ્રનારાયણના ભોજનનું આયોજન કરવામાં આવ્યું.

આશ્રમના તુલસીક્યારામાં શ્રીશ્રીમાની જન્મભૂમિ ખેઉડાના જન્મસ્થળ પર આવેલ તુલસીક્યારાની માટી પધરાવી તુલસીક્યારાનું ''ખેઉડા તુલસીક્યારો'' નામાભિધાન કરવામાં આવ્યું.

આગામી કાર્યક્રમ : તા. ૨૧-૦૭-૨૦૦૫ ગુરુપૂર્ણિમા

તા. ૨૭-૦૮-૨૦૦૫ કૃષ્ણજન્માષ્ટમી

॥ જય મા ॥

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

દેદાદરામાં ૨૨ લાખના ખર્ચે બનેલા આરોગ્ય કેન્દ્રનું લોકાર્પણ

દેશમાં ૧૦૦૦ પુરૂષની સામે ૭૩૯ જેટલી સ્ત્રીનું પ્રમાણ છે જે ચિંતાજનક છે. આ પ્રમાણને સમતોલ બનાવવા માટે સ્ત્રી ભ્રુણ હત્યાનો કાયદો વધુ સખ્ત બનાવવાનો નિર્દેશ રાજ્યના આરોગ્ય મંત્રી આઈ.કે. જાડેજાએ દેદાદરા ખાતે પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્રના ઉદ્‌ઘાટન સમારોહમાં કર્યો હતો.

વધુમાં મંત્રી જાડેજાએ જણાવ્યું કે, આગામી ડિસેમ્બર ૦૫ સુધીમાં ભૂકંપ બાદ જર્જરિત થયેલા દવાખાનાઓ નવા બનાવવાના કામો પૂર્ણ કરવામાં આવશે. ભીમપુરાના માં આનન્દમયી આશ્રમ દ્વારા રૂપિયા ૨૨ લાખના ખર્ચે બનાવેલ દવાખાનાની કામગીરીને બિરદાવી હતી. વડોદરા તાલુકાના ભીમપુરા ગામે આવેલા મા આનન્દમયી આશ્રમના સહયોગથી વઢવાણના દેદાદરા ખાતે પ્રાથમિક આરોગ્ય કેન્દ્ર બનાવવામાં આવ્યું હતું. જેના ઉદ્‌ઘાટન સમારોહમાં વઢવાણના ધારાસભ્ય ધનરાજ કૈલા, જિલ્લા કલેક્ટર ધનંજય દ્વિવેદી, વઢવાણ તાલુકા પંચાયતના પ્રમુખ વનરાજભાઈ પરમાર, લખતર તાલુકા પંચાયત પ્રમુખ જયાબા રાણા, કાર્યપાલક ઈજનેર મકવાણા, પટેલ નવીનભાઈ વગેરે ઉપસ્થિત રહ્યા હતા.

વઢવાણના ધારાસભ્ય ધનરાજભાઈએ લોકોને સ્વસ્થ આરોગ્ય માટે ચોખ્ખુ પાણી મળવુ અનિવાર્ય છે માટે ઝાલવાડના ૪૪૪ ગામોને રૂપિયા ૨૫૦ કરોડના ખર્ચે નર્મદાનું પાણી પહોંચાડવાનું કામ ચાલી રહ્યું છે. તદ્‌ઉપરાંત મા આનન્દમયીના ૫ સૂત્રો જો જીવનમાં ચરિતાર્થ થાય તો માનવ જીવનનો બેડો પાર થઈ જાય. આશ્રમના પ્રમુખ પદ્મકાન્તભાઈ ત્રિવેદીએ આશ્રમમાં ચાલતી શિક્ષણ, અન્નક્ષેત્ર, તબીબી સુવિધા વગેરેની વિગતો આપી હતી. અને નર્મદાના પાણીથી કાંઠાના વિસ્તારોને જે નુકશાન થાય છે તેને અટકાવવા માટે રૂપિયા ૭૫ લાખના ખર્ચે દીવાલ બનાવવામાં આવી છે.

॥ ॐ મા ॥

જાહેર આભાર

ભૂકંપમાં જર્જરીત થયેલ વઢવાણ તાલુકાના દેદાદરા ગામ ખાતે વડોદરા તાલુકાના ચાણોદ નજીક ભીમપુરા ગામના શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી આશ્રમ દ્વારા પ્રાથમીક આરોગ્ય કેન્દ્ર નવનિર્મિત બનાવી આપવા બદલ સમસ્ત દેદાદરાના ગ્રામ્યજનો અંતકરપૂર્વક આભારની લાગણી વ્યક્ત કરે છે.

આ મંગલ પ્રસંગે રાજ્યના આરોગ્યમંત્રી મા. શ્રી. આઈ. કે. જાડેજાની, વઢવાણના ધારાસભ્ય શ્રી ધનરાજભાઈ કૈલા, જિલ્લા કલેક્ટર શ્રી ધનંજય દ્વિવેદી, આશ્રમ સમિતિના પ્રમુખશ્રી પદ્મકાન્તભાઈ ત્રિવેદી, વઢવાણ તા.પ.ના પ્રમુખશ્રી વનરાજભાઈ પરમાર, લખતર તા.પ.ના પ્રમુખ શ્રીમતિ જયાબા દશરથસિંહ રાણા, માર્ગ અને મકાન વિભાગના કાર્યપાલક ઇજનેર શ્રી મકવાણા સાહેબ (સ્ટેટ), પટેલ સાહેબ (જીલ્લા પંચાયત), મામલતદારશ્રી વેગડ સાહેબ, જીલ્લાના મુખ્ય આરોગ્ય અધિકારી શ્રી પરમાર સાહેબ વેગેર ઉપસ્થિત રહી શોભામાં અભિવૃદ્ધિ કરવા બદલ અમે આભારી છીએ.

શ્રી રાયમલ ભાઈ ચાવડા

સરપંચ દેદાદરા ગ્રામ પંચાયત, ઉપસરંપચશ્રી, તલાટી કમ મંત્રીશ્રી તથા સમસ્ત દેદાદરાનાં ગ્રામ્યજનો - તાલુકો વઢવાણ.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"हरि कथा ही कथा
और सब वृथा व्यथा ।"
—श्री श्री माँ

*

With best compliments from :

At the lotus feet of Shree Shree Ma

*

B.K. Jhala & Associates
"NIRMAL" Commercial Complex
158, M.G. Road,
Pune.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ॐ नित्यं नमामि जननि तव पादयुग्मं
संसारतापभयनाशकरं सुगौरम्।
मुक्तिप्रदं सुखकरं शुभदं सदैव
शरणागतस्य मम श्रीशरणं हृदिस्थम्॥

शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम्

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

❁ Branch Ashrams ❁

14. NEW DELHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 011-26826813)
15. PUNE	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 020-25537835)
16. PURI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Swargadwar, Puri-752001, Orissa. (Tel : 06752-223258)
17. RAJGIR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 06112-255362)
18. RANCHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Main Road,P.O. Ranchi- 834001 (Tel : 0651-2312082)
19. TARAPEETH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Chandipur-Tarapeeth, Birbhum-731233,
20. UTTARKASHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193,
21.VARANASI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-221001, U.P. (Tel : 0542-2310054+2311794)
22. VINDHYACHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill, P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel : 05442-242343)
23. VRINDABAN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Vrindaban, Mathura-281121 U.P. (Tel: 0565-2442024)

*

IN BANGLADESH	:	
1. DHAKA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, 14, Siddheshwari Lane, Dhaka- 17 (Tel _ 0880-9356594)
2. KHEORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

*

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

श्री श्री आनन्दमयी संघ
ॐ माँ
मातृ शरणं

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड कमच्छा, वाराणसी, फोन- २३१२८२०

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી

અમૃત વાર્તા

VOL.-9 OCTOBER, 2005 NO. 4

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

SHREE SHREE ANANDAMAYEE SANGHA

❁ Branch Ashrams ❁

1. AGARPARA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. P.O. Kamarhati Calcutta-700058 (Tel : 25531208)
2. AGARTALA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram. Palace Compound P.O. Agartala- 799001. West Tripura (Tel : 0381-2208618)
3. ALMORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Patal Devi. P.O. Almora-263602, (Tel : 05962-233120)
4. ALMORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Dhaul-China. Almora-263881, (Tel : 05962-262013)
5. BHIMPURA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhimpura. P.O. Chandod, Baroda- 391105, (Tel : 02663-233208+ 233782)
6. BHOPAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Bairagarh. Bhopal-462030, M.P. (Tel : 0755-2641227)
7. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kishenpur.P.O. Rajpur, Dehradun-248009 (Phone : 0135-2734271)
8. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalyanvan, 176, Rajpur Road, P.O. Rajpur, Dehradun-248009, (Phone : 0135-2734471)
9. DEHRADUN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Raipur Ordnance Factory, Dehradun-248010
10. JAMSHEDPUR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Bhatia Park, Kadma, Jamshedpur-831005
11. KANKHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kankhal.Hardwar-249408, (Tel : 01334-246575)
12. KEDARNATH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Near Himlok. P.O. Kedarnath, Chamoli-246445,
13. NAIMISHARANYA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Puran Mandir.P.O. Naimisharanya, Sitapur-261402, U.P. (Tel : 05865-251369)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના દિવ્ય જીવન
તથા
દિવ્ય વાણીવિષયક ત્રૈમાસિક પત્રિકા

વર્ષ - ૯ ઓક્ટોબર, ૨૦૦૫ સં - ૪

પ્રધાન સંપાદક : પૂ. સ્વામી ભાસ્કરાનંદજી

મૅનેજીંગ સંપાદક :
શ્રી પાનૂ બ્રહ્મચારી

સંપાદક :
ઉત્તરા ચિનુભાઈ

પરામર્શ સમિતિ :
બ્ર. વસુમતી મહેતા, જ્યોતિબહેન થાનકી
નિરંજન મહેતા, કાર્તિકેય ભટ્ટ

વાર્ષિક લવાજમ :

ભારતમાં	રૂા. ૬૦/-
વિદેશમાં	યુ. એસ. ડૉલર ૧૨/-
એક અંકની છૂટક કિંમત	રૂા. ૨૦/-

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અમૃત વાર્તા

સામાન્ય નિયમો

આ પત્રિકા ચાર જુદી ભાષાઓમાં છપાય છે. - ગુજરાતી, હિન્દી, બંગાળી અને અંગ્રેજી. આ પત્રિકામાં મુખ્યત્વે શ્રી શ્રી આનન્દમયી મા વિષેના લેખો છપાશે, તેમ છતાં સાધુ-સંતોનાં જીવન-ચરિત્રો અથવા આધ્યાત્મિક તથા જ્ઞાનવર્ધક ધાર્મિક વાર્તા પણ સ્વીકારવામાં આવશે. શ્રી શ્રી મા વિષયક લેખો આપવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ્ય છે. ભક્તોના જીવનમાંના અનુભવો, પ્રસંગો કે જે અતિશય વ્યક્તિગત ન હોય, તેમજ શ્રી શ્રી માની લીલાઓ જે ભક્તોએ નિહાળી હોય તથા શ્રી શ્રી મા વિષેની અનુભૂતિઓ હોય તે લખી મોકલવા વિનંતિ છે. ફૂલસ્કેપ પાનાની એક બાજુ પર લખી મોકલવાથી સરળ રહેશે. જોડણીની ભૂલો સુધારી, ચોખ્ખા અક્ષરે લખી નીચેના સરનામે મોકલી આપવું.

-: લવાજમ મોકલવાનું સરનામું :-

મેનેજીંગ સંપાદક,
"મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા" (ગુજરાતી અંક)
શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયી આશ્રમ,
ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧
વારાણસીનો સર્વ પત્રવ્યવહાર હિન્દી ભાષામાં કરવો.

-: લેખો મોકલવાનું સરનામું :-

ઉત્તરા ચિનુભાઈ,
૨૩, શ્યામ-વિહાર, થલતેજ-શીલજ રોડ, થલતેજ,
અમદાવાદ - ૩૮૦ ૦૫૪.

સ્વામી શ્રી શ્રી આનન્દમયી સંઘ તરફથી મુદ્રક તથા પ્રકાશક શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી દ્વારા શ્રી શ્રી આનન્દમયી, સંઘ, ભદૈની, વારાણસી - ૨૨૧ ૦૦૧ (ઉ.પ્ર.) થી પ્રકાશિત તથા રત્ના પ્રિંટિંગ વર્ક્સ, બી. ૨૧/૪૨, કમચ્છા વારાણસી - ૧૦ (ઉ.પ્ર.) માં મુદ્રિત. સંપાદક - શ્રી પાનુ બ્રહ્મચારી.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

મા આનન્દમયી અમૃત વાર્તા

અનુક્રમણિકા

ॐ भवतापप्रणाशिन्यै आनन्दघनमूर्तये ।
ज्ञानभक्तिप्रदायिन्यै मातस्तुभ्यं नमो नमः ॥

૦૧. માતૃવાણી ૧

૦૨. શ્રીશ્રીમાનો આત્મપરિચય ૩

૦૩. શિવરાત્રિની ડાયરી - ૨ .... પ્રફુલ્લચંદ્ર દત્ત ૭

૦૪. માતૃ-સ્મૃતિ .... પ્રા. વીરેશ્વર ગાંગુલી ૧૫

૦૫. ઉન્મની અવસ્થા .... પ્રા. એ. જી. ભટ્ટ ૧૯

૦૬. સ્મૃતિરૂપેણ સંસ્થિતા-૪. .... બકુલેશ ભટ્ટ ૨૩

૦૭. પુણ્યતીર્થ નૈમિષારણ્ય અને આપણો આશ્રમ .. લક્ષ્મી ૨૬

૦૮. ઋષિતર્પણ-૫ .... હરિકૃષ્ણદાસ ગોયન્કા ૩૧

૦૯. ગોપી ગીત .... શ્રી મોરારિબાપુના પ્રવચનના અંશો ૩૬

૧૦. આશ્રમ સમાચાર ૩૮

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"હરિ કથા હી કથા, ઔર સબ વૃથાવ્યથા"

- મા આનન્દમયી

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયીના સર્વ ભક્તોને

"મા આનન્દમયી સેવા સમિતિ (MASS, Inc.) USA"

તરફથી સપ્રેમ

જય મા.

આ સમિતિ (MASS, Inc.) અમેરિકામાં પેન્સીલવેનીયા રાજ્યમાં સ્થાયી થઈ રજીસ્ટર થઈ છે. પૂ. શ્રી શ્રી માના ભક્તોનાં ધાર્મિક કાર્ય, સત્સંગ તથા જનસેવાનું ધ્યેય ધરાવતી આ સંસ્થાએ અમેરિકાની સરકાર તરફથી (Tax - Exemption) કર મુક્તિ મેળવી છે. સંસ્થાનો નંબર છે : 23 - 29675 જે IRS Code 501 (C) (3) ને સુસંગત રહેશે.

ઉત્તર અમેરિકામાં વસતા માતૃભક્ત જનોને વિનંતિ કે "મા આનન્દમયી અમૃતવાર્તા" ત્રિમાસિકનું લવાજમ સમિતિને (MASS, Inc.) મોકલવું. ચાર ભાષાઓમાં (અંગ્રેજી, હિન્દી, ગુજરાતી અને બંગાળી)માં પ્રસિદ્ધ થતી આ દિવ્ય-માતૃ સત્સંગપૂર્ણ પત્રિકાનો લવાજમ દર : વાર્ષિક બાર ડોલર ($12) લેખે જે ભાષામાં રસ હોય તે માટે મોકલવા વિનંતિ છે.

વધુ માહિતિ માટે સંપર્ક સાધો :

Mahadev R. Patel
Secretary, Ma Anandamayee Seva Samiti (MASS) Inc.
212, Moore Road, Wallingford, PA. 19086 - 6843
Tel. : 610 - 876 - 6862. Mobile : 484-410-4844
Email : matriseva@yahoo.com

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃવાણી

જ્યાં સુધી જીવમાં પ્રાણવાયુની ક્રિયા હોય ત્યાં સુધી તેને જીવિત કહેવાય. એ પ્રાણવાયુ ચાલ્યો જાય પછી તેનો દેહ સડવાનું શરૂ થાય, અર્થાત્ જળ, તેજ, ગંધ ઈત્યાદિ દ્વારા તેનો જે દેહ ઘડાયો તે એ બધાં તત્ત્વો સાથે મળી જાય. આ તત્ત્વો વિષે પણ જાતજાતના મત છે. આપણે જો તત્ત્વ પાંચ છે એમ માની લઈએ તો તેમાં પણ એ પ્રત્યેક પાછા અનંત છે; જેમ કે તેજ લો, તેજ પણ પ્રકારભેદે અનંત પ્રકારનું હોઈ શકે. એક તેજ અપર તેજ કરતાં વધારે કે ઓછું તીવ્ર હોઈ શકે. એટલા માટે જ કહેવાય છે કે મિત્રભાવે ભગવાનની સાધના કરવાથી સાત જન્મે એમને મેળવાય. વળી શત્રુભાવે ભગવાનની સાધના કરવાથી ત્રણ જન્મે મેળવાય. એનો અર્થ એ કે શત્રુભાવે ભગવાન પ્રત્યે જે તીવ્રતા પ્રગટ થાય, મિત્રભાવે સામાન્ય રીતે એ તીવ્રતા હોતી નથી, પરંતુ મિત્રભાવે પણ જો એવી તીવ્રતા પ્રગટ થાય તો ભગવાનને પ્રાપ્ત કરવામાં બીજા સાત જન્મ ન થાય. તે જ પ્રમાણે શત્રુભાવની તીવ્રતા પણ જો વધારે ન હોય તો ઉદ્ધાર પામવામાં સાત જન્મ પણ થઈ શકે. તેથી (મેં) કહ્યું કે તીવ્રતા-ભેદે તેજ પણ ઘણી જાતનું હોઈ શકે. એવી રીતે ગંધ પણ ઘણા પ્રકારની હોઈ શકે.

સમસ્ત પંચભૂતો દ્વારા બન્યા હોવા છતાં એ (તત્ત્વો) બધામાં સમરૂપે ન રહ્યાં હોવાથી જીવોની પ્રકૃતિ પણ વિભિન્ન જાતની બનેલી દેખાય છે. તે સિવાય સત્ત્વઃ, રજઃ, તમઃ ઈત્યાદિ ગુણોના તારતમ્ય અનુસારે પણ લોકોની પ્રકૃતિ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે. જ્યાં સત્ત્વગુણનું પ્રાધાન્ય ત્યાં "હું કોણ", "ક્યાંથી આવ્યો" આ બધા વિષે જાણવાની ઈચ્છા જ પ્રબળ થઈ જાય. રજઃ અને તમઃ ગુણનું પ્રાધાન્ય હોય તો જે થાય તે તો તમે જાણો જ છો. ત્યાં કર્મની સ્પૃહા નથી. બાધ્ય થઈને કર્મ કરવા છતાં તે અતિ અનિચ્છા સહિત કરવામાં આવે. ગમે તેમ, પણ આ બધા ગુણોના તારતમ્યને લીધે દેખાય છે કે એક જણ પાસે જે સુગંધ, અન્યની પાસે વળી તે જ દુર્ગંધ. એક વાર્તા છે કે—એક માછીમારને એક દિવસ એવી જગ્યાએ સૂવું પડ્યું કે જ્યાં ફૂલોની ભરપૂર ગંધ હતી. એ ફૂલોની ગંધથી માછીમારની આંખોમાં હવે ઊંઘ આવે નહિ. એને ખૂબ અસ્વસ્થતા લાગવા માંડી. આખરે એક દુર્ગંધમય માછલાંની ટોપલીથી મોં ઢાંકીને એ ઊંઘી શક્યો. આનાથી જ સમજાય છે કે ગંધ સંબંધે જીવની વિભિન્ન સ્થિતિ હોય છે.

તે દિવસે આહાર કરવા બેઠા પછી જોયું કે ગંગામાં એક મરેલું પશુ વહેતું જાય છે, તે સડીને ફૂલી ગયું છે. એની દુર્ગંધ આપણને આવતી નથી તેમ છતાં કોઈ કોઈ એ જોઈને જાણે ધ્રુજી ગયા હતા. વળી શકુનિ (બાજ), કાક (કાગડો) જેવાં પંખીઓ પરમાનંદે એને ખાતા હતાં. એનાથી જ સમજાય છે કે સમસ્ત જીવો પંચભૂતો દ્વારા સૃષ્ટ થયેલા હોવા છતાં ગુણ અને ઉપાદાનના તારતમ્ય અનુસારે તેમની વિભિન્ન સ્થિતિ હોય છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

વળી પાછી જીવની એવી પણ સ્થિતિ હોય છે કે જ્યાં કોઈ પણ ગંધ એને સ્પર્શ કરી શકતી નથી. બિલ્વમંગલ જેમ સડેલું શબ પકડીને નદી પાર થયો હતો ત્યારે શું એને દુર્ગંધની કશી અનુભૂતિ હતી ? એ હોત તો શું એ આ રીતે નદી પાર થઈ શક્યો હોત, કે સાપની પૂંછડી પકડીને ચાર દીવાલ ઉપર ચઢી શક્યો હોત ખરો ?

લોકોની જ્યારે આવી સ્થિતિ થાય ત્યારે અચાનક જીવનનો વળાંક બદલાઈ જાય. બિલ્વમંગલ વખતે પણ જુઓ છો કે એ જે સાંભળીને ભગવાન બાજુ દોડ્યો તે કોઈ મંત્ર નહોતો, પરંતુ મંત્ર ન હોવા છતાં એણે એને એવો બદલી નાખ્યો કે જેને લીધે શ્રીકૃષ્ણે આવીને એનો સમસ્ત ભાર ગ્રહણ કરવો પડ્યો.

જેટલા દિવસ જગત-ગતિમાં રહેવાનું છે, અથવા જેટલા દિવસ જીવ કે બદ્ધભાવ હોય તેટલા દિવસ સંસ્કાર કે સ્થિતિ અનુસારે પ્રત્યેકની દૃષ્ટિભંગી પણ જુદી જુદી હોય છે. ....

તે દિવસે બીજું પણ કહેલું (મેં) કે ફળ દ્વારા જ પરિચય, અર્થાત્ જે કોઈ જે રૂપે જગતને જુએ તે તેના વ્યવહારમાંથી જ સમજાય છે, જગતને બરાબર જાણવામાં આવે (તો) 'તત્' અર્થાત્ 'તેમને' પકડી શકાય. એમાંથી એકે દિવસ સમજાય કે 'તેમનાથી' ભિન્ન જગતમાં બીજું કંઈ નથી. તેઓ જ સાકાર, વળી તેઓ જ નિરાકાર. સાકાર શું ? 'સ'એર' (બંગાળીમાં) અર્થાત્ એમની ક્રિયા, પરંતુ એ ક્રિયા રહેવા છતાં તેઓ અકર્તા. નિરાકાર શું ? 'નીરેર આકાર' (બંગાળીમાં જળનો આકાર) અર્થાત્ વિશેષ-આકૃતિશૂન્ય. તેઓ સગુણ, વળી નિર્ગુણ; અર્થાત્ ગુણરૂપે એમનો જ પ્રકાશ. એક તો 'છે'રૂપે એમનો પ્રકાશ (અને) બીજો 'નથી'રૂપે એમનો પ્રકાશ. નિત્ય નૂતન આનંદ જ. આ આનંદનું પણ કારણ છે. એ પણ સમત્વ બુદ્ધિમાંથી થાય. આટલા દિવસ એમનો એ પ્રકાશ થયો નથી, હવે થયો છે, એટલે એનો આનંદ. આ રીતે ચાલતા ચાલતા બધું જ 'હું' અથવા 'તેઓ' મય થઈ જવાય. એટલા માટે સર્વદા તત્ અથવા એમને સાથે રાખીને રહેવાનું છે. એમના ચિંતનમાં રહ્યા છતાં જો એમનો પ્રકાશ ન પણ થાય, તો પણ એમને છોડવા નહિ. 'શ્યામ' ન મળ્યા એટલે કંઈ 'રાય'ને લઈને રહેવાય ? (શ્યામરાય) ભગવાન ન મળ્યા એટલે કંઈ વિષયમાં મત્ત થવાય ? એમ નથી, આ દેહમાં જ્યારે સાધનાનો ખેલ ચાલતો હતો ત્યારે કેટલો નિત્ય નૂતન પ્રકાશ થતો, અને તેનો આનંદ પણ કેટલો હતો, પરંતુ જે દિવસે કંઈ જ પ્રકાશ થતો નહિ, તે દિવસે પણ આનંદ ! ત્યારે ભાવ આવો થતો, ''ભગવાન, આટલા દિવસ તમે 'છે' રૂપે પ્રકાશ્યા છો, આજે 'નથી' રૂપે પ્રકાશ્યા. આ પ્રમાણે ચાલતા ચાલતા સર્વરૂપે, સર્વભાવે, એકમાત્ર એમનો જ પ્રકાશ દેખાય છે.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રીશ્રીમાનો આત્મપરિચય

(વખતોવખત શ્રીશ્રીમાને શ્રીમુખેથી નિઃસૃત વાણીપ્રવાહમાંથી વીણેલા અમૃતકણો.)

(મા, આપ કોણ છો ?)

પૂર્ણ બ્રહ્મ નારાયણ. નારાયણી.

●

બાબા, તમે જે કહો તે જ. જે - તે.

●

મારે પોતાનું કંઈ કરવાનું કે બોલવાનું પ્રયોજન નથી, પહેલાં પણ નહોતું; અત્યારે પણ નથી; આગળ ઉપર પણ હશે નહિ. જે કંઈ પ્રકાશ (પ્રગટ) પામ્યા છો, પામો છો કે પામશો— બધું જ તમારે માટે. આ શરીરના નિજસ્વ તરીકે જો કંઈ કહેવા માગો, તો જગત્મય બધું જ એનું નિજસ્વ.

●

હું તો સર્વદા તમારા બધાની સાથે સાથે જ છું. તમે જોવા માગતા નથી, હું શું કરું ? તમે જાણી રાખો—તમે ક્યારે શું કરો છો, નથી કરતા, નિકટ હો કે દૂર હો, હરહંમેશ આ શરીરની એક દૃષ્ટિ તમારા ઉપર સર્વદા જાગ્રત રહે છે.

●

'આ શરીર' એટલે શું જાણો છો ?—એ કોઈને ઘેર જતું નથી, કોઈની વસ્તુ ખાતું નથી, કોઈની સાથે વાત કરતું નથી...... એટલું શું જાણો છો, બ—ધો વખત મા-બાપ મિત્રોની પાસે જ છે—મુક્ત. એ આવતું પણ નથી, જતું પણ નથી. સમજ્યા કે ? ભાવનાયુક્ત સત્સંગ જ ફળ.

●

આ તો એક નાનકડી છોકરી, ... છોકરી, કે જેને ખસેડવા છતાં ખસે નહિ. કોઈ કાળેય ખસે નહિ, ખસશે પણ નહિ.

●

સર્વરૂપે તેઓ જ તો ભગવાન. ઝાડપાન, પશુપંખી બધાંયને લઈને 'આ શરીર'. આ શરીર પાસે જુદું ગણીને ક્યાંય પણ કશું જ નથી.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તમને લોકોને છોડીને 'આ શરીર' અળગું (જુદું) ક્યાં ? 'આ શરીર અને આ બંધુ (મિત્ર)માં શો પ્રભેદ ? બે ઓતપ્રોત થઈને, એક થઈને રહે છે—આ વાત યાદ રાખજો. જો તમે લોકો કંઈ ખરાબ ખાઓ, (તો) જાણજો 'આ શરીર'ને કોઈએ તે ખવડાવી દીધું... પૂછો છો (કે) તમારા પ્રત્યેકની ભાવના 'આ શરીર'ને પહોંચે છે કે ? હા—હા—હા.

●

જનમ-મૃત્યુકા સવાલ ઈસમેં નહીં આતા બાબા, મૈં ક્યા કરું.

●

મારે પાસું ફેરવવાની જગ્યા નથી.

હિલનેકા જગહ નહીં બાબા, ક્યા કરું.

●

હું તો એકલી જ—બધાંયને લઈને પણ હું એકલી.*[૧]

●

(૧૯-જૂન, કનખલમાં અવ્યક્ત થયા પૂર્વે લગભગ બે માહ પહેલાં માએ કહ્યું:) હું તો એકલી જ રહું છું. બધાંયને લઈને. પણ હું એકલી. તમે લોકો જાઓ, સૂઈ જાઓ.*[૨]

●

(એકવાર કોઈએ માને પ્રશ્ન પૂછ્યો—મા, આટલા બધા લોકો તમને ઘેરી વળીને રહે છે, તમને કષ્ટ થતું નથી ? ઉત્તર:) બાબા, તમને હાથ-પગ ઊપાડવામાં કંઈ કષ્ટ થાય છે? હું તો નિજ સંગે જ વાત કરું છું. 'આ શરીર' કોઈને ઘેર જતું નથી......

●

દુ:ખ દૂર કરવા માટે—કોઈ સ્વાર્થ ખાતર 'મા'ને કોઈ રહસ્યમય આશ્રય ન માનશો. યાદ રાખો—તેઓ બધો વખત તમારી પ્રાણશક્તિની માફક તમારી અતિ નિકટ જ રહે છે. એટલે તમારે બીજું કંઈ જ કરવું નહિ પડે. તેઓ તમારો સકળ ભાર લેશે.

●

*[૧](નોંધ : ચંડીપાઠમાં માતા દેવી કહે છે —एकैवाहं जगत्यत्र द्वितीया का ममापरा।

*[૨](નોંધ : આ વાક્ય બંગાળીમાં બોલાયેલું છે. તેમાં 'એકા' શબ્દ છે જે નરજાતિ કે નારીજાતિ નથી. ગુજરાતીમાં 'એકલી' શબ્દ ભાષાંતરમાં કરવો પડ્યો છે.)

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બાપ, મા અને હું કંઈ ભિન્ન ? કેમ કે એક સિવાય કંઈ જ નથી.

●

'આ શરીર' પાસે જેઓ આવ્યા છે તેમનું હવે પતન નથી.

●

'આ શરીર' તો તમારે માટે છે જ સદા સર્વદા માટે, એ તમે સમજો કે ન સમજો.

●

'આ શરીર' પાસે કોઈ જ દૂર કે ભિન્ન નથી. (નવેંબર-૧૯૬૭)

●

તમે જ મારા ગુરુ, તમે જ મારા ઈષ્ટ. તમે જેમ વગાડો (વાદ્યને) તેમ વાગે.

●

'આ શરીર'નો આત્મા સકળનો આત્મા. માને કોઈના ન હોવાથી ચાલે નહિ.

●

વિશ્વરૂપ તો દેખાડી શકાય, પરંતુ અર્જુન ક્યાં છે ? પહેલાં અર્જુન તો થાઓ.

●

યાદ રાખો—જેની પાસે તમે આવી પડ્યા છો—એને ક્રોધ નથી, લોભ નથી, માયા નથી, મોહ નથી—એને છોડીને જશો ક્યાં ?

●

મા તો સર્વરૂપે સર્વસ્થાને. મા એટલે આત્મા. સર્વ સ્થાન મા-મય જ તો, કારણ એમણે જ બધી વસ્તુમાં પોતાને વિસ્તાર કરીને રાખ્યા છે. આ પથમાં જ્યારે આવ્યા છો તો જાણી લો—સકળ દુ:ખ-કષ્ટના ભોગરોગની પાછળ મા જ છે.

●

યહ શરીર સબકા હૈ—સબ જગહ પર હૈ.

●

યહાં પર લજ્જા, શરમ, સંકોચ કુછ નહીં, કારણ અપના હી હૈ ના ? વોહી હૈ ના ? એક હી હૈ ના ?

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

'આ શરીર' માટે અજાણ્યું કે ભૂલ જેવું કંઈ જ નથી.

●

'આ શરીર'ને તો રહેવા ન રહેવાનો પ્રશ્ન નથી. જનમ મૃત્યુ કા સવાલ ઈસમેં નહીં આતા, બાબા. જનમ—જ-ન-મ—જન્મ નથી તે.

●

તમે શુદ્ધ અને પવિત્ર ભાવે રહેશો તો હું સ્વસ્થ રહીશ.

●

તમારો શુદ્ધ ભાવ જ મારું પુષ્ટિસાધન કરશે.

●

'આ શરીર' તો ખૂબ પાસે જ રહે છે. તમને છોડવાનો ઉપાય ક્યાં ? તમારી દૃષ્ટિમાં જ નિકટ અને દૂર.

●

તમારું દુઃખ, તમારી વ્યથા, તમારી જ્વાળા—એ મારું જ દુઃખ. 'આ શરીર' બધું સમજે છે.

●

મા તો સર્વરૂપે સર્વસ્થાને. મા એટલે આત્મા. સર્વ સ્થાનો મા-મય જ.

●

'આ શરીર' તો તમારી નાની છોકરી. આ નાની છોકરીને તમે છાતીએ લગાડી દો, પોતાની કરી લો—એ જ આગ્રહ. (વિનંતિ)

●

'આ શરીર' દ્વારા કદીયે કો-ઈનુંયે અમંગળ નહિ થાય, નહિ થાય, નહિ થાય.

●

રોગ અને વયસ (ઉંમર) 'આ શરીર'ને કંઈ કરી શકશે નહિ.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શિવરાત્રિની ડાયરી - ૨

(ગતાંકથી આગળ) - પ્રફુલ્લચંદ્ર દત્ત

(બંગાળીમાંથી ભાષાંતર)

સાંજે છ વાગતામાં જ સમસ્ત વ્રતીઓ પોતપોતાનાં આસનો પર બેસી ગયા. સાત વાગે પૂજાનો આરંભ થશે. સમસ્ત આયોજન પૂર્ણ થઈ ગયું છે.

સાત વાગવામાં થોડો સમય બાકી છે, એટલામાં ચિન્મયદા આવ્યા અને મને કહ્યું, "મા તમને બોલાવે છે, ચલો મારી સાથે." "મા બોલાવે છે ? મને બોલાવે છે ? મને ?" વગેરે પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યો. જે 'કહેણ'ની પ્રતીક્ષા કરતો હતો, તે જ કહેણ સાચેસાચ આવી પહોંચ્યું છે, વિશ્વાસ બેસતો નહોતો. કેવી અઘટન ઘટના ! ચિન્મયદાની પાછળ પાછળ યંત્ર-ચાલિતની જેમ ચાલ્યો. બારણું ખુલ્યું ને અંદર પેસતાં જ માની પેલી તીક્ષ્ણ અંતર્ભેદી દૃષ્ટિ મારી ઉપર પડી, જાણે પુસ્તકનાં પાનેપાનાં ઉથલાવીને માએ સમસ્ત વાંચી લીધું, જાણી લીધો મારા જન્મ-જન્માંતરનો ઈતિહાસ.

મિલિટરી સ્વરે દિદિ બોલ્યાં, "બોલો, શેના વિષે પ્રશ્ન છે તમારો ?" મેં કહ્યું, "સાધન-ભજન વિષે." દિદિ કહે, "બોલો, શું પ્રશ્ન છે તમારો ?" મને એવું લાગ્યું કે કાષ્ટદંડ ધરીને મારી જીભ બંધ કરાવી દીધી છે. આવી ઉતાવળમાં કંઈ સાધન-ભજનની વાત થાય ? મા તો મારી સામે જ જોઈ રહ્યાં હતાં, પછી દિદિ બાજુ મોં ફેરવીને બોલ્યાં, "અત્યારે તો થાય નહિ. સાધન-ભજનની વાત કંઈ આટલા અલ્પ સમયમાં થાય ? પૂજા આરંભ થવામાં હવે વધારે વાર નથી." મારા મનની જ વાત માએ કરી. છતાં દિદિ છોડે એવાં નહોતાં. એમનો આગ્રહ જાણે મારા કરતાંયે વધારે હતો—ફરી સુયોગ થાય કે નહિ, એવો દિદિને સંશય હશે. માને વિનંતિ કરી, "ફક્ત બે મિનિટ એ વાત કરશે, મા." મારે માટે દિદિ આટલું કષ્ટ ઉઠાવે તેથી શું, મારા મુખમાંથી વાત નીકળતી જ નથી ને ! એટલામાં એક નવાગત ભક્ત માને પ્રણામ કરવા ઘૂસી આવ્યા. તેમની સાથે જ માએ કેટલીક વ્યાવહારિક વાતો કરવી શરૂ કરી. મને થયું, હાશ, બચી ગયો, 'જબાનબંધી'માંથી.....

થોડીવાર પછી સ્નિગ્ધ અને સસ્નેહ દૃષ્ટિએ જોતાં મા બોલ્યાં, "હવે પછી યોગાયોગ થશે. જાણો તો છો જ તમે—સાધનભજનની વાત એકલા ના હોવાથી થાય નહિ." ઉત્સાહપૂર્વક સમ્મતિ દર્શાવીને હું માના ચરણો પાસે બેસી રહ્યો. મા મારી સામે જોઇ રહ્યાં. હું બોલ્યો, "બીજું તો

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શું, ફક્ત થોડા આશીર્વાદ માગું છું, મા.''

''ભગવાન આશીર્વાદ કરશે. સકળ કાર્યોમાં એમની ઉપર નિર્ભર રહીને ચાલો.'' માની આ વાતમાં એવો હૃદયસ્પર્શી સ્નેહ હતો કે એ વાત એક મામૂલી ઉપદેશ જેવી નહિ, પણ યંત્રણાકાતર રોગીને માટે સંન્યાસીના દિવ્ય ઔષધ જેવી લાગી—ભવરોગ મટાડવા માટેનો એક સુનિર્દિષ્ટ નિર્દેશ. પ્રણામ કર્યા ને માએ પરમ સ્નેહે એક માળા આપી.

માળા પહેરીને જ પૂજામાં બેઠો. અન્નપૂર્ણા-મંદિરની આગળ ઊભા રહીને કુસુમદા (નિર્વાણાનંદ) મંત્રો બોલે છે અને બધાંને પૂજા માટેની સૂચનાઓ આપે છે, આ એક અપૂર્વ દૃશ્યં હતું ! એક વાર મેદાનમાં ભેગા થયેલા મુસલમાનોની સામૂહિક ઈદની નમાજ જોઈને થયેલું - કેવું સુંદર ! શતશત મુસલમાનોની સામૂહિક નમાજની ઐક્ય-તાન જોઈને જાણે ભગવાન નીચે ઊતરી આવ્યા છે ઐક્યાનુભૂતિરૂપે. હિંદુઓમાં કેમ આવી કોઈ વ્યવસ્થા નથી ? પછીથી એક વાર 'ભારત-સેવાશ્રમ સંઘ'નું સામૂહિક યજ્ઞાનુષ્ઠાન જોઈને થયું કે આ છે તો ખરું. પરંતુ આજે માના આશ્રમમાં શતશત વ્રતીઓની સામૂહિક શિવપૂજાની વ્યવસ્થા અપૂર્વ લાગી, નવીનતમ પ્રવર્તન. પ્રત્યેક પ્રહરમાં પૂજા થાય છે. અમારે આસન છોડવાનું નહિ. એક આસને આખી રાત પસાર કરી, કોની શક્તિ વડે ? પૂજાની વચ્ચે ગાવાનું ચાલતું. ગાયું છબિ બંદ્યોપાધ્યાયે, આશ્રમનાં પુષ્પાદિએ અને માએ સ્વયં. વચ્ચે મા ફરતાં ફરતાં અમારી પૂજા જોતાં જાય છે, સ્નેહની સંજીવની શક્તિ વડે અમને જાગ્રત રાખે છે. ''કેવી રીતે પૂજા કરો છો, જોઉં તો.'' એમ કહેતાં મારી પાછળ જ નીચાં નમીને શી ખબર શું જોયું માએ, અને કહ્યું, ''બરાબર તો કરો છો.'' છેલ્લા પ્રહરની પૂજા શેષ થયે અમે માની ચારે બાજુ જઈને બેઠાં. ત્યાં બેસીને વ્રતની કથા સાંભળી, પારણ-મંત્ર બોલાયો, માએ સ્વહસ્તે ઉપવાસી વ્રતીઓને મીઠાઈ વહેંચી.

૨૬ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૦, શુક્રવાર :

વહેલી સવારે સ્નાનાદિ પરવારીને આશ્રમે ગયો. જોયું તો માના કક્ષમાં ભીડ, અત્યારે એકાંતમાં વાત કરવી શક્ય નથી એમ લાગ્યું...... સત્સંગમાં છબિ બંદ્યોપાધ્યાયનું ગાન ચાલે છે. મા તન્મયતાથી એ ગીત સાંભળે છે ! પેલી બાજુ પ્રસાદ (ભોજન) લેવાનો ઘંટ નિર્દિષ્ટ સમયે વાગે છે, તોયે ગાયન પતતું નથી. મા જાણે કેવા ભાવથી સહેજ તોફાની સ્મિત હસ્યાં, કદાચ પરમાનંદ સ્વામીનું કડક વલણ જોઈને, કારણકે ઘંટ વાગ્યા પછી સ્વામીજી શાંત બેઠા નહિ, પણ સહુને બૂમ પાડીને મોકલવા માંડ્યા. માએ ઈંગિત વડે એમને શાંત પાડ્યા. છતાં ગાવાનું ચાલુ છે. માએ આંખના ઈશારાથી એક જણને આદેશ આપ્યો જમવા જવાનો, કેમ કે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બધા તો એકીસાથે બેસી શકવાના નહોતા. મારી સામે જોઈને પણ તેવો જ ઈશારો કર્યો માએ—મને તો કેવો આનંદ ! પ્રકાશને પ્રકાશિત કરતા માધુર્યનો સ્પર્શ મળ્યો. માના એ સસ્નેહ સંકેતમાત્રથી મારી યુગયુગાંતરની વેદના લૂછાંઈ ગઈ. સઘળું મધુમય લાગ્યું. આજે જમતી વખતે રોજ કરતાં વધારે ખાઈશ. અંતરમાં માનો એ ઈશારો જો સકળ કર્મોમાંથી મારું પ્રવર્તન કરવાનું કારણ બને તો જીવન કેટલું બધું સુંદર ને મધુર હોય. ગીત પૂરું થયા પછી મા અમારા ભોજનાલયમાં આવ્યાં. મારી પાસે થઈને જ મા જોડેના ઓરડામાં ગયાં. માના વસ્ત્રનો છેડો મને અડક્યો, માતૃવસ્ત્રાંચલ જાણે મને શરણ આપવા ચાહે છે. માના દેહની હવા મારાં ગાત્રોને લાગી—વિશુદ્ધ સુગંધમાં દાક્ષિણ્યપૂર્ણ દક્ષિણ વાયુ, સાંત્વનાનો મલય-સ્પર્શ, સુંગધની અનુભૂતિ, મન પવિત્ર અને આનંદિત કરી ગઈ.

...... આહારાદિ પત્યા પછી સાથે આવેલી બહેનોએ સારનાથ જવાની હઠ પકડી, પણ એ કેમ બને ? માએ કહ્યું છે ને કે સમય મળે બોલાવી લેશે. સમસ્યાનું સમાધાન માએ પોતે જ કરાવી દીધું. ફરતાં ફરતાં મા એકદમ જ મારી સન્મુખ આવી પહોંચ્યાં—"સંધ્યાકાળે તમને બોલાવીશ પણ રહેજો (તે વખતે)."

પરંતુ સારનાથથી પાછાં ફરતાં સંધ્યાકાળથી મોડું થઈ ગયું. આશ્રમે પહોંચીને સીધો જ માના કક્ષ આગળ ગયો. મા કોઈ એક પ્રતીક્ષામાં ઊભેલી વ્યક્તિના પ્રસંગમાં બોલે છે, "ઊભા રહેવાનું બે જાતનું, અંતર્મુખી અને બહિર્મુખી ભાવે." ..... એટલામાં તો મને જોઈને દિદિ બોલ્યાં, "આ પ્રફુલ્લબાબૂ તો આવ્યા મા, કેટલી શોધાશોધ થઈ !" જાણે પૂર્વકથિત વાતના સંદર્ભમાં મા બોલ્યાં, "આ પ્રફુલ્લબાબૂ પણ થોડાક દિવસથી ઊભા રહીને મને પ્રફુલ્લ કરે છે", બોલાવ્યો જાણીને અંદર જઈને માની આગળ બેઠો. માએ પૂછ્યું, "ઘરમાં કોણ કોણ છે ?" મેં કહ્યું, "માતા, પિતા, પત્ની, એક દીકરો, એક દીકરી." માએ આશ્વાસના આપ્યું કે આવો નાનો પરિવાર સાધનાને અનુકૂળ.

મા સાથે મારે એકાંતમાં વાત કરવી છે તે જાણ્યા પછી અન્ય સર્વે ઊભા થઈને ચાલતા થયા. દિદિ પણ ઓરડાનું બારણું બંધ કરીને બહાર જાય છે. દિદિનો આગ્રહ તો અપરિસીમ છે—પ્રયત્નમાં ત્રુટિ નથી. તે જ વખતે ભક્તોનું એક દળ અંદર આવ્યું. માત્ર આવ્યું જ નહિ, પણ આવીને બેસી પડ્યું માની સામે. માએ મીઠી વાતો અને સહાસ્ય સ્નેહ દ્વારા બધાનું આપ્યાયન કર્યું એટલે—જ તો....... એ લોકો ફરી બેસી ગયા. માના કરુણાર્દ્ર કંઠનો ઉત્તર આવ્યો, 'બેઠા છે આ લોકો, (તમે પણ) બેસો ને જરા." માની અંદર સર્વદા એક અચંચળ ભાવ હોય છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

હું તો આમેય નિશ્ચિંત થઈને મા પાસે બેઠો છું. વ્યસ્ત હોય તો એમાં શું વાંધો, મને તો આમ જ યથેષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે માનો સ્નેહ, માનું સંભાષણ, માની આશ્વસ્ત કરનારી વાણી મળે છે એમની કરુણામય દૃષ્ટિ—એ કંઈ ઓછી મધુર નથી. એ માધુર્યને સુદીર્ઘ કરવા માટેની વ્યવસ્થા, કે પછી વિલંબ મધ્યેથી જ અવલંબનને પામવાની ઈચ્છા વધારી દે છે!

પરંતુ ધીમે ધીમે ભીડ વધવા માંડી. મા થોડી થોડી વારે મારી સામે જુએ છે અને હસે છે, "જોયું ને એક પછી એક માણસો આવે છે." મા પોતે જ દીકરાની વાતો સાંભળવાને આતુર ના હોય ! બહુ વારે બોલ્યાં, "તમે મંદિરના વરંડાની આસપાસ રહેજો, સુયોગ મળતાં જ બોલાવી લઈશ."

આરતી પછી દિદિએ ફરીથી બોલાવ્યો. માની સામે જઇને મેં કહ્યું, કે મૌન થવામાં ત્રણ મિનિટ બાકી છે. માએ પણ તે જ વાંધો બતાવ્યો, પણ દિદિની આતુરતા એવી ને એવી જ છે-"આ ત્રણ મિનિટમાં જ જેટલું થાય તેટલું, બેસી જાઓ ને." પરંતુ મારું મન નથી. માએ પણ દૃઢ સ્વરે કહ્યું, "ત્રણ મિનિટમાં ન થાય, તમે સમજી નથી શકતાં દિદિ." કોણ જાણે કેવી રીતે મારા બન્ને હાથ જોડાઈ ગયા નમસ્કારમાં. માએ મારા બન્ને હાથોને એમના પોતાના હાથમાં પકડીને સ્નેહપૂર્વક કહ્યું, "એક કામ કરો તમે. કાલ રાત્રે તો ઊંઘાયું નથી. કંઈક પાથરીને મંદિરના વરંડામાં સૂઈ રહો. જ્યારે બધા જતા રહેશે, ત્યારે હું બોલાવીશ તમને—તમારી સાથે વાત કર્યા પછી સૂઈશ, ભલે ને ગમે તેટલી રાત થાય."

આવી અયાચિત કરુણા પામવા માટે જ અસમયે બોલાવવામાં આવેલો ? માએ સમયસર બોલાવ્યો હોત અને વાત કરવાનો સુઅવસર આપ્યો હોત તો કંઈ માતૃહૃદયનો આવો મધુર સ્પર્શ મળ્યો હોત ? આ રમતમાં ખોટું શું છે ? પ્રતીક્ષિત હૃદયે આશા-નિરાશામાં ઝોલાં ખાતાં ખાતાં માની સાથેનો આ ખેલ હજી દીર્ઘસ્થાયી હોત તો ?

રાત્રે અગિયાર વાગે માએ દૂત મોકલ્યો—બૅરિસ્ટર અનિલબાબૂ. ઉપરની અગાશી પાસેના ઓરડામાં નિસ્તબ્ધ પરિવેશમાં એકાંતમાં મા બેઠાં છે, ધ્યાન-પ્રશાંત મૂર્તિ ! મા પાસે મારો થોડોક પૂર્વ ઈતિહાસ કહેવા બેઠો. માએ બધું સાંભળ્યું. ત્યારે પણ વિશેષ વાતો આગળ ન કહેવાઈ. કોઈ એક ભક્તના આગમનથી વાત બંધ કરવી પડી, એ ભક્તને માટે જ આ સમય નિર્દિષ્ટ હતો..........

રાત્રે લગભગ બે વાગે માએ ફરી બોલાવ્યો... ઊંઘમાંથી ઊઠીને સીધો માની પાસે જઈને બેઠો. માએ પૂછ્યું, "ત્યાર પછી આગળ બોલો શું થયું." બોલ્યો ઘણી બધી વાતો—મારી દીક્ષાની

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

વાત, શ્રી અરવિંદના દર્શનથી પ્રભાવિત થઈને સાધનધારાના પરિવર્તનની વાત, તે પછી માનાં પ્રથમ દર્શન તથા તેનું ફળ, માનો પ્રભાવ, વળી પાછું સાધનામાં પરિવર્તન. બધું કહેતાં સરવાળે એક નવીન પથ ખુલ્યો મારે માટે, પણ તે કોઈનાયે દ્વારા બરાબર નિર્દિષ્ટ કરેલો પથ નહિ, જે કરું છું તે બરોબર છે ?

માએ ઝીણવટથી અનેક પ્રશ્નો પૂછ્યા. સહેજ મૌન રહીને પછી બોલ્યાં, "જે તમે જપ-ધ્યાનાદિ કરો છો, તેમ જ કરો. માત્રા વધારી દો. આચમન કરીને જપ આરંભ કરજો. જપ્ સમર્પણ કરીને સર્વશેષે એક ક્રિયા કરજો." આસ્તેથી એ ક્રિયા સમજાવી દીધી. વારંવાર સમજાવ્યું, મારા સર્વ પ્રશ્નોનું નિરાકરણ કરીને, સ્પષ્ટ રૂપે સમજાવ્યું. પછી પોતે સ્થિર બેસીને કરી બતાવ્યું.

સાધન-ભજનની બધી વાતો સમાપ્ત થયા પછી મા ઊભાં થયાં. મેં કહ્યું, "મા, હવે મારી એક સાંસારિક વાત છે." બોલતાં સંકોચ થતો હતો, માને રાત્રે ફરીથી રોકી રાખ્યાં. મા પરંતુ પાછાં બેસી ગયાં, પરમ સ્નેહે આગ્રહપૂર્વક બોલ્યાં, "કહો, શી વાત—ભલે રાત હોય, કાલે તો બિલકુલ સમય મળશે નહિ, કેમ કે કાલે તો જવાની વાત છે." સંતાન ખાતર આટલી બધી કરુણા કઈ મા કરી શકે ?

હું મારી પત્નીની વાત કહેવા માંડ્યો. "..... એની અંદર પહેલેથી જ એક શુદ્ધ સંસ્કાર છે, પણ વાતાવરણના પ્રભાવથી તે આવૃત રહ્યો છે. તમને જ્યારે એણે પ્રથમ વાર ગયા ફેબ્રુઆરી મહીનામાં જોયાં ત્યારથી સાધન-ભજનમાં વિશેષ રુચિ દેખાય છે, અને હું પણ એની પાસેથી વિશેષ ઉત્સાહ મેળવું છું." આ સાંભળીને મા સાનંદ બોલ્યાં, "જપ ધ્યાનમાં રુચિ છે ! સરસ !" "પણ ક્યાંક કંઈક ખોટ છે, કંઈક વ્યથા હોય એવું લાગે છે. મા, તમારી સ્નેહદૃષ્ટિ જો એને જરાક મળે—જરાક મીઠું સંભાષણ—તો મને વિશ્વાસ છે કે એ ખોટ પૂર્ણ થઈ જશે." અત્યંત સ્નેહપૂર્ણ સહાનુભૂતિપૂર્ણ ઉત્તર મા પાસેથી મળ્યો, "સારું, કાલે જો યોગાયોગ થાય તો" થોડીક ક્ષણો મા અર્ધનિમીલિત નેત્રોથી ધ્યાનસ્થ રૂપે બેસી રહ્યાં. મેં પ્રણામ કર્યા. મા ઊભાં થયાં, મારા માથા પર સસ્નેહ આશીર્વાદ આપ્યા.

૨૭ ફેબ્રુઆરી, ૧૯૬૦, શનિવાર

પ્રાતઃ કાળે સ્નાનોપરાંત સત્સંગમાં ગયો. આજે વહેલી સવારે-સવારે જ મા આવ્યાં. પ્રણામ વખતે મેં મારી પત્નીનો પરિચય કરાવ્યો, માએ સ્નેહથી એની સામે જોયું અને હાર આપ્યો. અભયદાએ ગાવાનું શરૂ કર્યું—

"તું તો મા દયામયી છે—સાંભળ્યું છે લોકોને મુખે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તારા દાનથી આખુંયે વિશ્વ ભરાઈ ગયું છે દિશાએ દિશાએ.
રૂપે રસે ગંધે ગીતે—સકળ રૂપે સકળ સ્થાને
તું મા નિજે નીચે આવે છે
બોલાવે છે મને સ્નેહે.
છો જો આટલી બધી દયામયી
આટલી સ્નેહમયી—
તો રાખ્યો કેમ કંગાળ બનાવીને
અધમ બનાવીને આ બાળકને.
વિચારીને મને હસવું આવે છે—તારાથી તો
ભરાયેલું છે વિશ્વ.
તો પછી શાને થયો હું આટલો નિઃસ્વ
તને કઈ તિરાડમાંથી ખોઈ બેઠો.
મારું દુઃખ જો તું જાણતી હો
સુખ આપતાં કોણે રોકી તને !"

એક વૃદ્ધ સંન્યાસીએ કઠોર થઈને પ્રતિવાદ કર્યો—"આવો અભિયોગ ખોટો છે. પોતાના દોષોને ભગવાન ઉપર નાખી દેવામાં આવ્યા છે." અનિલબાબૂએ પૂછ્યું, "આવા અભિયોગનો ઉત્તર શો મા ?" મા હસતાં હસતાં બોલ્યાં, "કયો અભિયોગ ? ... કોને અભિયોગ ? કોનો અભિયોગ ? ... " ઈત્યાદિ. અનેક લોકોના દાર્શનિક યુક્તિ-પ્રયુક્તિપૂર્ણ વિચારોમાં ગીતનો મૂળ રસ દબાઈ ગયો. અભયદા વચ્ચે બાધા આપીને બોલ્યા, "સારું, હું બીજું એક ગીત ગાઉં છું. તે પછી તર્ક કરવો હોય તો કરજો." એમણે પોતે રચેલું આવેગપૂર્ણ ગીત. ગીતના શબ્દો નથી લખી રાખ્યા, પણ એનો ભાવ આવો છે—"હું જેવો તને 'મા' કહીને બોલાવું છું, તેવા જ દૂર થઈ જાય છે મારા સઘળા સંશયો, સઘળા દ્વંદ્વો, સકળ વ્યથા, સકળ ક્ષોભ. મારા સકળ સૌભાગ્ય; સકળ વિનંતિઓનો આધાર તું જ છે."

ગીત પૂરું થયું એટલે સહુ કોઈ શાંત છે. મા બોલ્યાં, "થયું ને હવે ? માની પાસે સંતાનની વિનંતિ". સ્વામી નારાયણાનંદ તીર્થે ગાયકના મનનો ક્ષોભ દૂર કરતાં કહ્યું, "કવિએ જે દર્દથી ગીતની રચના કરી છે અને ગાયકે જે દર્દથી ગીત ગાયું છે તે તો આપણે સારી રીતે સમજી

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

જ શક્યા છીએ." માએ કહ્યું, "બધાં ક્યાં સમજ્યાં છે ?"

હજીયે અભયદાનો ક્રોધ દૂર થયો નથી, કદાચ તેમાં અહમ્ છે—બોલી ઊઠ્યા, "બધા સમજે નહિ એટલે તો દર્શનમાં કચકચ શરૂ થાય છે—આવા સુંદર કાવ્યને વિકૃત કરીને."

મા ગંભીર થઈ ગયાં, સુદૃઢ સ્વરે બોલ્યાં, "આવું સુંદર દર્શન."

જેઓ પૂર્ણ છે તેઓ ખંડિત દૃષ્ટિનું સમર્થન કેમ કરે ? અભયદાયે દલીલ કરી, "ભાવનું મૂલ્ય તો ખરું જ, તો પણ એનું ક્ષેત્ર પૃથક્ છે" મા દૃઢતાપૂર્વક બોલ્યાં, "ના, ક્ષેત્ર એક જ છે. એકની અંદર જ બધું, બધાંની અંદર એક જ—સકળની ગતિ." માના વ્યક્તિત્વની દૃઢતા એમનાં નેત્રોમાં, મુખ પર, વાક્યમાં એવી રીતે પ્રગટ થઈ કે અભયદા નીરવ થઈ ગયા—પરંતુ આહત ફણીધર જેવી અવસ્થા. મા બોલતાં ગયાં, "જ્યારે એક સુધી પહોંચી જવાય ત્યારે શું દર્શન અને શું કાવ્ય ? જેટલો વખત પથમાં તેટલો વખત જ તો, જેટલી 'કચકચિ' 'ખચખચિ' અને 'ગજગજિ'." કહેતાં કહેતાં મા હસી ઊઠ્યાં. જેટલો સમય માર્ગમાં તેટલો જ સમય વિચાર-વિવેચનાની કચકચિ (કચકચ), ઘણી વાર દ્વંદ્વ અને આહત હૃદયની ખચખચિ (ખચખચ), રોષપૂર્ણ ચિત્તની ગજગજિ (બડબડાટ). લક્ષ્ય સુધી પહોંચી ગયા પછી બધું જ શાંત. અભયદા આહત મન સાથે જ ઊઠીને જાય છે એવું લાગ્યું. મા ધીર ગંભીર ઉદાસીન ભાવે જોઈને બોલ્યાં, "ક્યાં જાય છે ?" "જઉં છું સ્નાન વિગેરે પતાવીને રસોઈ ચઢાવવી પડશે ને." માએ કહ્યું, "આજે અહીંયાં જ ખાઈ લે."—માના સ્વરમાં આદેશ, સ્નેહ તથા માતૃત્વનો અધિકાર—એમ ત્રણે દેખાયાં. અભયદા બેસી ગયા, તત્ક્ષણ અભિમાન ભાંગી ગયું. વૃદ્ધ સંન્યાસી બોલ્યા, "બહુ ખરાબ લાગે છે, મા" "કેમ, શું થયું પાછું ?" "મા, એવું સાંભળ્યું કે વૃંદાવનમાં એવો પ્રચાર છે કે તમે હરિબાબાનાં શિષ્યા છો—આ જાતનો મિથ્યા પ્રચાર કેવી રીતે થયો, મા ?" સ્વામીજીનો કંઠસ્વર અત્યંત વ્યથિત છે. માએ કહ્યું, "એવું થાય, થાય. એને લીધે તમારું ગળું કેમ આમ ભારે થઈ ગયું ?" સ્વામીજી ઉત્તેજિત થઈ ગયા, "ના કેમ થાય ? આવું મિથ્યા જો જગતમાં ચાલે, તો જગત જ મિથ્યા થઈને ઊભું રહે."

"જગતને સત્ય ગણો છો ?"

"ના, સત્ય નથી, છતાં અમારે માટે તો સત્ય જ છે. મા, તમારી અને અમારી વચ્ચે પાર્થક્ય જ એ છે કે તેમ જે (વાત) ને ઊડાવી દો છો તેને અમે ઊડાવી શકતા નથી". ઉત્તેજિત ભાવે બોલતા બોલતા સંન્યાસી જાણે ઉકળી પડ્યા. મા હસ્યાં ને કહ્યું, "ઊડાવી દેવાનું નથી, ઊડાવી દેવાથી તો પડીકું બંધાઈને રહી જાય, એને કાં તો સળગાવી દેવું પડે કે ઓગાળી દેવું પડે."

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પરંતુ સંન્યાસીનો ક્રોધ કશાયથી ઓછો થતો નથી. માએ ગીત શરૂ કરવાનું કહ્યું. છબિ બંદ્યોપાધ્યાય ગાવા માંડ્યાં—"તોરા બ્રજેર બાલક બોલ બોલ હરિ બોલ"

ગીત પૂરું થયે એક જાતનો શાંત ભાવ છે. મારા મનમાં ક્યાંકથી એક ચિંતા આવી, ગોપનીય, છતાં કહ્યું છું. મારી પત્નીના સદ્ભાગ્યનો વિચાર આવે છે—માની વિશેષ કૃપાદૃષ્ટિ એને મળી છે. મારે લીધે જ ને ! મેં માને કહ્યું તેથી, અને એની બહેનપણીનો વિચાર આવ્યો—કે ચોક્કસ એને અંદરખાનેથી ઈર્ષ્યા થતી હશે..... એમ સાંભળ્યું છે કે અવચેતન મનનો બધો મેલ માની આગળ એવો સ્પષ્ટરૂપે ભાસે છે. તે જ સમયે જોયું તો મા મારી સામે જોઈ રહ્યાં છે અને તોફાની સ્મિત કરી રહ્યાં છે, જાણે મારા મનના પાના પર લખાયેલું બધુંયે વાંચી વાંચીને હસે છે. હું અત્યંત લજ્જિત થઈ ગયો.

ત્રણ વાગે કલકત્તા જવા નીકળવાનું છે. પ્રણામ કર્યા પછી માએ કહ્યું ઘણું બધું મારી પત્નીને. છેલ્લે વિશેષરૂપે મારી પત્નીની બહેનપણીને ઘણું કહ્યું, એટલું બધું કે મને ઈર્ષ્યા આવી. મારી અંદર જે અહંકાર જાગેલો તેનો આ રીતે પ્રત્યુત્તર મળ્યો ?

ટ્રેનમાં બેઠા પછી સાંભળ્યું કે માએ સ્થિર અને નિષ્પલક દૃષ્ટિએ ઘણી વાર સુધી મારી પત્નીની આંખો સાથે આંખો મેળવીને જોયા કર્યું. એ જ દૃષ્ટિએ એને અભિભૂત કરીને, પ્રેમાપ્લુત કરીને, સર્વ સંશયોનું છેદન કરીને એના હૃદયમાંની તિરાડ ભરી દીધી. અત્યારે એનામાં અદ્ભુત તન્મયતા દેખાય છે, એક જાતનો આવેશ-ભાવ. છલોછલ આંખો સાથે એણે કહ્યું, "બાપને ઘેરથી જતી વખતે કદીયે મન આટલું દુ:ખી નથી થયું, જેટલું આજે માના આશ્રમમાંથી જતી વખતે થાય છે."

એમ લાગ્યું કે ઉદ્દેશ્ય સાર્થક થયો છે. માની અશેષ કૃપા એને પ્રાપ્ત થઈ છે, અને પ્રાપ્ત થઈ છે મને પણ. એની આ પ્રાપ્તિ તે મારી પણ પ્રાપ્તિ છે.

(સમાપ્ત)

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

માતૃ-સ્મૃતિ

- પ્રા. વીરેશ્વર ગાંગુલી, ડિ. લિટ્ - 'નીલમણિ'.

૧૯૫૧નો ડીસેમ્બર મહીનો : હું ત્યારે પટના 'વિ. એન. કૉલેજ'માં પ્રાધ્યાપક હતો. તે જ વર્ષે સરસ્વતીપૂજાને દિવસે મને શ્રીશ્રીમા આનન્દમયીનાં પ્રથમ દર્શનનો લાભ મળ્યો. બિહાર એજ્યુ. સર્વિસમાં રાંચી કૉલેજના પ્રાધ્યાપક તરીકે એ જ વર્ષે ૧૯ ડીસેમ્બરે જોડાતા પહેલાં હું શ્રીશ્રીમાનાં દર્શન કરવા વિંધ્યાચલ આશ્રમે ગયો. મારા બાલ્યકાળના યોગશિક્ષણ-ગુરુદેવ શ્રીશ્રી પાગલબાબા રાંચીમાં રહેતા હતા. એમના 'મુક્તેશ્વરધામ' આશ્રમમાં મને આચાર્ય બનાવવાના હેતુથી એમણે મને મેટ્રિક પાસ કર્યા પછી ''અવિદ્યાનું ભણતર'' છોડી દેવાનું કહ્યું, તેથી મેં એમને છોડીને ભણવામાં મન પરોવ્યું, અને એમ. એ. કરીને પટનાની 'વિ.એમ. કૉલેજ'માં જોડાયો. ડીસેમ્બર મહીનામાં રાંચી કૉલેજમાં જોડાતા પહેલાં મારા મનમાં ભય અને સંદેહ ઉત્પન્ન થયો કે કર્મસ્થળ રાંચીમાં ફરી પાછા પાગલબાબાના 'ખપ્પર'માં પડીને સાધન-ભજનની મારી નવીન ધારા શરૂ થશે, તે માટે માને પૂછ્યું તો માએ કહ્યું, ''ભય નથી. 'આ શરીર' (તમારી) પાછળ છે. વળી તમને જ્યાં સુધી બાપ, મા, ભાઈ, બહેનને રાંચી લઈ આવવા માટે ઘર ન મળે ત્યાં સુધી પાગલબાબાના આશ્રમમાં જ રહો.'' આ વાતથી મનોબળ પ્રાપ્ત કરીને હું રાંચીમાં કાર્ય કરવા રહ્યો.

રાંચી પહોંચીને હું પાગલબાબાના આશ્રમમાં રહ્યો, અને એ લોકો મારા બાળપણના નામ 'કાલોદાદૂ' (કાળાભાઈ)ને બદલે સસ્નેહે મને 'ભાલોદાદૂ' (સારાભાઈ) કહીને બોલાવવા લાગ્યા. મારી રહેવાની વ્યવસ્થા કાલીમંદિરમાં થઈ અને દુર્ગામંદિરમાં સવારની પૂજાની જવાબદારી મને સોંપવામાં આવી. એકવાર ૧૯૩૩ કે ૧૯૩૪ની સાલમાં જ્યારે સ્વામી યોગાનન્દ રાંચી આવ્યા હતા, ત્યારે મારી ઉંમર ૧૧-૧૨ વરસની હતી. 'હિન્દુ ફ્રેન્ડસ યુનિયન ક્લબ'માં એમણે જે યોગવિભૂતિ તથા સામૂહિક સમ્મોહનવિદ્યાનું પ્રદર્શન કરેલું તે વાતની ચર્ચા થતાં પાગલબાબાએ કહ્યું, ''યોગવિભૂતિની એવી ખૂબ સામાન્ય શક્તિઓનો દર્શકો સામે કે પાસે પ્રયોગ કદી પણ કરવો ન જોઈએ.'' બીજે દિવસે સવારે શૌચક્રિયા માટે હું નદી કિનારે જતો હતો, ત્યારે પાગલબાબાએ દૂરથી મને બોલાવ્યો. એમના બોલાવવાની અવગણના કરીને હું આગળ વધ્યો, પરંતુ કોઈ વિપરીત ઐશી શક્તિના આકર્ષણ વડે હું પાછળની બાજુએ ઊંધી દિશામાં પરાણે દોડવા માંડ્યો. ફરી આગળ જવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ વળી પાછો પાછળના ખેંચાણથી પાછળ ગયો. આમ ત્રણેક વાર થયું ત્યારે મને શ્રીશ્રીમાએ આપેલું આશ્વાસન યાદ આવ્યું. માનું સ્મરણ કરીને, માતૃનામ ઉચ્ચારણ કરતાંવેંત પાછળનું આકર્ષણ કપાઈ ગયું. હું પાછો ફર્યો એટલે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પાગલદાદૂએ પૂછ્યું, ''કેવી ખબર પડીને !'' મેં જવાબ આપ્યો, ''આ તો બાહ્ય આકર્ષણ-શક્તિ. આનાથી વધારે કંઈ બતાવો.''

એ જ રાત્રે ભોગનો પ્રસાદ જમીને 'પુણ્યપુકુરે' હાથ-મોં ધોવા નીચો નમ્યો તે વખતે એવું લાગ્યું કે જાણે કોઈએ બે હાથે મારા બન્ને પગ પકડી લીધા છે અને કોઈ અદશ્ય શક્તિ મને સામેથી ખેંચે છે તળાવના હિમ જેવા ઠંડા પાણીમાં નાખવા માટે. મેં ભયથી ચીસ પાડી, અને આશ્રમના નોકર-રસોઈયાએ દોડતા આવીને મને પકડીને ખેંચવા માંડ્યો, તેમ છતાં તેઓ મને ખેંચી ન શક્યા. તે વખતે ફરીથી શ્રીશ્રીમાનું સ્મરણ કરીને માતૃનામ લીધું, અને તરત જ પેલી અદશ્ય શક્તિનું ખેંચાણ તૂટી ગયું. પાછળ ફરીને જોયું તો આશ્રમવાસિની નાની બહેન લક્ષ્મી મને પકડીને ઊભી છે. બીજે દિવસે સવારે પાગલદાદૂએ એવું જ પાછું પૂછ્યું, તો મેં કહ્યું, ''આ 'બાહ્ય'થી આગળ બીજું વધારે શું ?'' દાદૂ બોલ્યા, ''આનાથી આગળ તો છે સૂક્ષ્મ શરીર વડે આકાશચારી થવું તે, તારો હાથ પકડીને કૈલાસધામ કે ચંદ્રલોકમાં લઈ જઈને એનું પ્રમાણ બતાવું. આ કળિયુગમાં મોટા મોટા યોગીઓ પોતે આકાશગમન કરી શકે છે, પરંતુ અન્ય કોઈનો હાથ પકડીને સૂક્ષ્મ શરીર બહાર કઢાવીને ફેરવી શકે નહિ.'' એ વાત મેં માને કરી, તો ઘણી વાર માએ હસવામાં ઉડાવી દીધી, પણ એક વાર બોલ્યાં, ''આનાથી મોક્ષ-સાધનામાં વ્યાઘાત થઈ શકે.'' વારંવાર પાછળ પડીને પૂછવાથી એક વાર માએ કહ્યું, ''સારું, હાથ પકડીને જવાની શી જરૂર ? સ્મરણમાત્રથી એ કામ દૂરથી પણ થઈ શકે. પણ તું ક્યાં ક્યાં જવા માગે છે ?'' મારા મનમાં તો બ્રહ્માંડમાં ફરીને જોવાની, જગત-રહસ્ય જાણવાની ઈચ્છા હતી, પણ લજ્જા અને વિનયથી બોલ્યો, ''તમારી પાસે.'' માએ કહ્યું, ''બહુ સરસ. તો ખૂબ એકાગ્ર ભાવે આ દેહનું સ્મરણ કર, અહીંયાં ચાલ્યો આવીશ.'' ત્યાર પછી થોડાંક વર્ષો એવો પ્રયત્ન કરવાની ઈચ્છાયે ન થઈ કે મોકોયે ન મળ્યો.

●

હું પ્રત્યેક વર્ષે પક્ષમાં બે વાર થોડાક દિવસ માતૃચરણમાં ઉપસ્થિત થતો—જન્મોત્સવ ઉપલક્ષ્યે આવીને ઉનાળાની રજાઓના બેએક મહીના મા પાસે ગાળતો, અને નવરાત્રિપૂજામાં મા જે કોઈ સ્થળે હોય ત્યાં જતો. તે ઉપરાંત કાશી, વૃંદાવન, પુરી, સોલન (સિમલા), રાંચી, કલકત્તા, નવદ્વીપ, હરિદ્વાર, દેહરાદૂન, વિંધ્યાચલ, પટના, રાજગીર, કાનપુર, ઈટાવા અને નૈમિષારણ્ય માની પાસે અનેક વાર ગયો છું. ૧૯૭૫ થી ૧૯૮૨ સુધીમાં હું મગધ વિશ્વવિદ્યાલયમાં અર્થશાસ્ત્ર વિભાગના અધ્યક્ષપદે નિયુક્ત હતો, તે વખતે માની પાસે ગયા શહેરથી જવું-આવવું થોડું ઓછું થઈ ગયું હતું. એક વાર કાશીમાં ભાગવત-સપ્તાહ ચાલતો હતો. મારી ત્યાં જવાની બહુ ઈચ્છા હોવા છતાં એમ.એ.ની પરીક્ષાના સંચાલનનો કાર્યભાર મારે માથે હોવાથી જવાનું શક્ય ન બન્યું. એક દિવસ પૂજાકક્ષમાં બેઠો બેઠો માનું સ્મરણ કરીને રડવા લાગ્યો. તે જ વખતે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એકાએક જોયું કે હું કાશી આશ્રમમાં પહોંચી ગયો છું, ભાગવત-વ્યાખ્યા ચાલે છે, હું ભીડને છેવાડે બેઠો છું, અને માના કરુણાઘન મુખનાં દર્શન કરતાં કરતાં મારી આંખોમાંથી અવિરામ અશ્રુધારા વહે જાય છે, મા મારી સામે જોઈ રહ્યાં છે. થોડીક ક્ષણો બાદ જોયું તો હું મારા ગયાના ઘરના પૂજાકક્ષમાં ધ્યાનસ્થ બેઠો છું. પછીથી જ્યારે માનાં દર્શન કરવા મારી પત્ની અને મોટી સાળી કાશી ગયાં, ત્યારે માએ એમને કહ્યું, ''થોડાક દિવસ પહેલાં નીલમણિ આવેલો, 'આ શરીર' સાથે 'પ્રાઈવેટ' કર્યા વગર જતો રહ્યો.'' તે પછી હું જ્યારે મા પાસે ગયો, ત્યારે સાચું રહસ્ય સમજાયું, અને જેવો માને કહેવા ગયો કે માએ ચૂપ રહેવા જણાવ્યું—કદાચ ત્યાં અન્ય લોકો હતા તેથી.

●

કદાચ ૧૯૮૦માં, એક વાર લાંબી રજાઓમાં વડોદરામાં 'ઈન્ડિયન ઈકોનૉમિક કૉન્ફરસ' દરમિયાન પ્રો. આલોક ઘોષ પાસેથી સાંભળવા મળ્યું કે મા કાશીમાં છે. આથી કૉન્ફરન્સમાંથી પાછા ફરતી વખતે પ્રો. રામકૃષ્ણ મિશ્ર સાથે કાશી ઊતરી પડ્યો. આશ્રમમાં જઈને જાણવા મળ્યું કે મા તો આગલે દિવસે જ નૈમિષારણ્ય ગયાં છે. પ્રો. મિશ્ર ગયા જતા રહ્યા, પરંતુ હું લખનૌ થઈને નૈમિષારણ્ય ગયો. લખનૌથી જ આખો વખત માતૃ-ચિંતનમાં મગ્ન થઈ રહ્યો, અને 'નિમસાર' સ્ટેશને પહોંચ્યા પછી ઘોડાગાડીમાં પણ એ જ ચિંતન, બલ્કે બહુ જ વધી ગયું. આશ્રમમાં પેસતાં જ ભાસ્કરાનંદજી બોલ્યા, ''મા સવારથી જ તમને શોધે છે, તરત મા પાસે જાઓ.'' મા પાસે જઈને પ્રણામ કરતાં જ મા બોલ્યાં, ''આટલી વારે આવ્યો કે ?'' હું કંઈ સ્પષ્ટતા કરું તે પહેલાં જ માએ આંગળીથી ઈશારો કરીને ચુપ રહેવા જણાવ્યું, ત્યાં જગદીશ્વર પાલ વગેરે ઘણા ભક્તો હાજર હતા. હું રહસ્ય પામી ગયો.

●

૧૯૬૬ની સાલ. એક વાર મા પટના ગયાં. તે દિવસોમાં હું પટના અને ભાગલપુર વિશ્વવિદ્યાલયમાં 'રીડર'નું પદ મેળવવાની આશામાં હતો, પરંતુ 'બિહાર પબ્લિક સર્વિસ કમિશન' તરફથી મારું નામ પટના માટે જાય તે પહેલાં જ ભાગલપુર માટે અનુમોદિત થઈ ગયું. છતાં મારી ઈચ્છા પટનામાં રહેવાની જ હતી. મા મોટરમાં કોઈ મિનિસ્ટરને ઘરે જવાનાં હતાં, રસ્તામાં મોટર બગડવાથી ડ્રાઈવર રીપેર કરતો હતો, ત્યારે મા રસ્તા પર જ ચાલવા માંડ્યાં. મેં જઈને માને ભાગલપુર જવા વિષેની શંકા દર્શાવી. માએ કહ્યું, ''આજ પછી 'આ શરીર'ને આ બધી વાતો પૂછવાની જરૂર નથી. પોતાની અંદર જ પૂછવું, ઉત્તર મળશે.'' એમ જ થયું. ઉત્તર મળ્યો અને પટનામાં જ પદોન્નતિ થઈ.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

૧૯૭૯ની દૂર્ગાપૂજા વખતે હું માતૃદર્શને કનખલ ગયો, સાથે મગધ વિશ્વવિદ્યાલયના મારા સહકર્મી ડૉ. રમાપતિલાલ કર્ણ હતા. પ્રથમ દિવસે મા એમના વિશ્રામગૃહમાંથી ખુરસીમાં બહાર આવ્યાં, કર્ણજીએ અને મેં પ્રણામ કર્યા તથા ફળ, ફૂલ, વસ્ત્ર, દક્ષિણા ઈત્યાદિ શ્રીશ્રીમાના પંદપ્રાંતમાં અર્પણ કર્યાં. દર્શનાર્થીઓની પુષ્કળ ભીડ હોવાથી કદાચ માએ અમારી સાથે કુશળ સંવાદ ન કર્યો. બાજુમાં જ બ્ર. હીરુદા (તન્મયાનંદજી) ઊભા હતા. આ જોઈને એમણે પછીથી કર્ણજીની સામે જ મને કહ્યું, ''કેમ નીલમણિદા, મા તો આજકાલ તમને ઓળખતાં જ નથી ! પહેલાં જ્યારે કીર્તન સાંભળતી વખતે તમારા શરીરમાં સ્પંદન વગેરે થતું હતું ત્યારે માને તમે કેટલા બધા ગમતા હતા. લગ્ન કરી લીધા પછી તમે માના મનમાંથી બહુ દૂર ઊતરી ગયા છો.'' આ વાતનો મેં કંઈ જ ઉત્તર ન આપ્યો, છતાં મારો એવો દૃઢ વિશ્વાસ હતો કે ભીડની વચ્ચે પણ માએ મને ચોક્કસ જોયો છે અને પછીથી બોલાવીને વાત કરશે જ.

આ ઘટના પછી તે જ દિવસે સાંજના સત્સંગ વખતે હૉલમાં એમના આસન પર બેઠાં બેઠાં જ મા બોલ્યાં, ''નીલમણિ, નીલમણિ ક્યાં છે ?'' હું ભીડમાંથી ઊભો થયો, માએ કહ્યું, ''નીલમણિ, દુર્ગાપૂજામાં ચંડીતત્ત્વ વિષે કંઈક બોલ.''

મેં આગળ જઈને માને પ્રણામ કર્યા, અને માની બાજુની પાટ ઉપર વ્યાસાસન પર બેસીને અડધો કલાક સુધી ચંડીતત્ત્વની વ્યાખ્યા કરી. સંધ્યાવેળા કર્ણજીએ હીરુદાને કહ્યું, ''મા નીલમણિ સાથે બોલ્યાં નહિ તેનું પ્રમાણ મળ્યું ને.''

●

કોઈ પણ જીવન કદાપિ નિષ્ફળ હોઈ શકે નહીં. સંસારમાં નિષ્ફળતા જેવી કોઈ વસ્તુ જ નથી. ભલે સેંકડોવાર મનુષ્ય પોતાને હાનિ પહોંચાડે, ભલે હજારોવાર એ ઠોકર ખાય, પણ આખરે તેને અનુભૂતિ થવાની જ છે કે હું સ્વયં ઈશ્વરરૂપ છું.

- સ્વામી વિવેકાનંદ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઉન્મની અવસ્થા

- સ્વ. પ્રા. એ. જી. ભટ્ટ

નૈવેદ્ય

प्रकाशमाने परमात्ममाने नश्यत्यविद्यातिमिरे समस्ते।
अहो बुधा निर्मलदृष्टयोऽपि किंचिन्न पश्यन्ति जगत् समग्रम्॥

– योगेतारावली । श्लो. २७॥

ભાવાર્થ : જ્યારે પરમાત્મારૂપી સૂર્ય પ્રકાશિત થતાં સમસ્ત અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર નાશ પામે છે, ત્યારે અહો ! જ્ઞાની પુરુષો નિર્મલ દ્દષ્ટિવાળા હોવા છતાં પણ સમગ્ર જંગતને કાંઈ પણ જોતા નથી.

નોંધ : શ્રી શંકરાચાર્યના યોગતારાવલી-સ્તોત્રના આ શ્લોકમાં દર્શાવ્યું છે કે સતત યોગના અનુષ્ઠાનથી પરમાત્મારૂપી સૂર્ય અંતરમાં પ્રકાશિત થતાં અવિદ્યાનો અંધકાર નાશ પામે છે. આવી ઉત્તમ સ્થિતિ પ્રાપ્ત થતાં જ્ઞાનીજનો જગતના કોઈ પણ પદાર્થને સત્યરૂપે જોતા નથી-અનુભવતા નથી. જ્ઞાનીજનોની આ અપૂર્વ સિદ્ધિ છે જે પ્રાપ્ત થતાં તેઓ આત્મસાક્ષાત્કારના અવર્ણનીય આનંદમાં લીન થાય છે. આ સિદ્ધિ ઉન્મની અવસ્થાની સિદ્ધિ છે. ઉન્મની-અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં ચિત્તનો બ્રહ્મમાં વિલય થાય છે. આવી ધન્ય અવસ્થાના આસ્વાદનની ઝંખના આ સ્તોત્રના કર્તા આ રીતે વ્યક્ત કરે છે :

सिद्धिं तथाविधमनोविलयां समर्थां श्रीशैलशृंगकुहरेषु कदोपलप्स्ये।
गात्रं यदा मम लताः परिवेष्टयन्ति कर्णे यदा विरचयन्ति खगाश्च नीडम्॥

જેમાં મનનો બ્રહ્મમાં લય થાય છે તેવા પ્રકારની તે સમર્થ સિદ્ધિને હું શ્રીશૈલપર્વતની ગુફાઓમાં ક્યારે પ્રાપ્ત કરીશ કે જ્યારે મારા શરીરની ચોમેર લતાઓ વીંટાશે અને પક્ષીઓ કાનમાં માળા બાંધશે ?

મૈત્રાયણી ઉપનિષદ્, શાંડિલ્યોપનિષદ્ વગેરેમાં મનના ઉન્મનીભાવનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. મૈત્રાયણી ઉપનિષદ્‌માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે જ્યારે લયવિક્ષેપરહિત થયેલું મન નિશ્ચલ થઈને ઉન્મનીભાવ પામે છે ત્યારે પરમપદની પ્રાપ્તિ થાય છે. શાંડિલ્યોપનિષદ્‌માં જણાવ્યું છે કે વિધિપૂર્વક પ્રાણાયામ કરવાથી નાડીઓની શુદ્ધિ થાય છે. નાડીઓની શુદ્ધિ થતાં સુષુમ્ણા નાડીના મુખને ભેદી પ્રાણવાયુ તેમાં (સુષુમ્ણામાં) પ્રવેશે છે અને તેમ થતાં મન સ્થિર થાય છે. આ મનનો નિશ્ચલભાવ—સ્થિરભાવ એજ મનોન્મની અવસ્થા છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

આ મનોન્મની અવસ્થાનું અત્યંત આકર્ષક વર્ણન યોગતારાવલી-સ્તોત્રમાં આ પ્રમાણે કર્યું છે –

नेत्रे-ययोन्मेषनिमेषशून्ये वायुर्यया वर्जितरेचपूरः।
मनश्च संकल्पविकल्पशून्यं मनोन्मनी सा मयि संनिधत्ताम्॥
चित्तेन्द्रियाणां चिरनिग्रहेण श्वासप्रवाहे शमिते समस्ते।
निदातदीषायुतनिश्चलांगो मनोन्मनी सा मयि संनिधत्ताम्॥

જે અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં નેત્રો ઉન્મેષ-નિમેષ વિનાનાં થાય છે, પ્રાણવાયુ રેચક અને પૂરકની ક્રિયાનો (શરીરમાંથી નીકળવાનો અને પ્રવેશવાની ક્રિયાનો) ત્યાગ કરે છે, મન સંકલ્પવિકલ્પથી રહિત થાય છે તે મનોન્મની અવસ્થા મારી સમીપ આવો—મને પ્રગટ થાઓ.

જે અવસ્થામાં ચિત્ત અને ઈન્દ્રિયોનો દીર્ઘ સમય પર્યંત નિગ્રહ કરવાથી શ્વાસનો સમસ્ત પ્રવાહ શમી જતાં, વાયુરહિત સ્થાનમાં રહેલા દીપકની સમાન શરીર નિશ્ચલ થાય છે તે અવસ્થાની મને પ્રાપ્તિ થાઓ.

ઉપરના શ્લોકોમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે મનોન્મની અવસ્થામાં શરીર અને મનની સ્થિતિ થાય છે. આ અવસ્થામાં પ્રાણ અને અપાનની ગતિ રોકાઈ જાય છે અને માત્ર કુંભક નામનો પ્રાણાયામ થાય છે જેમાં સ્વાભાવિક રીતે પ્રાણ અંતરાકાશમાં સ્થિર થઈ જાય છે. આમ થતાં મન આપોઆપ સંકલ્પવિકલ્પરહિત થઈ જાય છે.

યોગતારાવલીમાં પ્રાણની કેવળ કુંભક અવસ્થાની ભારે પ્રશસ્તિ કરવામાં આવી છે. કેવળ કુંભક નામનો પ્રાણાયામ સિદ્ધ થતાં પ્રાણની બાહ્ય ગતિ રોકાઈ જાય છે અને જાગી ઊઠેલી કુંડલિની તેની સ્થૂળતા શોષી લે છે. આમ થતાં સૂક્ષ્મ થયેલો પ્રાણ સુષુમ્ણા નાડીમાં લય પામે છે અને મન પરમાત્મામાં લીન થાય છે. કેવળ કુંભકથી પ્રાણનો નિરોધ સિદ્ધ થતાં ઈન્દ્રિયોની શબ્દ, સ્પર્શ, રૂપ વગેરે વિષયોના ગ્રહણરૂપી બાહ્યવૃત્તિઓનો અભાવ થાય છે—ઈંદ્રિયોનો વિષયો પ્રત્યેનો પ્રવાહ ક્ષીણ થઈ જાય છે. આ કેવળ કુંભકરૂપી પ્રાણનિરોધવિદ્યા સિદ્ધ થતાં જીવ અને પરમાત્માના અભેદનો અનુભવ જાગી ઊઠે છે અને તેવા અભેદના સાક્ષાત્કારરૂપી રાજયોગ સિદ્ધ થતાં શંકરાચાર્ય દર્શાવે છે તે પ્રમાણે :

न दृष्टिलक्ष्याणि न चित्तबन्धो न देशकालौ न च वायुरोधः।
न धारणाध्यानपरिश्रमो वा समेधमाने सति राजयोगे॥
अशेषदृश्योज्झितदृग्जयानामवस्थितानामिह राजयोगे।
न जागरो नास्ति सुषुप्तिभावो नो जीवितं नो मरणं न चित्तम्॥

દષ્ટિને કોઈ એક લક્ષ્યમાં સ્થિર કરવાની-ત્રાટક કરવાની, ચિત્તને કોઈ એક સ્થળમાં એકાગ્ર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

કરવાની, દેશ અને કાળની અનુકૂળતા ધ્યાનમાં રાખવાની, પ્રાણનો નિરોધ કરવાની કે ધારણા, ધ્યાન વગેરેનો પરિશ્રમ કરવાની કોઈ જરૂર રહેતી નથી.

જેમાં સર્વ દૃશ્યનો અભાવ છે એવા દૃષ્ટાના-આત્માના સાક્ષાત્કારરૂપી રાજયોગમાં સ્થિર થયેલા સિદ્ધ પુરુષોને જાગ્રત કે સુષુપ્તિનો ભાવ રહેતો નથી, લોકો અનુભવે છે તેવું જીવન અને મરણ હોતું નથી અને ચિત્ત પણ નથી.

આવા મહાત્માઓને કોઈ પણ પદાર્થમાં અહંતા-મમતાનો ભાવ રહેતો નથી. તેઓમાં દૃષ્ટાનો ભાવ હોતો નથી અને વિવિધ પ્રકારના સંસારના પદાર્થો દૃશ્ય છે તેવો ભાવ હોતો નથી. જીવાત્માનો બ્રહ્મ સાથે અભેદ અનુભવતા તે મહાપુરુષોમાં કેવળ સંવિતનું જ્ઞાનનું સ્ફુરણ રહ્યા કરે છે. બ્રહ્મ સંવિત્સ્વરૂપ છે, કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ છે અને તે સ્વરૂપ સાથે તેઓ તાદાત્મ્ય અનુભવે છે. કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ પરમાત્મા સાથે અભેદનો જેમાં સતત અનુભવ રહ્યા કરે છે તેને શ્રી શંકર 'संविन्मयी सहजावस्था' કહે છે. આ અવસ્થામાં ઈન્દ્રિયોનો બાહ્ય વિષયો પ્રત્યેનો વેગ નિવૃત્ત થાય છે અને કેવળ જ્ઞાન-સ્વરૂપ આત્માનું અનુસંધાન રહ્યા કરે છે.

ઉપર દર્શાવી તેવી ઉત્તમ સહજાવસ્થા મનોન્મની દશા પ્રાપ્ત થતાં પ્રગટ થાય છે. આ મનોન્મની દશા (જેમાં મન નિશ્ચલ થઈ સુષુમ્ણામાં પ્રવેશે છે) પ્રાપ્ત કરવાનો જે ઉપાય યોગતારાવલીમાં દર્શાવ્યો છે તે ધ્યાન-પાત્ર છે. તે ઉપાયને સ્તોત્રકાર આમ વર્ણવે છે—

उन्मन्यवस्थाधिगमाय विद्वन्नुपायमेकं तव निर्दिशामः।
पश्यन्नुदासीनदृशा प्रपंचं संकल्पमुन्मूलय सावधानः॥
प्रसह्य संकल्पपरंपराणां संछेदने संततसावधानः।
आलंबनादावपचीयमाने शनैः शनैः शान्तिमुपैति चेतः॥

હે વિદ્વાન ! ઉન્મની-અવસ્થાની પ્રાપ્તિ માટે તને હું એક ઉપાય દર્શાવું છું. આ સમગ્ર જગતને ઉદાસીન દૃષ્ટિએ જોતો તું સાવધાન રહીને સંકલ્પોનો સમૂળ નાશ કર.

બલાત્કારથી સંકલ્પોની પરંપરાનો ઉચ્છેદ કરવામાં સાવધાન રહેવાથી આલંબનો વગેરે ક્ષીણ થતાં મન ધીમે-ધીમે શાંતિ પામે છે.

જગતના વિષયો પ્રત્યે ઉદાસીન ભાવે રહેવાથી, રાગદ્વેષ વિનાની ભાવના રાખવાથી અને સંકલ્પોનો સમૂળ નાશ કરવાથી મનોન્મની અવસ્થામાં આરૂઢ થવાય છે. વિષયો પ્રત્યે મનના સંકલ્પોનો પ્રવાહ ચાલ્યા કરે છે. આ વિષયો મનના સંકલ્પોનું આલંબન છે. જો સંકલ્પો (thoughts) ઘટાડવાનો સાવધાનીપૂર્વક સતત પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો તે ધીમે ધીમે ક્ષીણ થઈ જાય છે. અને મન તેના સંકલ્પ-વિકલ્પરૂપી તરંગો વિલય પામતાં શાંત બની જાય છે, નિસ્તરંગ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

થાય છે અને સુષુમ્ણામાં પ્રવેશ કરે છે. આમ થતાં આત્માની સહજાવસ્થા આપોઆપ પ્રગટ થાય છે. આ અવસ્થા પ્રાપ્ત કરવાનો માર્ગ ગીતામાં આ રીતે દર્શાવ્યો છે—

शनैः शनैरुपरमेद्बुद्ध्या धृतिगृहीतया। आत्मसंस्थं मनः कृत्वा न किंचिदपि चिन्तयेत्॥

ધૈર્યવાળી બુદ્ધિથી ધીમે ધીમે ઉપરામ પ્રાપ્ત કરવો—ચિત્તને વિષયોમાંથી ખેંચી લેવું, વૃત્તિ-શૂન્ય કરવું અને મનને આત્મામાં સ્થિર કરી જ્ઞાન-સ્વરૂપ આત્મા સિવાય અન્ય કશાનું ચિંતન કરવું નહીં.

અત્યંત ચંચળ મનને આત્મનિષ્ઠ કરવાની ઉત્તમ પ્રક્રિયા ગીતામાં આ પ્રકારે વર્ણવી છે.—

यतो यतो निश्चरति मनश्चञ्चलमस्थिरम्। ततस्ततो नियम्यैतदात्मन्येव वशं नयेत्॥

ચંચળ અને અસ્થિર મન જે જે વિષયો પ્રત્યે જાય તે તે વિષયોમાંથી તેને નિવૃત્ત કરી-પાછું ખેંચી લઈ આત્મામાં જ સ્થિર કરવું. ઉપર દર્શાવેલી પદ્ધતિથી ઉન્મની અવસ્થા સિદ્ધ થતાં આત્માનુભવનો અવર્ણનીય આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે.

કેવળ જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માની સહજાવસ્થા મનને સંકલ્પવિકલ્પશૂન્ય કરી સતત આત્માનું ધ્યાન કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે. આ અવસ્થા પ્રાપ્ત થયા પછી કદી પણ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનો-જાડ્યનિદ્રાનો પ્રાદુર્ભાવ થતો નથી અને પ્રપંચ વિલય પામે છે. સંકલ્પ-વિકલ્પનો ઉચ્છેદ થતાં આત્મનિષ્ઠ થયેલા યોગીઓની જેમાં સતત આત્મ-સ્વરૂપનું અનુસંધાન રહ્યા કરે છે એવી યોગનિદ્રા અત્યંત શોભે છે. આ યોગનિદ્રામાં જાગ્રત્, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિથી પર તુરીયરૂપ આત્મામાં યોગીઓ સતત વિશ્રાન્તિ અનુભવે છે.

મનોન્મની અવસ્થા પ્રાપ્ત થતાં પ્રાણવાયુ સુષુમ્ણામાં પ્રવેશી બ્રહ્મરંધ્રમાં જાય છે ત્યારે યોગીને પર્વતમાંથી વહેતા ઝરણાના જેવો અલૌકિક નાદ સંભળાય છે. આ નાદ જે સાંભળે છે તે યોગી અવશ્ય મોક્ષ પામે છે.

જે યોગી સતત સહજાવસ્થાને અનુભવે છે—બ્રહ્મસ્વરૂપમાં લીન રહે છે તેનું જીવન કૃતાર્થ થાય છે. બ્રહ્મનિષ્ઠના જીવનની ધન્યતા વર્ણવતો આ શ્લોક મનનીય છે.

कुलं पवित्रं जननी कृतार्था वसुन्धरा पुण्यवती च तेन ।
अपारसंवित्सुखसागरेऽस्मिन् लीनं परे ब्रह्मणी यस्य चेतः ॥

અપાર જ્ઞાન અને આનંદના સાગર પરબ્રહ્મમાં જેનું મન લીન થયું છે તે મહાત્માનું કુળ પવિત્ર છે, તેની જનની કૃતાર્થ છે—ધન્ય છે, અને તેવા પુરુષથી પૃથ્વી પુણ્યશાલિની બને છે.

(સૌજન્ય : 'અભ્યાસ')

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

સ્મૃતિરૂપેણ સંસ્થિતા - ૪

—બકુલેશ ભટ્ટ

નમો નારાયણ

આ પહેલાના શ્રી ડાહ્યાભાઈ પટેલના પ્રસંગમાં ૧૯૭૭માં નર્મદા કિનારે બદ્રિકાશ્રમમાં યોજાયેલ સંયમ સપ્તાહનો ઉલ્લેખ છે, જેમાં એમણે માની લીલાની વાત લખી છે તે જ સયંમસપ્તાહમાં માની લીલા દર્શાવતી એક ઘટના મારી નજર સામે બનેલી, મારી જોયેલી, અને જાણેલી, અહીં લખું છું.

ઉપરોક્ત સયંમ સપ્તાહમાં ભાગ લેવા માટે મા સાથે પૂ. બ્રહ્માનંદજીના આશ્રમના કેટલાક અંતેવાસીઓ આવેલા જેમાં સ્વામી કૈવલ્યાનંદજી પણ હતા. તેઓ નાદુરસ્ત તબીયત અને વૃદ્ધાવસ્થા હોવા છતાં આવ્યા હતા.

બદ્રિકાશ્રમ તથા મુંબઈના સંન્યાસ આશ્રમના અધિષ્ઠાતા શ્રી બ્રહ્માનંદજી મહારાજના અતિ આગ્રહને વશ થઈ મા પધાર્યાં હતાં.

બદ્રિકાશ્રમથી નર્મદાને કિનારે પહોંચવા માટે લગભગ સો-સવાસો પગથિયાં ઉતરવા પડે છે. સપ્તાહનો મંડપ અને વ્રતીઓના નિવાસ માટે બનાવેલા મંડપો તંબુઓ વગેરે નીચેના ભાગમાં, નર્મદાના કિનારા પાસે હતા. માની કુટિર માતૃનિવાસ પણ નીચેના ભાગમાં મુખ્ય મંડપની પાસે જ, રાખવામાં આવી હતી, જેથી માને સપ્તાહસ્થાનમાં જવા આવવાની સુવિધા રહે. સ્વામીશ્રી કૈવલ્યનાંદ સરસ્વતી (કોઠારીજી)નો ઉતારો ઉપર, આશ્રમમાં રાખવામાં આવ્યો હતો.

એક દિવસ સાંજે સ્વામીશ્રીને સખત હાર્ટ એટેક આવ્યો. સંયોગવશ, મુંબઈના પ્રખ્યાત કાર્ડીયોલોજીસ્ટ અને માના પરમ ભક્ત, ડૉ. સામાણી સયંમવ્રત કરવા આવ્યા હતા, તેમને પરિસ્થિતિ ઘણી જ ગંભીર લાગી. બચવાની કોઈ આશા નહોતી. એ માટે નર્મદા કિનારે, આવા વગડામાં સારવાર પણ કેવી રીતે થઈ શકે ? ડૉ. સામાણીએ પોતાનો અભિપ્રાય આપ્યો,

"જો દરદીને બચાવવા હોય તો તાત્કાલિક એમ્બ્યુલન્સમાં વડોદરા ખસેડવા પડશે. તે પણ આખે રસ્તે ઓક્સિજન સતત ચાલુ રાખવો પડશે. જો ત્યાં પહોંચે હેમખેમ તો કદાચ બચવાની શક્યતા રહે."

હવે બદ્રિકાશ્રમથી જો વડોદરા જવું હોય તો પહેલા ચાણોદ જવું પડે, ને ત્યાંથી ડભોઈ થઈને વડોદરા પંહોચાય. સહેજે બે-અઢી કલાક નીકળી જાય. તે સિવાય એમ્બ્યુલન્સ ક્યાંથી લાવવી ? ધારો કે એમ્બ્યુલન્સને બદલે બીજી ગાડીમાં પણ દર્દીને લઈ જવાની વ્યવસ્થા કરીએ,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પણ વડોદરા સુધી દરદીને ઓક્સિજન ઉપર રાખવાનું શું ? પાસેમાં પાસે ઓક્સિજન સિલિન્ડર છેક ડભોઈમાં મળે, તે લેવા કોઈ જાય, ને લઈને પાછું બદ્રિકાશ્રમ આવે તેમાં જ બે કલાક તો સહેજે નીકળી જાય. આ બાજુ સ્વામીજીની તબિયત ક્ષણે ક્ષણે, વધુ ને વધુ બગડતી જતી હતી.

પણ જેવી સ્વામીજીને ખબર પડી કે તેમને વડોદરા ખસેડવાની વાત ચાલે છે, ત્યારે તેમણે ઘસીને ના પાડીને કહ્યું, "હવે મારે ક્યાંય નથી જવું. બસ એક વાર માનાં દર્શન કરાવી દો."

માને સમાચાર આપવામાં આવ્યા. એમની તબીયત પણ સારી નહોતી. વળી ઉપર, બદ્રિકાશ્રમમાં જવા માટે સો-સવાસો પગથિયાં ચઢવાનાં હતાં. પણ મા સડસડાટ સ્વામીજી પાસે પહોંચી ગયાં, સ્વામીજીની પથારી પાસે આવીને ઉભાં રહ્યાં.

"બાબા બહુત દર્દ હોતા હૈ ?" માએ તેમને પૂછ્યું. સ્વામીજીએ આંખોથી જ હા પાડીને,, બન્ને હાથ જોડ્યા.

"કહાં દર્દ હૈ દેખૂં ?" કહી માએ સ્વામીજીના શરીરે હાથ ફેરવ્યો, પછી તેમના હૃદય પર હાથ મૂકી જરા હસીને કહે,

"બાબા, બોલો નમો નારાયણ."

"નમો નારાયણ" સ્વામીજીએ ક્ષીણ અવાજે પડઘો પાડ્યો.

બસ, અને બીજી ક્ષણથી જ સ્વામીજીની તબિયત સુધરવા માંડી, પલ્સ રેગ્યુલર થઈ ગઈ. હાર્ટબીટ્સ નોર્મલ, બ્લડ પ્રેશર નોર્મલ. ડૉ. સામાણી તેમ જ પાસે ઉભેલા સર્વે જનો ચકિત થઈ ગયા.

માએ પરમ ઔષધનો ડોઝ આપ્યો હતો.

આ પ્રસંગ બન્યો ત્યારે હું પણ સયંમ સપ્તાહના વ્રતી તરીકે ત્યાં હાજર હતો. વિચારું છું, ગજેન્દ્રને જ્યારે પાણીમાં મગરે પકડ્યો હશે, ચારે તરફથી ભીડ પડી હશે, અંત સમય નજીક દેખાતો હશે, મૃત્યુના દૂતો સમીપે ઉભા હશે, ત્યારે નારાયણને એણે આર્તનાદથી આમ જ પોકાર્યા હશે ને ? નારાયણ ગરુડે ચઢીને પોતાના ભક્તની વ્હારે આમ જ દોડ્યા હશે ને ?

क्षेत्रज्ञाय नमस्तुभ्यं सर्वाध्यक्षाय साक्षिणे।
पुरुषाय आत्ममूलाय मूलप्रकृतये नमः॥

(ગજેન્દ્ર સ્તુતિ, ભાગવત, ૮, ૩, ૧૨)

આપ સર્વના સ્વામી, બધા જ વિષયોના એક માત્ર જ્ઞાતા અને સર્વ સાક્ષીરૂપ છો. હું આપને નમસ્કાર કરું છું. આપ પોતે જ, આપના કારણ, મૂળ પુરુષ અને પ્રકૃતિના રૂપમાં આપ જ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

બિરાજમાન છો. આપને મારા અનેક નમસ્કાર.

●

"કર્મ સંસ્કારથી પણ કેટકેટલાય જન્મો પામો. ગુરુશક્તિનો અગ્નિ જન્મોને જલાવી પણ દઈ શકે છે."

"મૃત્યુ સમયે જો ભગવત્ સ્મરણ થઈ જાય, તો એમની પ્રાપ્તિ થાય. આખરી સમયે જેવો ભાવ પ્રકાશિત કરો, એવું થાય."

- શ્રીશ્રીમા

●

"ભગવાનની બે પ્રકારની કૃપા હોય છે એક નિગ્રહ કૃપા અને બીજી અનુગ્રહ કૃપા. નિગ્રહ કૃપા એટલે ડંડો મારીને કૃપા કરવી તે. કોઈ કોઈ વાર અનુગ્રહ કૃપા કરે છે.

નિગ્રહ કૃપા એટલે કડવી દવા. અનુગ્રહ કૃપા એટલે મીઠી દવા પીવડાવે તે."

- શ્રીશ્રીમા

"હું જે કહું છું એ કર્યે જાઓ, એમાં આપત્તિ ન કરો (વાંધો ન ઊઠાવો) એને તમારા મંગળ માટે જ જાણો."

- શ્રીશ્રીમા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પુણ્યતીર્થ નૈમિષારણ્ય અને આપણો આશ્રમ

—લક્ષ્મી

શ્રીશ્રીમાનો 'ખયાલ' આ અતિપ્રાચીન સ્થાનની પુનર્જાગૃતિ પર થયો હોવાથી જ નૈમિષારણ્યના પ્રસિદ્ધ સંત સ્વામી નારદાનંદજી મહારાજે સંયમ-સપ્તાહ માટે માને આમંત્રિત કર્યાં. તે સમયે આપણો આશ્રમ થયો નહોતો. સંયમ-સપ્તાહ કાર્તિક શુક્લા અષ્ટમીએ લગભગ નવેમ્બર મહીનામાં સાત દિવસ માટે, અર્થાત્ આઠમથી પૂર્ણિમા સુધી હોય છે. વર્ષાઋતુ ન હોવા છતાં પુષ્કળ વરસાદ પડ્યો જેથી ગોમતી નદીમાં અભૂતપૂર્વ પૂર આવ્યું. આખુયે નૈમિષ જળબંબાકાર થઈ ગયું.

એ વખતે સ્વામી પરમાનંદજી પરિસ્થિતિના આવલોકનાર્થે નૈમિષ ગયા. એમણે સ્થિતિ જોઈને માને તાર કર્યો કે સંયમ-સપ્તાહ આ જગ્યાએ નહીં થઈ શકે. ડૉ. ચેન્ના રેડ્ડી તે સમયે ઉત્તર-પ્રદેશના રાજ્યપાલ હતા. એમણે પણ માને વિનંતિ કરી જણાવ્યું કે કોઈ પણ સંજોગોમાં આ આયોજન શક્ય નથી તેથી કોઈ બીજે સ્થાને સંયમ-સપ્તાહ કરવો.

આ સમાચારો આવ્યા બાદ ઉદાસજી જળ લઈને પસાર થતાં હતાં. માએ કહ્યું કે જો ઠાકુર ઈચ્છે તો એક ગ્લાસમાં બધું પાણી પી જાય. માએ ઉદાસજી પાસેથી પાણી લઈ પી લીધું, અને આ બાજુ ગોમતીનાં પૂર બેસી ગયાં. ખૂબ કાદવ-કીચડ ભેગો થયો હોવા છતાં સાફસૂફી કરીને સંયમ-સપ્તાહ ત્યાં જ યોજવામાં આવ્યો.

માએ કહ્યું કે આટલાં વર્ષોમાં મનુષ્ય-પશુ-પંખી દ્વારા કેટલી ગંદકી થઈ હતી જે બધું ગોમતીએ ધોઈને શુદ્ધ પવિત્ર કરી દીધું. માનો 'ખયાલ' પુરાણ-મંદિર થાય એ પ્રમાણેનો હતો, પરંતુ એને માટે સ્થાન નહોતું નક્કી થયું. નૈમિષના એક ઊંચા સ્થળે કે જ્યાં પૂરનાં પાણી પ્રવેશી નહોતાં શક્યાં, આશ્રમનું મંદિર બનાવવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું. આ પણ માનો જ 'ખયાલ' હતો.

વ્યાસમુનિએ બધાં પુરાણો નૈમિષારણ્યમાં રહીને લખ્યાં છે, તેથી આ પુરાણોના સ્થાનમાં પ્રત્યેક પુરાણ લાવી, પ્રસ્થાપિત કરી આ પુરાણ-મંદિર બનાવવામાં આવ્યું. એમાં વ્યાસમુનિ તથા વ્યાસપુત્ર શુકદેવજીની મૂર્તિઓ પણ રાખવામાં આવી છે. એના થોડાં વર્ષો બાદ માનો 'ખયાલ' પુરાણ-પુરુષની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવાનો થયો. માએ પુરાણપુરુષના વિગ્રહનું વર્ણન પણ કર્યું. સમસ્ત પંડિતોને બોલાવી આ વાત કરી. પંડિતોએ પુરાણના ગ્રંથોમાંથી જ શોધી કાઢ્યું કે પુરાણ-પુરુષ એટલે સ્વયમ્ ભગવાન વિષ્ણુ જ છે. પુરાણના શ્લોકોને આધારે પુરાણ-પુરુષની મૂર્તિ કેવી હોય તે પંડિતોએ કહ્યું કે જે બિલકુલ માના 'ખયાલ' પ્રમાણે જ હતી. આ રીતે માએ અનેકવાર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શાસ્ત્રગ્રંથોને આધારે પૂરાવા પૂરા પાડ્યા છે, કારણ મૂલતઃ તો માની જ વાત, માના જ કથન પ્રમાણે કાર્ય થાય છે અને તે સંપૂર્ણપણે શાસ્ત્રસમ્મત નીકળે છે. જે સ્વયમ્ પૂર્ણ છે એમનાં કામો પૂર્ણ જ હોય છે, એમાં જે શંકા કરે તે અજ્ઞાની છે.

અષ્ટાદશ મુખ્ય પુરાણો છે જે ભગવાન વિષ્ણુનાં અઢાર અંગો છે. ભગવાન 'પુરાણાવયવો હરિઃ' છે. અર્થાત્ હરિનાં અવયવો એ પુરાણો છે. પુરાણોરૂપી વિગ્રહ, પુરાણો એ જ જેમનાં અંગો છે એ વિષ્ણુ ભગવાનનું મુખ શુકતુણ્ડઃ છે, અર્થાત્ પોપટનું મુખ છે, મોટું પેટ છે, એક હાથમાં સ્ફટિકની માળા છે વગેરે. આ શ્લોકને અનુરૂપ અષ્ટધાતુની મૂર્તિ બનાવીને પુરાણ-પુરુષ મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠિત કરવામાં આવી. મૂર્તિ ખૂબ સુંદર છે, નયનરમ્ય છે, જોતાં જોતાં નજર ખસેડવાનું મન ન થાય એવી આકર્ષક છે.

આ મંદિરની પ્રતિષ્ઠા વખતે અનેક ભક્તોને અપૂર્વ અનુભવો થયા હતા. મા સ્વયમ્ ઉપસ્થિત રહ્યાં હતાં. જેને આ અનુભૂતિઓ તથા અનુભવ થયાં એ ધન્ય થઇ ગયા, જીવન સફળ થઇ ગયું.

માએ નૈમિષારણ્ય વિષે કહ્યું છે કે "યહ તપોભૂમિ હૈ." નૈમિષનું નામ સાંભળતાં જ આપણું મન એ શબ્દને ઋષિઓ સાથે સાંકળી લે છે. આનો અર્થ એ થયો કે બધા યુગોમાં સૌથી પ્રથમ યુગ તે સતયુગ, અને સત્યુગથી માંડીને આજ સુધી એટલેકે કલિના પ્રથમ ચરણ સુધી આ સ્થાન જીવંત છે ! સમગ્ર વિશ્વમાં આટલું પ્રાચીન સ્થાન બીજે ક્યાંય છે જ નહીં.

માએ કહ્યું છે કે જે રીતે એક માર્ગના વટેમાર્ગુઓ રસ્તે ચાલતાં એકબીજાને સહાયતા કરે છે તેમ આ સાધનાપથમાં પણ કેટલાક સૂક્ષ્મ શરીરીઓ આવીને સાધકને આગળ વધવામાં સહાયક થાય છે. સૂક્ષ્મરૂપે મહાત્માઓ, આપણાથી આગળ વધેલા સૂક્ષ્મશરીરી સાધકો, તેમ જ ઋષિઓ મદદ કરે છે. આ યે 'એ'ની લીલા છે ! સાધનામાં આગળ વધેલાઓને ધ્યાનમાં આવાં દર્શનો થઈ શકે છે. આવા ઉચ્ચકોટિના અનેક સૂક્ષ્મશરીરીઓ નૈમિષારણ્યમાં છે.

નૈમિષારણ્યમાં વ્યાસ મુનિનું મંદિર છે, જ્યાં રહીને એમણે વેદોના વિભાગ ને પુરાણોની રચના કરી એ કહેવાઈ ગયું છે. ભગવાન વ્યાસને વિષ્ણુ ભગવાનનો અવતાર માનવામાં આવે છે, અને તેથી જ તેઓ અમર છે.

"अश्वत्थामा बलिर्व्यासो हनुमांश्च विभीषणः।
कृपश्च परशुरामः सप्तैते चिरजीविनः॥"

અર્થાત્ અશ્વત્થામા, બલિરાજા, વ્યાસમુનિ, હનુમાનજી, વિભીષણ, કૃપાચાર્ય ને પરશુરામ આ સાત ચિરંજીવી છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

નૈમિષારણ્યની તપોભૂમિમાં સાધના કરનારને વ્યાસમુનિનાં દર્શન થવાની સંપૂર્ણ સંભાવના છે. ત્યાંના મંદિરના પૂજારીએ મને એક વાત કહી જે મારા મનમાં ઊંડે ઊતરી ગઈ છે. વ્રજની પરિક્રમાની જેમ નૈમિષારણ્યની પણ અમુક કોશની પરિક્રમા છે જે વર્ષમાં એક જ વાર કોઈ નિશ્ચિત માસ અને તિથિએ શરૂ થઈને નિશ્ચિત દિવસો સુધી ચાલે છે. પૂજારીએ કહ્યું કે એ દિવસોમાં બધા ઋષિઓ પોતપોતાના લોકમાંથી નૈમિષમાં આવીને સદેહે દર્શન આપે છે, ને ત્યારે આપણે ચર્મચક્ષુથી એમને જોઈ શકીએ છીએ. પૂજારીએ આગળ કહ્યું કે, તમે જોઈને તરત ઓળખી શકો કે આ મહાત્મા કે સાધુ છે અને આ ઋષિ છે !

કેટલી ચમત્કારિક વાત છે ! કારણ એ કે ઋષિઓ કેવળ સત્‌યુગમાં થયા ને ત્રેતા તથા દ્વાપર સુધી અને કલિયુગના પ્રારંભ સુધી સ્થૂલ દેહે રહ્યા. ઋષિ શબ્દ એ અદ્‌ભુત શબ્દ છે. ઋષિઓ સંન્યાસી નથી, ગૃહસ્થ છે, શ્વેત વસ્ત્ર અથવા વલ્કલ કે ચર્મ ધારણ કરે છે, મસ્તક મુંડિત અથવા દાઢી ને જટાધારી છે. પ્રખર તેજસ્વી મુખમંડલ છે. તપસ્યાની આભા છે. ઋષિ એટલે બ્રહ્મજ્ઞાની, બ્રહ્મજ્ઞ. એકવાર કોઈએ માને પૂછ્યું કે ક્રોધ ન કરવો જોઈએ, પણ ઋષિઓ તો ક્રોધ કરતા હતા ? ત્યારે માએ ઉત્તર આપ્યો કે "ઋષિઓમાં શાપ આપવાની શક્તિ છે તો જીવનદાન આપવાની શક્તિ પણ છે." આપણો તો ક્રોધ પણ અપૂર્ણ છે. વધુમાં વધુ કોઈનું અપમાન કરવું કે અપશબ્દો કહેવા ને પોતાની જાતનું પતન કરવું ! જ્યારે ઋષિઓ સત્‌વાક્ (આ માનો શબ્દ છે.) છે અર્થાત્ જે બોલે છે તે વાણી સત્ય થઈ જાય છે. ઋષિઓનો ક્રોધ ભસ્મ કરી દેનાર છે. મા ઋષિ શબ્દ વારંવાર કહે છે. જેમનું ગોત્ર છે તે સર્વેને મા કહે છે, "તુમ તો ઋષિપુત્ર/ઋષિકન્યા." ભારત દેશ પરંપરાથી ચાલ્યો છે. સમસ્ત જીવસૃષ્ટિ દેવમાતા અદિતિ ને કશ્યપ ઋષિની સૃષ્ટિ છે, તેથી જ જેનું ગોત્ર જ્ઞાત નથી તેનુ કાશ્યપ ગોત્ર કહેવાય છે.

ઋષિ વેદવ્યાસની ભૂમિમાં વાયુમંડળમાં શક્તિ છે- રહસ્યાત્મક શક્તિ છે. આશ્રમમાં માના નિવાસસ્થાનમાંથી સીધું સામે આ સ્થાન દેખાય છે. રાત્રે જંગલથી ઘેરાયેલા આ નૈમિષક્ષેત્રમાં અંધારામાં આશ્રમની સામે ગોમતી તટે એક દીવો વ્યાસમંદિરમાં ટમટમતો દેખાય છે.

આશ્રમમાં ગાયત્રી યજ્ઞશાળા છે, જ્યાં અખંડ અગ્નિ વર્ષોથી પ્રજ્વલિત છે. રોજ બ્રાહ્મણ બ્રહ્મચારી દ્વારા મંત્રોચ્ચાર સાથે આહુતિ આપવામાં આવે છે. આશ્રમના એક વૃદ્ધ મહાત્માએ કહ્યું કે માએ એકવાર કંઈક કહ્યું હતું જેનો અર્થ એવો થાય છે કે વ્યાસ મુનિના શિષ્યોએ કરેલા યજ્ઞ સાથે આ યજ્ઞાગ્નિને સંબંધ છે.

'શ્રી રામચરિતમાનસ'માં ભક્તકવિ શ્રી તુલસીદાસ લખે છે—"તીરથબર નૈમિષ બિખ્યાતા અતિ પુનીત સાધક સિધિદાતા". નૈમિષારણ્યમાં બધાં જ તીર્થો ફરીથી પ્રકાશ્યાં છે, તેથી અરણ્યમાં પણ કાશી-વિશ્વનાથનું સ્થાન છે. 'તીરથબર' એટલે કે શ્રેષ્ઠ કે ઉત્તમ તીર્થ શબ્દ વાપર્યો છે.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

એક સ્થળે જવાથી પૃથ્વીનાં સમસ્ત તીર્થોમાં જવાનું ફળ, દર્શનનું ફળ મળે તો એને તીર્થવર કહેવું જ યોગ્ય છે.

તુલસીદાસજી લખે છે કે—

"બંધુ સમેત જબૈ અહિરાવન લૈ રઘુનાથ પતાલ સિધારો" અહિરાવણ જ્યારે શ્રી રામ-લક્ષ્મણને પાતાળમાં લઈ ગયો, અને દેવીને બલિદાન આપવાની તૈયારી કરી ત્યારે, "જાય સહાય ભયો તબ હી અહિરાવન સૈન્ય સમેત સંહારો" તે જ સમયે હનુમાનજીએ પાતાળમાં પહોંચી જઈ, અહિરાવણને એના સૈન્ય સમેત સંહાર્યો. પાતાળમાંથી રામ-લક્ષ્મણને પોતાને ખભે બેસાડીને હનુમાનજી ઉપર આવ્યા. જે સ્થળેથી ઉપર આવ્યા ત્યાં વિશાળકાય ભવ્ય સ્વયંભૂ હનુમાન-મૂર્તિ છે. માના આશ્રમની પાછળ આ મંદિર આવેલું છે, તેથી આ ભૂમિને "હનુમાન ટીલા" કહેવામાં આવે છે. ટીલાનો અર્થ હિંદીમાં થાય છે ટેકરો. પહેલાં કહ્યા પ્રમાણે અહીં પાંડવો ઘણાં વર્ષો સુધી રહ્યા હતા, તેથી વળી આ સ્થાન "પાંડવકિલા" તરીકે પણ ઓળખાય છે. માના આવાસની પાછળ આશ્રમની દીવાલને અડીને એક ખૂબ ઊંડો કૂવો છે, જે પ્રાચીન છે એવું એની બાંધણી ઉપરથી પણ જણાય છે. દર બાર વર્ષે સોમવતી અમાવસ્યાને દિવસે આ કૂવાનું પાણી દૂધિયું થઈ જાય છે. એની પણ વળી એક વાત છે. આ કૂવાનું પાણી પાંડવોના કિલ્લામાં બધે પહોંચતું હશે.

આમ આ સ્થાન ન કેવળ ઐતિહાસિક, પરંતુ ધાર્મિક દૃષ્ટિએ પણ અતિ પવિત્ર છે. શ્રી રામના અશ્વમેધયજ્ઞની ભૂમિ, પાંડવો અને શ્રી કૃષ્ણની ભૂમિ, હનુમાનજી અને ઋષિમુનિઓની ભૂમિ જ્યાં શ્રી શ્રી માતા આનન્દમયીનો આશ્રમ આજે ઊભો છે. વ્યાસમુનિએ ચાર વેદોનું વિભાજન અહીં કર્યું, તથા સમસ્ત પુરાણોની રચના થઈ, જેની ગૌરવગાથા માના આશ્રમના પુરાણ-મંદિર તથા પુરાણ-પુરુષ-મંદિરમાં અંકિત છે.

માના દિવ્ય સંકેતથી નૈમિષારણ્યમાં એક અભૂતપૂર્વ સંસ્થાનની પણ રચના થઈ. 'ખયાલ' માનો હતો, જેને રૂપ આપવામાં સ્વ. ઈન્દિરા ગાંધી તથા સરકારનો સહયોગ મળ્યો, અને "વૈદિક તથા પૌરાણિક અનુસંધાન કેન્દ્ર"ની સ્થાપના થઈ. વેદો તથા પુરાણો વિષે સ્નાતકોત્તર અધ્યયન અને રિસર્ચ કરવા માટે સમસ્ત ભારતમાં કે વિશ્વમાં આ સિવાયનું બીજું કોઈ સંસ્થાન નથી. 'આર્ક્યોલૉજીકલ સર્વે ઑફ ઈન્ડિયા' અર્થાત્ પુરાતત્ત્વ વિભાગ દ્વારા સહસ્રાધિક વર્ષો જૂની મૂર્તિઓ, તથા બીજી અનેક વસ્તુઓ નૈમિષારણ્યમાંથી મેળવીને આ સંસ્થાનમાં સંગ્રહ કરવામાં આવી છે.

પહેલાં જે સંપૂર્ણ ભૂવિભાગ નૈમિષારણ્ય તરીકે ગણાતો હતો, તે હવે આજુબાજુનાં ગામો બની ગયાં છે. અગણિત તીર્થો ત્યાં પ્રત્યેક ગામે આવેલાં છે, જેનું વિવરણ અહીં આપી શકાય તેમ નથી, પરંતુ મહાશક્તિરૂપા માનું પીઠસ્થાન-શક્તિપીઠ 'લલિતાદેવી' નૈમિષારણ્યમાં પ્રગટ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

થયું છે. જે જે સ્થાને સતીનું એક એક અંગ પડ્યું છે તે સ્થાન શક્તિપીઠ તરીકે જાણીતું થયું.

"તીર્થાનિતીર્થયન્તિ" અર્થાત્ તીર્થો પણ જેનાં પવિત્ર ચરણોની રજથી તીર્થો બને છે, એવાં બ્રહ્મસ્વરૂપિણી શ્રીશ્રી આનન્દમયી માએ 'નીમસાર' ગામને ફરી નૈમિષારણ્ય તરીકેના એના આદિ સ્વરૂપે જાગૃત કરીને, આપણા સહુ પર કૃપા કરી છે. હજારો વર્ષો દ્વાપર ને કળિયુગની વચ્ચે વહી ગયાં છે—લગભગ પાંચ હજાર વર્ષ. દ્વાપર પૂર્વે ત્રેતાયુગ, તથા ત્રેતા પૂર્વે સત્યુગમાં નૈમિષની ભૂમિ ઋષિગણો, તથા દેવતાઓ દ્વારા વ્યાપ્ત હતી. માતૃકૃપાથી એ જ અતિ પ્રાચીન સ્થાન આપણી સમક્ષ પુનઃપ્રકાશિત થયું છે.

●

આદેશ પાલન કરવો એ જ સૌથી મોટી સેવા. એટલે જ ગુરુ જે આદેશ કરે, નિર્વિચાર ભાવે પાલન કરવાથી જ સર્વાપેક્ષા મોટી સેવા થાય છે. ગુરુના આદેશનું પાલન તથા સંયમિત જીવનથી પોતાનું સાચું રૂપ પ્રકાશિત થઈ જશે.

- શ્રીશ્રીમા

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ઋષિતર્પણ - ૫

વિજ્ઞાનોનું વિજ્ઞાન

વ્યાખ્યાતા : હરિકૃષ્ણદાસ ગોયન્કા

આજનું ભૌતિક વિજ્ઞાન જે જિજ્ઞાસાઓથી અનેકગણું દૂર છે, તેનું જ સહજ સમાધાન આપણા પૂર્વજોએ ઉપનિષદોના મંત્રોમાં આપ્યું છે.

મહર્ષિ પિપ્પલાદ પાસે જિજ્ઞાસાઓના સમાધાન અર્થે આવેલા છ ઋષિઓમાંના એક એવા ગાર્ગ્ય મુનિ એમની જિજ્ઞાસાઓને આ રીતે રજુ કરે છે :

૧. ગાઢ નિદ્રા વખતે આ મનુષ્ય-શરીરમાં રહેનારા દેવતાઓમાંના કયા કયા ઊંઘે છે ?

૨. કયા કયા જાગતા રહે છે ?

૩. સ્વપ્નાવસ્થામાં એમાંના કયા દેવતા સ્વપ્નની ઘટનાઓને જુએ છે ?

૪. નિદ્રાવસ્થામાં સુખનો અનુભવ કોને થાય છે ?

૫. આ સર્વે દેવતાઓ સર્વભાવે કોનામાં સ્થિત રહ્યા છે ?

મહર્ષિ પિપ્પલાદ અત્યંત સ્નેહપૂર્ણ રીતે સમાધાન આપે છે :

૧. "ગાર્ગ્ય ! જ્યારે સૂર્ય અસ્ત થાય છે, ત્યારે એનાં બધે પ્રસરેલાં સમસ્ત કિરણો જે પ્રમાણે એ તેજ પુંજમાં ભળીને એક થઈ જાય છે, તે જ રીતે ગાઢ નિદ્રાની અવસ્થામાં તેં જેમને વિષે પૂછ્યું તે સર્વ દેવતાઓ અર્થાત્ બધી જ ઈન્દ્રિયો એમના સહુ કરતાં શ્રેષ્ઠ એવા મનરૂપી જે દેવ છે તેમનામાં વિલીન થઈને તદ્રૂપ થઈ જાય છે, તેથી જ તે વખતે એ જીવાત્મા નથી સાંભળતો, નથી જોતો, નથી સૂંઘતો, નથી સ્વાદ લેતો, નથી સ્પર્શ કરતો, નથી બોલતો, નથી ગ્રહણ કરતો, નથી ચાલતો, નથી મળ-મૂત્રનો ત્યાગ કરતો કે નથી મૈથુનનું સુખ ભોગવતો. સાર એ છે કે ત્યારે દસે ઈન્દ્રિયોનું કાર્ય સર્વથા બંધ રહે છે. માત્ર લોકો કહે છે કે અત્યારે એ પુરુષ ઊંઘે છે. એના જાગ્યા પછી એ બધી ઈન્દ્રિયો ફરી મનથી પૃથક્ થઈને પોતપોતાનાં કાર્યો કરતી થઈ જાય છે, બરોબર એ જ રીતે કે જેમ સૂર્યનો ઉદય થતાં એનાં કિરણો ફરી ચોમેર ફેલાઈ જાય છે.

૨. તે વખતે આ મનુષ્ય-શરીરરૂપી નગરમાં પાંચ પ્રાણોરૂપી અગ્નિ જાગતો રહે છે.— આ ગાર્ગ્ય દ્વારા પૂછાયેલા દ્વિતીય પ્રશ્નનું સમાધાન છે.

અહીંયાં નિદ્રાને યજ્ઞનું રૂપ આપવા માટે પાંચે પ્રાણોને અગ્નિરૂપે કહ્યા છે. યજ્ઞમાં અગ્નિની પ્રધાનતા હોય છે, માટે અહીં સક્ષેપમાં પ્રાણમાત્રને અગ્નિને નામે જણાવી દીધા. આ જે મુખ્ય

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રાણનું શ્વાસ-પ્રશ્વાસ રૂપે શરીરમાંથી બહાર નીકળવાનું અને પાછા અંદર આવી જવાનું છે, તે જ જાણે કે આ યજ્ઞમાંની આહુતિઓ છે. એ આહુતિઓ દ્વારા શરીરનાં પોષક તત્ત્વોનો શરીરમાં પ્રવેશ કરાવવામાં આવે છે, તે જ હવિ છે. એ હવિને સમસ્ત શરીરમાં આવશ્યકતાનુસાર સમભાવે પહોંચાડવાનું કાર્ય સમાનવાયુનું છે, માટે એ સમાન કહેવાય છે. તે જ આ રૂપકમાં જાણે કે 'હોતા' અર્થાત્ વહન કરનાર ઋત્વિક છે. અગ્નિરૂપી હોવા છતાં આહુતિઓને પહોંચાડવાનું કાર્ય કરે છે માટે હોતા કહેવાયો છે. પહેલાં જેને વિષે જણાવ્યું છે તે મન જ જાણે કે યજમાન છે, અને ઉદાનવાયુ જાણે કે એ યજમાનનું અભીષ્ટ ફળ છે, કારણકે જેવી રીતે આ અગ્નિહોત્ર કરનાર યજમાનને એનું અભીષ્ટ ફળ આકર્ષિત કરીને કર્મફળ ભોગવવા માટે કર્માનુસાર સ્વર્ગાદિ લોકોમાં લઈ જાય છે, તેજ રીતે આ ઉદાનવાયુ મનને પ્રતિદિન નિદ્રામાં એના કર્મફળના ભોગરૂપે બ્રહ્મલોકમાં પરમાત્માના નિવાસસ્થાનરૂપી હૃદયગુહામાં લઈ જાય છે. ત્યાં એ મન દ્વારા જીવાત્મા નિદ્રાજનિત વિશ્રામસુખને અનુભવે છે, કારણકે જીવાત્માનું નિવાસસ્થાન પણ તે જ છે. અહીંયાં એટલું સ્પષ્ટ થવું જોઈએ કે નિદ્રાજનિત સુખ તે બ્રહ્મપ્રાપ્તિના સુખની જરીકે સમાનતા કરી શકે નહીં કારણકે આ તો તામસ સુખ છે, અને પરબ્રહ્મ પરમાત્માની પ્રાપ્તિનું સુખ તો ત્રણે ગુણોથી પર છે.

૩. કયા દેવતા સ્વપ્નો જુએ છે ?

મહર્ષિ પિપ્પલાદ સમાધાન આપે છે : એક સ્વપ્નાવસ્થામાં જીવાત્મા જ મન તથા સૂક્ષ્મ ઈન્દ્રિયો દ્વારા પોતાની વિભૂતિનો અનુભવ કરે છે. એણે પહેલાં કશે પણ જે કંઈ વારંવાર જોયેલું, સાંભળેલું અને અનુભવેલું છે તેને જ એ સ્વપ્નમાં વારંવાર જુએ છે, સાંભળે છે, અનુભવે છે; પરંતુ એવો નિયમ નથી કે જાગ્રત અવસ્થામાં એણે જે પ્રકારની, જે રીતે અને જે જગ્યાએ, જે ઘટના જોઈ, સાંભળી અને અનુભવી છે તે જ પ્રમાણે એ સ્વપ્નમાં પણ અનુભવે. ઉલટાનું સ્વપ્નમાં જાગ્રત્‌ની કોઈક ઘટનાનો કોઈક અંશ બીજી કોઈ ઘટનાના ગમે તે અંશ સાથે ભળીને એક નવા જ રૂપે એના અનુભવમાં આવે છે; તેથી એમ કહેવાય છે કે સ્વપ્નકાળામાં એ જોયેલા ને ન જોયેલાને પણ જુએ છે, સાંભળેલા ને ન સાંભળેલાને પણ સાંભળે છે, અનુભવેલા ને ન અનુભવેલાને પણ અનુભવે છે. તેને અને જે નથી તેને પણ સ્વપ્નમાં જોઈ લે છે. આમ સ્વપ્નમાં એ વિચિત્ર રીતે બધી ઘટનાઓનો વારંવાર અનુભવ કર્યા કરે છે. પોતે જ બધું બનીને જુએ છે. તે વખતે જીવાત્મા સિવાય બીજી કોઈ વસ્તુ નથી રહેતી.

૪. નિદ્રામાં સુખનો અનુભવ કોને થાય છે ?

મહર્ષિનો ઉત્તર : જ્યારે નિદ્રાવસ્થામાં મન ઉદાનવાયુને અધીન થઈ જાય અર્થાત્ જ્યારે ઉદાનવાયુ આ મનને જીવાત્માના નિવાસ્થાન એવા હૃદયમાં મોકલીને મોહિત કરી દે છે, ત્યારે

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

એ નિદ્રાવસ્થામાં આ જીવાત્મા મન દ્વારા સ્વપ્નની ઘટનાઓને નથી જોતો. તે વખતે નિદ્રાજનિત સુખનો અનુભવ જીવાત્માને જ થાય છે.

૫. આ મન-બુદ્ધિ-ઈન્દ્રિયો-પ્રાણ કોનામાં સ્થિત છે? કોને આશ્રિત છે?

મહર્ષિ આમ ઉત્તર આપે છે : પ્રિય ગાર્ગ્ય ! આકાશમાં ઊડતા પક્ષીગણો જે રીતે સાયંકાળે પાછા ફરીને એમના નિવાસસ્થાન વૃક્ષની ઉપર આરામથી આશરો લે છે, બરાબર તે જ પ્રમાણે પૃથ્વીથી માંડીને પ્રાણ સુધીનાં જેટલાં તત્ત્વો છે તે બધાં જ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમમાં કે જે સર્વના આત્મા છે, આશ્રય લે છે કારણકે તેઓ જ આ સર્વના પરમ આશ્રય છે.

●

ઓમ્કાર-ઉપાસના
પ્રશ્નોપનિષદ્

ઓમ્કાર-ઉપાસનાનું શું મહત્ત્વ છે? એનો વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિકોણ કયો છે?

ઋષિ સત્યકામે મહર્ષિ પિપ્પલાદને પૂછ્યું : જે મનુષ્ય આજીવન સદા ઓમ્કારની બરોબર ઉપાસના કરે, તેને એ ઉપાસના દ્વારા કયા કયા લોકોની પ્રાપ્તિ થાય અર્થાત્ તેને શું ફળ મળે?

મહર્ષિ પિપ્પલાદે કહ્યું : સત્યકામ ! આ જે "ૐ" છે તે એના લક્ષ્યભૂત પરમેશ્વરથી ભિન્ન નથી. એટલા માટે એ જ પરબ્રહ્મ છે અને એ જ એ પરબ્રહ્મમાંથી પ્રગટ થયેલું એમનું વિરાટ સ્વરૂપ અપર બ્રહ્મ પણ છે. માત્ર આ જ એક ઓમ્કારનો જપ, સ્મરણ અને ચિંતન કરવાથી એના દ્વારા પોતાના ઈષ્ટને ઈચ્છનારો વિજ્ઞાનસંપન્ન મનુષ્ય એને પામી જાય છે. ભાવ એ છે કે જે મનુષ્ય પરમેશ્વરના વિરાટ સ્વરૂપ એવા આ જગત્ના ગમે તે ઐશ્વર્યમય અંગને પ્રાપ્ત કરવાની ઈચ્છા રાખીને ઓમ્કારની ઉપાસના કરે છે, તે એની ભાવનાનુસાર વિરાટસ્વરૂપ પરમાત્માના કોઈ એક અંગને પ્રાપ્ત કરે છે, અને જે એના અંતર્યામી આત્મા એવા પૂર્ણ બ્રહ્મ પુરુષોત્તમને લક્ષ્યમાં રાખીને એમને પામવા માટે નિષ્કામ ભાવે ઉપાસના કરે છે, તે પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમને પામી જાય છે.

એ વિરાટના ભૂઃ, ભુવઃ અને સ્વઃ એવાં ત્રણ રૂપો છે. ૐકારની પહેલી માત્રા ભૂઃ ઋગ્વેદસ્વરૂપા છે, એનો પૃથ્વીલોક સાથે સંબંધ છે, તેથી એના ચિંતનથી ઋગ્વેદની ઋચાઓ સાધકનો ફરીથી મનુષ્ય-શરીરમાં પ્રવેશ કરાવી દે છે. એ નવીન મનુષ્યજન્મમાં તપ, બ્રહ્મચર્ય અને શ્રદ્ધા વડે સંપન્ન થઈને એ ઉત્તમ આચરણવાળો શ્રેષ્ઠ મનુષ્ય બનીને અતિશય ઐશ્વર્યનો ઉપભોગ કરે છે.

ઓમ્કારની બીજી માત્રા ભુવઃ અર્થાત્ સ્વર્ગલોક છે. એ પરબ્રહ્મના અંગસ્વરૂપ ઓમ્કારના

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભૂઃ અર્થાત્ મનુષ્યલોક, ભુવઃ અર્થાત્ સ્વર્ગલોક—આ બન્નેના ઐશ્વર્યની અભિલાષાથી એને જ લક્ષ્યમાં રાખીને જે વ્યક્તિ ઓમ્કારની ઉપાસના કરે તે મનોમય ચંદ્રલોકને પામે છે, એને યજુર્વેદના મંત્રો અંતરિક્ષમાં ઊંચે ચંદ્રલોકમાં લઈ જાય છે. ઋષિ કહે છે, સત્યકામ, એ વિનાશશીલ સ્વર્ગલોકમાં જાતજાતનાં ઐશ્વર્યોનો ઉપભોગ કરીને જ્યારે એની ઉપાસનાના પુણ્યનો ક્ષય થાય ત્યારે ફરીથી મૃત્યુલોકમાં આવે છે. ત્યાં જ એના કર્માનુસાર એને મનુષ્ય-શરીર અથવા અન્ય કોઈ નીચી યોનિ મળે છે.

ઉપર્યુક્ત ઉપાસના કરનાર સાધકો કરતાં જુદા એવા ત્રણ માત્રાયુક્ત ઓમ્કારના ઉપાસકોનું વર્ણન કરતાં કહે છે :

यः पुनरेतं त्रिमात्रेणोमित्येतेनैवाक्षरेण परं पुरुषमभिध्यायीत स तेजसि सूर्ये सम्पन्नः। यथा पादोदरस्त्वचा विनिर्मुच्यत एवं ह वै स पाप्मना विनिर्मुक्तः स सामभिरुन्नीयते ब्रह्मलोकं स एतस्माज्जीवधनात् परात्परं पुरिशयं पुरुषमीक्षते तदेतौ श्लोको भवतः॥ ५॥

એ પરમેશ્વરનું નામ ઓમ્કાર છે, અને એના દ્વારા એની ઉપાસના કરાય છે. જે કોઈ સાધક આ ત્રણ માત્રાઓવાળા ઓમ્કારરૂપી અક્ષર દ્વારા પરબ્રહ્મ પરમેશ્વરની ઉપાસના કરે છે, તે જેમ સાપ કાંચળીથી છૂટો પડે છે તેમ બધી જાતનાં કર્મબંધનોમાંથી છૂટીને સર્વથા નિર્વિકાર થાય છે. સામવેદના મંત્રો એને તેજોમય સૂર્યમંડળમાંથી લઈ જઈને સર્વોપરિ બ્રહ્મલોકમાં લઈ જાય છે. એ ત્યાં જીવસમુદાયરૂપી ચેતનતત્ત્વ કરતાં અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવા એ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમને પામે છે, કે જેમણે સંપૂર્ણ જગતને એમની શક્તિના કોઈક એક અંશમાં ધારણ કર્યું છે અને જેઓ સંપૂર્ણ વિશ્વમાં વ્યાપ્ત છે તથા જેઓ અંતર્યામીરૂપે સર્વના હૃદયમાં વિરાજે છે.

तिस्रो मात्रा मृत्युमत्यः प्रयुक्ता अन्योन्यसक्ता अनविप्रयुक्ताः।

क्रियासु बाह्याभ्यन्तर मध्यमासु सम्यक्प्रयुक्तासु न कम्पते सः॥ ६॥

મહર્ષિ ઘણા સ્નેહથી કહે છે—સત્યકામ, જે કંઈ દેખાય છે, સંભળાય છે અને સમજાય છે તે એ પરમેશ્વરના જગતરૂપી વિરાટ સ્વરૂપનું અવિનાશી સ્વરૂપ નથી. એ પરિવર્તનશીલ છે તેથી એમાં રહેનારો જીવ અમર નથી હોતો. તે ભલે ને ઊંચામાં ઊંચી યોનિ મેળવી લે, છતાં જન્મ-મૃત્યુના ચક્રમાંથી નથી છૂટતો. એનું એક અંગ એવા પૃથ્વીલોકની અથવા પૃથ્વી અને અંતરિક્ષ એ બન્નેની, અથવા તો ત્રણે લોકોને ભેગા કરીને સંપૂર્ણ જગતની અભિલાષા રાખીને જે ઉપાસના કરે છે, જેનું આ જગતના આત્મારૂપી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા બાજુ લક્ષ્ય નથી, પણ માત્ર જે જગતના બાહ્ય સ્વરૂપમાં આસક્ત થઈ રહ્યો છે, તે 'એમને' નથી પ્રાપ્ત કરતો, અને તેથી વારંવાર જન્મે છે ને મરે છે.

મહર્ષિની દૃષ્ટિએ 'એમને' એવો સાધક પામી શકે કે જે પોતાના શરીરની અંદર-બહાર

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

અને મધ્યસ્થાન હૃદયદેશમાં થતી બાહ્ય-આંતરિક તથા વચ્ચેની સમસ્ત ક્રિયાઓમાં સર્વત્ર ઓમ્કારના વાચ્યાર્થરૂપી એકમાત્ર પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમને વ્યાપ્ત રહેલા જાણે છે, અને ઓમ્કાર દ્વારા એમની ઉપાસના કરે છે, એમને પામવાની અભિલાષાથી ઓમ્કારનો જપ, સ્મરણ અને ચિંતન કરે છે, તે જ્ઞાની જ પરમાત્માને પામીને પછી ક્યારેય એની સ્થિતિમાંથી વિચલિત નથી થતો.

મંત્રોના માધ્યમથી ઋષિની વાણી ગૂંજે છે :

ऋग्भिरेतं यजुभिरन्तरिक्षं सामभिर्यत् तत्कवयो वेदयन्ते।

तमोङ्कारेणैवायतेन नान्येति विद्वान् यत्तच्छान्तमजरममृतमभयं परं चेति ॥ ७॥

મહર્ષિ પિપ્પલાદ વારંવાર સમજાવે છે—એક માત્રાને અર્થાત્ એક અંગને લક્ષ્યમાં રાખીને ઉપાસના કરનાર સાધકને ઋગ્વેદની ઋચાઓ મનુષ્યલોકમાં લઈ જાય છે. બે માત્રાની ઉપાસના કરનારને અર્થાત્ જગતના ઊંચામાં ઊંચા સ્વર્ગીય ઐશ્વર્યને લક્ષ્યમાં રાખીને ઓમ્કારની ઉપાસના કરનારને યજુર્વેદના મંત્રો ચંદ્રલોકમાં લઈ જાય છે, અને જે આ આ બધામાં પરિપૂર્ણ, આ બધાના આત્મારૂપી પરમેશ્વરની ઓમ્કાર દ્વારા ઉપાસના કરે તેને સામવેદના મંત્રો એવા બ્રહ્મલોકમાં લઈ જાય છે જેને જ્ઞાનીજન જાણે છે.

સંપૂર્ણ રહસ્યને સમજનારા બુદ્ધિશાળી મનુષ્યો બાહ્ય જગતમાં આસક્ત ન થતાં ઓમ્કારની ઉપાસના દ્વારા સમસ્ત જગતના આત્મરૂપી એ પરબ્રહ્મ પરમાત્માને પામી જાય છે, કે જે પરમ શાંત છે, જે સર્વ પ્રકારના વિકારોથી રહિત છે, જ્યાં નથી ઘડપણ, નથી મૃત્યુ કે નથી ભય, જે અજર અમર નિર્ભય તથા સર્વશ્રેષ્ઠ પરમ પુરુષોત્તમ છે.

આમ છેલ્લા પાંચમા પ્રશ્નમાં એ પરમરહસ્યમય પરમાત્માના વિરાટ સ્વરૂપનું વિશદ રૂપે સ્પષ્ટીકરણ કરવામાં આવ્યું છે, જે જાણી લીધા પછી સૃષ્ટિ-રહસ્ય હસ્તામલકવત્ સામે આવીને ઊભું રહે છે. આ જ સૃષ્ટિ-રહસ્યને જાણવા માટે મથતું ભૌતિક વિજ્ઞાન જુદી જુદી સફળતાઓ મેળવ્યા પછી પણ એની જિજ્ઞાસાઓને શાંત નથી કરી શક્યું. એ રહસ્યોદ્ઘાટન કરવા જતાં પોતે જ પૂરેપૂરું રહસ્યોથી ઘેરાઈ ગયું છે અને ત્યાં જ પ્રાચ્ય વિદ્વાનો સુસ્પષ્ટ મંત્રો વડે "એમનું" જયગાન કરે છે :

तमोङ्कारणैवायतनान्येति, यत्तच्छान्तमजरममृतमभयं परं चेति।

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ગોપી ગીત

- શ્રી મોરારિબાપુના પ્રવચનના અંશો

હું ગોપીગીત વિષે એટલા માટે બોલવાનો છું કે મારે ભારતના મહાસિંધુમાં ઊતરવું છે. હું તો ભાગવતનો શ્રોતા છું. ...... આ બોલવાનો વિષય નથી પણ રડવાનો વિષય છે.

સંસારના જીવો પર અનુગ્રહ કરવા માટે જીવ જેવી લીલા પરમાત્માએ કરી છે. મહાભાવ-રાધાભાવ. તે માનસભાવમાં પ્રવેશ કરવાનું પ્રવેશદ્વાર છે. વિશ્વમાં ૯ ગીત છે, તેમાં સર્વોપરિ ગોપીગીત છે. એક જ પ્રસંગે, એક જ સ્થાનમાં, એક જ વ્યક્તિ માટે અનેક લોકો રડ્યા હોય, અનેકોએ પ્રલાપ કર્યો હોય, ગાયન કર્યું હોય તો એ એક જ ગોપીગીત છે.

ગોપીને માટે આ પ્રતીક્ષા છે—કૃષ્ણની પ્રતીક્ષા. ભગવાન કેમ નથી મળતા ? જ્યારે મદ આવી જાય ત્યારે નથી મળતા. (ગોપીગીત) તે બોલવાનો પ્રયત્ન છે, રડવાનો પ્રસંગ છે. આ બહુ જ દિવ્ય અવસર છે. ગાઓ, બોલાવો, ધ્રૂસકે ધ્રૂસકે રડો, કોઈને ખબર ન પડે એવી રીતે. 'ગીતગોવિંદ'ના ગાયક જયદેવે ગાન કર્યું છે, પ્રલાપ એમાં નથી. પ્રલાપની પ્રબળતા છે ચૈતન્યમાં. જેણે ચૈતન્યને સમજ્યા છે, વાંચ્યા છે, એ અનુભવે છે કે એમનામાં પ્રલાપ બહુ છે. રુદન કેટલાયના જીવનમાં આવ્યું છે. અંધ સૂરને જુઓ, મેવાડી મીરાંને જુઓ. આ મહાભાગ્યશાળી ગોપીજનો જેમનામાં ત્રણે છે..... ગાવું એ પર્યાપ્ત નથી. ગાવાનું પ્રલાપમાં ફેરવાઈ જાય, સુસ્વરમાં રડવું આવી જાય. સુસ્વરમાં રડવાનું ગોપીઓનું છે. વૈષ્ણવી શબ્દોમાં કહીએ—હરિજન, વૈષ્ણવજન, ગોપી છે.

સત્સંગ નથી પ્રારબ્ધથી મળતો કે નથી પુરુષાર્થથી. એ ફક્ત ભગવત્કૃપાથી મળે છે. વિચાર બધા પારકા, આચાર આપણો હોય છે. આચાર પ્રત્યેની ગતિ માટે વ્યાસે વિચાર આપ્યો છે, શુકે લીધો છે, આપણે આપણા જીવનમાં લઈ શકીએ.

ભક્તની જેટલી વૃત્તિઓ છે તે કૃષ્ણને શોધે છે. યુગોથી શોધતી આવી છે. આજે પણ થાય છે. વ્રજની પ્રત્યેક ઘટનાનો આજે પણ અનુભવ થઈ શકે છે. આંખોવાળા જોઈ શકે. સદ્ગુરુની કૃપાથી જોઈ શકાય. સંતકૃપા જેના પર થઈ જાય તેને ત્રેતાયુગી ચિત્રકૂટ, દ્વાપરયુગી વ્રજ દેખાય છે.

ગોપીગીતમાં ૧૯ પ્રધાન ગોપીઓ હતી, કારણ એક એક શ્લોક એક એક ગોપીએ ગાયો છે. ૧૧ ગોપીઓનાં નામો ગોપીગીતમાં ગુપ્ત રૂપે આપેલાં છે. શારદીય રાતે આકાશ સ્વચ્છ હોય છે. જેનું અંતઃકરણ વિશુદ્ધ થાય તેને દેખાય ૧૧ ગોપીઓનાં નામો, તો બાકીની ૮ ગોપીઓનું શું ? નામ આપવા નહિ માગતી હોય. કૃષ્ણએ ૧૧ ચેષ્ટાઓ કરી છે. શુકદેવજીએ જણાવી છે, એ ચેષ્ટાઓ ૧૧ ગોપીઓ સાથે થઈ છે, કેમ કે એ ગોપીઓને દેહાભિમાનથી ઉપર જવાનું છે.. કઈ ગોપી સાથે કઈ ચેષ્ટા તે 'અધ્યાત્મ ભાગવત'માં છે. એ ચેષ્ટાઓ સ્થૂળ નથી. સ્થૂળ

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

તો કૃષ્ણની પાસે જઈ જ નથી શકતું. નાની માળામાં ૧૮ પારા હોય છે, ૧૯મો મેરુ હોય છે. કૃષ્ણને શોધતી શોધતી દશે દિશાઓમાં દોડેલી ગોપીઓ ૧૦ દશા પ્રાપ્ત કરી ચૂકી. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો, પાંચ કર્મેન્દ્રિયો, પાંચ પ્રાણ અને અંતઃકરણ ચતુષ્ટય એ કૃષ્ણને અર્પણ કરવાનાં છે. આમ પણ ૧૯ મો અંક બરોબર બેસે છે. ગોપીનો અંક નથી, સંખ્યા છે, કારણ ક્યારે કોને રાસમાં પ્રવેશ મળી જાય, શું ઠેકાણું ? રાસ અત્યારે પણ ચાલે છે. ગોપીનું દોડવું સંયમ વિરુદ્ધ છે એવું ન માનતા.... બધી જ ગોપીઓ સમસ્ત 'કામ'થી મુક્ત હતી. આ શુકદેવજીનું પ્રમાણ છે. આથી સિદ્ધ થાય છે કે એ ગોપીઓ સંયમી હતી. જે પોતાની ઈન્દ્રિયોને કૃષ્ણ સિવાય બીજે ક્યાંય ન જવા દે તે સંયમી છે. પોતાની ઈન્દ્રિયોને જે સર્વ પ્રકારે સુરક્ષિત રાખે છે, તે ગોપી. કોઈ પણ વાત જાગે તો તે કૃષ્ણની જાગે. એક્કે ગોપીનો સંયમ તૂટતો નથી. સંત, સદ્‌ગુરુ, ઈશ્વર— ત્રણેને ભગવાન કહ્યા છે. જેનામાં ઐશ્વર્ય, શ્રી, યશ, ધર્મ, જ્ઞાન વૈરાગ્ય—આ ૬ વસ્તુઓ આવી જાય તે ભગવાન થઈ શકે. ભગવાનનાં અંગો સાધકને શું શું આપે છે ?—જમણો ચરણ સદ્‌ગતિ, ડાબો ચરણ સન્મતિ, મુઠ્ઠી અભયદાન વરદાન, આંખો જ્ઞાન-વૈરાગ્ય, પ્રભુનાં વચન ત્રણ વસ્તુનો નાશ કરે છે—સંદેહ, ભ્રમ, મોહ. પ્રભુનું સ્મિત બાંધી લે છે માણસને. પ્રભુનાં આંસૂ મુક્તિ પ્રદાન કરે છે, દુનિયાનાં દુઃખોનું નિવારણ કરે છે. ગાવું તે રાગ છે, પોકારવું અનુરાગ છે, રડવું વિરાગ છે. ત્રણ વાતો સૂત્રરૂપે લો.... ગાય છે તો ઘણા લોકો, પોકારે છે બહુ ઓછા. રડવું તે વિરાગ છે, આલાપ રાગ છે, પ્રલાપ અનુરાગ છે, વિલાપ વૈરાગ્ય છે..... કૃષ્ણજીવનમાં વિરહ ખૂબ છે. કૃષ્ણનું આખુંયે જીવન જુઓ. મથુરાથી માંડીને દ્વારિકાના પીપળાની નીચે સુધી એમનામાં બહુ સંઘર્ષ છે. મહાભારતનું કુરુક્ષેત્ર અને ભાગવતજીનું ક્રીડાક્ષેત્ર (વ્રજભૂમિ) ... કુરુક્ષેત્રમાં મર્યા છે તે કેવળ બુદ્ધિનાશથી થયું છે, શસ્ત્રથી નહિ. આવી બુદ્ધિને દીક્ષિત કરવાનું કામ ભાગવત-કથા કરે છે. સત્સંગ માટે જે કાંઈ ખોવું પડે તેની સાધકે તૈયારી રાખવી પડે. જ્ઞાન અગ્નિ છે, માયા પ્રચંડ જલ છે. અગ્નિ ગમે તેટલો પ્રબળ હોય, જળ ઓલવી જ નાખે. તે જ પાણીને પાત્રમાં લો અને અગ્નિ પર મૂકો તો અગ્નિ ઓલવાશે નહિ. પાણીને ગરમ કરી દેશે. સીધું જ્ઞાન પ્રપંચ કરી નાખે છે. માયા જળ, જ્ઞાન અગ્નિ, સત્સંગ પાત્ર છે. વ્રજની ક્રીડામાં એકમાં જ બધાની કામના. વિકારોનું નિકંદન કાઢી નાખ્યું—આ છે વિરહ. સંગમ શ્રેષ્ઠ નથી. સંગમમાં, મિલનમાં રમણીય આનંદ લઈ શકાય. વિરહમાં ત્રિભુવન ત્રિકમ દેખાશે. સદ્‌ગુરુનો સંગમ જોઈએ કે વિરહ ? તો ચૂક ન કરશો, વિરહ પસંદ કરજો. આ વ્યાસગાદીનો સંકેત છે. વૈદ્ય અનુભવી છે, એ દવાનો મર્મ જણાવી શકે છે. વિયોગ વિના સાચો આલાપ નથી થતો. નરસિંહ-મીરાં ગાય અને સામાન્ય માણસ ગાય તેમાં બહુ અંતર છે. નરસિંહનું ગાવાનું વિરહનો આલાપ છે. હરિએ આવવું પડે. પ્રેમને પુષ્ટ કરનારું તત્ત્વ વિરહ છે. ભગવાને જીવને સંસાર આપીને રાજી કરી દીધો તો સાધકને થવું જોઈએ કે મારો પ્રત્યેક વિચાર ભગવાનને પ્રસન્ન કરનાર હોય.

●

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ભીમપુરા આશ્રમ સમાચાર

- પદ્મકાંત ત્રિવેદી

ભીમપુરા આશ્રમના આગામી ઉત્સવો :

ગીતા જયંતી : ૮-૧૨-૨૦૦૫ થી ૧૧-૧૨-૨૦૦૫

શ્રીમદ્ ભાગવત પારાયણ (સ્વ. પુંડરીક મહેતાના સ્મરણાર્થે) :
૨૧-૧૨-૨૦૦૫ થી ૨૭-૧૨-૨૦૦૫

સાતમો સંયમ-સપ્તાહ : ૩૧-૦૧-૨૦૦૬ થી ૦૬-૦૨-૨૦૦૬

શ્રી અશ્વિન પાઠકનો સુંદરકાંડનો પાઠ : ૦૭-૦૨-૨૦૦૬

શ્રી શ્રી સરસ્વતી પૂજા : ૦૩-૦૨-૨૦૦૬

મહાશિવરાત્રિ (ચારપ્રહરની પૂજા) : ૨૬-૦૨-૨૦૦૬

ભીમપુરા આશ્રમ તરફથી થઈ રહેલાં પ્રકાશનો માટે આર્થિક સહયોગ આવકાર્ય છે. આપના દિવંગત સ્વજનોના સ્મરણાર્થે શ્રી શ્રી માનાં વિવિધ પુસ્તકો પ્રસાદીરૂપે વિતરણ કરવા માટે ઉપલબ્ધ છે, જેની યાદી 'અમૃતવાર્તા'ના અંકમાં છાપવામાં આવે છે.

॥ જય મા ॥

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

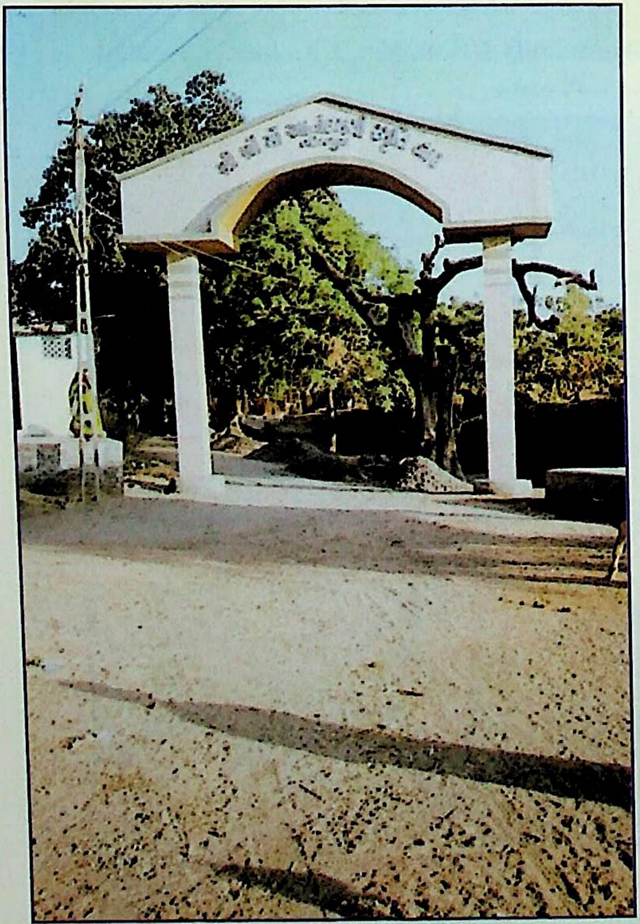

New Memorial Gate, Bhimpura Ashram

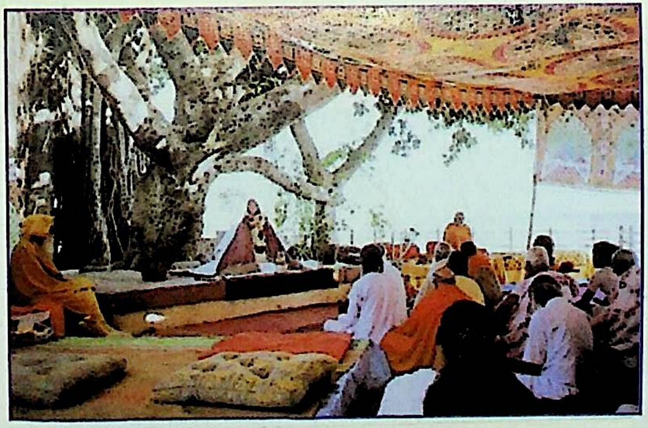

6th Samyam Saptaha, Bhimpura Ashram

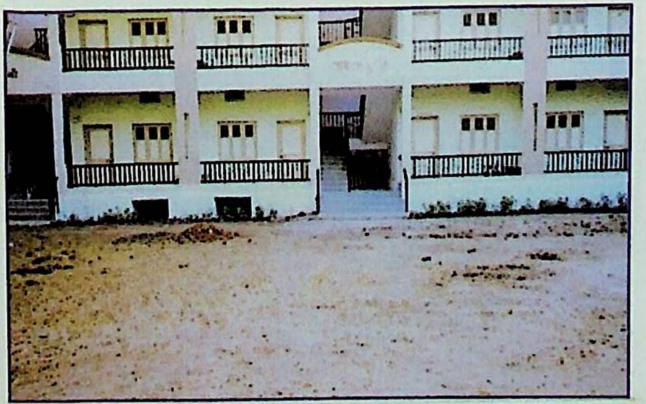

Sadhana Kutir, Bhimpura Ashram

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

(1) S... Shri Ma Anandamayee Primary Health Centre, Dedadra, Distt. Surendranagar, Gujarat

(2, 3, 4) Inauguration of Primary Health Centre by Sw. Bhaskaranandji & Hon. Min. I.K. Jadeja (Health)

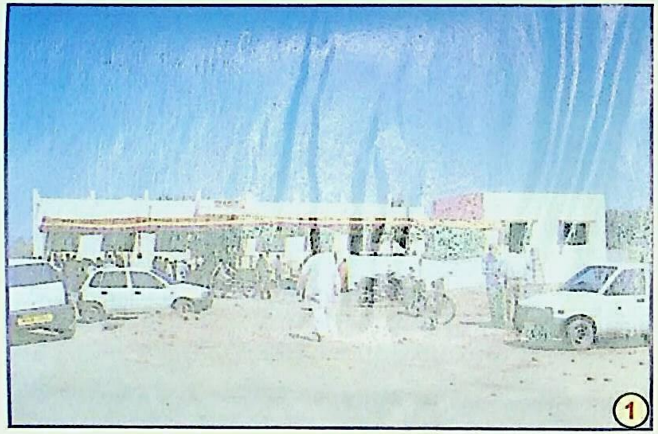

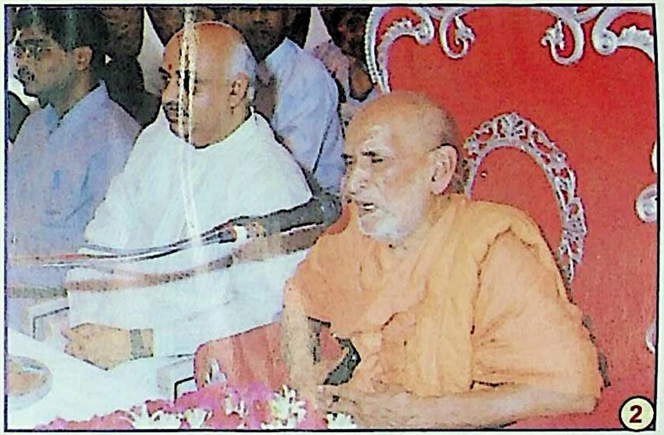

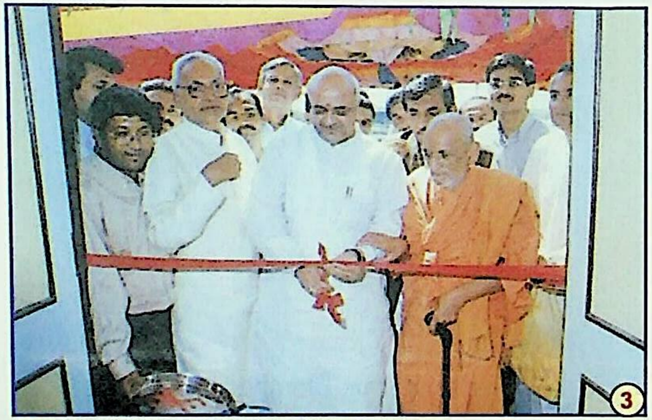

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી આશ્રમ, ભીમપુરા દ્વારા પ્રકાશિત પુસ્તકોની તથા અન્ય પ્રકાશનોની યાદી

	પુસ્તકનું નામ	લેખક	કિંમત (રૂ.)
૧.	માતૃદર્શન	ભાઈજી	૩૦
૨.	શ્રી શ્રી મા આનન્દમયી જીવનસુધામૃત	ચૈતન્યબાળા દિવેટિયા	૧૫૦
૩.	માએ કહેલી વાર્તાઓ	સ્વામી શિવાનંદ (અનુ. શ્રીમતી જ્યોતિબહેન થાનકી)	૩૦
૪.	મા આનન્દમયીનો અગમ્ય ખ્યાલ	અનિલ ગાંગુલી (અનુ. નયના જાની)	૧૫
૫.	ઉપદેશામૃત-સંગ્રહ	સંકલનકર્તા-કુમારચંદ્ર ભટ્ટાચાર્ય (અનુ. દિનેશ ડી. મહેતા)	૩૦
૬.	'તત્ ચિંતન જ પથ' તથા માતૃવાણી. શ્રી શ્રી માની વાણીનું સંકલન		૧૫
૭.	'માની વાતોમાં મા' 'માયેર કથાય મા'નું ગુજરાતી ભાષાંતર		૭૫
૮.	ચંડીસ્તુતિ—ચંડીપાઠના અધ્યાય ૧, ૪, ૫, ૧૧ની સ્તુતિ તથા દેવીકવચ, અર્ગલા, કીલક		૧૦
૯.	ચંડીસ્તુતિ—ઉપરની સ્તુતિની ઑડિયો કૅસેટ		૩૦
૧૦.	'શ્રી શ્રી માનાં પાવન પગલાં, ઢાકાથી દ્વારકા તથા કૈલાસથી કન્યાકુમારી' દર્શાવતો ભારતનો નકશો		૫૦

પ્રત્યેક પુસ્તકનો ટપાલખર્ચ વધારાનો રહેશે.

પ્રાપ્તિસ્થાન : ૧. ભીમપુરા આશ્રમ
૨. રામકૃષ્ણ સેવા સમિતિ, જગાભાઈ પાર્ક, મણિનગર, અમદાવાદ.
૩. શ્રી શ્રી માઁ આનન્દમયી આશ્રમ, કનખલ

॥ જય મા ॥

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

પ્રકાશન-સૂચી

શ્રીશ્રીમા આનન્દમયી સંઘ દ્વારા પ્રકાશિત શ્રીશ્રીમા વિષયક કેટલાંક અમૂલ્ય પ્રકાશનો સંઘના લગભગ દરેક શાખા આશ્રમમાંથી ખરીદી શકાય છે.

	પુસ્તકનું નામ	કિંમત (રૂ.)
૧.	આનન્દજ્યોતિ (શતાબ્દી સ્મારિકા) (ગુજરાતી સંસ્કરણ) શ્રીશ્રીમાની પવિત્ર જીવનાનુક્રમણિકા (૧૮૯૬ સે ૧૯૯૨), ૧૦૦ અમૂલ્ય વાણીઓ તથા સુવિખ્યાત વિદ્વાનોના લેખોનો સંગ્રહ ઉત્તમ કાગળમાં છપાયેલો પેપર બૅક	૩૦
૨.	मातृदर्शन (હિંદી) શ્રદ્ધેય શ્રી જ્યોતિષચન્દ્ર રાય (ભાઈજી) દ્વારા લિખિત શ્રીશ્રીમાની અપૂર્વ લીલાગાથા. મૂળ બંગાળીમાંથી હિંદી ભાષાંતર.	૩૦
૩.	माँ आनन्दमयी दिव्यालोक वार्ता (હિંદી) બ્ર. ગુણીતા દ્વારા લિખિત માની જીવન-કથાનું સંક્ષિપ્ત ચિત્રણ તથા શતવાણી.	૧૦
૪.	सद्वाणी (હિંદી) ભાષાંતરિત શ્રીશ્રીમાની મૂલ્યવાન વાણિનો સંગ્રહ	૧૦
૫.	माँ आनन्दमयी (હિંદી) ડૉ. પન્નાલાલ, આઈ.સી.એસ. (રિટાયર્ડ) દ્વારા લિખિત માનું અપૂર્વ જીવન ચરિત્ર	૩૦
૬.	IN YOUR HEART IS MY ABODE (અંગ્રેજી) ડૉ. બીથિકા મુખર્જી દ્વારા લિખિત શ્રીશ્રીમાનું સંક્ષિપ્ત જીવન-ચિત્ર.	૨૫
૭.	MATRI VANI मातृ वाणी (અંગ્રેજી, હિંદી) શ્રીશ્રીમાની વાણીનો સંગ્રહ.	૧૫
૮.	WORDS OF ANANDAMAYEE MA (અંગ્રેજી) શ્રીશ્રીમાની અમૂલ્ય વાણીનો સંગ્રહ. આત્માનન્દ (મિસ બ્લૈંકા શ્લામ) દ્વારા સંકલિત.	૪૦
૯.	MOTHER AS SEEN BY HER DEVOTEES (અંગ્રેજી) શ્રીશ્રીમા વિષે પ્રખ્યાત વિદ્વાનોં તથા માના વિશિષ્ટ ભક્તો દ્વારા લિખિત નિબંધોનો સંગ્રહ	૧૫

॥ જય મા ॥

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

"हरि कथा ही कथा
और सब वृथा व्यथा ।"
—श्री श्री माँ

*

With best compliments from :

At the lotus feet of Shree Shree Ma

*

B.K. Jhala & Associates
"NIRMAL" Commercial Complex
158, M.G. Road,
Pune.

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

ॐ नित्यं नमामि जननि तव पादयुग्मं
संसारतापभयनाशकरं सुगौरम्।
मुक्तिप्रदं सुखकरं शुभदं सदैव
शरणागतस्य मम श्रीशरणं हृदिस्थम्॥

शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम् शरणागतोऽहम्

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

❁ Branch Ashrams ❁

14. NEW DELHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kalkaji, New Delhi-110019 (Tel : 011-26826813)
15. PUNE	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ganesh Khind Road, Pune-411007, (Tel : 020-25537835 & 25538903)
16. PURI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Swargadwar, Puri-752001, Orissa. (Tel : 06752-223258)
17. RAJGIR	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O.Rajgir, Nalanda-803116, Bihar (Tel : 06112-255362)
18. RANCHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Main Road,P.O. Ranchi- 834001 (Tel : 0651-2331181)
19. TARAPEETH	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Chandipur-Tarapeeth, Birbhum-731233,
20. UTTARKASHI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Kali Mandir, P.O. Uttarkashi-249193,
21. VARANASI	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Bhadaini, Varanasi-221001, U.P. (Tel : 0542-2310054+2311794)
22. VINDHYACHAL	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, Ashtabhuja Hill, P.O. Vindhyachal, Mirzapur-231307, (Tel : 05442-242343)
23. VRINDABAN	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Vrindaban, Mathura-281121 U.P. (Tel: 0565-2442024)

*

IN BANGLADESH :

1. DHAKA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, 14, Siddheshwari Lane, Dhaka- 17 (Tel _ 0880-9356594)
2. KHEORA	:	Shree Shree Ma Anandamayee Ashram, P.O. Kheora, Via-Kasba, Brahmanbaria.

*

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

REGISTERED WITH THE REGISTRAR OF NEWSPAPERS
FOR INDIA AS NO. 65433/97

श्री श्री आनन्दमयी संघ

ॐ माँ

मातृ शरणं

रत्ना ऑफसेट्स लिमिटेड कमच्छा, वाराणसी,

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi

Digitization by eGangotri and Sarayu Trust. Funding by MoE-IKS

CC0. In Public Domain. Sri Sri Anandamayee Ashram Collection, Varanasi